

932

Nuoriso isänmaata kiertämässä.
Matkailu ja retkeily kasvatuksen palveluksessa
1920- ja 1930-luvuilla Suomessa.

Jukka Ikonen
Suomen historian
Pro gradu-tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
Keväällä 1998.

1. JOHDANTO	1
1.1. Matkailun lähtökohta	1
1.2. Käsitteet	1
1.3. Matkailu historian tutkimuskohteena	3
1.4. Tutkimustehtävä	5
1.5. Lähteet	9
2. YKSI MAA, MONTA MATKAA	13
2.1. Matkailu, aatteita ja ansioita	14
2.1.1. Yhdistys matkailutyön ohjaajaksi	14
2.1.2. Matkailun piirteitä itsenäistyneessä Suomessa	17
2.2. Reipas matkailija, teini ja retkeilijä	21
2.2.1. Retkeily erottuu matkailusta	21
2.2.2. Retkeilyyn liitetyt arvot	22
2.3. Retkeily kasvatuksen ja koulun tukena	26
2.3.1. Kotiseutuhengestä kansallistunteeseen	28
2.3.2. Uusi koulu	31
2.3.2.1. Herbartilaisuus	34
2.3.2.2. Työkoulu	36
2.3.3. Retkeilyn kasvatusteoriaa	37
3. OPINTORETKET NOUSEVAT JULKISEN TUEN JA OHJAUKSEN ARVOISIKSI .	41
3.1. Retkeilijäalennus rautateillä	42
3.1.1. Opintoretket valtion luottokuljetuksena	43
3.1.2. Retkeilijöille rautateiden seurueliput	45
3.2. Opetusministeriön retkeilylautakunta	48
3.2.1. Retkeilylautakunnan jäsenet	48
3.2.2. Lautakunta retkeilyn ohjaajana	51
3.3. Koulumatkailutoimisto	55
3.3.1. Retkeilylautakunnan toimeenpaneva toimisto	55
3.3.2. Yksityinen matkatoimisto	57
3.4. Retkeilylautakunnan asiamiehet	61
3.4.1. Retkeilijöiden majoittajia, muonittajia ja opastajia	62
3.4.2. Retkeilyasiamiesten neuvottelukokoukset	65
3.4.3. Opettajista asiamiesverkon runko	67
4. SUOMALAINEN RETKEILYLIIKENNE 1920- JA 1930-LUVUILLA	72
4.1. Retkeilijät Suomen teillä	72
4.1.1. Oppikoulut, kansakoulut ja yhdistykset	74
4.1.2. Alkukesä, retkeilyliikenteen sesonkiaika	78
4.1.3. Junakoti	82
4.1.4. Linja-auton käyttö ja tilausliikenne retkeilyssä	85
4.2. Retkeilijöiden majoittuminen	89
4.2.1. Kansakoulut 1920-luvun majoituspulman ratkaisuksi ...	89
4.2.2. Majarengas 1930-luvun laajenevalle retkeilijäjoukolle ..	90
4.2.3. Majarengas toteutuu Suomen Retkeilymajajärjestönä ..	93
4.2.3.1. Suomen Retkeilymajajärjestön toiminnan	
tavoitteista	96
4.2.3.2. Suomen Retkeilymajajärjestön majat 1930-	
luvulla	99
4.2.4. Telttailu	104

5. KANSAINVÄLISYYS SUOMEN RETKEILYSSÄ 1920- JA 1930 -LUVUILLA	107
5.1. Pienin askelin alkuun 1920-luvulla	108
5.2. Ripeämmin kohti kansainvälisyyttä 1930-luvulla	111
5.3. Käytännöllinen retkeily-yhteistyö ulkomaiden kanssa	114
5.3.1. Pohjoismaat ja Itämeren seutu	114
5.3.2. Heimokansojen suunta	118
5.3.3. Muita Suomen kävijöitä 1930-luvulla	120
5.4. Laajentuvan kansainvälisen yhteistyö uudet muodot	123
5.4.1. Oppilasvaihto ja täysihoito	123
5.4.2. Kansainvälinen koululaiskirjeenvaihto	127
6. RETKEILY, MATKAILUN VETOVOIMATEKIJÄ JA NUORISON HARRASTUS .	128
6.1. Suomi, retkeilijän luvattumaa	129
6.2. Retkeilyn harrastajien opaskirjat yleistyvät	130
6.3. Retkeilijöiden järjestäytyminen	132
6.3.1. Retkeilykerhot	135
6.3.2. Kerhotyö yhdistää retkeilyn harrastajat	139
6.3.2.1. Retkeilypäivien viettoa ja kerhojen välisiä kilpailuja	139
6.3.2.2. Retkeilykoulutusta ja harrastusmerkkejä	142
6.3.2.3. Yhteisiä tapaamisia, leirejä ja retkiä . . .	144
7. PÄÄTÖSLUKU	146
LÄHTEET.	151
LIITTEET 1-7.	157

1. JOHDANTO

1.1. MATKAILUN LÄHTÖKOHTA

Matkailu liittyy ilmiönä kaupunkimaiseen ja moderniin yhteiskuntaan. Sen kehittyminen ja yleistyminen on ollut sidoksissa yleiseen elintason nousuun, ihmisten lisääntyneeseen vapaa-aikaan ja infrastruktuurin rakentumiseen sekä höyrykoneen ja polttomoottorin myötä kehittyneiden kuljetusmahdollisuuksien lisääntymiseen. Ilmiöihin, jotka ovat voimakkaasti muokanneet länsimaisen ihmisen elämää 1800-luvun puolivälin jälkeen. Sen enempää tekniikan edistyminen kuin elintason nousukaan, vaikka ovatkin matkailun edellytyksiä, eivät selitä itse matkailua, vaan lähtökohtana ovat aina yksilön, hänen ympäristönsä ja koko yhteiskunnan matkailuun liittämät arvot ja odotukset.

1.2. KÄSITTEET

Monet maat ryhtyivät jo 1800-luvulla tietoisesti edistämään matkailua huomattuaan sen tuoman taloudellisen hyödyn. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen kiinnostus matkailuun laajeni voimakkaasti ja tuolloin aloitettiin matkailijamäärien tilastointi sekä matkailuun liittyvä koulutus ja tutkimus.¹ Merkittävä osuus, matkailu -käsitteen muotoutumiselle, oli 1920-luvulla Kansainliiton osoittamalla mielenkiinnolla matkailua kohtaan. Tutkiessaan sen taloudellista vaikutusta sekä etsiessään keinoja matkailuliikenteen helpottamiseksi Kansainliitto määritteli matkailijan ja oli siten luomassa pohjaa matkailutilastoille ja -tutkimukselle.² Myöhemmin matkailu on määritelty uudestaan useita kertoja, mikä osoittanee sitä, että matkailu -ilmiötä on vaikea yksiselitteisesti ja tyhjentävästi määritellä.

Matkailun käsite sisältää suppeastikin ajateltuna ainakin itse matkailijan, matkailijan liikkumisen lähtöalueelta kohdealueelle, matkailijan viipymisen kohteessaan sekä majoittumisen. Matkailuun liittyvien monimaisten ulottuvuuksien takia matkailun yleinen määritelmä uhkaa jäädä niin väljäksi, ettei siitä ole tutkimuksen kannalta juuri hyötyä. Tämän vuoksi tutkija joutuu usein rajoittumaan vain tiettyyn osaan matkailua ja määrittelemään matkailun käsitteen tutkimusongelmiensa ja -aiheensa mukaisesti. Eri yhteyksissä matkailun merkitys

¹Miksi ja miten Suomesta olisi kehitettävä matkailumaa. SMY:n julkaisu n:o 285. Helsinki 1927, s.2.

²Matkailukomitea 1937 n:o 4, s.9.

saattaa vaihdella.³ Yleensä matkailu -käsite on johdettu matkailija -käsitteestä tai näitä käsitteitä ei ole pyrittykään erottamaan toisistaan, näin tehtiin varsinkin varhaisemmissa määritelmissä.

Tälle tutkimukselle lähtökohdan antaa Huizikerin ja Krapfin vuonna 1942 antama lomamatkailun määritelmä, joka itseasiassa määrittelee paremmin matkailijan kuin matkailun: " Matkailu on niiden suhteiden ja ilmiöiden kokonaisuus, jotka ovat yhteydessä vieraspaikkakuntalaisten matkustamiseen, jollakin seudulla, edellyttäen että he eivät ole päätoimessa, pysyvässä tai väliaikaisessa työssä."⁴ Yleensä päivämatkailu lasketaan mukaan matkailu -käsitteeseen joskus saatetaan liittää käsitteeseen mukaan vähintään yhden yön viipyminen matkan aikana. Oleellista määritelmän mukaan on, että matkailu suuntautuu kotipaikkakunnan ulkopuolelle. Tämä suhteellisen väljä matkailijan määritelmä sopii hyvin 1900-luvun alun matkailijaan sekä myös siihen miten matkailu tuona aikana Suomessa ymmärrettiin.⁵ Määrittelyn kannalta on tärkeää muistaa, että matkailu muuttui tutkimusjakson aikana: matkailu Suomen suuriruhtinaskunnassa autonomian loppuvuosina oli kovin erilaista kuin matkailu 1930-luvulla Suomen tasavallassa. Tämän ajassa tapahtuneen muutoksen vuoksi matkailun väljä määrittely on tämän tutkimustyön kannalta tarkin ja käyttökelpoisin.

Matkailua suppeampi ja lähinnä vain huvimatkailua tarkoittava termi on turismi.⁶ Vapaa-ajan matkailijaa tarkoittava turisti oli Suomessa tuttu termi jo 1800-luvulta lähtien. Esimerkiksi Suomen Matkailijayhdistyksen julkaiseman aikataululuettelon nimenä oli *Turisti*, mutta vierasperäisenä sanana turistia käytettiin vähemmän kuin kotoisempia matkailua ja matkailijaa.

Tämän tutkimuksen kannalta matkailua keskeisempi termi on retkeily. Tutkimusjakson aikana retkeily -termiä käytettiin erottamaan matkailu -termistä ensinnäkin opintomatkat, nuorison ryhmämatkat sekä lähinnä fyysisen kunnon kohentamiseksi tehdyt liikunnalliset matkat. Näistä viimeksi mainittu sisältää suunnilleen sen mitä myöhemmin on totuttu retkeilyllä tarkoittamaan. Ulkoilua ja leirielämää kutsuttiin 1930-luvulla myös camping-matkai-

³Hemmi Jorma, Lehtinen Jarmo R., Vuoristo Kai-Veikko, Matkailun perusteet. Porvoo 1982, s.9.

⁴Hemmi, Lehtinen, Vuoristo 1982, s.5.

⁵Hirn Sven, Markkanen Erkki, Tuhansien järvien maa, Suomen matkailun historia. Jyväskylä 1987, s.214-215.

⁶Kostiainen Auvo, Turismin aika. Historiallinen aikakauskirja n:o 4 1997, s.291.

luksi, jos siihen liittyi yöpyminen teltassa tai jollain leirillä. Leimallista oli, että retkeily yhdistettiin erityisesti nuorison matkailuun, johon sisältyi juuri nuorille sopivaksi katsottua vaatimatonta ja edullista matkustamista, majoitusta ja ruokailua. Oleellista edellisen lisäksi oli, että retkeilyn tuli tapahtua opettavassa hengessä ja että sillä oli kasvatukseen liittyvät päämäärät. Sanoja: opintoretkeily ja retkeily käytettiinkin toistensa synonyymeinä ja esimerkiksi vuoden 1910 tietosanakirja suomentaa hakusanan ekskursioniksi retkeilyksi.⁷ Edellisten lisäksi käytettiin myös termejä, joilla korostettiin erityisesti nuorten osuutta: koululaismatkat, nuorisomatkat ja teinimatkat tai vastaavasti koululaisretket, nuorisoretket ja teiniretket. Turismi -sanaa ei tässä yhteydessä käytetty ollenkaan, mikä johtui juuri turismiin liittyvästä vapaa-ajanvietto- ja huvittelufunktiosta. Retkeily -termi tarkoittaa tässä tutkimuksessa etupäässä ryhmissä tapahtuvaa ja yleensä nuorisolle tarkoitettua matkailua, joka muusta matkailusta eroten korostaa kasvatuksellisia arvoja.

1.3. MATKAILU HISTORIAN TUTKIMUSKOHTENA

Historiantutkimuksen kannalta matkailijan tavoittaminen voi olla ongelmallista, varsinkin lyhytkestoisesta ja lähialueelle suuntautuneesta matkailusta jää vain vähän lähteitä. Sen vuoksi historiantutkimuksessa voikin olla paikallaan sisällyttää matkailun määritelmään myös matkailijan yöpyminen. Yleisenä periaatteena voi ajatella, että mitä kauemmaksi matkailija reitti suuntautui ja mitä pitemmän aikaa matka kesti niin sitä enemmän ja monipuolisempaa lähdeaineistoa siitä tutkijan käytettäväksi on jäänyt. Matkailijat ovat saattaneet turvautua jo matkansa valmistelussa matkatoimiston apuun, he ovat lunastaneet matkalippuja juniin ja laivoihin, he ovat tehneet passi- ja viisumianomuksia, yöpyneet hotelleissa, vaihtaneet valuuttaa, kirjoittaneet nimensä matkailunähtävyyksien vieraskirjoihin, osallistuneet koskenlaskuun ja opastettuun kaupunkikierrokseen ym. Tämän lisäksi erityisesti ulkomaiset matkailijat ovat olleet myös kohdemaan viranomaisten mielenkiinnon kohteena; heidän on pitänyt läpäistä tullimuodollisuudet, heidät on tilastoitu ja heidän arvonsa on määritelty kohdemaan kansantalouden kannalta. Kaukomatkailu ja kaukaa tulleet matkailijat ovat aina kiinnostaneet myös lehdistöä ja lukijoita, joten matkoja on selostettu lehdissä ja kirjoissa. Uutiskynnyksen ovat ylittäneet myös suuret matkailijaseurueet ja matkailun suur tapahtumat kuten messut ja näyttelyt. Myös matkakirjat ja -kuvaukset ovat olleet historian tutkimukselle antoisia lähteitä.

⁷Otavan Tietosanakirja II, Helsinki 1910, s.587, ; huom. Opetusministeriön retkeilylautakunta Undervisningsministeriets ekskursionsnämnd.

Matkailua voidaan lähestyä tutkimuksessa monella muullakin tavalla kuin matkailijasta käsin. Matkailija voidaan "unohtaa" ja sen sijaan tutkia yleisiä matkailumahdollisuuksia ja niiden kehitystä. Voidaan tutkia ihmisten liikkumismahdollisuuksia ja liikenneyhteyksiä, majoituspaikkojen lisääntymistä, ihmisten vapaa-ajan lisääntymistä, matkailumainontaa, matkailutoimintaa tukevia organisaatioita, ym. Tällöin matkailu on tutkimuskohteena ymmärretty laajasti ja matkailija piirretty esiin toimintaympäristönsä avulla.

"Miksi ihmiset matkustavat?" on yksi matkailun tutkimuksen peruskysymyksistä. Kysymystä on usein lähestytty yksilöpsykologisesta näkökulmasta, jonka mukaisesti yksittäisten ihmisten matkailumotiiveja tutkimalla on saatu luokiteltua matkailijoille yleiset motiiveihin pohjautuvat luokitteluperusteet. Perusajatuksena on, että motiivit liittyvät yksilöiden tarpeisiin, joita matkailun avulla pyritään tyydyttämään. Tällaisia tarpeita ovat mm. levon, virkistämisen tai vaihtelun tarve. Lähtökohdan näille motivaatioluokitteluille tarjoaa Maslowin tarvehierarkiateoria, jonka mukaan ihmisten käyttäytymistä säätelevät ja ohjaavat erilaiset tiedostetut ja tiedostamattomat tarpeet. Hierarkkisesti rakentuneen mallin pohjana ovat fysiologiset tarpeet, joiden päälle nousevat ylempät tarpeet: turvallisuuden, sosiaalisuuden, arvostuksen, itsensä toteuttamisen tarpeet. Maslowin mukaan ylempien tarpeiden syntymisen edellytyksenä on, että alemmat tarpeet on ensin tyydytetty.

Matkailun motiivien selvittämiseksi voidaan matkailua lähestyä muutoinkin kuin yksilökeskeisesti. Matkailun olemuksessa voidaan korostaa sen kulttuurisidonnaisuutta, mikä tarjoaa matkailun motiivien tarkastelulle edellistä laajemmän tarkastelukentän. Tämä näkökulma korostaa sitä, että matkailuun liittyvät mielikuvat selittyvät paremmin kulttuuristen ja sosiaalisten kuin geneettisten ja psykologisten prosessien kautta. "Modernia matkailua yhteiskunnallisena ja kulttuurisidonnaisena ilmiönä ei kuitenkaan ole teoreettisesti mielekästä tai välttämättä edes mahdollista selittää tyhjentävästi biologialla tai psykologialla. ... Kyse on viime kädessä siitä, millaisia merkityksiä ja arvoja matkailuun on kulttuurisesti tuotettu, ..." ⁸

Edellä suppeasti esiteltyt kaksi matkailun tutkimuksen käyttämää lähestymistapaa antavat myös matkailun historian tutkimukselle ja tutkijalle välineitä ymmärtää omaa tutkimusaihettaan sekä havainnollistaa itse matkailutapahtuman taustalla vaikuttavia tekijöitä. Tälle tutkimukselle kysymys matkailun motiiveista on keskeinen siksi, että se auttaa löytämään matkailuun liittyviä arvoja. Niiden avulla pystytään yleistä matkailua luokittelemaan sekä rajaa-

⁸Saarinen Jarkko, Matkailun motiivit ja ympäristöt: matkailijatyypin tilasidonnaisuus. TERRA, vol. 109, n:o 2 1997, s.56.

maan tutkimuksen kohde muusta matkailusta. Tutkimusaiheen määrittelyn lisäksi kysymys matkailun merkityksestä toimii myös läpi tutkimuksen työtä ohjaavana taustakysymyksenä, jonka valossa lähdemateriaalia käsitellään.

Edellä esitellyistä lähestymistavoista jälkimmäinen tapa nähdä matkailu yhteiskunnallisena ja kulttuurisidonnaisena ilmiönä liittyy luontevasti tässä tutkielmassa käsiteltävään matkailun osa-alueeseen. Retkeilyyn liittyneet arvot ja retkeilytoiminnan motiivit on helpompi ymmärtää olevan lähtöisin yhteiskunnallisista syistä kuin yksilöpsykologisista tarpeista. Retkeilyn motiivit voidaan, ainakin osittain, katsoa jopa annetuiksi. Ylhäältäantajina ovat olleet opettajat, koululaitos, kasvatusoppineet, virkamiehet, kasvatustavoitteet ja -suuntaukset, jne. Yksittäisen retkeilijän motiivit saattoivat toki olla hyvinkin lähtöisin henkilökohtaisista tarpeista, mutta koululaisretkien toteuttamisessa ja esimerkiksi matkakohteen valinnassa niiden merkitys kuitenkin oli toissijainen.

Matkailun historian tutkimus on ollut viimevuosiin saakka vähäistä, mikä Auvo Kostiaisen mukaan johtuu aineiston hajanaisuudesta ja tutkimusperinteen puutteesta. Matkailu on kuitenkin ollut kiinnostuksen kohteena jo pitkään monissa muissa tieteissä, esimerkiksi maantieteessä, taloustieteessä, perinnetieteessä ja kulttuuriantropologiassa, minkä ohella matkailun historiankin tutkimus on viimeaikoina voimakkaasti vilkastunut. Myös yleinen mielenkiinto matkailua kohtaan on noussut, mikä on seurausta siitä kehityksestä, joka matkailussa on tapahtunut toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Siitä on muodostunut maailmanlaajuista matkailuteollisuutta, joka liikuttaa valtavia pääomia ja ihmismääriä. Esimerkiksi kansainvälinen matkailijamäärä lasketaan 1990-luvulla vuosittain jo useissa sadoissa miljoonissa henkilöissä ja matkailusta ansionsa saavien ihmisten määräkin yli sadassa miljoonassa.⁹

1.4. TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Lähtökohtana tälle tutkimukselle on havainto, että koululaisten opintoretkien ja nuorten seuramatkailun ajateltiin 1900-luvun alussa olevan muusta matkailusta poikkeava kokonaisuus. Puhuttiin erikseen sekä matkailusta että retkeilystä. Retkeilyllä ei siis tarkoitettu samaa kuin matkailulla, minkä lisäksi myös käytännössä nämä seikat näyttivät eroavan

⁹Kostiainen Auvo, Massaturismin historian tutkimushanke. Matkakuumetta, Matkailun ja turismin historiaa. toim. Taina Syrjämaa, Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 31. Turku 1994, s.13. ; Kostiainen 1997, s.291-192.

toisistaan. Suomen Matkailijayhdistyksen kautta kanavoituivat käytäntöön hyvinkin monenlaiset matkailuun liittyvät asiat, mutta jostain syystä retkeilytoimintaa ei kuitenkaan organisoitu matkailijayhdistyksen kautta, vaan retkeilytoiminnan ympärille syntyivät erilliset järjestöt. Retkeilyjärjestöistä ensimmäisiä olivat opetusministeriön retkeilylautakunta ja Koulumatkailutoimisto, jotka perustettiin pian Suomen itsenäistymisen jälkeen. Myöhemmin muodostuivat vielä Suomen opintoretkeilijain liitto ja Suomen Retkeilymajajärjestö sekä paikallistasolle retkeilykerhot ja -asiamiesverkko.

Tässä tutkimuksessa on kaksi retkeilyä määrittelevää perusoletusta. Ensinnäkin retkeilyn katsotaan olevan matkailua. Toiseksi retkeilyyn katsotaan sisältyvän olennaisena osana opetuksellinen ja kasvatuksellinen osuus, jopa niin, että se voidaan katsoa kuuluvan retkeilyyn sisäänrakennettuna. Ensin mainittu oletus on tutkimuksen kannalta jokseenkin ongelmaton ja helposti osoitettavissa. Jälkimmäinen oletus rajaa tarkastelukohteeksi vain tietynlaisen matkailun mutta tarjoaa samalla itsessään laajan ja monipolvisen asiakokonaisuuden.

Toiminta, jota tutkimusjakson aikana nimitettiin retkeilyksi sisältää edellä matkailulle annetut määritelmät: se oli kotipaikan ulkopuolelle suuntautuvaa usein yöpymisen vaativaa matkailua. Retkeilyistä valtaosa tapahtui koulujen puitteissa, jolloin suurin osa retkistä tehtiin kotiseutuopetuksena koulun lähiseudulle. Myös näitä käyntejä nimitettiin retkiksi, mutta matkan määritelmää ne eivät täytä. Näin ollen tutkimuksen piiriin eivät kuulu esimerkiksi Tohmajärven Kemien kansakoulun oppilaat silloin, kun he viettivät kevätiltapäivän kotiseutuopetuksen merkeissä tutustumalla koulurakennuksen takana virtaavan puron rantapajukkoon, lähiseudun peltomaisemaan ja isäntien tekemiin toukotöihin. Mutta matkailun määritelmä täyttyi kyllä silloin, kun he opettajansa kanssa toukokuun 12 p:nä 1922 astuivat Tohmajärven asemalta junaan matkustaakseen Imatralle katsomaan kuuluisaa koskea.

Lyhyet vai pitkät retket? Eron tekeminen näiden välillä ei sen sijaan ole tarpeellista silloin, kun käsitellään retkeilyn merkitystä opetuksen ja kasvatuksen apuvälineenä. Koululaisretket voidaan yksinkertaisesti nähdä opetuksena, joka toteutetaan luokkahuoneen ja koulurakennuksen ulkopuolella, keskellä sitä maailmaa, josta koulun on tarkoituskin oppilailleen välittää tietoa ja kokemuksia. Tämän vuoksi on, koululaisretkeilyjen motiivien selvittämiseksi, tärkeää jossain määrin tarkastella Suomessa vaikuttaneita yleisiä pedagogisia suuntauksia sekä varsinkin kotiseutuopetuksen periaatteita.

Koska retkeilytoiminta oli, varsinkin alkuvaiheessaan, ohjattua toimintaa, korostui retkeilyjärjestöjen ja niiden johtomiesten osuus koko retkeilytyössä. Näiden aloitteesta syntyivät ja

kehittyivät monet retkeilyn käytännölliseen puoleen liittyvät toimet, joita olivat esimerkiksi matkustus- ja majoitusmahdollisuuksien järjestäminen. Tutkimustyön alusta lähtien tuntui analyttinen lähestymistapa kaikkein parhaimmalta tavalta lähestyä retkeilyn käytännöllistä toteutusta.¹⁰ Koska työn lähtökohta on matkailussa ja vapaassa retkeilytoiminnassa tarkastellaan majoittumispaikkoja, jotka olivat vapaassa käytössä, ilman että niihin pääsyn edellytyksenä olisi ollut kuuluminen johonkin suljettuun yhdistykseen tai aatteelliseen järjestöön. Tämä rajaa käsittelystä pois esimerkiksi partiolaisten ja suojeluskuntapoikien leirit sekä lukemattomat kesäkodit, leiripaikat ja majat, joita monella retkeilyä harrastavalla seuralla ja yhdistyksellä oli jäsentensä majoituskohteena. Myöskään kaupunkien koulunuorisolleen järjestämiin kesäsiirtoloihin ei tutkielmassa puututa.

Tutkimusjakson aikana retkeilyä ja varsinkin siihen liitettyä leirielämää käyttivät monet aatteelliset järjestöt nuorison kasvatuksen apuvälineenä. Eripuolilla maailmaa mm. poliittiset, puolisoitaalliset ja erilaiset uskonnollisävytteiset järjestöt kokosivat nuorisoa leireille edistääkseen maailmankatsomuksellisia aatteitaan. Leiriolosuhteet huomattiin tehokkaaksi keinoksi kerätä runsaasti nuorisoa koolle ja siirtää heille haluttuja arvoja ja ajatuksia. Esimerkkinä tällaisen kasvatustyön tehokkuuden ymmärtämisestä käy 1930-luvun Saksa, jossa kansallissosialistien ensimmäisiä kasvatuspoliittisia toimia valtaannousunsa jälkeen oli lauantaipäivien määrääminen nuorisolle vapaaksi koulusta ja työpaikoista. Lauantaisin nuorten piti univormuissaan kerääntyä retkeilemään; hankkimaan fyysistä kuntoa, olemaan toistensa johtajina ja johdettavina sekä opettelemaan kansallissosialistisia arvoja päämääränään tulevaisuuden kansalaisina täyttää asetetut arjalaisen kansan mitat.¹¹ Saksa ja muut totalitaristiset valtiot, joissa myös käytettiin leirielämää apuna valtiollisten ihanteiden opettamisessa nuorisolle, ovat tietenkin ääriesimerkkejä, mutta sinällään kuvaavia osoittamaan retkeilyn ja leirielämän käyttökelpoisuutta kasvatuksessa. Suomalaisemman esimerkin tarjoaa esimerkiksi partioliike, jonka kasvatustyön ideologisen perustan muodostivat uskonto ja isänmaa.¹²

Erialaisten aatteellisten järjestöjen suhtautuminen matkailuun, retkeilyyn ja leirielämään oli

¹⁰Kirkinen Heikki, *Historian rakenteet ja voimat*. Hämeenlinna 1987, s.41.

¹¹Takala Kyllikki, *Nuorison kasvatuksesta nykypäivän Saksassa*. Kasvatustieteellinen aikakauskirja n:o 4-5 1935, s.210-220. ; Musakka Väinö, *Saksan nuoriso retkeilee ja tutustuu maatyöhön*. Teini n:o 1 1935, s.5.

¹²Halmesvirta Anssi, *Vernerin Louhivuori, suomalaisen partioaatteen synty ja nuorkirkollinen luonteenmuokkausideologia 1910-1924*. Historiallinen arkisto 109. Tampere 1997, s.16-17.

yleensä välineellistä; niiden päätarkoituksena oli edistää omaa aatettaan. Lisäksi tällaisten ryhmien järjestämät matkat, retkeilyt ja leirit olivat periaatteessa suljettuja ja vaativat aatteellista sitoutumista ryhmän käsityksiin. Tämän vuoksi edellä kuvattu aatteellisten järjestöjen toiminnan käsittely jää tutkimuksen ulkopuolelle. Sen sijaan omana tutkimusaiheenaan tai osana esimerkiksi poliittisten järjestöjen nuorisokasvatuksen tutkimusta sen käsittely voi olla hyvin mielenkiintoista myös kasvatustieteen historian näkökulmasta.

Vaikka aatteellisten järjestöjen kasvatuksellisiin päämääriin ja retkeilyn merkitykseen niiden toteuttajana ei tutkimuksessa puututa, sivuaa niiden toiminta osaltaan aiheena olevaa käytännöllistä retkeilytoimintaa. Suomessa esimerkiksi partiojärjestöt, joiden toiminta laajeni ja vakiintui 1920- ja 1930-luvuilla, levittivät tehokkaasti liikunnallisen retkeilyn ja luontoretkeilyn harrastusta. Lippukunnat eivät juuri innostuneet järjestäytymään retkeilykerhoiksi eivätkä siten liittymään valtakunnalliseen opintoretkeilykerhojen liittoon, minkä sijasta esimerkiksi seurakuntien nuorisokasvatustyöhön retkeilykerhotoiminta liittyi kiinteästi. Retkeilyharrastuksen laajetessa 1930-luvulla perustettiin seurakuntiin runsaasti retkeilykerhoja, joista osa toimi aktiivisesti myös liittotasolla.

Aiemmin todetut retkeilyn liittymäkohdat kasvatukseen ja kouluelämään sekä yleiseen matkailuun suuntaavat tutkimuksen kysymyksenasettelua, minkä mukaisesti tutkimuksen pääongelmiksi nousevat kysymykset:

1. Mihin kasvatuksellisiin tai opillisiin tavoitteisiin retkeilyn avulla pyrittiin? Eli, mitä olivat retkeilyn yleiset motiivit?
2. Millaisin keinoin retkeilyä pyrittiin toteuttamaan? Eli, millaisen ilmiasun retkeily sai?

Tutkimusjaksoa rajaavat sodat. Alussa ensimmäinen maailmansota ja kansalaissota sekä loppupäässä talvisota ja jatkosota. Sotien välinen kausi muodostaa tutkimukselle luontevan ajanjakson, jo pelkäänsen sen vuoksi, että sota-ajan poikkeusolot tyrehdyttivät rauhanaikaisen elämänmenon ja myös matkailun. Tällä ajanjaksolla täytyivät myös muutamat laajan opintoretkeilyn perusedellytykset. Suomessa itsenäistyminen ja kansalaissodan jälkeisten olojen vakiintuminen loivat mahdollisuuden retkeilyn ohjaukselle. Eikä vähiten vaikutusta ollut teknisellä kehityksellä, joka autoina, junina, rautatienä ja maanteinä teki mahdolliseksi suurten retkeilyjärhymien edullisen kuljettamisen. Tällä jaksolla perustettiin myös retkeilyorganisaatiot, jotka elivät tiivistä yhteistyökautta, kuten tekivät myös retkeilytoiminnan pioneerit. Talvi- ja jatkosodan jälkeen matkailun kehitys Suomessa asettui taas kokonaan uusiin uomiin yhä suurempien ihmismäärien osallistuessa matkailuun ja matkailun saadessa yhä

"teollisempia" muotoja. Sodan jälkeen muutos tapahtui myös retkeilyssä. Opetusministeriön retkeilylautakunnan toiminta jatkosodan jälkeen hiipui 1950-luvun alkuun mennessä. Retkeilylautakunnan alaisuuteen perustettu Koulumatkailutoimisto irrotettiin muista retkeilyelimistä jo vuonna 1939. Suomen Opintoretkeilijäin liitto muutti nimensä talvisodan jälkeen retkeilyliitoksi ja jatkoi jatkosodan jälkeen toimintaansa Suomen Matkailuliiton retkeilyjaoston. Myös Suomen Retkeilymajajärjestö liittyi 1940-luvulla joksikin aikaa matkailuliittoon.

1.5. LÄHTEET

Opetusministeriön retkeilylautakunta oli opetusministeriön ja kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeriön yhteisesti muodostama elin. Sen kansallisarkistossa säilytettävä arkisto muodostaa tämän tutkimuksen keskeisimmän arkistolähteen. Arkistossa on lautakunnan pöytäkirjoja vuodesta 1924 alkaen, tosin kaksikymmenen luvulta puutteellisesti. Mielenkiintoisimman kokonaisuuden näistä muodostavat erilaisten neuvottelu- ym kokousten pöytäkirjat, joista tärkeimpiä ovat retkeilyasiamiesten neuvottelupäivien pöytäkirjat. Neuvottelupäivillä asiamiehille ja muulle yleisölle on esitelty retkeilytoiminnan uutuuksia ja käsitelty aina kulloinkin kiinnostavia ja ajankohtaisia asioita. Neuvottelupäivät oli eräänlainen yleiskokous, joka toi esiin toivomuksia retkeilytoiminnan kehittämiseksi. Sen tekemiä aloitteita toimitettiin retkeilylautakunnan käsittelyyn ja osa niistä myös toteutettiin. Kirjeenvaihtoa retkeilylautakunta kävi viranomaisten, asiamiestensä ja koulujen kanssa. Kiertokirjeillä opastettiin asiamiehiä ja kouluja retkeilyjen käytännöllisissä asioissa, minkä lisäksi tiedottamisessa käytettiin apuna myös lehdistöä.

Retkeilylautakunnan arkistossa on myös tilastomateriaalia retkeilijöistä. Säännöllistä tilastoa ei opintoretkeilijöistä pidetty vaan selvityksiä tehtiin aina kulloisenkin tarpeen mukaan. Tilastokatsauksia tehtiin selvittämään retkeilijöiden määrän kehitystä, liikenteen jakautumista eri kuukausille sekä opintoretkeiläisten jakautumista oppikoululaisten, kansakoululaisten ja erilaisten yhdistysten kesken. Pääasiassa ne on koottu Koulumatkailutoimistossa, jolloin niiden tekijänä on ollut toimiston johtaja Herman Hagman ja 1930-luvulla hänen veljensä ja seuraajansa Magnus Hagman. Tilastojen pohjana on ollut luultavimmin toimiston asiakastiedot. Tilastollisia selvityksiä teki myös Helsingin retkeilyasiamies asemapäällikkö V. Aspelund. Hänen tekemiään ovat luultavasti vuosilta 1920 -1925 olevat tilastot retkeilyliikenteestä Suomen eri rautatieasemilta.

Retkeilylautakunnan suostumuksella tehtyjen retkien luetteloita on säilynyt vuosilta 1920-

1923 ja 1930. Luetteloiden avulla pystyy tarkistamaan ainakin näiden vuosien tilastolukujen suuruusluokan sekä luokitteluperusteet. Vuoden 1930 luettelo on konsepti, josta Koulumatkailutoimistossa on laskettu retkeilijätilastoa. Lähteenä se on sikäli arvokas, että siitä näkee millaisin luokitteluperustein kirjava retkeilijäjoukko on jaettu käytössä olleisiin retkeilijäluokkiin: oppikoululaisiin, kansakoululaisiin ja yhdistysten jäseniin.

Tilastollisia selvityksiä tarvittiin esimerkiksi mietittäessä keinoja retkeilyliikenteen tasaisemmaksi jakamiseksi eri kuukausien kesken. Junat ruuhkautuivat tiettyinä aikoina vuodesta ja valtionrautateita kiinnosti mahdollisuus jakaa retkeilysezonkia hiljaisemmille matkailukuukausille. Opetusministeriölle esitettyjen määräraha-anomusten perusteluina niitä käytettiin osoittamaan retkeilyliikenteen määrän kasvua. Tilastojen avulla osoitettiin kaupunkien viranomaisille retkeilijöiden lukumäärän nousua ja retkeilyliikenteen merkityksen kasvua silloin, kun pyrkimyksenä oli saada kaupunkeja tukemaan retkeilyä. Hajanaisia lukuja retkeilijämääristä löytyy myös erilaisista muistioista ja selvityksistä, joita on tehty eriaikoihin. Erilaisia tarkoituksia varten on retkeilijäluetteloista koottu tilastoja eritavoin. Retkeilijämääriä kuvaavat luvut vaihtelevat jonkin verran eri lähteissä, mikä johtuu mm. luokitteluerosta ja inhimillisistä virheistä. Yleensä tilastojaa kiinnosti vain kotimaisten retkeilijöiden määrä, joten ulkomaiset ryhmät oli jätetty laskuista pois. Valtionrautateiden kannalta oli tietenkin tärkeämpää saada selville retkeilijöiden tekemien rautatiematkojen kuin itse retkeilijöiden lukumäärä. Tämän vuoksi on joissain lähteissä laskettu vain retkeilijöiden suorittamia rautatiematkoja eikä henkilöitä, jolloin sekä meno- että paluumatkat kirjautuivat erikseen. Retkeen saattoi myös sisältyä useampiakin rautatiematkoja kuin kaksi, joten näistä tiedoista ei suoraan paljastu retkeilijöiden todellinen lukumäärä.

Eri lähteissä esiintyvät retkeilijöiden lukumäärät eivät eroistaan huolimatta ole keskenään ristiriidassa vaan niiden osoittama retkeilijämäärän suuruusluokka, vuosittaiset vaihtelut ja kehityssuunta ovat samat. Toisaalta lukujen erilaisuus todistaa siitä, että ne on laskettu toisistaan riippumatta. Ei siis ole vain yhtä lukusarjaa, jota olisi säännöllisesti lainattu ja jossa samat virheet jatkuvasti toistuisivat. On kuitenkin muistettava, että retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston esittämissä luvuissa ei näy koko retkeilyliikenne vaan lähinnä vain rautateillä tapahtuva retkeily sekä Helsinkiin tulleet retkeilijät, jotka luonnollisestikin olivat Koulumatkailutoimiston huoltamia. Koululaismatkoille osallistuneiden tilastoidut lukumäärät ovat ainakin 1920 -luvun osalta suhteellisen tarkasti tiedossa. Retkille lähdettiin tuolloin retkeilylautakunnan välityksellä, mikä johtui rautatielippujen alennuskäytännöstä, jonka mukaan retkeilijät saivat haluamansa alennuksen vain retkeilylautakunnan suostumuksella. Myös junien suhteellinen osuus retkeilijöiden kuljetuksessa oli tuolloin hyvin korkea,

mikä johtui siitä, että linja-autojen osuus retkeilijöiden kuljetuksissa ei ollut vielä yhtä suuri kuin 1930-luvulla. Tilastot 1930-luvun retkeilijämäärästä ovat hajanaisia ja vuosikymmenen loppupuoliskolta ne puuttuvat kokonaan. Vaikka numeerisia lukumääriä retkeilijöistä ei kattavasti olekaan 1930-luvun loppuvuosilta, on kehityksen yleissuunta helposti arvioitavissa muista lähteistä käsin.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston yhteistyö oli tutkimusjakson aikana varsin tiivistä, minkä vuoksi niiden toimintaa on hankala erottaa toisistaan. Retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston yhteiselon päättyessä vuonna 1939 on arkistomateriaali jaoteltu ja Koulumatkailutoimisto on pitänyt itseään koskevan materiaalin. Tämän vuoksi retkeilylautakunnan arkistosta löytyy vain vähän Koulumatkailutoimistoa koskevaa materiaalia. Myöhemmin, varsinkin muuttojen aikana, on Koulumatkailutoimisto tuhonnut arkistomateriaaliaan.¹³

Kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeriön sekä kirkollis- ja opetusministeriön pöytäkirjoista löytyy runsaasti anomuksia matka-avustuksiksi ja alennuksiksi, joita esimerkiksi yhdistykset, urheiluseurat ja kuorot olivat lähettäneet. Niitä löytyy ajalta ennen vuotta 1920, jolloin retkeilylautakunta ryhtyi käsittelemään osaa alennusanomuksista sekä myös sen jälkeen. Retkeilylautakunta oli ko. ministeriöiden yhteiselin, joten sitä koskevia asiakirjoja löytyy molempien ministeriöiden arkistoista, mutta tutkimusaiheen kannalta ei ministeriöiden arkistoissa ole keskeistä materiaalia.

Tutkimuksen aihepiiriin kuuluvaa arkistomateriaalia sijaitsee myös Suomen Matkailuliiton (ent. Suomen Matkailijayhdistys) arkistossa, joka on sijoitettu kansallisarkistoon. Tästä arkistosta löytyy paitsi yleiseen matkailun kehitykseen niin myös retkeilytoimintaan liittyvää aineistoa, josta tärkeimmän osan muodostaa Suomen Retkeilyliiton arkisto. Tähän sisältyy kokonaisuudessaan Suomen Opintoretkeilykerhojen liiton arkisto myös ajalta ennen sen liittymistä matkailijayhdistykseen.

Suomen Retkeilymajajärjestön arkistomateriaali 1930-luvulta on järjestön omassa hallussa. Tästä materiaalista tutkimuksessa on käytetty pöytäkirjoja sekä niiden liitteitä esimerkiksi järjestön vuosikertomuksia.

¹³KA, ORLA, arkistoluettelon esipuhe, jonka on allekirjoittanut valtion opintoretkeilylautakunnan puheenjohtaja Seppo Louhivaara ja sihteeri Anna Seppälä vuonna 1978.

Opintomatkailijoiden ja retkeilijöiden harrastelehti *Teini* alkoi ilmestyä Tampereella vuonna 1933. Aluksi se oli vain Suomen Opintoretkeilykerhojen liiton oma julkaisu, mutta vuodesta 1935 lähtien lehti alkoi ilmestyä kuukausittain ja sen otti äänenkannattajakseen myös opetusministeriön retkeilylautakunta sekä seuraavana vuonna Koulumatkailutoimisto sekä Suomen Kanoottiliitto. Lehti muutti nimensäkin *Retkeilijäksi*, mikä paremmin kuvasti lehden tavoittelemaa linjaa yleisenä retkeilylehtenä eikä vain kapeamman opintoretkeilyn julkaisuna. Lehdellä oli toimituskunta, joka huolehti pääkirjoituksista ja suuresta osasta muitakin artikkeleita. Toimituskunnasta lähtöisin olevat kirjoitukset olivat ilman allekirjoitusta. Tietopuoliset, asiantuntija-artikkelit olivat usein jonkun toimituskunnan jäsenen tai muutoin retkeilytoiminnassa aktiivisesti vaikuttaneen henkilön kirjoittamia. Tällaiset artikkelit yleensä varustettiin omalla nimellä tai tunnistettavalla nimimerkillä. Esimerkiksi *Teinin* vastaava toimittaja sekä toimituskunnan jäsen Toivo Saarentaus käytti mm. nimimerkkiä Staus. Nimimerkkien käyttö oli tavallista mielipidekirjoituksissa ja retkikuvauksissa.

Retkeilyn merkitystä kouluopetuksen tukena on selvitetty kirjallisuuden lisäksi mm. opetus- ja kasvatustieteiden lehtien avulla. Suomessa ilmestyivät säännöllisesti tutkimusjakson aikana *Kansakoulun Lehti* sekä *Opettajain Lehti*, joista ensin mainittua omisti Kansakoulun opettajain jatko-opintoyhdistys ja jälkimmäistä Opettajayhdistys. Näiden lisäksi ilmestyivät kasvatustieteelliset aikakauskirjat: *Kasvatus ja Koulu* sekä *Kasvatusopillinen Aikakauskirja*. Muitakin kasvatustieteiden lehtiä Suomessa ilmestyi eripituisina jaksoina, mutta tutkielmaan on valittu edellä mainitut.¹⁴ Kaikista näistä lehdistä löytyy artikkeleita, joissa on selvitetty retkeilyn pedagogista merkitystä. Yleensä retkeilyn käsittely on liitetty kotiseutuopetuksen ja havainto-opetuksen käsittelyyn, mutta lehdissä on myös kertomuksia tehdyistä retkistä, ikään kuin kannustukseksi muille opettajille. Retkistä kirjoittaneet opettajat ovat tiedostaneet toimintansa opetuksiksi ja näiden kuvausten näkökulma on kasvatuksessa. Retkeily oli kouluissa vapaaehtoista ja sen toteutus oli kiinni lähinnä opettajien innostuksesta ja harrastuksesta, minkä vuoksi juuri lehdet, joissa kouluun ja opetukseen liittyviä asioita käsiteltiin vapaasti ja keskusteluun osallistuvien omien mielihaluun mukaan, ovat sopiva lähde koululaisretkeilyn tutkimiseen. Retkeilyä käsiteltiin jonkin verran myös opettajayhdistysten kokouksissa vuosisadan alussa, tällöinkin osana kotiseutuopetusta, mutta kovin korkealle ei virallisella tasolla retkeilyn tapaisen harrastustoiminnan käsittely nousut.

Varsinaisia koululaismatkailun pedagogisia oppaita ei Suomessa ilmestynyt, mutta niitä oli

¹⁴Kuikka Martti T. , Johdatus kasvatustieteiden historian tutkimukseen. Keuruu 1991, s.107-

saatavana ulkomailta. Ainakin osa retkeilyä käsittelevien artikkeleiden kirjoittajista näyttää olleen hyvin perillä näistä oppaista, minkä vuoksi tässä työssä käytetään erästä saksalaista opasta tukena retkeilyn pedagogisen merkityksen selvittämiseksi. Sen sijaan Suomessa käsiteltiin retkeilyä yhtenä kotiseutuopetuksen, ympäristöopin ja havainto-opetuksen työmuotona ja näistä oli kirjallisuutta saatavilla aina kasvatustieteellisistä teoksista kansankoulun opetusta pohtineisiin komiteamietintöihin ja näiden perustalle tehtyihin, varsinkin maantiedon, oppikirjoihin saakka.

Suomen matkailun historian yleisesityksen ovat kirjoittaneet Sven Hirn ja Erkki Markkanen. Teoksen jälkimmäinen osa, joka alkaa Suomen matkailijayhdistyksen perustamisesta vuodesta 1887, on tämän tutkimuksen kannalta tärkeämpi. Se osoittaa juuri niitä matkailun yleisiä kehityssuuntia, jotka ovat työn kannalta oleellisia. Matkailun historiasta on tullut myös useita pro gradu-tutkielmia, esimerkiksi Seija Lappalaisen työ Suomen matkakohteista 1920- ja 1930-luvuilla sekä muita tutkielmia, jotka käsittelevät tämän tutkimusjakson ajalta matkailun erityisalvoja.

2. YKSI MAA, MONTA MATKAA

Omiin lihasvoimiin turvautuminen oli 1800-luvun matkailijoille perin tavallinen tapa liikkua paikasta toiseen. Hevoskyytiä tai vuokrattua venettä soutajineen ei aina ollut edes saatavilla. Matkaajaa eivät hemmotelleet Suomen kivikkoiset tiet ja kyytirattaat, joita myöhemmin jossain yhteydessä kuvattiinkin inhimillisyssyistä käytöstä poistetuiksi kidutusvälineiksi. Matkustavaisten huolto oli vielä 1800-luvun lopussa osittain vanhan kestikievarilaitoksen varassa, jonka tarkoituksena oli turvata välttämättömän matkustamisen perusedellytykset: majoitus, yksinkertainen ruoka sekä kuljetus seuraavaan kestikievariin. Vanhoista matkakertomuksista löytyy runsaasti kuvauksia olosuhteista Suomen kestikievareissa.¹⁵ Kestikievareiden tarjoama majoitus ja ruoka ei kuvausten mukaan aina tyydyttänyt vaativia säätyläisturisteja, jotka olivat matkoillaan Skandinaviassa ja Keski-Euroopassa jo päässeet kehittyneemmän matkailutoiminnan makuun. Suomen sisämaassa kestikievaria sopivamman yösjän turistit saattoivatkin löytää paremmista talonpoikaistaloista tai pappiloista ja totutun tavan mukaan säätyläiset pyrkivät majoittumaan omien säätyveljiensä luona.¹⁶

¹⁵Hirn, Markkanen 1987, s.52, 60-61, 87 ja 104-105.

¹⁶Helsingfors Dagblad 11.7.1885. ; Viertola Juhani, Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana. Suomen teiden historia 1. Lahti 1974, s.100.

Matkailijat olivat Suomessa 1800-luvun alkupuoliskolla yksittäisiä harvinaisuuksia, jotka liikkuvat yksin tai pieninä seurueina. Matkailijamäärät alkoivat kasvaa ja liikkumisen mukavuus lisääntyä vasta kun ihmisiä pystyttiin kuljettamaan konevoimalla. Turistit alkoivat siirtyä 1800-luvun puolella höyryn voimalla kulkeviin rannikko- ja sisävesilaivoihin sekä juniin. Maantiet tulivat matkailulle uudelleen tärkeiksi 1910-luvulla yksityisautoilun ja polkupyöräilyn pikkuhiljaa lisääntyessä. Matkailijayhdistyksen ennätti jo ennen ensimmäistä maailmansotaa kerätä selvityksiä eripuolilla Suomea olevien teiden soveltuvuudesta automatkailureiteiksi.¹⁷ Maanteiden merkitys Suomen matkailussa korostui entisestään seuraavien vuosikymmenten kuluessa. Kiihkeintä kehitys oli 1930-luvulla, jolloin linja-autot saavuttivat jo syrjäisimmätkin kirkonkylät.

2.1. MATKAILU, AATTEITA JA ANSIOITA

Kulkuyhteyksien kehittyminen ei kuitenkaan tehnyt Suomesta vielä matkailumaata. Paljon oli puutteita majoittumispaikoista, ruokailumahdollisuuksista sekä matkaoppaista ja kartoista. Suomen ja naapurimaiden matkailuololoja verrattiin keskenään jo 1880-luvulla ja puutteet huomattiin. Ulkomailla oli perustettu matkailuyhdistyksiä edistämään turismia. Suomessakin tällaisen yhdistyksen malli esiteltiin vuonna 1885 *Helsingfors Dagbladetissa*. Luultavasti tämän kaksitasoisen yhdistysmallin, paikallistaso ja valtakunnallinen taso, esikuvana oli sveitsiläinen matkailijayhdistys.¹⁸

2.1.1. YHDISTYS MATKAILUTYÖN OHJAAJAKSI

Suomen Matkailijayhdistys perustettiin 24.3.1887.¹⁹ Yhdistyksen tarkoituksena oli kehittää Suomen matkailumahdollisuuksia ja toiminnan painopiste oli alkuvaiheessa kotimaisen matkailun edistäminen. Yhdistyksen perustajat ja johtajat olivat pääasiassa yliopistomiehiä, joille matkailulla oli aatteellinen sisältö sekä kansallisaatteen toteuttajana että kansallisen sivistyksen kohottajana. Yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja oli lehtimies ja liberaalien johtaja August Schauman ja ensimmäinen varapuheenjohtaja oli valtionarkeologi J. R. Aspelin.²⁰

¹⁷Matkailulehti n:o 7 1912, s.137. ; n:o 3 1913, s.89.

¹⁸Helsingfors Dagblad 18.7.1885.

¹⁹Hirn, Markkanen 1987, s.151.

²⁰Hirn, Markkanen 1987, s.154.

Suomen Matkailijyhdistyksen merkitystä arvioitaessa on syytä muistaa, että 1800-luvulla tieteellisillä yhdistyksillä oli lähes virallinen asema. Niiden jäsenet olivat korkeissa asemassa olevia virkamiehiä ja tieteentekijöitä, joiden asiantuntemusta käytettiin hyväksi päätettäessä myös valtiollisista asioista.²¹ Suomen Matkailijyhdistystä ei voi nimittää tieteelliseksi seuraksi, mutta se saavutti tärkeän roolin matkailuasioista päätettäessä ja niitä toteutettaessa, mikä vain entisestään korostui itsenäistymisen jälkeen.²²

Matkailijyhdistyksen synty sijoittui aikaan, jolloin Suomen kulttuurielämässä kansallisromantiikka syrjäytti realismin. Kansallinen näkökulma korostui kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa ja matkailijyhdistyksen perustaminen oli yksi tämän muutoksen ilmiöistä. Venäläistyttämisen paine ei vielä yhdistyksen perustamisen aikoihin vaikuttanut mutta jo 1890-luvulla se oli omiaan entisestään vahvistamaan kansallista ajattelutapaa. "Poolimaljojen äärellä hehkuvan isänmaallisuuden tuli nousta kotimaan tuntemisesta. Syvään juurtunutta isänmaanrakkautta ei voi oppia kirjatieloina vaan kotimaahan tuli tutustua omakohtaisesti", perusteli *Helsingfors Dagblad* kotimaan matkailua ja matkailijyhdistyksen perustamisen merkitystä kesällä 1885. Lehti kehotti kaupunkilaisia tutustumaan maaseutuun ja antamaan maalaisten puolestaan tutustua heihin. Matkailu, joka saattoi ihmiset henkilökohtaisesti tekemisiin keskenään poistaisi monia turhia sääty- ja luokkaennakkoluuloja sekä sitoisi maan eri osat yhdeksi kokonaisuudeksi. Edellisen lisäksi matkailu piristäisi ihmisten taloudellista toimeliaisuutta.²³

Yksittäiselle turistille, jonka luonnollisesti katsottiin edustavan säätyläisluokkaa, matkan merkitys oli virkistymisessä. Matkan ansiosta kaupunki-ilma vaihtui aromaattiseen metsäilmaan ja arjen työajatukset unohtuivat matkailijan silmillä luonnon kauneutta. Nimenomaan luonnon nähtävyyksien katsottiin eniten kiehtovan matkailijaa. Sopiviksi matkailukohteiksi mainittiin vesistöjen ympäröimä romanttisen kaunis Punkaharju, Laatokan jylhän kalliainen Kirjavalahi sekä eksoottinen Aavasaksa, joka kiehtoi turisteja kesäyön auringon vuoksi.²⁴ Kaikki mainitut paikat olivat tunnetuimmasta päästä Suomen 1800-luvun lopun matkailukohteita, minkä lisäksi ne olivat jokseenkin vaivattomasti saavutettavissa.

²¹Heikkilä Markku, Kielitaistelusta sortovuosiin 1869-1917, Opetusministeriön historia III, Helsinki 1985, s.100-101.

²²Lappalainen Seija, Suomen matkailukohteet 1920- ja 1930-luvuilla. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän Yliopisto 1987. s.14.

²³Helsingfors Dagblad 11.7.1885.

²⁴Helsingfors Dagblad 11.7.1885.

Kansallisromantiikan myötä suomalainen luonnonmaisema sai matkailullista vetovoimaa. Alunperin arkiseen maisemaan liittyi käsitys kansallisesti ainutkertaisesta suomalaisesta luonnosta; siitä tuli suomalaista kansallismaisemaa. Tärkeäksi matkailukohteeksi nousi tuolloin Koli, joka edusti paitsi kansallismaisemaa parhaimmillaan myös nousevan karelianismin sävyttämää karjalaismaisemaa. Matkailukohteiden vetovoimatekijöiden muodostumisessa oli huomattava osuus myös taiteilijoilla ja kirjailijoilla. Esimerkiksi Eero Järnefeltin *Syysmaisema Pielisjärveltä* (1899) oli osaltaan luomassa matkailukohde Kolia.²⁵ Matkailijat kiipesivät kesäisin Kolille ihailemaan allaan avautuvaa järvimaisemaa. Samaan aikaan matkailijayhdistyksen paikallisosastot pystyttivät eripuolille Suomea kymmenittäin näkötorneja paikallisiksi matkailuvetonauloiksi, joiden kautta turistit saattoivat tutustua kautta maan avautuvaan matkailukohteeseen: kansallismaisemaan.

Matkailijayhdistyksen toimintaan 1800-luvun puolella liittynyt idealismi ei enää 1900-luvun puolella näkynyt yhtä voimakkaana.²⁶ Ajatus matkailun merkityksestä isänmaan ja suomalaisen kansan tuntemisen lisääjänä sekä kansallistunteen ja isänmaanrakkauden herättäjänä kuitenkin pilkahti ajoittain esiin ainakin juhlapuheissa.²⁷ Poliitiikka ja valtiollinen tilanne heijastuivat osaltaan Suomen Matkailijayhdistyksen ja kotimaan matkailun merkityksen arvioinneissa. Aikansa keskusteluun osallistui myös matkailijayhdistyksen puheenjohtaja J. R. Aspelin, joka vuonna 1906 arvioi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden tuomia yhteiskunnallisia haasteita ja matkailun osuutta näiden haasteiden vastauksissa. Hänen mukaansa valtiolliset oikeudet tuovat mukanaan myös velvollisuuksia. Kansan velvollisuus on tutustua yhteiskunnan oloihin voidakseen asettua tekemään niistä päätöksiä. Tällaisessa tilanteessa J. R. Aspelin arvioi Suomen Matkailijayhdistyksen merkitystä: "Sellainen tehtävä, joka saattaa koota hajaantuneet voimamme hedelmälliseen isänmaalliseen yhteistyöhön, on se, johon meitä kutsuu Matkailijayhdistys: laajentamaan maamme luonnon ja kansan tuntemista."²⁸ Aspelin piti selvänä, että matkailulla oli myös yhteiskunnallinen tehtävänsä. "Tunne maasi!" oli iskulause, joka suorastaan asetti kansalaiselle velvollisuuden matkailla kotimaassaan.²⁹

²⁵Sironen, E. Lauri-poika metsässä häärii. Luonnon kokemisen paradokseista. Luonnon luonto, filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta. toim. Kotkavirta J. SoPhi. Jyväskylän yliopisto 1996, s.124.

²⁶Hirn, Markkanen 1987, s.175.

²⁷Heikinheimo Olli, Miksi matkailemme kotimaassa. Suomen Matkailu n:o 3 1939, s.5-6.

²⁸Aspelin J. R. , Maamme ja Matkailijayhdistys. Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja 1906, s.4. Helsinki 1906.

²⁹Miksi ja miten Suomesta olisi tehtävä matkailumaa 1927, s.5.

2.1.2. MATKAILUN PIIRTEITÄ ITSENÄISTYNEESSÄ SUOMESSA

Suomen valtiolliset olot, taloudellisen tilanteen vaihtelut sekä viimekädessä sodat vaikuttivat 1900-luvun alun matkailun kehitykseen. Ensimmäinen maailmansota tyrehtyi kansainvälisen matkailun, joka oli alkanut löytää myös Suomen. Sen sijaan suomalaisten kotimaan matkailu oli vilkasta aina vuoteen 1916 saakka, mikä johtui paitsi hyvästä taloudellisesta tilanteesta myös siitä, että sodan vuoksi suomalaiset suuntasivat matkansa ulkomaiden sijasta kotimaahan. Venäjän kaupan hiljeneminen, taloudellinen laskukausi sekä lopulta kansalaissota pysäyttivät myös suomalaisten oman matkailun 1910-luvun loppuvuodiksi. Matkailun lamaannus jatkui aina 1920-luvun alkuvuosiin saakka.³⁰

Matkailijayhdistyksen ensimmäisessä Suomen itsenäistymisen jälkeisessä vuosikokouksessa vuonna 1918 pohdittiin matkailijayhdistyksen tehtäviä vapaassa Suomessa. Kokouksessa aiheesta piti katsauksen, sittemmin matkailijayhdistyksen johtokunnan jäsen, Ragnar Numelin, joka määritteli yhdistyksen tehtävät paljon käytännöllisemmin ja ohjelmallisemmin kuin mitä J. R. Aspelin oli tehnyt 12 vuotta aikaisemmin. Numelin esitti toiveen, että itsenäinen valtio olisi kiinnostunut matkailun kehittämisestä ja olisi valmis tukemaan matkailua myös taloudellisesti. Valtiovallan myötävaikutusta varmasti tarvittiinkin mm. sellaisissa tärkeissä Numelinin määrittelemissä kysymyksissä kuten matkailijaliikennetilaston aikaansaaminen, ulkomaisen matkailupropagandan järjestäminen ja laaja matkaoppaiden julkaisutoiminta.³¹ Itsenäistymiseen asetettiin selvästi toiveita matkailuasian vauhdittamisessa. Valtion tukea odotettiin myös koulunuorison matkailuasioden järjestämisessä. Tähän kysymykseen Ragnar Numelin puuttui myöhemmässä yhteydessä.³²

Erkki Markkanen on arvioinut, että 1920-luvun alussa ulkomaalaisia kävi Suomessa vuosittain alle 20 000. Turisteja ulkomaalaisista kävijöistä oli vajaa puolet, eli alle kymmenen tuhatta. Kotimaan matkailijoiden lukumäärää on hankala arvioida, mutta turistina maata kiertämään lähteneiden määrä jäänee vuosittain kymmeneen tuhansiin henkilöihin. Rahan ja ajan puute rajoittivat matkailuintoa. Työssä käyvillä oli vuosiloma ainoastaan virkamiehillä

³⁰Levämäki Lauri, Suomen Matkailijayhdistys 1887-1937. Helsinki 1937, s.5-6.

³¹Numelin Ragnar, Mitä tehtäviä tulee Matkailijayhdistykselle eteen vapaassa Suomessa, Suomen matkailijayhdistyksen vuosikokouksessa 25.5.1918 pidetty katsaus, Levämäki 1937, s.6.

³²Matkailulehti n:o 1 1920, s.13-16.

ja liikealalla.³³ Matkailu oli vielä 1920-luvun alussa todellakin harvojen huvia, jota monet pitivätkin vain herrasväen huvituksena ja tavalliselle kansalle jokseenkin sopimattomana tai vähintäänkin "järjettömänä lorvailuna".³⁴

Matkailusta kehittyi itsenäisessä Suomessa pikkuhiljaa elinkeino. Kotimaan matkailun katsottiin korvaavan suomalaisten matkailuintoa ulkomaille ja siten pitävän rahavirrat kotimaassa. Ulkomaalaisten matkailu Suomessa rinnastettiin puolestaan vientiin, joka toi maahan suoraa tuloa. Kiinnostus matkailun kansantaloudelliseen merkitykseen voimistui. Ulkomaisten turistien tuoma matkailutulo oli jo 1920-luvulla kivunnut lähes kolmeen prosenttiin vientituloista. Hiukan kateellisena tunnustettiin, ettei Suomella ole luontaisia mahdollisuuksia nousta Sveitsin tai Norjan tasolle kansainvälisessä matkailussa. Vaikka Suomessa ei ollutkaan Sveitsin Alppien tai Norjan vuoristojen ja vuonojen taseisia nähtävyyksiä eikä Suomen syrjäinen sijaintikaan suosinut runsasta turismia, niin oman osansa kansainvälisestä matkailijavirrasta toki suomalaisetkin halusivat ottaa.³⁵ Vuosikymmenten vaihteen syvä kansainvälinen lama opetti myös suomalaiset huomaamaan miten tyypillisesti matkailu kuului taloudellisesti hyviin aikoihin ja miten perusteellisesti lamakausi saattoi matkailun tyrehtyttää. Suomessa vierailleiden turistien määrä oli kaikkiaan jo ennen lamaa niin pieni ja matkailun investoinnit niin vähäisiä, ettei talouspulan aiheuttama matkailijamäärien vähennys aiheuttanut kovinkaan tuntuvia menetyksiä. Lähinnä ulkomailta kantautuneiden tietojen vuoksi lamavuosina kuitenkin mietittiin onko näin epävarmaan toimintaan ollenkaan järkevää sijoittaa.³⁶

Lamakauden päätyttyä ja talouden käännyttyä uudelleen nousuun oli koko 1930-luku Suomessa matkailun nousukautta. Suomen vientituloon suhteutettuna matkailutulo nousi ajoittain 1930-luvulla yli neljän prosentin. Turisteja liikkui selvästi aiempaa enemmän, esimerkiksi vuonna 1938 ulkomaalaisia saapui Suomeen lähes 94 000, mikä olikin itsenäisen Suomen ennätysmäärä ennen talvisotaa. Vuonna 1939 Euroopan poliittinen levottomuus ja sodanuhka tyrehtyttivät kansainvälisen turismin sekä matkailijavirran myös Suomeen,

³³Hirn, Markkanen 1987, s.253-254 ja 293.

³⁴Kuluttajain lehti 19.4.1928. ; Suomen sosiaalidemokraatti 23.8.1936.

³⁵Hirn, Markkanen 1987, s.305. ; Miksi ja miten Suomesta olisi kehitettävä matkailumaa, 1927, s.4.

³⁶Hjelt-Cajanus Esther, Suomen olisi tällä hetkellä tehtävä voimakasta matkailupropagandaa. Teini joulukuu 1933, s.11.

eivätkä matkailijamäärät enää nousseet edellisvuosien tasolle.³⁷

Keskusteluun kotimaan matkailun kehityksestä liittyi 1930-luvun jälkipuoliskolla suunnitelma palkkatyöläisten vuosilomasta. Tähän keskusteluun sisältyi myös uusi näkökulma matkailuun: mahdollisuus lomailuun ja matkailuun alettiin nähdä osana yhteiskunnallista tasa-arvoa ja työväestöllekin kuuluvana, työväenjärjestöjen aktiivisen toiminnan tuomana, oikeutena.³⁸ Yhteiskunnallisen tasa-arvon tai oikeudenmukaisuuden nimissä kehitettiin myös järjestelmää ns. sosiaalisista lomista, joista ensimmäisinä pääsivät nauttimaan perheenäidit. Käytännössä tätä tasa-arvoa toteuttamaan syntyivät: Työväen Matkailuliitto vuonna 1938, Kansan Matkatoimisto Oy vuonna 1939 ja Lomankäytön Keskusliitto. Vuonna 1939 vahvistettiin laki palkkatyöläisten vuosilomasta, joka koski yli 100 000 suomalaista ja oikeutti heidät vähintään yhdeksän työpäivän mittaiseen palkalliseen lomaan.³⁹ Mahdollisuus matkailuun lisääntyi melkoisella joukolla kansalaisia, joiden majoitus- ja lomanviettopaikoiksi kaavailtiin jo toimintansa aloittaneita retkeilymajoja sekä näitä paremmin perhematkailuun soveltuvia lomakyläiä. Tällä saralla työ ei kuitenkaan päässyt alkua pitemmälle ennen talvi- ja jatkosotaa.⁴⁰

Matkailun käsite monipuolistui 1920- ja 1930-luvuilla, mikä tapahtui rinnan itse matkailun lisääntymisen kanssa. Matkailua ei enää pidetty pelkästään loma-aikoina tapahtuvana huvia- ja matkustamisena, vaan se alkoi tarkoittaa yhä selkeämmin matkailuelinkeinoa. Ulkomainen turismi toi välitöntä tuloa ja taloudellista hyvinvointia Suomeen, minkä lisäksi matkailun katsottiin luovan työtä ja tuloa myös maan syrjäseuduille, joissa ansiomahdollisuudet muuten olivat vähäiset. 1800-luvun matkailuun liitetty idealismi alkoi väistyä ja matkailun merkitys alettiin nähdä taloudelliselta kannalta.

Jos 1920-luku oli ollut Suomen matkailussa eräänlainen kypsymisjakso niin seuraavalla vuosikymmenellä matkailutyö oli jo määrätietoista toimintaa. Suomessa alettiin harjoittaa matkailupolitiikkaa, jonka pohjana oli yleisesti hyväksytty ajatus turismin huomattavasta

³⁷Hirn, Markkanen 1987, s.294.

³⁸Koskiranta Katarina, Erityisen halpa seuramatka työläisille. Työväen matkailujärjestöistä ja niiden järjestämistä ulkomaanmatkoista 1930-luvulla. Helsingin yliopisto talous- ja sosiaalhistorian laitos, tiedonantoja n:o 25, Helsinki 1991, s.15.

³⁹Waris Heikki, Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Helsinki 1980, s.121.

⁴⁰Louhikko E. K., Matkailupolitiikalle uutta suuntaa etsimään. Suomen Matkailu n:o 4 1940, s.22-23. ; Louhikko E. K., Työväen matkailu-uutisia. Suomen Matkailu n:o 1-3 1940, s.22-24.

kansantaloudellisesta arvosta. Tämän näkemyksen mukaisesti matkailupolitiikka myös määriteltiin: "Tarkoitusperiensä mukaisesti matkailupolitiikka on osa kansantalouspolitiikkaa. Sillä on joukko kosketuskohtia liikenne-, kauppa-, elinkeino-, sosiaali-, kulttuuri-, finanssi- ja verotuspolitiikan kanssa."⁴¹ Tällaista matkailun merkityksen tiedostamista osoittivat esimerkiksi Suomen-Matkat yhdistyksen perustaminen vuonna 1930 hoitamaan ulkomaille suunnattua matkailumainontaa,⁴² Suomen Matkailijayhdistyksen työn taloudellinen tukeminen valtion varoista sekä matkailukomitean asettaminen vuonna 1935 luomaan suuntaviivoja matkailutyön kehittämiseksi tulevaisuudessa.

Matkailun merkityksen muuttumista, viisi vuosikymmentä aiemmin tapahtuneesta Suomen matkailijayhdistyksen perustamisen ajoista, osoittaa hyvin myös se, että matkailukomiteassa nousi esille kysymys matkailutoiminnan keskusjohdosta. Komitea päätyi kannattamaan voimassa olevaa yhdistyksistä rakentuvaa mallia. Mietintöön kuitenkin liittyi eriävä mielipide, jonka mukaan matkailuasioita hoitamaan tulisi perustaa osakeyhtiö, joka johtaisi kattavasti koko Suomen matkailutoimintaa selkeästi liiketaloudellisin perustein.⁴³ Vuonna 1938 Helsingin matkailukongressi pidettiin selvästi olympialaisia ja sen tuomia ulkomaisia turisteja odottavissa tunnelmissa. Avauspuheessaan kulkulaitosministeri Väinö Salovaara vertasi Suomen ulkomaalaisten matkailusta saamaa tuloa muutamiin muihin maihin ja toi selvästi esille seikan, että matkailuasioissa kyse on ensisijaisesti taloudesta ja rahasta.⁴⁴ Samassa kongressissa määriteltiin matkailupolitiikan tehtäviksi matkailuedellytysten parantaminen ja matkailuliikenteen lisääminen mainonnan avulla.⁴⁵

Aktiiviseen matkailupolitiikkaan sisältyi tietoisuus siitä, että oli olemassa hyödyllistä ja tukemisen arvoista turismia. Mutta käänteisesti siihen liittyi myös ajatus siitä, että saattoi olla olemassa matkailua, joka oli Suomen kannalta hyödytöntä jopa vahingollista. Toisaalta turismia ja matkustajaliikennettä haluttiin helpottaa, minkä vuoksi esimerkiksi viisumikäytäntöä eri maiden kanssa yksinkertaistettiin. Toisaalta kaikkia maahan pyrkiviä ei haluttu

⁴¹Sandberg Börje, Suomen matkailupolitiikkaa ja ulkomaista matkailupropagandaa. Helsinki 1945. s.16.

⁴²Sandberg 1945, s.13.

⁴³Suomen matkailun merkityksestä ja matkailuolojemme kehittämisestä. Helsinki 1937, s.12-13.

⁴⁴Salovaara Väinö V. , Avauspuhe. Suomen I matkailukongressi 1938, Helsinki 1938, s.14.

⁴⁵Pulkinen Yrjö, Suomen matkailupolitiikka nyt ja vast´edes. Suomen I matkailukongressi 1938, s.17.

Suomeen päästää. Tämän takia kirjattiin ulkomaalaisten maahantuloa ja oleskelua Suomessa koskevaan lakiin vuonna 1933 kohta, jolla pyrittiin estämään sellaisten ulkomaalaisten saapuminen Suomeen, jotka eivät kykene osoittamaan kunniallista tapaa ansaita toimeentuloaan. Tällaisiksi "kunniattomiksi" elannonhankkimiskeinoiksi laki luetteli kerjäämisen, soiton ja laulun esittämisen ja arvottoman tavaran kaupustelemisen, siis yleensä ansaitsemiskeinot, jotka liittyivät kiertelevään elämäntapaan.⁴⁶

2.2. REIPAS MATKAILIJA, TEINI JA RETKEILIJÄ

Reipas matkailija voi saada menonsa hyvän joukon pienemmäksi, muistutti matkailijayhdistyksen perustajajäsen ja Suomen ensimmäisten matkailun käsikirjojen tekijä August Ramsay Suomen Matkailijayhdistyksen vuonna 1895 julkaisemassa *Suomi matkaopas* -kirjassa. Tällä hän tarkoitti matkustamista, joka tehtiin käyttämättä maksullisia kulkuneuvoja. Hyviä ja käytännöllisiä ohjeita hän antoi jalkaisin, kanootilla ja polkupyörällä matkustaville, niin matkan suunnittelusta ja päiväreittien pituudesta kuin vaatetuksesta ja kengistäkin. Suomi matkaoppaan lisäksi August Ramsay kirjoitti retkeilyn erityisoppaat *Jalkamatkoilla* ja *Kesämatkoilla kanootissa*.⁴⁷ *Suomi matkaoppaassa* retkeily ei esiinny itsenäisenä, jollain tapaa yleisestä matkailusta poikkeavana harrastuksena. Reipas matkailija vain yksinkertaisesti, rahojaan säästääkseen ja mukavuudestaan tinkien, valitsee matkareitit, joilla eivät junat, laivat tai kyytilaitos kulje.

2.2.1. RETKEILY EROTTUU MATKAILUSTA

Reippaasta matkailijasta alkoi vuosisadan vaihteen jälkeen muodostua retkeilijä ja retkeily saada omaa merkityssisältöään. Varsinkin Suomen Matkailijayhdistyksen toimikunnan puheenjohtajalla prof. Th Homénilla oli useissa 1910 -luvun vuosikokouksissa pitämässään puheissa aiheena liikkuminen luonnossa ja luonnonsuojelu. Luonnonsuojelulla hän lähinnä tarkoitti esteettisen metsämaiseman säilyttämistä ja metsien hoidon tärkeyttä, minkä vuoksi hän arvosteli erityisesti luonnonkauniiden rantojen ja harjujen metsien hakkuita. Hän kehotti ihmisiä vapaaseen retkeilyyn metsissä, melontaan järvillä, patikointiin ja telttailuun erämaisissa sekä etsimään puhdasta suomalaista luontoa ja luonnon rauhaa. Näissä puheissaan hän tuli määritelleeksi retkeilyn suhdetta muuhun matkailuun. Homén vertasi retkeilyä löytöret-

⁴⁶Asetuskokoelma 1933 n:o 165.

⁴⁷Ramsay August, *Suomi matkaopas*. Kuopio 1895, s.XV-XVI, näköispainos Jyväskylä

keen, jossa ihminen aina tavoittaa jotain uutta, tutustuu tuntemattomaan ja oppii matkailleisaan. Hänen mukaansa retkeily on myös kuin urheilua, jossa ruumiillisesti ponnistellen taitetaan matkaa, hankitaan voimaa, kestävyyttä ja terveyttä.⁴⁸ Hän siis antoi retkeilylle sekä opillisesti että fyysisesti kasvattavan sisällön.

Retkeilyn perinnettä etsittiin yhtäältä suomalaisten vanhasta eränkävinnistä ja toisaalta teini- en pitäjänkierrosta. Luonnossa liikkumisen, metsästyksen ja suunnistamisen katsottiin juontuvan suoraan suomalaisten vuosisatoja jatkuneesta eränkävinnistä.⁴⁹ Koululaisryhmien retkeilyt niin maaseudulla kuin kaupungeissakin rinnastettiin entisaikojen teinivaelluksiin. Rinnastus oli lähtöisin siitä, että oppikoululaiset eli teinit kiertelivät maaseudulla talosta taloon yrittäen hankkia elantoaan ja ruokavaroja lukukausien varalle. Oppikoululaisten pitäjänkierron alkuperäinen merkitys kuitenkin unohdettiin ja 1920- ja 1930-luvun teinien katsottiin, esikuvistaan poiketen, kulkevan enemmän tiedon ja opin perässä kuin elannon hankkimiseksi.

Teini -nimitys viittasi tutkimusaineistossa juuri retkeileviin koululaisiin ja nuoriin. Useissa eri yhteyksissä käytetty teini -sana esiintyi esimerkiksi retkeilykerhojen nimissä; Hyvinkään teinit ja Reaalilukion teinit. Retkeilijät tunnistettiin rintapieleen kiinnitettävästä pahvisesta teinimerkistä, jonka lisäksi retkeilijä saattoi kantaa päässään erityistä teinilakkia. Tunnelman kohottajana niin retkeilijöiden yhteisissä tilaisuuksissa kuin matkojen rasiuksissakin oli olemassa retkeilijöiden oma *Teinilaulu*, jonka sanat ja sävelen oli jokainen opettaja velvollinen ryhmälleen opettamaan. *Teinilaulun* sanat: "Kuvakirja meidän, meidän on, tää maailma loistava suuri" kuvastivat osuvasti henkeä, jossa nuoriso haluttiin lähettää maailmalle matkaillemaan - silmät auki ja mieli avoimena.⁵⁰ Teini -sanaa käytettiin retkeilevistä koululaisista varsinkin 1920-luvulla ja 1930-luvun alkupuoliskolla. Tutkimusjakson loppupäässä teini -sana jää pois käytöstä ja se korvautuu vähemmän koulunkäyntiin viittaavalla opintoretkeilijällä tai yleisnimikkeellä: retkeilijä.

2.2.2. RETKEILYYN LIITETYT ARVOT

Matkailun motiivit, matkustamistavat ja kustannusten halpuus erottivat, retkeilyn muusta

⁴⁸Homèn Th. , SMY:n vuosikokouksissa pitämät puheet vuosina 1914, 1915, 1916 ja 1921. Matkailulehti n:o 2 1914, s.1. ; n:o 2 1915, s.1. ; n:o 2 1916, s.1. ; ja n:o 1 1921, s.1.

⁴⁹Teini n:o 9 1935 s.3-4.

⁵⁰Retkeilykirja. Helsinki 1929, s. 10. ; Teini n:o 2-3 1934 s. 29-31.

matkustamisesta. Liikkeelle lähdön syy oli kasvatuksellinen: tavoiteltiin fyysistä kuntoa ja kestävyyttä tai haluttiin tutustua luontoon, kulttuuriin ja kansaan. Retkeilyn katsottiin kuuluvan koko yhteiselle kansalle, mutta erityisesti koululaisille ja nuorisolle. Huvi ja rentoutuminen eivät olleet 1920- ja 1930-luvun retkeilyn varsinaisia tavoitteita, mutta parhaimmillaan ne välittyivät retkiltä kasvatuksellisten kokemusten kautta.

Vuonna 1938 kokoontui Helsingissä Suomen ensimmäinen matkailukongressi, jossa maan tärkeimpien matkailujärjestöjen johtomiehet kokoontuivat pohtimaan Suomen matkailun tilaa ja tulevaisuutta. Tilaisuudessa pidettyjen esitelmien joukossa oli opetusministeriön retkeilylautakunnan jäsenen kouluneuvos Yrjö Länsiluodon esitys retkeilystä. Heti esityksensä alussa Länsiluoto totesi saaneensa kaikista kongressissa pidettävistä esitelmistä aiheeseen vähäpätöisimmän, jos sitä verrataan siihen miten paljon eri matkailun haarat pääomia liikuttelevat.⁵¹

Nuorison retkeily nähtiin selkeästi aatteellisena toimintana. Sen merkitystä, toisin kuin matkailun, ei pystytty eikä pyrittykään perustelevaan suoranaisella taloudellisella hyödyllä. Koululaisryhmillä ei ollut varaa käyttää turisteille tarkoitettuja ostettavia matkailupalveluja. Kuitenkin korostettiin sitä, että koululaisista kasvaa tulevaa turisti- ja kuluttajapolvea, jonka matkailu- ja rahankäyttötavat voidaan oppia jo lapsena. Nuorisoretkeilyä tukiessaan kunnat ja liikeyritykset saattoivat siis laskea hyötyvänsä saamastaan julkisuudesta, jos eivät välittömästi niin ehkä tulevaisuudessa. Kaikki matkailun oleelliset tekijät: liikkuminen, majoitus ja ruokailu pyrittiin retkeiltäessä hoitamaan mahdollisimman halvalla ja mahdollisimman omatoimisesti. Matkustettiin lihasvoimin tai hankittiin yleisiin kulkuvälineisiin alennuksia. Majoituttiin teltoissa, heinäladoissa tai vaatimattomasti erilaisissa yhteismajoitustiloissa, usein yövyttiin lattialle asetetuilla olkipatjoilla. Ruoka valmistettiin itse leiritulilla tai retkeilymajojen keittiöissä tai se kuljetettiin eväspakettina repussa. Omatoimisuus ja säästäväisyys olivat retkeilyn ihanteena ja kasvatustavoitteena. Toisaalta retkeilyaate teki välttämättömyydestä hyveen, sillä matkustamisen halpuus oli varmasti monen retken toteutumisen ehdoton edellytys.

Suomen itsenäistymisen jälkeen retkeilyssä korostuivat yhteiskunnalliset ja sosiaaliset arvot, kuten oppiminen ryhmässä toimimiseen, yhteiskuntaluokkien lähentäminen toisiinsa, järjestötoiminnan oppiminen sekä isänmaallisuus. Näillä argumenteilla perusteltiin mm.

⁵¹Länsiluoto Yrjö, Mitä retkeilyn hyväksi olisi Suomessa lähiaikoina tehtävä? Suomen I matkailukongressi 1938. Helsinki 1938, s. 71.

opetusministeriöön lähetettäviä avustushakemuksia ja muistutettiin lukuisissa juhlapuheissa ja kirjoituksissa valtiovallan edustajia retkeilyn merkityksestä nuorison kasvatuksessa.⁵² Puheissa ja kirjoituksissa näkyi vanha usko matkailun vaikutukseen kansojen ja yhteiskuntaluokkien välisten epäluulojen hälventäjänä sekä rauhan ja yhtenäisyyden lujittajana. Kansalaissodan pirstomassa Suomessa haluttiin retkeilyn avulla saattaa eripuolilla maata asuvat nuoret kosketuksiin toistensa kanssa: tutustuttaa kaupunkilaislapset maaseutuun ja maaseudun lapset kaupunkeihin. Isänmaallisuuden nimissä myös sosiaaliset luokkaerot piti voida ylittää.

Näiden tavoitteiden valossa retkeilymahdollisuuden piti kuulua paitsi oppikouluopetukseen niin tätäkin oleellisemmin kansanopetukseen. Kansakoulun opettajat muistuttivat, että monelle syrjäseudun asukkaalle kouluaikana tehty matka saattoi olla ainoa mahdollisuus koskaan päästä käymään kotiseutuaan kauempana. Lapsena tehty matka eläisi ihmisen muistoissa vielä aikuisenakin ja vaikuttaisi läpi koko elämän. Esimerkiksi omin silmin nähtynä Heimola ja myöhemmin eduskuntatalo sekä monet muut Helsingin nähtävyydet osoittaisivat elävästi koululaisille, ettei Suomen nuorta tasavaltaa hallinnut enää keisari vaan kansan itsensä valitsevat edustajat. Omakohtainen kokemus vahvisti kansalaistunnetta ja auttoi pyrkimyksissä luoda nuorille käsitys Suomesta ja suomalaisista yhtenä kokonaisuutena ja ehjänä kansakuntana. Vilpittömästi uskottiin nuorison matkailun yhdistävän koko kansaa.

Anssi Halmesvirta on viitannut eripuolilla Eurooppaa 1800-luvun viimeisinä ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä syntyneisiin ja vahvistuneisiin erilaisiin nuorisoliikkeisiin ja niiden taustalla olleisiin yleisiin pyrkimyksiin integroida nuoriso osaksi yhteiskuntaa. Pyrkimykseen, jotka näyttäytyivät myös Suomessa.⁵³ Tämän suuntaisesti kirjoitti myös Erkki Vasara suojeluskuntajärjestön kasvatustoiminnasta: "Ne näkemykset, joita suojeluskuntajärjestön piirissä tultiin poikatyössä esittämään, eivät olleet mikään erillinen ilmiö 1920- ja 1930-lukujen Suomessa, vaan osa poikien muokkaamisesta kunnan kansalaisiksi uudessa itsenäisessä Suomessa."⁵⁴ Tällaisessa aateympäristössä myös koululaismatkailu ja nuo-

⁵² Mitä asiantuntijat sanovat opintoretkeilystä, Huuskonen Aarre, Musikka Väinö, Nikulainen Antti. Retkeilijä n:o5-6 1936, s. 59-60.

⁵³ Halmesvirta Anssi, Kansan elinvoimaa kokoamassa. Ivar Wilskmanin voimistelun ja ruumiinhoidon ideologiaa 1870-1920. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja, Joensuu 1995, s.13-14.

⁵⁴ Vasara Erkki, Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918-1939, Vammala 1997, s.519.

risoretkeily näyttäytyvät yhtenä keinona vahvistaa pyrkimyksiä nuorison liittymiseksi kansalaisyhteiskuntaan.

Retkeily liitettiin myös sotilaallisen maanpuolustustyön tukemiseen, vaikkakaan ei kovin näkyvästi. Maanpuolustuksen kannalta oli tärkeää, että retkeilyharrastus kasvatti koululaisissa isänmaallista mieltä ja fyysistä kuntoa. Sen avulla nuoriso oppi myös käytännöllisiä taitoja lukea karttaa sekä kykyä pärjätä kenttäolosuhteissa.⁵⁵ Kovin runsaasti retkeilyn merkitystä maanpuolustuksen kannalta ei tutkimusaineistossa käsitelty, vaan Tahko Pihkalan artikkeli *Retkeilijässä* oli oikeastaan ainoa laatuaan. Tämä johtui ehkä siitä, että retkeily miellettiin kansalaiskasvatukseksi, jonka ajateltiin liittyvän koulunkäyntiin ja kansanopetukseen. Sotilaallisen maanpuolustusopin antamista kouluissa sen sijaan vierastettiin esimerkiksi vasemmiston vastustuksen takia, eikä siitä tullut Suomessa omaa oppiainettaan. Sotilaallista koulutusta koulujen sijasta antoivat suojeluskunnat, joiden poikatyöohjelmaan se kuului.⁵⁶ On luonnollista, että maanpuolustushenki nousi näkyvämmiin esille talvi- ja jatkosodan aikana myös retkeilytoiminnassa. Niinpä esimerkiksi retkeilylautakunta järjesti vuonna 1943 oppikoululaisille ainekirjoituskilpailun aiheesta: Retkeily ja maanpuolustus. Kilpailuun lähetetyissä kirjoituksissa nuorena erätaitoja opetellut retkeilijä kasvoi suomalaisiksi korpisoturiksi.⁵⁷ Pihkala arvosti retkeilystä juuri sen fyysiseen harjoitukseen kohdistuvaa puolta ja kannatti vain luontoon suuntautuvia retkiä. Maalaisnuorison tekemiä retkiä kaupunkeihin tai tehdaspaikkakunnille hän piti jopa vahingollisina, sillä ne vain asettavat viattomat maalaislapset alttiiksi väärille houkutuksille ja antavat retkeilijöille kaupungeista liian ihanteellisen kuvan paljastamatta kaupunkien ankeaa todellisuutta.

Suhtautuminen matkustamisen rasitukseen oli erilaista perinteisen matkailuaatteen, sitä edustavan Suomen Matkailijayhdistyksen, ja retkeilyaatteen välillä. Matkailijayhdistyksen päämääränä oli matkustamisen tekeminen mahdollisimman helpoksi ja mukavaksi, eikä se halunnut korostaa matkustamisen rasituksia eikä ponnisteluja. Retkeilyssä matkantekoon puolestaan haluttiin liittää voitettaviksi tarkoitettuja vastuksia, jotka saattoivat vaatia fyysistä tai henkisiä ponnistuksia. Matkustustavalla oli retkeilyssä itseisarvoa, eikä sitä nähty vain keinoksi tavoittaa matkan päämäärä. Retkeilijät kulkivat johtajiensa ohjaamina ryhminä, kuten koululaiset opettajiensa mukana tai he liikkuvat lihasvoimin: hiihtäen, polku-

⁵⁵Pihkala Lauri, Retkeily ennakkovalmennuksena maanpuolustukseen. Retkeilijä n:o 10 1937, s.197-200. ; Komiteamietintö 1937 n:o 4 s.8.

⁵⁶Vasara 1997, s.695.

⁵⁷KA, ORLA, pöytäkirjat 4.1.1941. Ca3. ; kilpakirjoituksia v.1943. Hb1.

pyöräillen, patikoiden, meloen, tai soutaen. Seuramatkailun ja retkeilyn lisääntyessä 1930-luvun aikana alettiin retkeilyn ja matkailun ero nähdä lähinnä siinä, että retkeilijä liikkui käyttäen omaa lihasvoimaansa.⁵⁸

Retkeilystä tuli 1930-luvulla hyvin suosittu harrastus, mikä ei kaikilta osin miellyttänyt puhdasoppisen retkeily-aatteen kannattajia. *Retkeilijään* ilmestyikin kirjoituksia, joissa paheksuttiin helppouteen pyrkimisen ja huvittelun halun tulemista mukaan retkeilytoimintaan. Retkeilymajojen säännöissäkkin etusija majoitukseen haluttiin antaa varsinaisille retkeilijöille esimerkiksi autoilla liikkuviin nähden. Retkeilyoppaissa ja *Retkeilijässä* arvioitiin jopa pyöräilyn, patikoinnin, melonnan ja hiihdon paremmuutta retkeilyaatteen täyttäjänä.⁵⁹

Retkeily itsenäisenä matkailun osa-alueena piirtyy selvimmin esiin, kun sitä tarkastelee vasten sitä yleistä kehitystä, joka matkailussa tapahtui 1920- ja 1930-luvuilla. Kotimaan matkailulla oli vielä 1900-luvun alkuvuosina vahva aatteellinen merkitys isänmaallisuuden kasvattajana ja kansakunnan eheyttäjänä. Matkailun merkityksen monipuolistuessa ja sen kehittyessä yhä selvemmin liiketoiminnaksi alkoi matkailijayhdistyksen alkuaikojen idealismi ja ihanteellisuus jäädä taustalle. Matkailuun nähden haluttiin retkeilyn ihanteellisuus säilyttää. Yleensä retkeily käsitettiin matkailun reuna-alueeksi osaksi liikuntaa ja ulkoilua sekä osaksi kansanvalistusta ja koulunkäyntiä. Retkeilijät pitivät harrastustaan kasvatuksellisenä matkailuna, jolla oli korkeammat tavoitteet kuin pelkkä huvimatkailu. Rajanveto matkailun ja retkeilyn välillä ei ollut helppoa, mutta varsinkin retkeilypiirit pyrkivät pitämään retkeily- ja matkailu -käsitteet erillään.

2.3. RETKEILY KASVATUKSEN JA KOULUN TUKENA

Kasvatusfilosofian klassikot olivat jo valistuksesta lähtien liittäneet opintomatkat ja vieraisissa kulttuureissa oleskelun osaksi yksilön kasvatusta, sivistystä ja kehitystä kohti aikuisuutta; laittoihan Rousseaukin Emilen matkustamaan ympäri Eurooppaa. Kasvatustieteen teosten runsaat esimerkit opintomatkoihin kävivät tutuiksi myös Suomen opettajakunnalle ja muille kasvatustieteilijöille. Kiinnostuksen viriämisen syy opintoretkeilyä kohtaan kouluissa 1900-luvun alun tienoilta alkaen ei Suomessa kuitenkaan johtunut Rousseauin vaatimuksesta paluusta luontoon, vaan lähinnä kasvatustieteen ja uusien opetusmetodien kehittymisestä.

⁵⁸Pieni Retkeilyopas. Helsinki 1936, s.3. ; Kaikusaari Kauko, Retkeilymuodot ja niiden harrastaminen. Retkeilyopas. Porvoo 1937, s.51. ; Suomen Matkailu n:o 1 1939, s. 5.

⁵⁹Retkeilijä n:o 8 1936, s. 89-92. ; n:o 1 1937, s. 7. ; n:o 3 1937, s. 38.

Retkeilyä käsittelevät artikkelit liittyivät lähes poikkeuksetta laajempiin pedagogisiin yhteyksiin, joita olivat havainto-oppi ja siitä versonut kotiseutuopetus. Suomessa erikoisesti kansanopetuksen nopea laajeneminen ja myös yleinen valtiollinen tilanne toivat oman sävynsä kirjoitteluun koululaismatkailusta.

Koululaisten ja nuorison tekemistä jalkamatkoista, jotka yleensä tehtiin opettajan johdolla, löytyy mainintoja myös 1800-luvun puolelta. Tällaisista useita päiviä kestäneistä retkistä kirjoitettiin sanomalehdissä ja niistä kerrottiin kasvatusopillisissa lehdissä.⁶⁰ Oskari Mantere, joka toimi Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun historian ja äidinkielen lehtorina ja koulun johtajana vuodet 1900 - 1912, kirjoitti vuonna 1915 olleensa itse mukana useilla retkillä sekä, että ko. koulu oli tehnyt retkiä vuosittain jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Samanlaisia koululaismatkoja olivat hänen mukaansa tehneet muutkin helsinkiläiskoulut sekä myös maaseutukaupungeissa sijaitsevat koulut. Mantereen voi olettaa tunteneen asian hyvin, sillä hän oli artikkeleita kirjoittaessaan myös Helsingin kansakoulujen apulaistarkastaja.⁶¹

Retket, joita helsinkiläisnuoret tekivät kestivät yleensä muutamasta päivästä viikkoon ja Mantere mainitsi retkien kohteena olleen varsinkin Uusimaa ja Häme. Myös August Ramsay muisteli jo 1880-luvulla tehtyjä koululaisretkiä Tampereen seuduille.⁶² Pitempiäkin retkiä muihin maakuntiin Mantere suositteli ja hän mainitsi Savon, Pohjanmaan ja Karjalan, joihin matkaamiseen tulisi varata aikaa yhdestä kahteen viikkoon. Tällaisia retkiä ei tuolloin vielä tehty ja Mantere mainitsikin matkojen kalleuden olevan niiden toteuttamisen suurimpana esteenä. Artikkelissaan hän myös luetteli neljä helsinkiläisten koululaismatkoissa 1900-luvun alkuvuosina käytettyä reittivaihtoehtoa. Helsingistä alkaneen matkan ensimmäinen osuus tehtiin tavallisesti junalla ja junamatkaan retki myös päättyi. Itse kohdealueella liikuttii reitistä riippuen laivalla, veneellä, junalla tai jalkaisin. Ensimmäisenä kohteena Mantere mainitsi reitin: Raasepori - Skuru - Fiskars - Lohja. Muut käytetyt reitit olivat: Hämeenlinna - Kangasala - Tampere ja Tampere - Virrat - Jyväskylä - Lahti sekä neljäntenä vaihtoehtona Lahti - Vääksy - Heinola - Mankala.⁶³

⁶⁰Helsingfors Dagblad 11.7.1885, ; Mantere Oskari, Sananen kesäretkeilystä. Kasvatusopillinen Aikakauskirja n:o 8 1915, s.439-443.

⁶¹Laanti I., Kuka kukin oli. Helsinki 1961, s.331.

⁶²Ramsay August, 1880-luvun retkeilystä. Retkeilykalenteri 1923. Helsinki 1923, s.24.

⁶³Mantere 1915, s.439-443.

Retkiin opettaja pyrki yhdistämään koululaisten saavutettavaksi oppia Suomen luonnosta, kansatieteestä, historiasta, maataloudesta ja teollisuudesta. Mantereinkin ensin mainitsema retkisuunta läntisellä Uudellamaalla tarjosi oivan mahdollisuuden yhdistää kaikki edellä luetellut tavoitteet. Esimerkiksi Siuntion, Lohjan ja Karjaan ympäristöstä löytyi luonnollisesti runsaasti asutusta ja viljelyksiä. Luonnon tarjoamia nähtävyyksiä olivat vesistöt, Lohjan harju ja Terholan luola Karjalohjassa. Kävelymatkan päässä olivat suositut vierailukohteet: Antskogin verkatehdas ja Fiskarsin rautatehdas. Sammatissa oppilaat saattoivat käydä Elias Lönnrotin haudalla sekä Paikkarin torpassa Lönnrotin syntymäkodissa. Tämä Helsingin koulunuorison retkeilyalue oli vain muutaman kymmenen kilometrin päässä kaupungista sekä vieläpä Turkuun vievän rautatien varrella, mikä oli omiaan lisäämään sen suosiota. Vaikka ryhmät käyttivät junaa meno- ja paluumatkoihin, niin silti riitti oppilaille matkaa patikoitavaksikin. Päivämatkat jäivät yleensä vain 15 - 25 kilometriin, minkä vuoksi esimerkiksi edellä kuvattujen matkakohteiden kiertämiseen kului 17 helsinkiläiseltä koulupojalta opettajineen kuusi kesäkuista päivää vuonna 1907.⁶⁴

Majoituksen saaminen oli yleensä helppoa ja nukkumispaikaksi kelpasivat tallin- ja läävänvintit sekä heinäladot. Oppilaat varustautuivat omilla huovilla ja osa eväistä pakattiin lähtiessä reppuun. Majoituksesta ja ruokapaikoista sovittiin etukäteen ja luultavasti vakiintuneilla retkeilyreiteillä olivat myös vakiintuneet talot, joiden apuun osattiin turvautua. Opettaja osti maataloista päivittäin tarvittavan yksinkertaisen muonan, joka edellä kuvatun kertomuksen mukaan sisälsi maitoa, leipää, perunoita, silakoita ja puuroa. Kuusi päivää kestävä retken hinnaksi tuli oppilasta kohden 5,50 markkaa, joka kertyi junalipuista ja ruuasta.⁶⁵

2.3.1. KOTISEUTUHENGESTÄ KANSALLISTUNTEESEEN

Suomessa ihmisten kouluttamisen merkitys korostui 1800-luvun loppupuoliskolla. Taloudellisen nousun myötä vilkastunut teollisuus, kauppa ja ylipäänsä monipuolistunut elinkeinoelämä vaativat edes jonkinasteisen koulutuksen saaneita työntekijöitä. Toisaalta kulttuurielämän kansallinen näkökulma korosti koulujen merkitystä kansallisen sivistyksen ylläpitäjänä ja siten yhteiskunnan vastuuta kansanopetuksen järjestämisestä. Suomessa kansallista näkökulmaa kulttuurielämässä ruokki 1890-luvulta lähtien Venäjän taholta koettu paine. Venäläistyttämisen uhka ulottui myös kouluihin, pääosin venäjän kielen aseman vahvistami-

⁶⁴ K. , Ensimmäinen koulumatkani. Opettajain Lehti n:o 21 1908, s.227-229.

⁶⁵K. , Ensimmäinen koulumatkani. Opettajain Lehti n:o 21 1908, s.227-229. ; Mantere 1915, s.439-443.

sen sekä venäläisten koulujen perustamisen kautta. Kenraalikuvernöörit Bobrikov ja Seyn näkivät aikakaudelleen tyypillisen kasvatusoptimistisesti koulutuksen kautta saavutettavan myös poliittisia tavoitteita.⁶⁶ Kouluoloihin venäläistyttäminen kohdistui varsinkin kenraalikuvernööri Frans Seyn kaudella, joka alkoi vuodesta 1909 päättyen maaliskuun vallankumoukseen vuonna 1917.⁶⁷ Pian Seynin virkaanastumisen jälkeen saatettiin voimaan yleisvaltakunnallinen lainsäädäntöjärjestys, jonka mukaan myös venäjän kielen asema Suomessa oli yleisvaltakunnallinen asia.⁶⁸

Suomalaiseen kansanopetukseen venäläistämistoimet ulottuivat lievästi. Näkyvimmit toimet olivat venäläisten kansakoulujen perustaminen pääasiassa Karjalaan sekä Venäjän historian ja maantiedon opetuksen lisääminen kansakouluissa. Kansanopetuksen venäläistämiseen liittyi myös venäjän kielen ottaminen seminaarien opetusohjelmaan.⁶⁹ Venäläistämistoimet aiheuttivat kuitenkin vastareaktion kansallisten arvojen korostumisen kouluopetuksessa. Opettajien kokouksissa ja illanvietoissa lausuttiin symbolisia runoja, joissa korostettiin opettajien ja koulujen merkitystä kansalliselle asialle.⁷⁰ Kotiseutuopetus nähtiin yhtenä keinona nostaa kansallista tunnetta. "Se ken ei hehku vilpitöntä rakkautta kotiseutuunsa, hän ei ole oikein sovelias taivaaseen eikä maahan", lausuttiin Fredrik Cygnaeuksen sanoin mm. Tornion opettajainkokouksessa helmikuussa vuonna 1915.⁷¹

Kansanopetuksen yleistä merkitystä ja tehtävää Suomessa alettiin pohtia venäläistämistöimien luomasta näkökulmasta käsin. Esimerkiksi *Opettajain Lehti* määritteli kansanopetuksen päämääräksi kasvattaa siveellisiä luonteita, johon kuuluu rakkaus omaan maahan. Lisäksi katsottiin, että tähän päämäärään oli mahdollista päästä vain oppilaiden äidinkielellä annettulla opetuksella. Vieraskieli kansanopetuksessa vain rikkoisi koko opetuksen päämää-

⁶⁶Heikkilä Markku, Opetusministeriön historia III, Kielitaistelusta sortovuosiin 1869-1917. Helsinki 1985, s.384. ; Halila Aimo, Koululaitos ja vapaa kansansivistystyö. Suomen kulttuurihistoria III. porvoo 1982, s.113.

⁶⁷Rasila, Jutikkala, Kulha, Suomen poliittinen historia 1905-1975. Juva 1980, s.39.

⁶⁸Rasila, Jutikkala, Kulha 1980, s.40.

⁶⁹Halila Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia III. Turku 1949, s.36-37.

⁷⁰Valon taistelua, yliopistokurssilaisten illanvietossa 27.3.1915 lausuttu runo. *Opettajain Lehti* n:o 28 1915, s.339.

⁷¹*Opettajain Lehti* n:o 10 1915, s. 129.

rän.⁷² Kirjoituksen taustalla näkyi pelko siitä, että venäläiset koulut pystyisivät suomalaisia kouluja parempia olosuhteita tarjoamalla houkuttelemaan äidinkieleltään suomalaisiakin oppilaita.

Venäläistämistoimet löivät Suomessa oman leimansa keskusteluun kotiseutuopetuksesta ja sen annista koulutukselle. Niiden ei silti voi väittää yksinään synnyttäneen suomalaista kotiseutuopetusta. Olihan kotiseutuhenkisyys muodissa Ruotsissakin, jossa kotiseutujuhlat ja -kurssit keräsivät koulupiirejä laajemminkin ruotsalaisia kokoon 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Tukholman koulukokouksessa vuonna 1911 käsiteltiin ruotsalaista kotiseutuopetusta. Kokouksessa pidetyssä luennossa kotiseutuopetus nähtiin hyvin samanlaisessa valossa kuin missä sitä Suomessakin käsiteltiin. Kotiseutuhenkisyys nähtiin myös Ruotsissa askeleena kohti isänmaallisuutta ja kotiseutuopetuksen tehtävänä tuli nimenomaan olla isänmaan tuntemisen lisääminen. Samoin kuin Suomessa retkeilyä pidettiin Ruotsissakin kotiseutuopetukseen läheisesti liittyvänä työtapana.⁷³

Maaseudun alkuopetusta pohtinut komitea vuodelta 1906 piti kotiseudun opettamista lapsille hyvin tärkeänä. Mieli pidettään se perusteli sillä, että mitä paremmin oppilas tuntee kotiseutunsa sitä syvempi on hänen rakkautensa kotiseutuaan kohtaan ja kotiseudun rakkaudessa on isänmaanrakkauden juuret.⁷⁴ Koti, kotiseutu ja kotimaa nousivat kansanopetusta käsittelevissä lehtien artikkeleissa näkyvälle sijalle. Kotiseutu oli oppilaille isänmaa pienoiskoossa, johon kohdistuva kiintymys tuli jo lapsena herättää. Kansallisia tekijöitä korostamalla haluttiin kansanopetus ankkuroida lujasti suomalaiseen maaperään.⁷⁵ Kansakoulunopettajia ohjattiin jatkokursseilla kotiseutuopin opettamiseen sekä kannustettiin monenlaiseen muuhunkin vapaaehtoiseen kotiseututyöhön.⁷⁶

⁷²Koulu epäkansallistuttamistyön välikappaleena. Opettajain Lehti n:o 42 1915, 475-476. ; Lisää venäläisiä kouluja. Opettajain Lehti no: 40 1915, s.451.

⁷³Bruce N.O. , Koti ja kotiseutu lastenopetuksessa, Tukholman koulukokouksessa pidetty esitelmä. Kansakoulun Lehti 1911, s.143.

⁷⁴Alkuopetuskomitea 1906 n:o 9a, s.42.

⁷⁵Valjakka Taav. , Lapsen henkisten lahjain viljelys kotiseudun myötävaikutuksella I-II. Kansakoulun Lehti 1910, s.279-283. ja 1911, s.103-106.

⁷⁶Hakosalo A. , Joku sana kotiseutututkimuksesta ja kotiseutuopetuksesta, esitelmä kansakoulunopettajien jatkokurssilla v.1908-1909. Kansakoulun Lehti 1913, s.368-378. ; S. O-ne, Kansakoulunopettajat kotiseutututkimuksia tekemään. Opettajain Lehti n:o 12 1909, s.135. ; Murto T. G. , Miten voimme lisätä kotiseututietoa? Opettajain Lehti n:o 7 1915, s.89-90.

Kotiseutu- eli ympäristöopista tuli Suomessa kansakoulujen oppiaine. Sen toteuttamisessa opettajat saivat neuvoja aluksi Mikael Soinisen Pukinmäen kokeilukoulun kokemuksista sekä ulkomaisista lähinnä ruotsalaisista ja saksalaisista pedagogisista oppaista. Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 1925 antoi sen toteuttamisesta ohjeita ja ensimmäisen suomalaisen ympäristöopin opetusoppaan julkaisi Aukusti Salo vuonna 1928.⁷⁷ Kotiseutuopetuksesta muodostui lähtökohta oppilasretkeilyjen toteuttamiselle ja havainnollisuuteen perustuvat retket osaltaan toteuttivat kotiseutuopetusta. Koulujen opetussuunnitelmien osaksi opintoretket eivät päässeet, vaikka innokkaat retkeilyn kannattajat olisivat sitä toivoneetkin. Tällöin olisi retkeilyyn käytetyt päivät voitu laskea suoraan koulupäiviksi.

Kotiseutuhenkisyys, joka oli omiaan vauhdittamaan koululaisten retkeilyä, oli myös kannustimena näkemyksissä, joissa retkeilyä vastustettiin. Muistutettiin, että retkeily on vain opetustapa ja samalla kyseenalaistettiin pitkien koululaismatkojen hyödyllisyys. Ongelmina pidettiin kustannuksia ja järjestelyvaikeuksia mutta myös periaatteellisia tekijöitä, jotka johtuivat maaseudun ja kaupunkien vastakkaisuudesta. Maaseudun koululaisten katsottiin opastetuilla retkillään tutustuvan kaupungeissa vain niiden kauniiseen ja kiiltävään julkisivuun: puistoihin, kirkkoihin, museoihin, kouluihin, elokuvateattereihin, yms. sen sijaan se todellisuus kaupungeista: esikaupunkien lika, ahtaus ja siivottomuus, jonka maalta kaupunkiin muuttava nuori joutuisi omassa elämässään kohtaamaan jäi näillä retkillä näkemättä. Liian kauniin ja ihanteellisen kuvan muodostuminen kaupunkielämästä maalaislasten mieliin olisi omiaan vain kiihdyttämään vahingolliseksi koettua muuttoliikettä maalta kaupunkiin. Maalaisihannoinnin mukaisesti kotiseutu haluttiin nähdä suppeasti suomalaisena maaseutuna, joka jo periaatteessa oli kaupunkia terveempi kasvuympäristö ja kiintymyksen kohde lapsille.⁷⁸

2.3.2. UUSI KOULU

Kansainvälisiin kasvatusopillisiin suuntauksiin, kokeiluihin ja pedagogisiin uutuuksiin suomalaiset tutustuivat pääasiassa lehtien välityksellä. Toinen merkittävä väylä oli suomalaisten opettajien vierailut ulkomaisissa kouluissa ja seminaareissa, joiden oloja vierailijat kotimaahan palattuaan tarkasti kuvasivat kasvatustieteellisissä lehdissä. Suomeen kasva-

⁷⁷Halila Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Turku 1950, s.66-68. Komiteamietintö 1925 n:o 14, s.126 ja 131.

⁷⁸Joukahainen Vilkku, Maalaisrenessanssi ja kansakoulu. Kansakoulun Lehti 1916, s.361. ; Härkönen Jaakko, Kansallishengen elävöittäjä koulu. Opettajain Lehti n:o 20 1926, s.389. ; Ilmari Väinö, Retkeilyistä ja esikaupungeista. Opettajain Lehti n:o 10 1930, s.136.

tusopilliset suuntaukset saapuivat 1800-luvun lopussa ja seuraavan vuosisadan alussa suurimmaksi osin Saksasta, jonne oli muutenkin vankat kulttuurisiteet. Myöhemmin pedagogisia virtauksia avautui runsaasti myös anglosaksisista maista, Skandinaviasta ja Virosta.⁷⁹ Saksalainen monipuolinen ja kirjava koulumaailma toi suomalaisten tietoisuuteen esimerkiksi havaintopedagogiikan sekä siihen liittyvää käytännöllistä opetustietoa kuten ympäristöopetuksen, johon puolestaan liitettiin koululaisten retkeilyt. Ympäristöopetuksesta, Aimo Halila mainitsee, Kaarle Oksalan tuoneen sen Leipzigista.⁸⁰

Suomen pedagogisessa keskustelussa alettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla vaatia opetuksen liittämistä sielutieteellisiin teorioihin. Vanhaa koulujen opetussysteemiä moitittiin siitä, että se ei ota oppilaiden psykologista kehitystietoa huomioon, vaan pyrkii siirtämään tiedon kirjoista ja opettajalta oppilaille mekaanisesti kuin suppilon kautta. Kaiken lisäksi oppi tarjotaan tyhjinä sanoina, jotka ilman sisältöä luovat oppilaassa vain hengetöntä tietoa.⁸¹ Koulun tuli kehittyä vapaammaksi ja oppilaskeskeisemmäksi ja kaiken opetuksen lähtökohdaksi tuli olla kunnioitus lasta kohtaan.⁸²

Uuden koulun tarjoaman opetuksen sielutieteellinen pohja perustui havaintopsykologiseen käsitykseen. Sen mukaan oppimisen perustana täytyi olla havainto, joka välittyi näön, kuulon tai muiden aistien välittämä. Havainto jäi ihmisten mieleen vaikka aistien välittävä merkitys lakkaisikin. Näitä mieleen jääneitä jälkiä kutsuttiin mielikuviksi, jotka yhdessä havainnon kanssa muodostivat ajattelun perusyksikön: mielteen. Oppimistapahtuman kannalta oli keskeistä, että vasta mielikuvan muodostuttua saattoi havainnosta kehittyä käsite. Lopultakin vasta oppimisprosessin tässä vaiheessa havainto sai nimen. Käsite ilmaistiin sanalla, joka merkitsi vastausta kysymykseen: millainen havainto on? Keskeisesti vanhojen opetusmenetelmien kritiikki kohdistuikin juuri kielen asemaan ja ns. kirjaoppiin. Edellä kuvattun oppimisprosessin mukaan kieli ja sanat olivat vain merkkejä ja keksittyjä nimiä havainnoille. Koska nimet olivat vain oppimistapahtuman tuote, ei kielikään voinut olla itse oppimisen kannalta tärkeä tekijä eikä sen perustalle voinut, havaintopedagogiikan mukaan, opettamista rakentaa.⁸³ Oppimisen lähtökohta oli havainto ja sen vuoksi kaikessa opetukses-

⁷⁹Halila 1950, s.132.

⁸⁰Halila 1950, s.404.

⁸¹Soininen Mikael, Opetusoppi I, vuoden 1901 painoksen esipuhe. Helsinki 1923, s.3-5.

⁸²Hirsjärvi Sirkka, Huttunen Jouko, Johdatus kasvatustieteeseen. Juva 1991, s.71.

⁸³Soininen Mikael, Opetusoppi II, Helsinki 1923, s.13

sa tuli pyrkiä mahdollisimman suureen havainnollisuuteen.

Tämän kautta uuden koulun esikulkijoiksi löytyikin runsaasti havainnollisuutta korostaneita kasvatusteorioita ja pedagogia. Kasvatusteoreetikoista varsinkin böömiläinen Amos Comenius (1592-1676) mainitaan oivaltaneen ensimmäisenä välittömän havainnon arvon opetuksessa. Hänen rinnallaan mainitaan Jean-Jaques Rousseau (1712-1778), jota arvostettiin kirjaviisauden vastustajana sekä saksalainen filantropisti J. B. Basedow (1723-1790), joka käytännön koulutyössä ohjasi oppilaitaan ulos luokasta havaintojen tekoon. Myös Johan Heinrich Pestalozzin (1746-1827) ja hänen oppilaitensa katsottiin olleen luomassa perustaa kotiseutu- ja havainto-opetukselle. Nämä edellä luetellut kasvatusteoreetikot ja pedagogit, jotka mainittiin havaintoperiaatteen kehittäjinä mainittiin myös lueteltaessa koululaisten retkeilyjen ja matkailujen edistäjiä.⁸⁴

Havainnollisuuden vaatimus opetuksen toteuttamisessa tavallaan edellytti opetuksen siirtämistä ulos koululuokasta. Oppikirjojen kuvat, luokkahuoneiden liitutaulut ja Valistuksen kuvataulukokoelmat olivat havaintomateriaalia, jonka tarkoitus oli synnyttää oppilaissa sisäinen kokemus opetettavasta asiasta. Huomattavasti tätä parempaan havainnollisuuteen ajateltiin päästävän tarjoamalla välitön havainto ja välitön kokemus opiskeltavaan asiaan. Koululaiset haluttiin viedä luokkahuoneista ulos luontoon, pelloille, tehtaisiin, työpajoihin, satamiin ja muistomerkkien luo oppimaan ja havaitsemaan asioita käytännössä ilman teoreettisia kirjoja. Aukusti Salo kirjoitti opetusopissaan havainnollisuudesta ja koululaisretkisistä: " Parhaana havaintovälineenä olemme pitäneet luonnollista esinettä ja parhaan havainnon se tarjoaa ollessaan luonnollisessa ympäristössä. ... suotuisimmin havainnoiminen tässä muodossa tapahtuu retkillä."⁸⁵ Salon mukaan havainto menettää merkitystään, jos aines irrotetaan omasta yhteydestään ja tuodaan oppilaiden nähtäväksi luokkahuoneeseen, minkä lisäksi tällä tavoin on mahdollista tehdä havaintoja lähinnä vain esineellisestä ympäristöstä. Parasta on siis viedä oppilaat ulos luokasta itse havaintojen pariin, "koska siellä nähdään

⁸⁴Fieandt Einar, Jean Jaques Rousseau uudessa valistuksessa. Kasvatusteoriat. Kasvatusteoriat aikakauskirja 1922, s.222-223. ; Fieandt Einar, Pestalozzi -problema. Kasvatusteoriat aikakauskirja 1924, s.116-122. ; Laurila J. , Historiallis- - psykologinen katsaus ympäristöopetukseen: ympäristöopetus. Kansakoulun Lehti 1923, s.265-269. ; Pr. N. , Kansakoululaisten matkailun tärkeys. Matkailulehti n:o 3 1914, s.59-61. ; Mantere Oskari, Retkeily ja matkailu kasvatuksen palveluksessa, vuonna 1941 pidetty esitelmä. Kymmenen vuotta retkeilymajatoimintaa. Kerava 1945, s.37.

⁸⁵Salo Aukusti, Alakansakoulun opetusoppi I, Yleiset opetusopilliset suuntaviivat. Helsinki 1926, s.144.

eristämätöntä elämää".⁸⁶ Salo tosin tarkoitti alakansakoulun kotiseutuopetuksen järjestämistä ja koululaisten retkiä koulun lähiseudulle, mutta samat havainnollisuuden periaatteet yhdistettiin myös pitempiin retkiin ja koululaismatkoihin kuin myös ylipäätään kaiken matkailun opettavaan ja sivistävään vaikutukseen.⁸⁷

2.3.2.1. HERBARTILAISUUS

Suomeen havaintopedagogiikkaan perustuva opetusoppi saapui saksalaisen Johan Friedrich Herbartin luoman kasvatustieteellisen ajattelun muodossa. Suomalaisista kasvatustieteilijöistä herbartilaisuuden tunnetuin edustaja oli professori August Mikael Soininen, joka toimi myös kouluhallituksen ylijohtajana, edistyspuolueen kansanedustajana sekä opetusministerinä. Soininen oli myös kansanopetusta pohtineissa komiteoissa ja hän julkaisi useita kasvatustieteellisiä teoksia, joissa hän sovelsi Herbartin ajatuksia didaktiikkaan.⁸⁸ Mikael Soinisen teokset, joista otettiin useita painoksia, pysyivät vuosikymmeniä seminaarien tutkintovaatimuksissa, joten opettajat tunsivat hyvin herbartilaisen havaintoon ja omakohtaiseen osallistumiseen perustuvan opetusmetodin sekä oppiaineen kotiseutu- ja kotimaapainotteisuuden.⁸⁹ Kasvatustieteellisissä lehdissä 1900-luvun alussa ilmestyneistä artikkeleista päätellen ainakin kansakoulujen opettajat olivat oivaltaneet havainnollisuuden ja kotiseutupainotteisuuden merkityksen. Lehdissä käsiteltiin runsaasti havainnollisuutta ja kotiseutuopetusta, jopa niin, että nämä termit saatettiin käsittää toistensa synonyymeiksi.⁹⁰

Herbartilaiseen kasvatustieteeseen kuului havainnollisuuden vaatimuksen lisäksi mm. oppiassosiaatiosta ja harrastuksesta.⁹¹ Kotiseutuopetuksen ja sen myötä koululaisten retkeilyjen lisääntymisen kannalta nämä olivat keskeisiä seikkoja. Assosiaatiooppi käsittelee niitä lainalaisuuksia, joilla uudet mielteet liittyivät vanhoihin mielteisiin. Niiden mukaan uusi havainto

⁸⁶Salo Aukusti, Alakansakoulun opetusoppi II, Kotiseutuopetus, 2.painos. Helsinki 1934, s.163.

⁸⁷Huuskonen Aarne, Opintoretkeilystä kansakoulussa. Retkeilijä n:o 8 1936, s.96-97 ja n:o 9-10 1937, s.104.

⁸⁸Soininen, Opetusoppi I, 1923, s.3-5. ; Hirsjärvi, Huttunen 1991, s.87.

⁸⁹Suutarinen Sakari, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900-1935). Jyväskylän yliopisto 1992, s.21 ja 59.

⁹⁰Laurila J. , Historiallis-psykologinen katsaus ympäristöopetukseen: ympäristöopetus. Kansakoulun Lehti 1923, s. 265-269.

⁹¹Suutarinen 1992, s.15

liittyi vanhoihin mielikuviin sitä vankemmin mitä suurempi oli mm. niiden keskenäinen yhden kaltaisuus.⁹² Tämän mukaan oppiaines tuli koulussa lähentää oppilaiden kotiin ja kotiseutuun, koska siltä alueelta löytyi kaikkein runsaimmin jo valmiita mielikuvia, joihin lapsille opetettavat uudet havainnot voitiin liittää. Tämä periaate kouluopetuksen lähentämisestä oppilaan aikaisempaan kokemusmaailmaan ei suinkaan ollut uusi, vaan se tunnettiin jo Pestalozzin kasvatuseriaateissa.

Oppi harrastuksesta liittyy edelliseen oppiin assosiaatiosta. Opetuksen tulisi kiinnittyä oppilaiden kokemus- ja harrastuspiiriin, mutta jokainen koululuokan oppilas on luonnostaan erilainen ja jokaisen harrastukset ovat erisuuntaiset. Soinisen mukaan on kuitenkin yksi oppilaita yhdistävä harrastuksen ala: "yhteinen kotisetu, sen luonto ja sen olot. Koti ja sen ympäristö, pelto ja niitty, metsä ja järvi, talonväki ja kylänväki, kotoiset askareet ja kyläiset leikit, vieläpä kirkko ja kärejät, tehtaot ja markkinat - ne ovat kiintyneet kaikkien mieleen, ja kaikelle, mikä näihin liittyy, on odotettava lämmin osanotto kaikkien puolelta."⁹³ Herbartilaisuudessa harrastus -käsite liittyy enemmän kaiken kasvatuksen päämäärään kuin opetusmenetelmään. Kasvatuksen päämääränä on herättää ja laajentaa kasvatettavan harrastusta. Kotiseutu luo perustan oppilaan harrastukselle, minkä vuoksi myös kotiseudun opetus on tärkeää.

Soinisen mukaan kotiseutuopetuksen tulee olla opetukselle lähtökohta, joka periaatteena sisältyy kaikkiin oppiaineisiin. Soininen edellyttää: "vasta sitten saattaa oppilas elävästi käsittää ja mieleensä kiinnittää vieraita oloja, kun hän saa niille elävästi havainnollisen kotoisen mitan." Oppilaan harrastuspiiri laajenee kotiseudulta askelittain yhä laajemmaksi käsittämään koko kansan ja maan. Vieraita oloja ja uusia asioita kasvatettava oppii arvostamaan, koska hän osaa verrata niitä kotoisiin oloihin. Saman periaatteen mukaisesti oppilas ymmärtää myös menneiden sukupolvien työn, koska hän tuntee oman sukupolvensa ja itsensä tekemän työn. Kotiseutuopetuksen katsottiin myös kohottavan oman kotiseudun arvostusta kasvatettavan silmissä sekä innostavan häntä tekemään parannuksia omissa oloissaan niissä asioissa, jotka hän huomaa muualla paremmiksi.⁹⁴ Tämän kautta opetuksen nähtiin johtavan oppilaita myös taloudelliseen ahkeruuteen ja entistä parempaan toimeentuloon.

⁹²Soininen, Opetusoppi II, 1923, s.16.

⁹³Soininen, Opetusoppi I, 1923, s.17.

⁹⁴Soininen, Opetusoppi I, 1923, s.19-20.

2.3.2.2. TYÖKOULU

Herbartilaisuuden rinnalle ja kilpailijaksi nousi Suomessa 1920- ja 1930-luvulla erilaisin vivahtein työkouluuute.⁹⁵ Työkouluuute juontuu, varsinkin Yhdysvalloissa filosofiseksi valtavirtaukseksi nousseesta pragmatismista. Sen tieto-oppi rakentui elämän käytännöllisyydelle, josta muodostui myös totuuden mittari ja kriteeri. Pragmatismien kehittäjänä mainitaan John Dewey, joka sovelsi tieto-opillisia ajatuksiaan myös kasvatukseen. Työkasvatuksen ajatus ihmisen oppimisesta perustui käsillä tehtävään työhön ja kokeiluun sekä käsitykseen ihmisestä toimivana olentona. Deweyn mukaan ihmiskunnan kehitys on alkanut käsintehdystä työstä ja sen kautta on kaikki ihmiskunnan kasvu ja edistys tapahtunut, minkä vuoksi jokaisen yksilön tulisi toistaa tämä kehitysmalli henkilökohtaisessa kasvussaan.⁹⁶ Vaikka työkouluuute ääripäässään edellytti vain teknistä suoritusta ja oli täysin vihamielinen kirjaopetukselle, niin työkoulu saattoi tuki hyväksyä myös henkisen teon työksi. Jos herbartilaisuuden tavoitteena oli kasvattaa oppilaista luonteeltaan siveellisiä niin työkoulu piti koulun tarkoituksena kasvattaa hyödyllisiä kansalaisia, jotka olisivat kykeneviä ja halukkaita hoitamaan joitain tehtäviä.⁹⁷ Jo herbartilaisuudesta tuttu havainnon ja omakohtaisen osallistumisen merkitys opetuksessa hyväksyttiin myös työkouluuuteen kannattajien parissa.⁹⁸

Kotiseutuopetus ja siihen liittyvät koululaisretket kiehtoivat työkoulua juuri käytännöllisyytensä vuoksi. Tulihan oppilaiden itse osallistua retkien suunnitteluun sekä tehdä muistiinpanoja ja matkakertomuksia retkiltään.⁹⁹ Retket tarjosivat lisäksi mahdollisuuden laajentaa koulutyötä luokan ja oppikirjojen ulkopuolelle kohti oikeaa elämää ja toteuttaa työkoululle läheistä kansalaiskasvatusta. Työkouluuuteen kannattajat suhtautuivat kotiseutuopetukseen hieman toisin kuin herbartilaiset. Työkoululle kotiseutu tarjoutui käytännöllisenä kokemukseksi, joka tarjosi oppilaalle havaintojen teon lisäksi myös mahdollisuuden testata niitä. Kasvatettavalle kotiseutu oli siis paikka, josta saattoi mittaamattomasti ammentaa havaintoja, myös paikka, joka osoitti havaintojen arvon tai merkityksettömyyden. Käytännöllisyys

⁹⁵Halila 1950, s.130.

⁹⁶Wilenius Reijo, Aatteiden maailma, Johdatus aikamme aatevirtauksiin, Jyväskylä 1982, s.145

⁹⁷Hirsjärvi, Huttunen, 1991, s.74.

⁹⁸Suutarinen 1992, s.99-101. Suutarinen osoittaa, että herbartilaisuuden murros tapahtui Suomessa ensimmäisen maailmansodan ja kansalaissodan jälkeen.

⁹⁹Retkeilykirja 1929, s. 90.

totuuden mittarina pystyttiin parhaiten todellistamaan tutussa ympäristössä. Kotiseutu nähtiin erottamattomasti osana itse havainto-opetusta.

Suomessa vaikutti 1900-luvun alkupuolella kasvatuksellisenä suuntauksena myös agraariutilitaristisuus. Tämä oli työpedagogiikan äärisuuntaus, joka korosti maatalouden tärkeyttä koulujen opetuksessa. Sen tarkoituksena oli nostaa koulutuksen käytännöllistä hyödyllisyyttä ja parhaiten sen katsottiin onnistuvan alistamalla kansanopetus pääelinkeinolle.¹⁰⁰ Tämänkin koulukunnan kannattajia opintoretket varmasti tyydyttivät. Ainakin 1930-luvun alun lama-
vuosina, jolloin koululaisia ohjattiin muun kalliimman retkeilyn sijasta ottamaan retkillään hyöty lähiseutujen marja- ja sienimaista.

2.3.3. RETKEILYN KASVATUSTEORIAA

Saksassa ryhdyttiin koululaisten retkeilyjä pohtimaan kasvatuksen teorian kannalta. Pyrkimyksenä oli saada retkeilyt osaksi koulujen opetuskäytäntöä ja rakentaa retket pedagogisten periaatteiden mukaisiksi. Kasvatuksen päämäärien toteutumista retkien avulla ja niiden oikeaa pedagogista toteuttamista tutkittiin varsinkin Leipzigin ja Jenan yliopistojen seminaareissa. Käytännön retkiä koulun seinien ulkopuolelle tekivät näiden seminaarien harjoituskoulujen oppilaat ja opettajat.¹⁰¹ Ei liene sattuma, että Leipzig ja Jena olivat samalla herbartilaisen kasvatustieteen keskuksia Saksassa. Näiden seminaarien opetusmenetelmät tulivat mm. vierailuiden ansiosta tutuiksi myös suomalaisille seminaarilehtoreille.¹⁰²

Saksalaisen Hermann Lietzin "maalaiskasvatuskodit" olivat Suomessakin tunnettu esimerkki kouluista, joiden opetusmetodeihin retkeilyt kuuluivat.¹⁰³ Retkien käyttö opetuksen hyväksi oli johdonmukainen seuraus koulujen yleisistä kasvatus- ja tietotavoitteista. Nämä koulut, joista ensimmäinen perustettiin vuonna 1898 korostivat kodinomaista suhtautumista oppilaaseen, maalaisympäristöä ja saksalaisuutta. Koulut olivat sisäoppilaitoksia, jotka oli sijoitettu saksalaisen maaseudun sydämeen ja niissä pyrittiin herättämään oppilaiden harrastus kansalliseen kulttuuriin ja opettamaan isänmaan yhteiskunnallisten ja taloudellisten suhteiden

¹⁰⁰Halila 1950, s.200.

¹⁰¹Mantere 1945, s.32.

¹⁰²Suutarinen 1992, s. 17-19.

¹⁰³Mantere Oskari, Sananen kesäretkeilystä. Kasvatustieteellinen Aikakauskirja n:o 8 1915, s.443. ; Saarinen Anna-Liisa, Mitä suomalaiset oppilaat kertovat Saksan kouluista. Kasvatustieteellinen Aikakauskirja 1937, s.152.

den ymmärrystä sekä luonnon ja uskonnon yhteyttä.¹⁰⁴ Opetuksen tavoitteet pyrittiin saavuttamaan mm. opettajan ja oppilaiden läheisellä yhteydellä. Opettaja oppilaineen muodostivat koulussa perheeksi nimetyn yksikön, joka perheenomaisesti asuikin yhdessä ja teki pitkiä retkiä eripuolille Saksaa.¹⁰⁵ Kansallistunteen nousu ja vaatimus kansallisten seikkojen korostamisesta näkyi myös yleisemmin saksalaisessa koulumaailmassa 1800-luvun lopulla, tuolloin kotiseudun ja kotimaan merkityksen nousu houkutteli koululaisia myös omakohtaisesti tutustumaan kotimaan nähtävyyksiin.¹⁰⁶

Saksassa ryhdyttiin julkaisemaan kotiseutuopetuksen oppikirjoja. Näitä käsikirjoja kulkeutui Suomeenkin, jossa niitä ryhdyttiin 1900-luvun alkuvuosina soveltamaan tšekäläisessä kotiseutuopetuksessa. Esimerkiksi Turun ja sen ympäristön kotiseutuoppaan esikuvana oli ollut saksalainen Leipzigin alueen ympäristöopin käsikirja. Opasta käsiteltiin *Kansakoulun Lehdessä* sekä Turun kansakoulunopettajien kokouksessa vuonna 1905. Tämän, myös retkeilyjen toteuttamista käsitelleen oppikirjan katsottiin soveltuvan käyttöön muuallakin Suomessa.¹⁰⁷ Pelkästään koululaisretkeilyjä käsitteleviä saksalaisia kasvatustieteellisiä kirjoja, oppaita sekä artikkeleita alkoi myös ilmestyä.¹⁰⁸

Ihmisten luonteeseen katsottiin kuuluvan vietinomainen kaipuu pois kaupungeista ulos luontoon. Luontaisen uteliaisuuden ohjaamana hän pyrkii tutustumaan ympäristöönsä aina vain laajemmin ja laajemmin. Aikuisia voimakkaammin luonnon vetovoiman tunsivat turmeltumattomat nuoret, jotka eivät kuitenkaan voineet modernissa suurkaupunkiympäristössä näitä tarpeitaan tyydyttää. Yksilön kehityksen vaatimusten ja hänen ympäristönsä tarjoamien olosuhteiden välisen ristiriidan ratkaisijaksi tuli koulu, jonka tehtävä oli tarjota oppilaille mahdollisuus retkeilyyn ja luonnon kokemiseen.¹⁰⁹ Tällainen rousseaulainen retkeilyn intressi oli helposti ymmärrettävissä keski-eurooppalaisista suurkaupungeista

¹⁰⁴Saksan maalaiskasvatuskodit. Opettajain Lehti 1914, s.243-244.

¹⁰⁵Monsen Harald, Två år vid ett tyskt Landerziehungsheim. Kasvatustieteellinen Aikakauskirja 1923, s.38.

¹⁰⁶Oksala Kaarle, Saksan nykyisestä oppikoulusta. Kasvatus ja koulu 1925, s.186.

¹⁰⁷Hornaeus A. , Yhteiskunnallisten aineiden merkitys ja käytäntö kotiseudun ja isänmaan maantiedon alkeiden opettamisessa. Kansakoulun Lehti 1905, s.578 ja 638.

¹⁰⁸Krüger Emil, Der Wandertag, seine psychologische Begründung und seine Bedeutung für die Schule. Langensalza 1931. kirjallisuusluettelo, jossa mainitaan 17 koululaisretkeilyä (Jugendwandern tai Schulwanderungen) käsittelevää kasvatustieteellistä teosta vuosilta 1905-1927.

¹⁰⁹Krüger 1931, s.21.

käsin. Suomessa tällainen vaatimus paluusta maalle ei ymmärrettävästi noussut yhtä merkittäväksi seikaksi retkeilyn pedagogista merkitystä arvioitaessa. Paremminkin tämä ajatus näkyi kesäsiirtoloita kannattavissa puheenvuoroissa, joissa kaupunkilaislasten maalle vientiä perusteltiin mm. sillä, että näin saatiin kesäisin joutilaat lapset pois katujen viettelevien paheiden ulottuville. Näkökulma oli tällöin lastensuojelullinen. Sen sijaan retkeilyharrastuksen laajeneminen 1930-luvulla, niin Suomessa kuin muuallakin, saatettiin selittää ihmisen luontaisen vaiston nostamana vastalauseena yhä mekanisoituvampaa elämää vastaan.¹¹⁰

Retkillä koululaisten toverihenki lujittui ja matkakumppaneiden auttavaisuus toisiaan kohtaan nousi tasolle, joka ei koululuokassa olisi ollut edes mahdollista. Retkeillä oli välttämättömyyttä kaikkien huolehtia ensisijaisesti yleisestä edusta ja vasta sitten omasta mukavuudesta.¹¹¹ Näin kasvatettavan vastuuntunne koko retkeilyseurueesta ja laajemmin ymmärrettynä koko yhteiskunnasta kehittyi. Retkillä oma mukavuus unohtui ja kaikki ponnistelivat yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Koetut vaikeudet olivat vain voittamista varten ja yhteiset haasteet kiehtoivat nuorisoa. Nuoret tulivat retkillä toimeen niukoissa oloissa ja tunne selviytymisestä nosti itseluottamusta, minkä vuoksi olikin vain eduksi, että olosuhteet retkillä olivat vaatimattomat.¹¹²

Oppilaat suhtautuivat retkillä tapahtuvaan opetukseen eritavoin kuin koululuokassa tapahtuvaan. Retkillä opettajan ei tarvinnut saarnata tietoa oppilailleen vaan oppiminen tapahtui pitkin matkaa kuin itsestään. Oppilaslähtöisessä menetelmässä opettajan tarvitsi vain hienovaraisesti suunnata oppilaiden mielenkiinto oikeisiin kysymyksiin. Tämän vuoksi opettajan asema oppilaittensa joukossa oli aivan erilainen kuin luokkahuoneen katederilla. Opettaja nuortui oppilaiden toveriksi, mikä tarjosi hänelle oivallisen tilaisuuden tarkkailuun sekä mahdollisuuden huomata oppilaissaan seikkoja, jotka tavallisessa luokkaopetuksessa jäivät auttamatta peittoon. Retkien aikana oppilaat joutuivat tiiviisti elämään yhdessä toistensa kanssa, minkä vuoksi myös luonteenpiirteet tulivat esille.¹¹³ Tasavertaisuus opettajan ja oppilaiden kesken; se, että nuoret huomasivat yhteisten sääntöjen ja olosuhteiden sitovan myös opettajaa, synnytti keskinäisen luottamuksen tunteen. Tämä ei merkinnyt opettajan

¹¹⁰Pieni Retkeilyopas. Porvoo 1936, s.3.

¹¹¹Krüger 1931, s.32. ; Jääskeläinen Arvo, Retkeilyn kasvattava merkitys. Retkeilyn opas. Porvoo 1937, s.20.

¹¹²Krüger 1931, s.37.

¹¹³Jääskeläinen 1937, s.20.

auktoriteettiaseman vaarantumista, vaan opettajan osallistuminen synnytti oppilaissa aidon ihastuksen.¹¹⁴

Varttuneemmat retkeilijät pystyivät oivaltamaan maiseman kauneuden ja käsittämään kunkin seudun erityispiirteet ja ainutkertaisen arvon. Tämän esteettisen kokemuksen kautta nuorten kauneustaju kehittyi ja samalla syntyi lämmin kiintymys omaan synnyinseutuun, joka syveni ja laajeni isänmaanrakkaudeksi ja oman kansan arvostamiseksi.¹¹⁵ Retkien avulla nuoret pyrittiin liittämään tunnesitein synnyinmaahansa ja sen kautta kehittyi oppilaiden harrastus koko kotimaata kohtaan.¹¹⁶ Tämä oli keskeinen päämäärä myös suomalaisessa koululaisretkeilyssä. Edellä kuvattujen tavoitteiden kannalta oli hyvin ymmärrettävää, että retkeily pysyi valtaosaltaan kotimaanmatkailuna. Olisi ollut nurinkurista ohjata nuoret retkeilemään ulkomaille ennen kuin synnyinseutu ja kotimaa olisivat tulleet heille tutuiksi.

Maantieteen ja luonnontieteen opetuksen katsottiin yksittäisistä oppiaineista hyötyvän kaikkein eniten koululaisten retkeilyistä. Matkailulla oli maantieteen opetuksessa oma erityislaatuinen sijansa, jota toteutettiin esimerkiksi Soinisen johtamassa Pukinmäen kokeilukansakoulussa. Varsinaisten syksyisin tehtyjen yhteisten automatkojen lisäksi oppilaat valmistivat kartan ja matkailijayhdistyksen *Turistin* avulla kuviteltuja karttamatkoja, joita tehtiin esimerkiksi Helsinkiin ja muihin kaupunkeihin. Kolmannen vuosikurssin keväällä oppilaille opetettiin Suomen maantiedettä tällaisten karttamatkojen avulla ns. turistikurssina. Pukinmäen koulun maantieteen opettaja pitikin turistikurssin avulla opettamista helpompana kuin perinteistä oppikirjojen jaottelun mukaisesti etenevää opetusta. Tälle seikalle hän löysi herbartilaisen pedagogisen selityksen: "Yhä tihenevän linja-autoverkon ansiosta hänen (oppilaan) oma tieto- ja kokemusvarastonsa on tässä suhteessa kasvanut, siksi lapsi reagoi voimakkaasti matkailusta puhuttaessa."¹¹⁷ Opetettava aines liittyi tällä tavoin oppilaalle ennestään tuttuihin asioihin.

Mielikuvamatkoja käytettiin hyväksi myös maantieteen oppikirjoissa. Esimerkiksi vuonna 1925 ilmestyneessä *Kansakoulun maantieto ja kotiseutuopissa* on kerrottu matkakuvaus,

¹¹⁴Krüger 1931, s.36, 38 ja 57.

¹¹⁵Krüger 1931, s.40-41 ja 51. ; Jääskeläinen 1937, s.19.

¹¹⁶Huuskonen Aarne, Kansakoulu ja kasvatus isänmaanrakkauteen. *Kansakoulun Lehti* n:o 10 1936, s.147-148.

¹¹⁷Soininen Aliina, Koulukasvatuksen kokeilua Pukinmäen kokeilukansakoulussa 1913-1949. Helsinki 1949, s.33 ja 67.

jossa suomalainen Matti toimii varakkaan englantilaisen turistin oppaana. Älykäs turisti osaa kiinnittää huomiota retkillään näkemiinsä asioihin ja esittää niistä Matille kysymyksiä, joihin tietävä Matti puolestaan osaa vastata. Suomen maantieteestä, taloudesta ja väestöstä keskustellen Matti ja hänen englantilainen opastettavansa kiertelivät ympäri Suomea. Matkan taittuessa läpi kaupunkien ja maakuntien karttavat hiljalleen niin englantilaisen turistin kuin kumppanusten matkaa oppikirjastaan seuranneiden kansakoululaisten tiedot Suomen maantieteestä.¹¹⁸

Maantiedon ja luonnontiedon ohella mainittiin yleensä historian, matematiikan, kuvaama-
taidon ja ainekirjoituksen opettamisen hyötyvän koululaisten retkeilyistä, mutta useissa kirjoituksissa todettiin pätevän opettajan pystyvän hyödyntämään retkiä kaikissa aineissa. Yhä harvemmin kuitenkin korostettiin sen arvoa yksittäisten oppiaineiden kannalta vaan opintoretkien merkitys koulutuksessa alettiin nähdä oppilaiden kokonaiskasvatuksen, luonnosta saatavan luomisvoiman ja kansalaistaitojen edistäjänä.¹¹⁹

3. OPINTORETKET NOUSEVAT JULKISEN TUEN JA OHJAUKSEN ARVOISIKSI

Suomessa koululaisten retkeilyjen julkinen tukeminen nousi esille 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. *Opettajain Lehti* ja *Kansakoulun Lehti* julkaisivat aiheesta kirjoitukset, joissa vaadittiin koululaisille, ulkomaisten esimerkkien mukaan, ilmaisia rautatiematkoja.¹²⁰ Ajatus siitä, että valtio osallistuisi koululaisretkien kustannuksiin esitettiin siis jo ennen Suomen itsenäistymistä, vaikka sen käytännön toteutus jäikin itsenäistymisen jälkeiseen aikaan.

Suomen Matkailijayhdistys teki ensimmäisiä konkreettisia toimia koululaisten matkailun edistämiseksi. Vuonna se jakoi 1914 koulujen tekemien hakemusten perusteella seitsemän kappaletta 50-150 markan suuruisia kouluvaellusavustuksia. Lähinnä sodan syttymisestä aiheutuneiden ongelmien vuoksi ei matkailijayhdistys pystynyt enää autonomian loppu-

¹¹⁸Hänninen Kaarlo, Kansakoulun maantieto ja kotiseutu -oppi. Helsinki 1925, s.53-84. ; Soininen Aliina, Kansakoulun maantiedon opetus, kotiseudun ja maantiedon opetuksen opas. Helsinki 1922, s.85.

¹¹⁹Blomstedt Yrjö, Opetuksesta luonnon helmassa. *Kansakoulun Lehti* 1908, s. 322. ; Mantere 1945, s.37.

¹²⁰Räsänen Hilma, Kansakoulujen oppilaat huvi- ja opintomatkoille! *Opettajain Lehti* no: 16 1906, s.155-156. ; Räsänen Hilma, Kansakoulujenkin oppilaille rautateillä vapaita koulumatkoja. *Kansakoulun Lehti* 1908, s. 181-185.

vuosina koululaismatkailua tukemaan.¹²¹

Suomen Maantieteellinen yhdistys oli itsenäistymisen jälkeen yksi suomalaisen koululaismatkailun ensimmäisiä aloitteentekijöitä. Turussa järjestettiin elokuussa vuonna 1919 maantieteilijäin päivät, jossa yhdistys käsitteli matkailua ja suositteli koululaisille valtion kustantamia koulutyöhön liitettäviä opintoretkiä. Kokous perusteli retkien merkitystä varsinkin maantiedon opetuksen kannalta, mutta katsoi niiden tukevan myös muita oppiaineita. Keskustelun alustuksen kokouksessa piti Ragnar Numelin, joka puheessaan korosti matkailun tärkeimpiä tehtäviä olevan ihmisten tutustuttaminen omaan maahansa.¹²²

Maantieteellisen yhdistyksen puheenjohtajana toimi professori J. E. Rosberg, joka oli pitkään jäsenenä ja varapuheenjohtajana opetusministeriön retkeilylautakunnassa sekä myös Suomen Matkailijayhdistyksessä.¹²³ Huomattava oli Rosbergin kiinnostus maantieteen opetukseen matkailun avulla, mikä ilmeni mm. hänen julkaisemissaan maantiedon oppikirjoissa, joista esimerkiksi *Kansakoulun kotiseutuopin ja maantiedon* oppikirjassa Rosberg yhdisti matkailun didaktiikkaan esittelemällä Suomen maakunnat retkikuvauksin.¹²⁴ Koululaisten opintoretkiasia sai syntyvaiheessaan siis tukea myös tieteelliseltä yhdistykseltä, mitä retkeilytoiminnan piirissä olleet henkilöt kovasti arvostivat 1920- ja 1930 -luvulla.

3.1. RETKEILIJÄALENNUS RAUTATEILLÄ

Koululaisten retkien hinnasta suurimman menoerän muodostivat useimmiten rautatieliput. Matkustaminen kävi kalliiksi varsinkin silloin kun retki haluttiin ulottaa hiukankin kotiseutua kauemmas esimerkiksi naapurikaupunkiin tai toiseen maakuntaan. Monissa maissa, joista esimerkkeinä mainittiin Hollanti, Sveitsi ja Ruotsi, oli koululaisten retkeilyä rautateillä helpotettu lippujen hintojen alennuksilla tai vapaalipuilla. Parhaiten koululaisten retkien tukemisen katsottiin luonnistuvan Suomessakin alentamalla rautatiematkojen hintoja.¹²⁵

¹²¹Matkailulehti n:o 2-3 1914, s.59-61.

¹²²Numelin Ragnar, Maantiede ja matkailu. Matkailulehti no: 1 1920, s. 13-16.

¹²³Levämäki 1937, s.9-10.

¹²⁴Opettajain Lehti n:o 38 1909, s.419.

¹²⁵Mantere Oskari, Sananen kesäretkeilystä. Kasvatusopillinen Aikakauskirja no: 8 1915, s.443. ; Matkailulehti n:o 3 1914, s. 59-61.

3.1.1. OPINTORETKET VALTION LUOTTOKULJETUKSINA

Retkeilijät pääsivät osallisiksi rautatielippujen hinnan alennuksista samalla kertaa kun Suomessa luotiin järjestelmä valtion laskuun suoritettavista rautatiekuljetuksista. Järjestelmä koski nimenomaan valtion omia rautatiekuljetuksia, joihin kuului sekä henkilö- että tavarakuljetuksia. Autonomian ajalla oli ollut voimassa vuodelta 1892 senaatin johtosääntö, joka valtuutti kulkulaitostoimikunnan päättämään vapaiden rautatiematkojen myöntämisestä.¹²⁶ Käytännössä alennuksia ja vapaalippuja anottiin, myös opintomatkoihin, tapauskohtaisesti suoraan kulkulaitostoimikunnalta. Rautateiden kannalta tällainen menettely oli hankala, koska se ei aina saanut myönnytyistä alennuksista tai vapaalipuista korvausta, vaan ns. valtion laskuun tehty kuljetus tapahtui itseasiassa rautatiehallinnon laskuun.

Itsenäisessä Suomessa ryhdyttiin järjestelmää valtion laskuun tehtävistä kuljetuksista uudistamaan. Uudistus rakennettiin periaatteelle, että ns. ilmaisia lippuja ei enää myönnetä ja että lipputilauksissa tulee olla tieto maksajasta. Marraskuussa vuonna 1918 senaatti antoi päätöksen luotolla tehtävistä kuljetuksista Valtionrautateilla. Sen mukaan matkaliput tilattiin ennakkoon rautatiehallitukselta ja tilauksessa annettujen tietojen perusteella rautatiehallituksen luottokuljetuskonttori toimitti tarvittavat liput ja laskutti asiakastaan. Tällaisille luotolla tehtäville kuljetuksille, joiden maksajana oli yleensä joku ministeriö tai virasto, myönsi valtioneuvosto 50 prosentin alennuksen. Senaatin päätös koski lähinnä sotaväen, suojeluskunnan, poliisin, vankien, työttömien ja valtion omaisuuden rautatiekuljetuksia. Mutta asetuksen mukaan luottokuljetuskäytäntöä oli mahdollista soveltaa myös kirkollis-, valistus-, ja hyväntekeväisyyslaitosten henkilökunnan ja hoidokkien matkoihin.¹²⁷ Viimeksi mainittuihin ryhmiin voi katsoa kuuluvan myös koulujen oppilaiden ja opettajien rautatiematkoja.

Vuonna 1918 asetettiin siviilihallinnollinen krediittikuljetuskomitea. Sen tehtävänä oli tarkentaa keille kaikille kuului oikeus luotolla tapahtuviin rautatiekuljetuksiin ja kenellä oli oikeus näitä kuljetuksia myöntää. Komitea otti suoraan kantaa myös koululaisten opintoretkien tukemiseen. Koska erilaisia opintomatkojen ja -retkien rautatiekuljetuksia oli aiemminkin tuettu valtion varoilla, katsoi komitea, että näiden tukemista tulisi jatkaa. Komitean mielestä opintoretkien ottaminen mukaan luottokuljetusjärjestelmään toisi niille suoraan 50 prosentin alennuksen lippujen hinnasta, mikä olisi retkeilijöille yksinkertaisempaa kuin anoa

¹²⁶Asetuskokoelma 1892 n:o 30.

¹²⁷Asetuskokoelma 1918 n:o 151.

matka-avustuksia erikseen ministeriöltä.¹²⁸ Komitean kannanotto opintoretkien tukemiseksi oli myös periaatteellinen kannanotto, jossa katsottiin opintoretket valtion kannalta hyödyllisiksi ja siksi tuen arvoisiksi.

Valtioneuvosto tarkensi luottokuljetusmääräyksiä, komitean mietinnön suuntaisesti, vuoden 1920 alussa. Tässä päätöksessä lueteltiin oppi-, kasvatus-, ja valistuslaitosten sekä yhdistysten opintomatkat ja retkeilyt kuuluviksi siviilihallinnon luottokuljetusten piiriin. Yhdistyksistä päätöksessä mainittiin erikseen maatalousyhdistysten tekemät opintomatkat, mikä osoittaa päättäjien tarkoittaneen yhdistyksillä lähinnä elinkeinojen, erityisesti maatalouden, edistämiseen pyrkiviä yhdistyksiä. Keskusvirastot saivat oikeuden allekirjoittaa luottokuljetuslippujen hakemukset, eli käytännössä päättää 50 prosentin alennuksen myöntämisestä. Keskusvirastoilla ei siis ollut mahdollisuutta myöntää vapaalippuja tai avustuksia matkalippujen hankintaan, vaan näissä asioissa päätösvalta jäi ministeriöille.¹²⁹

Matkalle aikovien ryhmien tuli tehdä tarvitsemistaan rautatielipuista anomus, jonka perusteella keskusvirastot ratkaisivat oliko kyseessä alennukseen oikeutettu opintomatka. Retkeilijöiden kohdalla tämän päätöksen teko kuului kouluhallitukselle ja rautatiehallitukselle, mutta käytännössä tätä tehtävää hoitamaan perustettiin opetusministeriön retkeilylautakunta. Opintoretkelle rautateilla aikovat lähettivät anomuksensa retkeilylautakunnalle, joka teki päätöksen alennuksen myöntämisestä. Retkeilijät suorittivat maksun lautakunnalle, joka puolestaan toimitti matkaliput retkeilevän ryhmän lähtöasemalle. Lippujen toimittamisen ja muut juoksevat asiat hoiti retkeilylautakunnan kuraattori yhteistyössä rautatiehallituksen luottokuljetuskonttorin kanssa.¹³⁰

Retkeilylautakunta käsitteli 1920-luvulla pääasiassa erilaisten koulujen ja oppilaitosten pyytämiä rautatielippujen alennuksista. Mutta osa alennusanomuksista käsiteltiin edelleen rautatiehallituksessa, kulkulaitos- ja yleistentöiden ministeriössä tai kirkollis- ja opetusministeriössä.¹³¹ Rautatiehallituksessa käsiteltiin erilaisten yhdistysten ja seurueiden tekemiä anomuksia, joita olivat jättäneet mm. kristilliset yhdistykset, urheiluseurat, partiojärjestöt, ammatilliset yhdistykset, raittiusseurat, kuorot ja näyttelijäseurueet. Rautatiehallituksen

¹²⁸Siviilihallinnollinen krediittikuljetuskomitea 1919 n:o 19.

¹²⁹Asetuskokoelma 1920 n:o 32.

¹³⁰KA, KYMA, kirjekonseptit 19.7.1920. Da7.

¹³¹KA, KOMA, pöytäkirjat esim. 27.3.1920. Cb2.

myöntämät rautatiealennukset erilaisille yhdistyksille ja seurueille vakiintuivat 1920-luvulla 25 prosenttiin matkalipun hinnasta. Lähinnä nuorisokasvatustyötä tekevien yhdistysten, opintoretkiin rinnastettavat matkat saivat sen sijaan 50 prosentin alennuksen.¹³²

Oikeus rautateiden opintoretkialennuksiin osoitettiin vuoden 1920 asetuksessa hieman epätarkasti: kouluille, valistuslaitoksille ja yhdistyksille. Yhdistyksillä tarkoitettiin aluksi pääasiassa maamiesseuroja ja muita maatalouteen liittyviä ammatillisia yhdistyksiä. Käytännössä opetusministeriön retkeilylautakunta kuitenkin joutui alusta lähtien käsittelemään runsaasti erilaisten yhdistysten anomuksia.¹³³ Alkuperäinen ajatus rautatiealennusten myöntämisestä, vain koulujen oppilaiden tekemiin retkiin, laajeni yleensä opinto- ja valistustarkoituksissa tehtyjen ryhmämatkojen tukemiseksi. Esimerkiksi partiojärjestöt ja Suomen naisvoimistelijoiden liitto pyrkivät perustelemaan toimintansa kasvatukseksi ja kansanvalistukseksi sekä osoittivat hakemuksissaan matkansa opintoretkiksi.¹³⁴

Kulkulaitosministeriö yksinkertaisti retkeilyalennuksen anomuskäytäntöä vuonna 1927. Retkeilylautakunta sai oikeuden myöntää alennuksia myös kaikkien Suomessa laillisesti rekisteröityjen yhdistysten opinto-, kasvatus- ja valistustarkoituksessa tehdyille rautatiematkoille.¹³⁵ Retkeilylautakunnan työtä ei päätös kuitenkaan yksinkertaistunut, sillä opintoretkil- le haluavien ryhmien ja lautakunnalle jätettyjen hakemusten määrä oli muutenkin kasvanut runsaasti vuosikymmenen aikana. Toisaalta matkojen tarkoituksen arviointi ja niiden luokittelu opintoretkiksi osoittautui vaikeammaksi tehtäväksi kuin mitä lautakuntaa perustettaessa oli ajateltu. Niinpä rautatiehallitus huomautti kirjeessään vuonna 1928 retkeilylautakuntaa liian löyhästä alennusten myöntämisestä.¹³⁶

3.1.2. RETKEILIJÖILLE RAUTATEIDEN SEURUELIPUT

Vuoden 1929 tariffiuudistuksessa Valtionrautateille tulivat myyntiin varsinaiset seurueliput. Jo aikaisemmin oli ryhmille myönnetty yksittäisiä ja tilapäisiä alennuksia, jotka kuitenkin

¹³²KA, KYMA, tariffi- ja kontrolliosaston esittely- ja istuntopöytäkirjat 1923-1930. Ca, ; KA, KYMA, kirjekonseptit, esim. 1920, 1927 ja 1929. Da.

¹³³Retkeilykalenteri 1923, s.110.

¹³⁴KA, ORLA, viranomaisilta ym. saapuneita kirjeitä, tiedotuksia ym. esim. partioliiton anomus 4.4.1927 ja SNLL:n anomus 11.5.1927. Fb.

¹³⁵KA, KYMA, kirjekonseptit 18.6.1927. Da37.

¹³⁶KA, ORLA, pöytäkirjat 13.4.1928. Ca1.

piti tapauskohtaisesti erikseen anoa. Uuden käytännön mukaan riittävän suuri ryhmä saattoi ostaa seuruelipun suoraan rautatieasemalta ja saada sen määrätyllä alennuksella.¹³⁷

Käytännössä uudet seurueliput merkitsivät opintoretkeilyjen irrottamista luottokuljetusjärjestelmästä, mikä tarkoitti sitä, että retkeilijöiden ei enää tarvinnut tilata lippujaan retkeilylautakunnalta. Retkeilijät saivat alennuksen ostamalla opintoretkeilijöille tarkoitetun seuruelipun.¹³⁸ Opintoretkeläisten edut pysyivät entisen kaltaisina vuoden 1929 tariffiuudistuksen jälkeenkin. Koulujen oppilaiden hankkimat seurueliput sai 50 prosentin alennuksella vähintään kymmenelle henkilölle. Yhdistykset ja muut suljetut seurueet saivat tyytyä 25 prosentin alennukseen, jonka sai vähintään kahdellekymmenelle henkilölle. Seuraavalla vuosikymmenellä alennusehdot hieman vaihtelivat, mutta retkeilijät saivat lippunsa yleisiä seuruelippuja paremmilla ehdoilla. Aluksi esimerkiksi retkeilykerhot ja myöhemmin näiden kerhojen keskuselin Suomen Opintoretkeilijäin liitto (SOL) hankkivat neuvottelemalla, suoraan rautatiehallituksen kanssa, jäsenilleen alennuksia. SOL:n jäsenalennus rautateilla vakiintui 1930-luvulla 50 prosenttiin, jonka saattoi saada jo viisi retkeilijää. Alennuksen saamiseksi ei matkaa enää tarvinnut todistaa opintoretkeiksi, sen sijaan retkeilijät todistivat itse olevansa opintoretkeilijöitä retkeilykerhon tai SOL:n leimatulla jäsenkortilla sekä oppilaitoksensa antamalla todistuksella.¹³⁹

Seuruelippujen myynti Valtionrautateilla vilkastui nopeasti 1930-luvulla, mikä ainakin osittain johtui juuri opintoretkeilyn suosion ansiosta. Vuonna 1930 seuruelipuilla tehtyjen matkojen määrä oli 31 344, joka tosin laski jo seuraavana vuonna 19 869 matkaan. Lama-kauden mentyä matkojen lukumäärän kasvuvauhti vain kiihtyi vuosikymmenen loppua kohti. Vuoden 1930 taso saavutettiin vuonna 1934, jolloin seuruelipuilla tehtiin yhteensä 35 743 matkaa. Huippuunsa matkojen määrä nousi vuonna 1938, jolloin Valtionrautateiden seuruelipuilla tehtiin 79 629 matkaa. Vuosikymmenen alun notkahduksen jälkeen myytyjen seuruelippujen määrä siis nelinkertaistui seitsemässä vuodessa.¹⁴⁰

¹³⁷Castrèn Reino, Kuljetussopimus- ja tariffipolitiikka. Valtionrautatiet 1912-1937, osa I. Helsinki 1937. s.378.

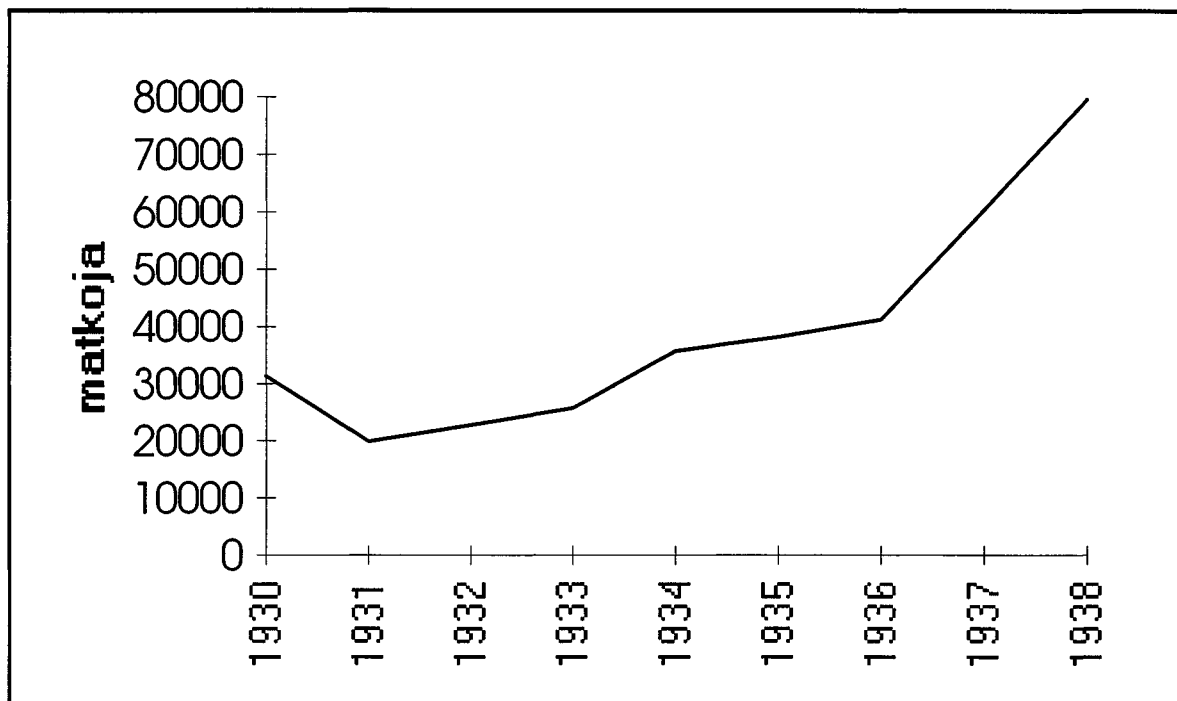
¹³⁸KA, KYMA, kirjekonseptit, 9.8.1929. Da49.

¹³⁹Teini n:o 2-3 1934, s.28. ; Retkeilijä n:o 1 1936, s.5.

¹⁴⁰SVT, Rautatietilastot vuosilta 1930-1938.

Kaavio 1.

Valtionrautateiden seuruelipuilla tehtyjen rautatiematkojen lukumäärä Suomessa vuosina 1930-1938.¹⁴¹

Opintoretkinä tehdyt rautatiematkat olivat 1920-luvulla osa Valtionrautateiden luottokuljetusjärjestelmää jonka mukaisesti myös niiden tilastointi tapahtui. Valtionrautateiden tariffi- ja kontrolliosaston luottokuljetustoimisto ei eritellyt luottokuljetuksina tapahtuvia opintoretkiä itsenäisenä kokonaisuutena, vaan tilastointi tapahtui eri kuljetuslajien ja niistä tulleiden maksujen mukaisesti. Yhtenä luottokuljetuslajina kirjattiin siviilivirastojen luottokuljetukset, johon laskettiin mukaan myös opintoretket.¹⁴² Luottokuljetusjärjestelmän lakkauttaminen opintoretkeilijöiden osalta luonnollisesti pienensi siviilivirastojen luottokuljetusten määrää, mikä näkyi vuosien 1929 ja 1930 välillä siviilivirastojen luottokuljetusten arvon laskuna. Kuljetusten arvo pieneni vuodesta 1929 vuoteen 1930 lähes 33 prosenttia, mikä merkitsi yli 660 000 markan pudotusta.¹⁴³ Summaa ei voi suoraan pitää opintoretkien rautatiekuljetusten arvona esimerkiksi vuodelta 1929, mutta pääosaltaan se kuitenkin muodostuu juuri puuttuvista opintoretkistä. Tähän lopputulokseen tuli myös Valtionrautateiden

¹⁴¹SVT, Rautatietilastot vuosilta 1930-1938.

¹⁴²KA, KYMA, Rautatiehallitus, tilitykseen liittyvää oheisaineistoa. Gc 4.

¹⁴³SVT, Rautatietilasto 1929 - 1930, s.30.

luottokuljetustoimisto pohtiessaan syytä siviilivirastojen luottokuljetusten arvon laskuun kyseisenä vuotena. Alkava lama-aika ei vielä vaikuttanut luottokuljetusten kokonaismäärään sen paremmin nostaan kuin laskienkaan sitä, minkä osoittaa se, että Valtionrautateiden saama maksu kaikista luottokuljetuksista yhteensä laski kyseisinä vuosina vain 374 000 markkaa eli kolme prosenttia.¹⁴⁴ Luottokuljetusten kokonaisarvo olisi siis hieman noussut ilman siviilivirastojen kuljetusten arvon vähenemistä.

3.2. OPETUSMINISTERIÖN RETKEILYLAUTAKUNTA

Opintoretkeläisten rautatiekuljetuksiin myönnetty alennus oli asetuksen mukaan sidottu matkan tarkoitukseen; sen tuli tapahtua opetus- ja valistustarkoituksessa. Tämän vuoksi perustettiin 19.2.1920 opetusministeriön retkeilylautakunta, jonka tehtäväksi tuli myöntää alennukset rautatiematkoihin. Luontevaa oli asettaa lautakunta kirkollis- ja opetusministeriön alaisuuteen, koska opintoretkeilyn katsottiin olevan juuri koulujen alaa.¹⁴⁵

3.2.1. RETKEILYLAUTAKUNNAN JÄSENET

Kirkollis- ja opetusministeriö asetti edustajansa retkeilylautakunnan puheenjohtajaksi. Ensimmäiseksi retkeilylautakunnan puheenjohtajaksi valittiin opetusministeriön kansliapäällikkö Yrjö Loimaranta, joka jatkoi puheenjohtajana aina vuonna 1935 tapahtuneeseen Viipurin piispaksi siirtymiseensä asti. Aluksi puheenjohtaja hoiti myös retkeilykuraattorin tehtäviä, mutta lautakunnan juoksevien tehtävien lisääntyttyä ryhdyttiin vuodesta 1928 lähtien valitsemaan kuraattoriksi eri henkilö.¹⁴⁶ Seuraavaksi retkeilylautakunnan puheenjohtajaksi tuli v.t. ylijohtaja A. J. Tarjanne. Hänen puheenjohtajuutensa kesti vuoden 1938 alkupuolelle asti. Tarjanteen jälkeen retkeilylautakunnan puheenjohtajaksi nimitettiin vanhempi hallitussihteeri Antti Inkinen, jonka puheenjohtajuuskausi kesti toukokuuhun vuonna 1939 saakka eli vain noin vuoden päivät.¹⁴⁷ Inkisen jälkeen puheenjohtajat valittiin kerrallaan kolmen vuoden määräajaksi. Opetusministeriö nimitti seuraavaksi retkeilylautakunnan puheenjohtajaksi kouluneuvos L. Arvi P. Poijärven. Poijärven määräaikaaisuuden oli tarkoitus päättyä kesällä vuonna 1942, mutta hän erosi lautakunnasta jo vuoden 1941 toukokuus-

¹⁴⁴KA, KYMA, Rautatiehallitus, tilitykseen liittyvää oheisaineistoa. Gc 4.

¹⁴⁵KA, KOMA, pöytäkirjat, 4.4.1920. Cb 2 ; kirjekonseptit, 6.5.1920. Da5.

¹⁴⁶KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1.

¹⁴⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 8.4.1938. ; 15.6.1939. Ca2.

sa, jonka jälkeen hänen kautensa loppuajan puheenjohtajuutta hoiti johtaja Akseli Kaske-
la.¹⁴⁸

Retkeilylautakuntaan kuului toimivina jäseninä lautakunnan itsensä valitsevat sihteeri ja retkeilykuraattori. Kuraattorin tehtävänä oli valvoa ja hoitaa lautakunnan päätöksenteon toimeenpanoa.¹⁴⁹ Retkeilylautakunnan ensimmäiseksi sihteeriksi kutsuttiin Herman Hagman, joka vt. tarkastajana oli hoitanut Valtionrautateiden velaksikuljetusasioita.¹⁵⁰ Hagman oli opintoretkeilykenteen alullepanijoita, sillä hän oli toiminut mm. puheenjohtajana siviilivirastojen krediittikuljetuskomiteassa, jonka kannan mukaisesti opintoretket otettiin luottokuljetusten nauttiman rautatiealennuksen piiriin. Herman Hagmanin jälkeen lautakunnan sihteeriksi tuli vuonna 1933 hänen veljensä johtaja Magnus Hagman.¹⁵¹ Hän toimi sihteerinä noin vuoden, jonka jälkeen uudeksi sihteeriksi valittiin fil. maist. Väinö Tuuri.¹⁵²

Loimarannan luovuttua retkeilykuraattorin tehtävistä valittiin vuonna 1928 kuraattoriksi kouluneuvos Kyösti Sipilä. Sipilän kuoleman jälkeen vuonna 1931 ryhtyi Magnus Hagman hoitamaan myös retkeilylautakunnan kuraattorin tehtäviä, joita hän hoiti eroonsa vuoteen 1939.¹⁵³

Kulkulaitos ja yleistentöiden ministeriö kutsui lautakuntaan jäseniksi rautatiehallituksen edustajat. Ensimmäiset rautateiden edustajat retkeilylautakunnassa vuodesta 1920 lähtien olivat aikataulu- ja vaunujenjakotoimiston päällikkö Axel Lindfors ja konttoripäällikkö Alex. Feodoroff.¹⁵⁴ Koululaitoksen edustajaksi retkeilylautakuntaan kutsuttiin kouluhallituksesta kouluneuvos S. S. Salmensaari.

Tieteellistä tutkimusta edustavan jäsenen retkeilylautakuntaan asetti Suomen Maantieteellinen yhdistys. Yhdistys, joka muutenkin oli ollut hyvin aloitteellinen matkailu- ja opintoret-

¹⁴⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 3.6.1941. Ca3.

¹⁴⁹Asetuskokoelma 1929 n:o 284 ja n:o 373.

¹⁵⁰KA, KOMA, kirjekonseptit, 6.5.1920. Da5.

¹⁵¹KA, ORLA, pöytäkirjat, 20.1.1933. Ca.

¹⁵²KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.4.1934. Ca.

¹⁵³KA, ORLA, pöytäkirjat, 22.4.1939. Ca2.

¹⁵⁴KA, KYMA, kirjekonseptit, 7.4.1920. Da6.

keilyasioissa valitsi lautakuntaan jäseneksi puheenjohtajansa professori J. E. Rosbergin, joka toimi lautakunnan varapuheenjohtajana kuolemaansa vuoteen 1932 asti.¹⁵⁵

Retkeilylautakunnan asemaa ja kokoonpanoa tarkennettiin asetuksella vuonna 1929. Päätös rakensi lautakunnan pääasiassa samalle pohjalle, joka oli toiminut jo vuodesta 1920 lähtien, mutta jäsenten lukumäärää lisättiin. Retkeilylautakuntaan kutsuttiin mukaan edustajia opetusministeriön lisäksi muistakin ministeriöistä, minkä vuoksi lautakunnan toiminta-alueen katsottiin tällöin entistä selkeämmin laajentuneen kattamaan myös muut kuin opetusministeriön alaiset oppilaitokset. Vuonna 1929 annetun asetuksen mukaan opetusministeriön retkeilylautakuntaan kuuluivat:¹⁵⁶

1. Puheenjohtaja, joka edusti opetusministeriötä
2. Tieteellistä tutkimusta edustava jäsen
3. Koululaitosta edustava jäsen
4. Valtionrautateitä edustava jäsen
5. Kauppa- ja teollisuusministeriötä edustava jäsen
6. Maatalousministeriötä edustava jäsen
7. Sosiaaliministeriötä edustava jäsen
8. Retkeilykuraattori
9. Sihteeri

Alunperin opetusministeriön retkeilylautakunta koostui, Hagmania ja Rosbergiä lukuun ottamatta, pelkästään ministeriöiden ja keskusvirastojen virkamiehistä. Lautakunnan tehtävien katsottiin sisältyvän jäsentensä virkatyöhön, mutta 1930-luvulla retkeilylautakunta rinnastettiin valtion asiantuntijalautakuntiin, jolloin sen jäsenille ryhdyttiin maksamaan myös palkkioita.¹⁵⁷

Sen jälkeen, kun retkeilylautakunnan toimintapiiri oli laajennettu vuonna 1927 kattamaan kaikki suomalaiset rekisteröidyt yhdistykset, tuli sen asiakkaisiksi mm. voimistelun ja urheiluseuroja sekä partiolippukuntia. Tämän vuoksi lautakunta halusi laajentaa kokoonpanoaan varsinkin fyysisen kasvatuksen edustajilla. Tällöin valittiin lautakunnan varajäseniksi voimistelun ja terveydenhoidon tarkastajat Arvo Vartio ja Anni Collan, joista viimeksi mainittu

¹⁵⁵KA, KOMA, pöytäkirjat, 4.4.1920. Cb 2.

¹⁵⁶Asetuskokoelma 1929 n:o 284.

¹⁵⁷Asetuskokoelma 1938 n:o 210.

oli näkyvästi mukana myös naisvoimistelutoiminnassa ja partioliikkeessä.¹⁵⁸

Retkeilylautakunta käytti useasti hyväkseen mahdollisuutta kutsua kokouksiinsa mukaan eri alojen asiantuntijoita neuvotteleviksi jäseniksi. Retkeilytoiminnan laajetessa 1930-luvulla lautakuntaan kutsuttiin neuvotteleviksi jäseniksi edustajia urheilu- ja liikuntajärjestöistä sekä retkeilyjärjestöistä. Tuolloin kutsuttiin jäseniksi mm. naisurheilua edustava tohtori Kaarina Kari vuonna 1936 sekä Suomen urheiluopiston johtaja Akseli Kaskela vuonna 1938.¹⁵⁹ Kaskela oli myöhemmin lautakunnan vakinaisena jäsenenä ja jatkosodan aikaan puheenjohtajana. Kaskelan osuus retkeilytoiminnassa liittyi 1930-luvulla erityisesti retkeilymajojen perustamiseen ja Suomen retkeilymajajärjestön syntyyn, jonka ensimmäiseksi puheenjohtajaksi ja toiminnanjohtajaksi hänet valittiin.¹⁶⁰

3.2.2. LAUTAKUNTA RETKEILYN OHJAAJANA

Alunperin retkeilylautakunta perustettiin päättämään rautateillä myönnettävistä opintoret-kialennuksista. Kuitenkin jo toimintansa alkuhetkistä lähtien se asetti kunnianhimoisen tavoitteen pyrkiä siihen, että valtakunnan kaikkien oppilaitosten oppilaille tulisi mahdollisuus ainakin kerran kouluaikanaan päästä opettajansa johdolla opintoretkelle. Vuonna 1924 retkeilylautakunnan varapuheenjohtaja ajatteli kuluvan kymmenkunta vuotta siihen, että kaikissa kouluista olisi vuosittain yhdellä luokalla mahdollisuus opintoretkeen.¹⁶¹ Retkeilylautakunta selvästi arvosti matkailun merkitystä opetuksen ja nuorison kasvatuksen kannalta. Itselleen asettamansa tavoitteen kannalta se ymmärsi oman tehtävänsä olevan koululaisten retkeilyjen kokonaisvaltainen edistäminen.¹⁶² Retkeilylautakunnan tehtäväkenttä osoit-tautuikin alkuperäistä tarkoitustaan laajemmaksi.

Retkeilylautakunnan tärkein työsaika, varsinkin 1920-luvulla, oli koululaisten retkeilykäytännön ja -muotojen synnyttäminen. Retkeilykulttuuria luotiin opastamalla opettajia, johtaja-opettajia, rehtoreita ja kansakoulujen tarkastajia retkien suunnittelusta, toteutuksesta ja siitä

¹⁵⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1.

¹⁵⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 2.3.1936. Ca1 ja 4.2.1938. Ca2.

¹⁶⁰SRMA, vuosikertomus 11.12.1935 - 31.10.1936. ; vuosikertomus 1.11.1938 - 31.12.1939.

¹⁶¹KA, ORLA, Prof. J. E. Rosbergin puhe Yliopiston maantieteen laitoksella 5.1.1924. Ha.

¹⁶²KA, ORLA, kiertokirjeet, n:o 1, 20.5.1920. ja n:o 2 22.4.1922. Dc ; Retkeilykalenteri 1923, s.43.

miten retkistä saadaan paras opillinen hyöty. Valtaosalle Suomen kouluista opintoretkien tekeminen oli täysin uutta ja outoa vielä 1920-luvun alussa, minkä vuoksi lautakunta pyrki antamaan erittäin seikkaperäisiä ja käytännöllisiä ohjeita retkien suorittamisesta. Monet opettajat todennäköisesti tunsivat tuolloin opintoretkien pedagogisen merkityksen verrattomasti paremmin kuin itse opintoretkien käytännöllisen suorittamisen.

Vuonna 1924 lautakunta kokosi erilaiset opintoretkiä koskevat ohjeensa retkeilyohjesäännöksi. Siinä annettiin yksityiskohtaisia ohjeita ja määräyksiä esimerkiksi matkalippujen tilaamisesta retkeilylautakunnalta, majoituksen pyytamisestä ja vastavuoroisuusperiaatteen noudattamisesta. Vastavuoroisuutta retkeilylautakunta piti erittäin tärkeänä sillä sen periaatteen varaan lähes koko retkeilykäytäntö ajateltiin rakentaa. Vastavuoroisuusperiaate tarkoitti sitä, että retkeilevät ryhmät, jotka matkoillaan saivat nauttia muiden tarjoamasta vieraanvaraisuudesta, auttaisivat vuorostaan muita retkeilijäryhmiä esimerkiksi ruuan, majoituksen, opastuksen yms. hankinnassa. Erikoisesti majoituspaikkojen puutteeseen toivottiin vastavuoroisuuden tuovan ratkaisun. Periaatteen mukaan esimerkiksi majoituksen jollekin ryhmälle tarjonnut koulu ansaitsi vastavuoroisuuden nimissä vierailtaan majoituksen omalle retkeilijäryhmälleen. Yleisenä pyrkimyksenä retkeilylautakunnalla oli saada vastavuoroisuuden avulla retkien kustannukset mahdollisimman pieniksi.¹⁶³

Retkeilyohjesäännössä puututtiin retkeläisten terveydellisiin seikkoihin. Erikoisesti varotettiin ottamasta retkille mukaan sairaita tai liian heikkoja oppilaita, joille retkien rasituksista olisi vain haittaa. Ohjeita annettiin myös oppilaiden ravinnosta, pukeutumisesta ja huopien varaamisesta yöpymisiä varten. Kurin merkitystä retken onnistumiseksi painotettiin ja retkeilylautakunta kielsi mm. tupakanpolton ja vesihanojen turhan käytön majoituskohteissa, eikä opettaja saanut jättää ryhmäänsä ilman valvontaa edes majoituessaan vaan hänen tuli yöpyäkin yhdessä oppilaitensa kanssa. Opintoretkien luonteen mukaista oli varoa, ettei niistä muodostuisi oppilaille pelkkiä huviretkiä, minkä vuoksi retkeilylautakunta korosti varsinkin retkeilyohjaajan eli oppilaiden opettajan vastuuta ryhmästään; opintoretken tuli tapahtua ohjatusti ja kurinalaisesti sekä retkeilyohjaajan tuli uhrata oma mukavuutensa retkeläisten edestä.¹⁶⁴

Retkeilylautakunta opasti retkeilijöitä ammentamaan kasvatuksellista antia matkan suunnittelusta sen toteuttamisesta ja myös sen käsittelystä jälkikäteen. Opettajan tuli antaa oppilai-

¹⁶³Retkeilykirja 1929, s.84.

¹⁶⁴KA, ORLA, kiertokirjeet, n:o 7 1.11.1924. Dc.

den osallistua matkan suunnitteluun jo hyvissä ajoin ennen sen toteuttamista ja hänen tuli integroida retki mahdollisimman moneen oppiaineeseen; opettaja saattoi esimerkiksi ennakoon käsitellä retkikohteen maantiedettä, historiaa, elinkeinoja jne. Matkan aikana retkeläisten oli tehtävä muistiinpanoja huomioistaan ja kokemuksistaan ja jälkeinpäin oppilaiden tarkkaavaisuus testattiin ainekirjoituksen avulla. Oppilaiden kirjoitukset lähetettiin retkeilylautakunnalle, joka palkitsi parhaita kirjoittajia ansiomerkein ja kunniakirjoin.¹⁶⁵ Retkeilylautakunta järjesti myös varsinaisia koululaisille tarkoitettuja kirjoituskilpailuja, joiden aiheina olivat esimerkiksi vuonna 1923: Retkeilyn merkitys ja Mitä retkeilyt ovat minulle opettaneet.¹⁶⁶ Lautakunnan toimesta Koulumatkailutoimisto julkaisi oppilaiden retkikertomuksia esimerkiksi vuonna 1924 ilmestyneessä *Suomen samoilijassa*. Matkakuvausten kirjoittaminen koululaisilla ja kilpakirjoitukset säilyivät läpi sotienvälisen jakson retkeilylautakunnan toiminnassa. Ainekirjoittajien kuntoisuusmerkiksi retkeilylautakunta hankki vuonna 1922 vaeltavaa teiniparia esittävän pahvipyörylän ns. teinimerkin, jota jaettiin koululaisille ainakin vuodesta 1924 lähtien.¹⁶⁷ Teinimerkistä kehittyi 1920- ja 1930-luvuilla yleinen retkeilijää tarkoittava merkki, jota myös Koulumatkailutoimisto ja Suomen Opinto- retkeilykerhojen liitto ry. käyttivät omina tunnuksinaan.

Retkeilylautakunta kiinnitti huomiota retkeilyihin tarvittavien matkarahojen hankintaan. Lautakunta kehotti retkeille aikovia säästämään rahaa pitkin lukuvuotta ja keräämään sitä iltamien avulla. Iltamat osoittautuivatkin oivalliseksi ja paljon käytetyksi keinoksi lihottaa matkakassaa. Säästäminen puolestaan oli kasvatuksen kannalta suositeltava keino, koska se edellytti oppilailta kieltäytymistä jostain vähemmän tärkeästä asiasta suuremman päämäärän hyväksi. Retkeilylautakunta toivoi kustannuksia voitavan kattaa myös avustuksilla ja lahjoituksilla, joita retkeilijät pyrkivät hankkimaan pääasiassa kotipaikkakuntansa liikeyrityksiltä sekä kunnanhallitukselta. Retkeilijöiden oli mahdollista avata pankkiin ns. matkailutilejä, joihin talletettujen varojen karttuminen havainnollisti asetetun tavoitteen saavuttamista ja palveli näin ollen myös kasvatuspyrkimyksiä. Tileistä oli jo vuonna 1922 tehty Suomen Käsityöläis-Osakepankin ja Koulumatkailutoimiston välillä sopimus, jonka mukaan Koulumatkailutoimiston oli mahdollista käyttää retkeilijöiden tiliä ryhmän matkakulujen suorittamiseen.¹⁶⁸

¹⁶⁵Retkeilykirja, 1929, s.84 ja 90.

¹⁶⁶KA, ORLA, kiertokirjeet, 14.2.1923. Dc.

¹⁶⁷KA, ORLA, kiertokirjeet, n:o 2 22.4.1922. ; n:o 7 1.11.1924. Dc.

¹⁶⁸Retkeilykalenteri 1923, s. 100.

Varsin tärkeänä retkeilylautakunta piti kuntien osuutta opintoretkeilyjen ylläpitäjänä ja monissa eri yhteyksissä se vetosi kuntiin saadakseen näitä tukemaan retkeilytoimintaa. Paikallisia asiamiehiään retkeilylautakunta kehotti esittämään anomuksia kukin omalle kaupungin- tai kunnanhallitukselleen. Retkeilylautakunta kääntyi kirjeitse myös suoraan kuntien puoleen vedoten mm. retkeilijöiden kunnalle tuomaan tunnettavuuden lisääntymiseen ja taloudelliseen hyötyyn sekä vastavuoroisuuteen, joka toisi hyötyä myös kunnan omille oppilaille. Aluksi muutamat kaupungit ja sitten jokunen maalaiskuntakin ryhtyi maksamaan jo 1920-luvun puolella korvauksia ja palkkioitakin retkeilyasiamiehille sekä tukemaan paikkakunnalle vieraaksi tulleita opintoretkeilyryhmiä ja omien koululaistensa muualle tekemiä retkiä.¹⁶⁹

Lamavuodet 1930-luvun alussa hillitsi matkailua aivan kuten opintoretkeilyäkin, kuitenkin pysäyttämättä niitä kokonaan. Myös retkeilylautakunta tunsi pula-aikana kansantaloudellisen vastuunsa, niinpä se kesällä 1931 kehotti opintoretkeläisiä pitkien ja kalliiden matkojen sijasta tyytymään lähimetsien marja- ja sieniretkiin. Näihin retkiin oppilaita kannusti myös kouluhallitus, joka kirjeessään maalaiskansakoulujen tarkastajille lupasi, että retket voi tehdä kouluaikana.¹⁷⁰ Metsän antimet suunniteltiin kuivattaviksi ja säilöttäväiksi ja retkeilylautakunta teki sopimuksia ja suunnitelmia koululaisten keräämien sienten ja marjojen teollisesta jatkojalostamisesta.¹⁷¹ Lamavuosina tehdyt suunnitelmat kuitenkin unohtuivat uuden taloudellisen korkeasuhdanteen nostettua matkailun ja retkeilyn voimakkaaseen kasvuun, joka jatkui aina vuoteen 1938 saakka.

Kun rautateillä otettiin vuonna 1930 käyttöön seurueliput, päättyi retkeilylautakunnan alkuperäinen tehtävä retkeilyalennusten myöntäjänä ja rautatielippujen välittäjänä. Retkeilytoiminta sai 1930-luvulla kuitenkin uusia muotoja, joten lautakunnan merkitys retkeilyn ylimpänä ohjaajana säilyi. Varsinkin laman jälkeen 1930-luvulla vilkastuivat suomalaisten retkeilyt ulkomaille sekä ulkomaalaisten retket Suomeen. Kansainväliseen yhteistyöhön, jonka valvonta kuului retkeilylautakunnalle, sisältyi lisäksi kansainvälinen oppilasvaihto sekä

¹⁶⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 4-5.1.1927. Cb.

¹⁷⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 18.6.1931. ja 14.10.1931. Cb. ; kiertokirjeet 11.5.1931. Dc.

¹⁷¹KA, ORLA, pöytäkirjat, 18.1.1932. Ca1. (sis. Mensa Oy:n tarjouksen sienien ostamisesta). ; kiertokirjeet 30.6.1931. Dc.

koululaisten kirjeenvaihtoilmoitusten välittäminen.¹⁷² Ulkomaisen toiminnan laajenemisen lisäksi retkeilylautakunnan asemaan vaikutti toisaalta kotimaisessa retkeilyssä 1930-luvulla tapahtunut kehitys, jonka myötä retkeilytoiminta laajeni harrastuksena ja kerhotoimintana. Retkeilykerhojen ja Suomen Opintoretkeilykerhojen liiton katsottiin myös kuuluvan retkeilylautakunnan alaisuuteen.

3.3. KOULUMATKAILUTOIMISTO

Jo retkeilylautakunnan ensimmäisen toimintavuoden perusteella huomattiin, että retkeilytyö oli paljon laajempaa kuin vain rautatiealennusten myöntämistä. Ryhmille oli myös järjestettävä matkan aikana ja määränpäässä majoitusta, ruokaa, kuljetuksia, opastusta, tutustumiskäyntejä ja paljon kaikenlaista muuta käytännönapua. Retkeilylautakunnan tehtäviin kuului alennusten myöntämisen lisäksi lähinnä vain laajemmista periaatteellisista ja hallinnollisista suuntalinjoista ja kysymyksiä päättäminen. Matkalle aikovia oppilasryhmiä ja niiden opettajia kuitenkin askarruttivat monenlaiset retkiin liittyvät käytännölliset pulmat: mistä ryhmälle löytyy majoitus? miten muonitus järjestyy? mitä kaikki tulee maksamaan? jne. Esimerkiksi tällaisiin kysymyksiin retkeilylautakunnalle osoitetuissa anomuksissa pyydettiin vastauksia. Edellä lueteltujen kaltaisten, retkien järjestelyihin liittyvien, kysymyksien selvittelyyn retkeilylautakunta ei osallistunut, mistä se ajoittain retkeilijöitä muistuttikin. Käytännöllisiä seikoja hoitamaan katsottiin parhaaksi perustaa erityinen valiokunta ns. Koulumatkailutoimisto, joka toimisi retkeilylautakunnan alaisuudessa. Perustamiskokous pidettiin Helsingissä 25.1.1921 ja kokoukseen oli kutsuttu koululaitoksen, kansansivistystyön, lastensuojelutyön sekä Helsingin kaupunginhallituksen edustajia.¹⁷³

3.3.1. RETKEILYLAUTAKUNNAN TOIMEENPANEVA TOIMISTO

Retkeilylautakunta oli hallinnollinen elin, joten Koulumatkailutoimistosta muodostui sille työrukkanen, virasto, joka huolehti retkeilylautakunnan päättämien asioiden käytännöllisestä toimeenpanosta. Se hoiti myös retkeilijöiden huoltoa sekä tyypillisiä matkatoimiston tehtäviä: varasi retkeilijöille majoitusta ja kuljetusta sekä järjesti opastusta ja ohjelmaa mm. tutustumiskäyntejä tehtäisiin, satamiin ja eduskuntataloon. Koulumatkailutoimisto rakensi

¹⁷²KA, ORLA, pöytäkirjat, v.1935-1939. Cc. ; kansainvälinen koululaiskirjeenvaihto Fc1-Fc2.

¹⁷³KA, ORLA, pöytäkirjat, 25.1.1921. Cb. ; Reyman K. H. , Koulumatkailutoimiston kehitys 1921-1946. Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, Neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946, s.7.

esimerkiksi valmiita viikonlopun ohjelmapaketteja retkeilijöiden tarpeisiin. Niiden mukaan koululaisryhmät kiersivät päivisin tutustumassa Helsingin nähtävyyksiin ja iltaisin osallistui-
vat järjestettyihin illanviettoihin. Koulumatkailutoimiston työskentely keskittyi valtaosaltaan
Helsinkiin, jonne suurin osa retkeläisistäkin matkusti. Esimerkiksi vuonna 1921 lähes joka
kolmannella retkeilylautakunnan hyväksymistä retkistä oli matkakohteena Helsinki.¹⁷⁴

Alkuvuosina Koulumatkailutoimiston työ retkeilylautakunnan toimeenpanevana toimistona
oli tarkoitettu sivutoimiseksi. Toimistoa hoitivat opetusministeriön retkeilylautakunnan
puheenjohtaja Yrjö Loimaranta sekä sihteeri Herman Hagman. Koulumatkailutoimistoa
hoidettiin 1920-luvun alku hajanaisesti eri paikoissa, mutta ainakin vuodesta 1925 lähtien se
sai kouluhallitukselta pysyväksi liiketilakseen osan koulumuseon huoneistosta Helsingin
Ratakadulta.¹⁷⁵ Työmäärän lisääntyttyä alkuvuosista toimistoa ei enää pystytty hoitamaan
sivutoimisesti. Koulumatkailutoimiston liiketoiminnan laajeneminen toi ajankohtaiseksi sen
rekisteröitymisen yritykseksi vuonna 1927, jolloin se rekisteröitiin toiminimenä: Koulumat-
kailutoimisto H. Hagman. Näin syntyi täysin yksityinen liikeyritys, joka samalla toimi ope-
tusministeriön retkeilylautakunnan virastona.¹⁷⁶

Retkeilylautakunnan toiminnan laajentaminen 1920- ja 1930-luvuilla luonnollisesti lisäsi
myös Koulumatkailutoimiston työmäärää. Vilkastuneen retkeilyn ohella tehtäviä toivat lisää
uudet toimintamuodot kuten oppilasvaihto ja oppilaskirjeenvaihto.¹⁷⁷ Retkeilylautakunta oli
jo 1920-luvulla luonut Suomen maakuntiin retkeilyasiamiesverkoston, jonka ohjaus ja
yhteyden pito myös kuuluivat Koulumatkailutoimiston tehtäviin. Retkeilyyn liittyvien tehtä-
vien hoidosta aiheutuneet kustannukset kohosivat lisääntyneiden tehtävien myötä, minkä
vuoksi retkeilylautakunnassakin nousi ajoittain keskustelunaiheeksi Koulumatkailutoimiston
saaman tuen suuruus ja sen riittävyys annettujen tehtävien hoidossa.¹⁷⁸

Koulumatkailutoimisto sai opetusministeriöltä avustusta tehtäviensä suorittamiseen vuosit-
tain 10 000 markkaa. Vuonna 1928 tuki nousi 40 000 markkaan, jonka suuruisena se pysyi

¹⁷⁴Retkeilykalenteri 1923, s. 109-119.

¹⁷⁵KA, ORLA, kiertokirjeet, 8.5.1925. Dc.

¹⁷⁶KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.1.1943. Ca3. (sis. kaupparekisteriotteen, Koulumatkailutoimisto OY. n:o 59,379)

¹⁷⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.11.1937. Ca1.

¹⁷⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.8.1938. Ca2.

aina vuoteen 1938. Seuraavana vuonna retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston yhteiselo päättyi kesken vuoden, eikä valtion tukeakaan tilitetty kokonaisuudessaan. Edellisen lisäksi Koulumatkailutoimiston saamaksi tueksi on laskettava vapaakirjeoikeus, joka jatkui vuoteen 1937 sekä se ettei kouluhallitus perinyt Koulumatkailutoimiston Ratakadun liiketilasta vuokraa.¹⁷⁹ Merkittävän osan tuloistaan koulumatkailutoimisto keräsi 1920-luvulla retkeilymerkkien eli ns. teinimerkkien myynnillä.¹⁸⁰ Retkeilymerkit, jotka olivat aluksi pakollisia kaikille retkeilylautakunnan kautta rautatiealennuksia hankkineille ryhmille, toivat Koulumatkailutoimistolle tuloa 1920-luvun lopussa vuosittain noin 25 000 markkaa. Vuoden 1930 uuden rautateiden ryhmälennuskäytännön vuoksi jäi tämä tulonlähde pois Koulumatkailutoimistolta.¹⁸¹

Valtiolta saadun korvauksen lisäksi Koulumatkailutoimisto hankki tuloja matkatoimistomaksuilla ja välityspalkkioilla. Pelkällä valtion tuella ei Koulumatkailutoimiston ollut tarkoituskaan toimia, vaan siitä kehitettiin liikeyritystä, mitä osoittaa jo sen rekisteröityminen yksityiseksi yritykseksi.

3.3.2. YKSITYINEN MATKATOIMISTO

1930-luvun alusta lähtien Koulumatkailutoimisto pyrki laajentumaan yleisiin seuramatkoihin erikoistuneeksi matkatoimistoksi. Sen tavoitteena oli päästä järjestämään koulunuorisolle tarkoitettujen matkojen lisäksi aikuisillekin suunnattuja ryhmämatkoja, joita tehtäisiin myös ulkomaille.¹⁸² Nuorille tarkoitettut matkat säilyivät kuitenkin keskeisellä sijalla sen matkatarjonnassa. Tällaisia matkoja olivat esimerkiksi kesäksi 1935 järjestetyt Itä-Preussiin ja Saksiin suuntautuvat jalkamatkat, joilla oli tarkoitus yöpyä saksalaisissa retkeilymajoisissa.¹⁸³ Yleinen taloudellinen nousukausi sekä matkailun voimakas vilkastuminen tekivät osaltaan Koulumatkailutoimiston työn laajentamisen houkuttelevaksi. Koulumatkailutoimisto hankki myyntisopimukset valtionrautateiden seuruelippuihin sekä esimerkiksi Baltian maiden, Puolan ja Unkarin rautatielippuihin. Edellisten oikeuksien lisäksi Koulumatkailu-

¹⁷⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.1.1943. Ca3.

¹⁸⁰KA, ORLA, opetusministeriöltä saapuneet kirjeet, 28.11.1925. Ea.

¹⁸¹KA, ORLA, kirjoitteita, Opetusministeriölle osoitettu anomus 19.7.1930. Da. ; Reyman 1946, s.10-11.

¹⁸²Teini n:o 2 1935, s.13.

¹⁸³Seuramatkoja kesällä 1935. Koulumatkailutoimisto ja Seuramatkatoimisto.

toimisto sai vuonna 1937 Mitteleuropäisches Reisebüro edustuksen Suomessa, mikä toi Koulumatkailutoimistolle oikeuden myydä myös Saksan rautateiden lippuja.¹⁸⁴

Helsinkiin saapuvat koululaisryhmät sekä 1930-luvulla yhä lukuisimmat turistiseurueet tarvitsivat välttämättä paikallista opastusta, joka alkoi jo ryhmien saapuessa junalla, linja-autolla tai laivalla. Oppaiden puute haittasi varsinkin Koulumatkailutoimiston työskentelyä, koska sen asiakaskuntana olivat juuri seurueet. Monet matkatoimistot ja matkanjärjestäjät olivat kouluttaneet itselleen kielitaitoisia turistioppaita, jotka olivat palkattuina oikeutettuja huolehtivat kukin vain oman toimistonsa asiakasryhmistä. Koulumatkailutoimistokin alkoi suunnitella omien oppaiden kouluttamista Helsinkiin ja teki asiasta esityksiä retkeilylautakunnalle. Retkeilylautakunta kääntyi opasasiassa puolestaan opetusministeriön puoleen perustellen anomustaan mm. Koulumatkailutoimiston kautta tulevien ulkomaalaisten retkeiläisten lisääntyneellä määrällä, joita esimerkiksi vuonna 1937 odotettiin Suomeen yli kahta tuhatta.¹⁸⁵ Opetusministeriön tuella opaskurssi toteutui toukokuussa vuonna 1938. Yhdessä Työväen matkailuliiton kanssa järjestetyltä kurssilta Koulumatkailutoimisto sai käyttöönsä noin kolmenkymmenen turistioppaan reservin.¹⁸⁶

Koulumatkailutoimiston yhteyteen perustettiin vuonna 1933 Seuramatkatoimisto. Tämän erillisen yrityksen oli tarkoitus toimia osastona, joka olisi hoitanut yleiset seuramatkat, jolloin koululaisten retkeilyt olisivat jääneet Koulumatkailutoimiston hoidettaviksi. Käytännössä tällaista eroa ei kuitenkaan muodostunut, vaan Seuramatkatoimiston toiminta oli alkuun vain nimellistä ja se toimi opetusministeriön luovuttamissa tiloissa Koulumatkailutoimiston yhteydessä. Vasta vuoden 1938 alussa Seuramatkatoimisto ja Koulumatkailutoimiston yleistä matkailua hoitava osa muuttivat pois Ratakadun tiloista, johon jäi yrityksen koululaismatkoja hoitava osa. Vaikka eri osastot olivat ainakin periaatteessa erotettu toisistaan niin tarkkaa työnjakoa ei eri osastojen välille tällöinkään muodostunut.¹⁸⁷ Uuden tytäryhtiön perustaminen osoitti mihin suuntaan Koulumatkailutoimisto aikoi toimintaansa 1930-luvulla kehittää. Eikä kehittämislle ollut mitään periaatteellisiakaan esteitä, sillä myös retkeilylautakunta hyväksyi Koulumatkailutoimiston pyrkimykset toimialansa laajentami-

¹⁸⁴KA, ORLA, pöytäkirjat, 11.12.1936. Ca1. ; Reyman 1946, s.34.

¹⁸⁵KA, ORLA, kirjoitusteita, 23.3.1937. Da.

¹⁸⁶Reyman 1946, s.31.

¹⁸⁷Reyman 1946, s.33-34.

sesta.¹⁸⁸

Koulumatkailutoimiston kaksinaisrooli yleisenä matkatoimistona sekä valtion virastona ei kuitenkaan sujunut ongelmitta. Tyytymättömyyttä heräsi monella taholla, eivätkä esimerkiksi kilpailevat yritykset hyväksyneet Koulumatkailutoimiston erityisasemaa sen kilpaillessa samoilla markkinoilla niiden kanssa ja samalla saaden valtion tukea. Pian Seuramatkailutoimiston perustamisen jälkeen vuoden 1934 alussa lähettivätkin Suomen-Matkat, Suomen Matkailijayhdistys, Suomen Matkatoimisto oy sekä Finska Ångfartygs Aktiebolaget retkeilylautakunnalle kirjeen, jossa pyydettiin neuvotteluja koska: "Koulumatkailutoimiston toimintaa on laajennettu sellaisille aloille, jotka kuuluvat muille matkailujärjestöille ja liikeyrityksille". Kirjeen lähettäjät viittasivat siihen, että Koulumatkailutoimiston toimialaan pitäisi kuulua vain oppilasretkeilyjen järjestäminen ja varsinaisten turistimatkojen järjestäminen tulisi jättää muille. Kirjeessä pyydettyjä neuvotteluja ei kuitenkaan ryhdytty käymään, koska retkeilylautakunta, joka oli jo aikaisemmin hyväksynyt Koulumatkailutoimiston laajenemisen yleiseksi matkatoimistoksi, ei katsonut niihin olevan mitään aihetta.¹⁸⁹

Paineita Koulumatkailutoimiston aseman selkeyttämiseksi alkoi tulla myös viranomaisten taholta. Tähän seikkaan viittasi johtaja Magnus Hagmankin ryhtyessään tekemään retkeilylautakunnalle esitystä Koulumatkailutoimiston aseman muuttamisesta.¹⁹⁰ Rautatiehallitus sanoi irti rautatielippujen myyntisopimuksen Koulumatkailutoimiston kanssa keväällä 1938. Irtisanomista rautatiehallitus perusteli sillä, että vuonna 1930 solmitussa myyntisopimuksessa Koulumatkailutoimiston toimenkuvaan luettiin kuuluvaksi vain opintoretket, lähinnä koulujen ja laitosten oppilaille eikä toimiminen yleisenä matkatoimistona. Uusi rautatielippujen myyntisopimus saatiin syntymään myöhemmin retkeilylautakunnan asetettua aiempaa suuremman pankkitalletuksen lippujen takaukseksi.¹⁹¹

Osa retkeilyväestäkin oli tyytymätön Koulumatkailutoimiston kehitykseen. Heidän mielestään koululais- ja muiden retkeilijäryhmien huoltaminen jäi muun, Koulumatkailutoimistolle tuottoisamman toiminnan jalkoihin. Arvostelua oli jonkin verran *Retkeilijän* sivuilla mutta

¹⁸⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 20.1.1933 ja 4.4.1934. Ca1.

¹⁸⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.4.1934. Ca1.

¹⁹⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 18.2.1939. Ca2.

¹⁹¹KA, ORLA, pöytäkirjat, 14.4.1938 ja 5.5.1938. Ca2.

vasta vuodesta 1938 lähtien.¹⁹² Koulumatkailutoimiston työssä piti retkeilijöiden mielestä palata alkuperäisiin päämääriin tai erottaa yhtiöstä pelkästään retkeilyihin keskittyvä osa, jolle valtion tulisi taata riittävä määräraha.¹⁹³

Valtioneuvosto oli vuonna 1938 tehnyt päätöksen retkeilylautakunnan uudelleen järjestelystä. Tässä asetuksessa Koulumatkailutoimisto vielä mainittiin lautakunnan toimeenpanevana elimenä.¹⁹⁴ Retkeilylautakunta alkoi tuolloin suunnitella uutta retkeilyohjesääntöä, jossa oli tarkoitus ratkaista myös Koulumatkailutoimiston asema virallisten retkeilyelinten joukossa. Päämääräksi oli asetettu retkeilijöiden huollon ja tukemisen edistäminen, minkä katsottiin onnistuvan parhaiten siten, että retkeilyistä käytännössä huolehtiva elin palautettaisiin tiiviisti retkeilylautakunnan yhteyteen. Retkeilylautakunnan kokouksissa oli esillä kaksi vaihtoehtoa, joko Koulumatkailutoimistosta irrotettaisiin vain opintoretkeilyjä hoitava osa, joka jäisi retkeilylautakunnan suoraan alaisuuteen tai sitten valtio ostaisi osakeyhtiöksi muodostettavan Koulumatkailutoimiston osake-enemmistön tai koko osakekannan itselleen.¹⁹⁵ Retkeilyliikenteen kitkattomaksi sujumiseksi uudistuksen kaavailtiin astuvan voimaan vasta vuoden 1939 kesän retkeilyseison jälkeen. Uudenlaisen retkeilytoimiston oli tarkoitus ottaa vuoden 1940 retkeilyjen valmistelu vastuulleen lokakuun alussa vuonna 1939.¹⁹⁶

Kumpikaan edellä kaavailtuista vaihtoehdoista ei toteutunut. Koulumatkailutoimiston toiminnan tai osakkeiden ostamisesta valtiolle ei päästy yksimielisyyteen ja retkeilylautakunta päätti jo helmikuussa 1939 kokonaan lopettaa yhteistyön Koulumatkailutoimiston kanssa. Kiistaa tuli myös vuoden 1939 valtion avun jakamisesta eikä opetusministeriö enää jatkanut Koulumatkailutoimiston avustamista. Uuden ohjesäännön viivästyminen ja sekava tilanne johtivat lopulta koko retkeilylautakunnan eroon.¹⁹⁷ Uudelleen muodostettu lautakunta ryhtyi suunnittelemaan kokonaan uuden toimiston perustamista, minkä tuloksena opetusministeriön retkeilytoimisto aloitti toimintansa kesällä vuonna 1939, jolloin sille alettiin hakea johta-

¹⁹²Musikka Väinö, Opetusministeriön retkeilylautakunta ja retkeilijät. Retkeilijä no: 8 1938, s.159.

¹⁹³KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.4.1938. Ca2.

¹⁹⁴Asetuskokoelma 1938 n:o 210.

¹⁹⁵KA, ORLA, pöytäkirjat, 15.10.1938. Ca2.

¹⁹⁶KA, ORLA, pöytäkirjat, 18.2.1939. Ca2.

¹⁹⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 22.4.1939. Ca2.

jaa.¹⁹⁸ Virallisesti sen asema ja tehtävät, retkeilylautakunnan alaisena toimeenpanevana toimistona, vahvistettiin uudessa retkeilyohjesäännössä vuonna 1942. Koulumatkailutoimisto muutti pois kouluhallituksen tiloista jo kesällä vuonna 1939 ja jatkoi toimintaansa yksityisenä osakeyhtiönä.¹⁹⁹

3.4. OPETUSMINISTERIÖN RETKEILYLAUTAKUNNAN ASIAMIEHET

Koulumatkailutoimisto huolsi Helsinkiin tulevat retkeilyryhmät aina perustamisestaan vuodesta 1921 lähtien. Muualle maahan suunnattujen opintoretkien suunnittelua ja toteuttamista haittasi 1920-luvun alkupuoliskolla yhteyshenkilöiden puute. Retkiä järjestävät opettajat eivät tienneen kenen kanssa sopia majoituksesta, ruokailusta tai retkiin oleellisesti kuuluvista opastuksista ja vierailuista paikkakunnan nähtävyyksille, tehtäisiin tms. Käytännön toiminnan lisäksi yhteyshenkilöitä tarvittiin myös tekemään tunnetuksi koululaisten retkeilyasioita.

Retkeilylautakunta alkoi värvätä 1920-luvun alkupuolella eri puolilta Suomea sivutoimisia retkeilyasiamiehiä tai mahdollisuuksien mukaan useammista henkilöistä koostuvia retkeilytoimikuntia. Aluksi asiamiehiä etsittiin suurimmista maaseutukaupungeista kuten Viipurista ja Turusta, jossa asiamies aloitti työnsä kesällä vuonna 1922²⁰⁰, mutta jo vuonna 1924 retkeilyasiamiesten värväystoiminta ulotettiin koko maahan. Retkeilyasiamiesten hankinnassa retkeilylautakunta turvautui maaseudun kansakouluntarkastajien apuun, joiden puoleen käännettiin kiertokirjeellä vuoden 1924 elokuussa.²⁰¹ Tarkastajia pyydettiin ottamaan yhteyttä sopiviksi katsomiinsa opettajiin ja tarjoamaan heille paikkakuntansa retkeilyasiamiehen tointa sekä lähettämään tiedot halukkaista asiamiehistä retkeilylautakunnalle. Kysely tuotti toivotun tuloksen, sillä jo marraskuussa retkeilylautakunta saattoi julkaista ensimmäisen asiamiesluettelonsa, jossa lähes pelkästään opettajista koostuva 40 asiamiehen joukko oli saatu kokoon 37 paikkakunnalta.²⁰²

¹⁹⁸KA, ORLA, pöytäkirjat 5.8.1939. Ca2. ; Helsingin Sanomat 28.8.1939.

¹⁹⁹Reyman 1946, s.35.

²⁰⁰Retkeilijä n:o 10 1937, s.186.

²⁰¹KA, ORLA, kiertokirjeitä, 30.8.1924. Dc.

²⁰²Opettajain Lehti n:o 9 1925, s.128.

3.4.1. RETKEILIJÖIDEN MAJOITTAJIA, MUONITTAJIA JA OPASTAJIA

Retkeilyasiamiehet huolehtivat paikkakunnalleen saapuneiden retkeilijäryhmien huollosta. Retkeilijöiden yöpymisen järjestäminen oli asiamiesten keskeisimpiä velvollisuuksia ja vuoteiksi kelpasivat retkeilylautakunnan ohjeiden mukaan yksinkertaiset patjat; asiamiesten tarjoama yösjä olikin tavallisesti olkipatja ja olkityyny kansakoulun luokkahuoneen lattialla. Retkeilyn ohjaajalle, eli oppilaiden mukana seuraavalle opettajalle, tuli asiamiehen kuitenkin järjestää makuusijaksi pukkisänky. Peitteet ja huovat retkeilijöiden piti tuoda itse mukaan. Muutakin yksityistä majoitusta retkeilyasiamiehet saattoivat ryhmille järjestää, mutta siihen heillä ei ollut velvollisuutta.²⁰³

Ruokaa asiamiesten ei tarvinnut retkeilijöille laittaa, mutta heidän oli sovittava jonkin edullisen ruokapaikan kanssa ryhmien muonittamisesta. Sen sijaan asiamiesten piti järjestää ryhmilleen aamuin illoin kuumaa vettä, josta retkeilijät voivat valmistaa itselleen teetä. Ryhmien ruokailun järjestämiseksi asiamiehenä toimiva opettaja joutui usein luovuttamaan retkeilijöiden käyttöön koulunsa keittiön, joka, opettajan harmiksi, oli usein samalla myös hänen oma keittiönsä. Majoituksen ja ruuan järjestämisen lisäksi retkeilyasiamiehillä oli kolmantena velvollisuutena antaa retkeilijöille neuvoja paikkakunnan nähtävyyksistä sekä järjestää tutustumiskäyntejä näihin kohteisiin.²⁰⁴ Käytännössä asiamiehet joutuivat yleensä itse lähtemään näille tutustumiskäynneille oppaaksi.

Koska retkeilylautakunta ei avustanut asiamiehiään välttämättömienkään tarvikkeiden hankinnassa, joutuivat asiamiehet sijoittamaan niihin omiakin rahojaan. Majoitustoiminnan aloittamiseksi piti asiamiesten hankkia ainakin patjapusseja sekä niihin täyttöljet, joiden lisäksi osoittautuivat tarpeellisiksi hankinnoiksi myös tyynyt, peseytymisvadit ja ruokailuas-
tiat sekä juomakupit. Suuremmilla paikkakunnilla tarvittiin runsaasti majoitustilaa ja esimerkiksi patjoja piti olla useita kymmeniä kappaleita, minkä vuoksi monet kaupungit ja kunnat tulivat mukaan avustamaan retkeilyasiamiehiä tavaroiden hankinnassa. Esimerkiksi turkulaisella retkeilyasiamiehellä oli jo 1920-luvun alkupuolella käytössään 130 olkipatjaa ja 69 olkityynyä.²⁰⁵ Kuopiossa, joka myös oli vilkas retkeilykaupunki, oli asiamiehellä vuon-

²⁰³KA, ORLA, kiertokirjeet, 31.1.1925. Dc.

²⁰⁴KA, ORLA, kiertokirjeet, 31.1.1925. Dc.

²⁰⁵KA, ORLA, Turun retkeilyasiamiehen kertomus v. 1922-1925. Eb.

na 1929 yhteensä 50 kaupungin lahjoittamaa telttasänkyä ja 60 tyynyä sekä pesuastioita.²⁰⁶ Avustusten ja lahjoitusten lisäksi retkeilyasiamiehet keräsivät varoja järjestämällä iltamia. Retkeilijöiden tarvitsemia patjoja hankittiin menestyksellisesti iltamista saaduilla tuloilla esimerkiksi Kajaanissa 1920-luvulla.²⁰⁷

Palkkaakaan retkeilylautakunta ei asiamiehilleen luvannut vaan korvauksen työstään asiamies saattoi ottaa retkeilijöiltä majoitusmaksuina ja palkkioina ryhmien opastuksesta ja muista palveluista. Majoitusmaksut määräsi retkeilylautakunta 2-5 markkaan yöpyjältä, minkä lisäksi osa retkeilyasiamiehistä sai satunnaisesti kuntien maksamia korvauksia ja palkkioita työstään. Opastuksesta ja muusta palvelusta asiamiehet eivät olleet tottuneet ottamaan maksua, eivätkä sitä retkeilevät ryhmät juuri osanneet tarjotakaan. Retkeilyasiamiesten neuvottelukokouksen tekemän aloitteen ansiosta myönsi hallitus vuonna 1928 retkeilyasiamiesten ja -toimikuntien tukemiseen yhteensä 40 000 markkaa, joka jaettiin kauimmin toimineille asiamiehille.²⁰⁸ Tämän lisäksi retkeilylautakunta maksoi 1930-luvulla vilkkaimpien retkeilypaikkakuntien asiamiehille pienempiä palkkioita, jotka yhteensä kohosivat vuosittain muutamiin tuhansiin markkoihin.²⁰⁹

Asiamiestoimintaa aloittaessaan oli retkeilylautakunta kaavailut asiamiesten palkkion pääasiassa kertyvän ryhmien suorittamista majoitusmaksuista. Ryhmät, jotka tarvitsivat asiamiehen apua esimerkiksi oppaana, eivät silti välttämättä tarvinneet asiamiehen järjestämää yöpymistä. Näin oli mm. Savonlinnassa, jossa retkeilijät pysähtyivät paikkakunnalle usein vain päiväksi jatkaen illalla matkaansa tai yöpyen esimerkiksi junakodissa, jossa heillä oli nukkumispaikat. Päiväkävijöiden osuus näyttää olleen huomattavan suuri muillakin paikkakunnilla. Esimerkiksi Kuopion retkeilyasiamies majoitti varsinaisia retkeilijöitä vuonna 1929 yhteensä 437 henkilöä, minkä lisäksi hän huolsi 500 - 600 päiväretkeilijää, jotka eivät tarvinneet majoitusta. Viipurin retkeilyasiamies majoitti vuonna 1931 kaikkiaan vain 649 henkilöä, vaikka kaupungissa kävi opastettuja retkeilijöitä peräti 3 566 henkilöä. Vuonna 1935 Porvoossa vierailleesta 223 retkeilijästä asiamiehen luona majoittui vain 45

²⁰⁶KA, ORLA, Kuopion retkeilyasiamiehen kertomus v.1929. Eb. ; KA, ORLA, pöytäkirjat, 13.9.1939. Ca2.

²⁰⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.-5.1.1927. Cb.

²⁰⁸Reyman 1946, s.15.

²⁰⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 3.3.1937. Ca1. ; Retkeilijä no:11-12 1938, s. 220.

henkilöä, mikä toi retkeilyasiamiehelle majoitustuloa sata markkaa.²¹⁰ Joku asiamies joutui-kin huomaamaan käyttäneensä suuren osan kesästäan retkeilijöiden huoltamiseen ja joutuneensa vielä maksamaan siitä. Savonlinnan asiamies opettaja P. V. Pekkarinen valitti asiamieskokouksessa vuonna 1927 kärsineensä toimessaan tappiota edellisvuonna yli tuhat markkaa. Menoja hänelle oli kertynyt mm. lakanakankaista, oljista, postimaksuista sekä juoma-astioista ja ämpäreistä noin 2000 markkaa ja tulot majoituksesta jäivät 600 markkaan. Vaikkei opastusten, kirjeenvaihdon ja varaustenhoidon aiheuttamaa työmäärää lasketakaan kuluksi, niin hän totesi että: "vastavuoroisuusperiaatteen kannattaminen tulee retkeilyasiamiehille kovin kalliiksi."²¹¹

Retkeilylautakunta ajatteli yhtenä tärkeänä asiamiesten toiminnan kannustimena olevan vastavuoroisuuden.²¹² Retkeilylautakunnassa selvästi ymmärrettiin miten retkeilytyö lepäsi vastavuoroisuuden sekä enemmän tai vähemmän palkattoman asiamiestyön varassa. Kun esimerkiksi eräs retkeilyjärhmä valitti retkeilylautakunnalle, ettei asiamies omien kiireidensä takia suostunut ottamaan ryhmää vastaan, niin lautakunta ilmoitti ettei asiamiestä voi mitenkään siihen velvoittaakaan.

Pelkästään vastavuoroisuusperiaatteen varaan rakentuva retkeilyasiamiesten verkosto ei käytännössä kuitenkaan voinut toimia, mikä johtui jo siitä, että eri paikkakuntien retkeilyasiamiesten työn määrä vaihteli melkoisesti. Retkeilyt keskittyivät suurimpiin kaupunkeihin ja vilkkaimmille matkailupaikkakunnille, joita olivat esimerkiksi Helsinki, Turku, Viipuri, Savonlinna, Punkaharju ja Kuopio. Tällaisten paikkakuntien retkeilyasiamiehillä riitti töitä yllin kyllin, esimerkiksi Kuopiossa kävi asiamiehen mukaan kesällä 1925 opintoretellä yli 30 eri kansakoulua, joissa oli yhteensä yli 600 oppilasta, lisäksi oli vielä muitakin kotimaisia ja ulkomaalaisia ryhmiä.²¹³ Toisaalta retkeilyasiamiehen työtä helpotti se, että yleensä juuri tällaisissa vilkkaissa matkailupaikoissa kaupungin- ja kunnanhallitukset ensimmäisinä ryhtyivät tukemaan matkailua.

²¹⁰KA, ORLA, Kuopion asiamiehen kertomus v.1929, Viipurin asiamiehen kertomus v. 1931 ja Porvoon asiamiehen kertomus v.1935. Eb.

²¹¹KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.-5.1.1927. liite n:o 17. Cb.

²¹²KA, ORLA, kiertokirjeitä, 30.8.1924. Dc.

²¹³Opettajain Lehti n:o 14 1926, s.232.

3.4.2. ASIAMIESTEN NEUVOTTELUKOKOUKSET

Retkeilylautakunnan järjestämiin neuvottelukokouksiin asiamiehet kokoontuivat tutkimusjakson aikana ainakin kuudesti. Ensimmäinen asiamieskokous oli vuonna 1925 ja sen jälkeen kokoonnuttiin kahden vuoden välein. Lamavuosina 1930-luvun alussa asiamiesten neuvottelukokouksia ei pidetty, mutta laman vuoksi olivat retkeilyt muutenkin vähäisiä ja retkeilylautakunta tyytyi pitämään yhteyttä asiamiehiinsä kirjeitse. Yleensä kokoukset pidettiin talvisessa Helsingissä mutta myös muualla kokoonnuttiin esimerkiksi vuonna 1929 kokous järjestettiin Aulangolla.²¹⁴

Lähes jokaisessa retkeilyasiamiesten neuvottelukokouksessa nousi esille vaatimus koululaismatkailun julkisen tuen lisäämisestä. Asiamiehet odottivat taloudellista tukea retkeilylautakunnalta ja opetusministeriöltä ja retkeilylautakunta puolestaan vetosi kuntiin, jotta nämä osallistuisivat retkeilyjen kustannuksiin. Ensimmäiset kunnat alkoivatkin tukea retkeilytoimintaa jo 1920-luvulla. Kaupungeista oli edelläkävijänä Viipuri, jossa perustettiin jo vuonna 1928, opetusministeriön retkeilylautakunnasta riippumaton, kunnallinen retkeilylautakunta. Aluksi sen toiminta rajattiin pois retkeilyasiamiehen hoitamat kotimaiset koululaisretkeilyt, mutta käytännössä työ yhdistyi nopeasti ja retkeilyasiamiehestä tuli myös kunnallisen lautakunnan jäsen. Kaupunki maksoi asiamiehelle korvausta sekä palkkasi kaupunkioppaat, joten opastuskierrokset olivat ryhmille ilmaisia.²¹⁵ Maaseutukunnista retkeilyn tukijana mainittiin mm. Janakkala, joka maksoi vuodesta 1925 lähtien varattomille oppilaille retkeilyavustusta 20 markkaa oppilasta kohden sekä opettajille 50 markkaa.²¹⁶ Junakodin pysähtymispaikoista esimerkiksi Elisenvaaralla ja Imatralla retkeilyasiamiehet alkoivat saada työstään kunnalta palkkiota vuodesta 1927 lähtien.²¹⁷ Samana vuonna 1927 mainitaan retkeilyä tukeneina paikkakuntina edellisten lisäksi: Helsinki, Savonlinna, Kuopio, Jyväskylä, Porvoo, Turku ja Punkaharju. Kunnat eivät tässä asiassa kulkeneet tasatahtia. Niinpä retkeilylautakunnassa mietittiin jonkinlaista vastavuoroisuuteen perustuvaa suosituimmuusjärjestelmää, jonka mukaan etuoikeus esimerkiksi majoituksiin annettaisiin niille oppilaille, joiden kunnat muutenkin tukevat opintoretkeilyä. Kouluja ja oppilaita ei kuitenkaan haluttu asettaa eriar-

²¹⁴KA, ORLA, pöytäkirjat 1921-1945. Cb.

²¹⁵KA, ORLA, pöytäkirjat, 13.4.1928. Ca1.

²¹⁶KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.-5.1.1928. Cb.

²¹⁷KA, ORLA, retkeilyasiamiehiltä ym. saapuneet pöytäkirjat ja kertomukset, Kurkijoen kunnanvaltuuston pöytäkirjaote, 26.4.1927. ja Ruokolahden kunnanvaltuuston pöytäkirjaote, 28.5.1927. Eb.

voiseen asemaan, joten ajatuksesta luovuttiin.²¹⁸

Seuraavan vuosikymmenen alkupuolen lamavuosina osa kunnista luopui retkeilyjen tukemisesta. Kaupungit ja kunnat alkoivat itse ottaa hoitaakseen alueensa matkailuasioita laajemmin vasta 1930-luvun alun lamavuosien jälkeen ja perustaa omia kunnallisia matkailuelimiä. Esimerkiksi Tampereen kaupunginhallitus valitsi vuonna 1935 retkeilytoimikunnan, joka korvasi Tampereella aikaisemmin toimineen opetusministeriön retkeilylautakunnan alaisen retkeilytoimikunnan.²¹⁹ Toiminnan pontimina kunnissa oli tuolloin yhä lisääntyvät matkailijamäärät ja matkailijoiden kuntiin tuoma taloudellinen hyöty.

Neuvottelukokouksissa tuotiin esille retkeilytoiminnan uutuuksia ja keskusteltiin koko toiminnan kehittämisestä. Ajankohtaisia retkeilyyn liittyviä asioita olivat 1920-luvulla esimerkiksi ulkoilmamuseoiden perustaminen Suomeen, junakotijärjestelmä, jota esittelemään oli kutsuttu Ruotsin matkailijayhdistyksen edustaja sekä retkeilylautakunnan pyrkimykset pohjoismaisen retkeilyvaihdon vilkastuttamiseksi yhteistyössä Norden järjestön ja Tukholman Suomi toimiston kanssa. Retkeilyasiamiehiä kiinnosti kovasti miten naapurimaissa oli koululaisten retkeilyasiat järjestetty ja millaista julkista tukea retkeilytyö niissä sai. Varsinkin Ruotsin toteuttamaa koululaisretkeilyä seurattiin tarkasti 1920-luvulla.²²⁰

1930-luvulla asiamiesten neuvottelukokouksissa keskeisiä aiheita olivat retkeilykerhotoiminta, joka oli ollut ensikerran esillä jo 1920-luvulla, retkeilijöiden majoituskysymys sekä eri retkeily- ja matkailujärjestöjen välinen yhteistyö. Retkeilykerhojen toimintaa esiteltiin esimerkiksi kerhotyönäyttelyllä vuoden 1935 kokoukselle.²²¹ Useilla retkeilyasiamiehillä oli itselläänkin kokemusta kerhotyöstä, sillä monet heistä olivat paikallisten kerhojen perustajia ja johtajia. Majoituskysymys oli keskeinen ja laaja kokonaisuus, joka liittyi mm. retkeilyreittien ja retkeilymajarenkkaan muodostamiseen sekä maaseuturetkeilyjen lisäämiseen. Majarenkkaan toteuttikin 1930-luvulla Suomen Retkeilymajajärjestö. Leirialueiden eli telttailualueiden luomisen ja sopivien karttojen julkaisun avulla neuvottelukokous halusi puolestaan vilkastuttaa maaseuturetkeilyä. Yhteistyötä matkailu- ja retkeilyjärjestöjen kesken viriteltiin asiamieskokouksissa jo vuonna 1935, jolloin mukaan oli kutsuttu edustajat Suo-

²¹⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1.

²¹⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 3.2.1936.Ca1.

²²⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.-5.1.1927. ja 12.1.1929. Cb.

²²¹KA, ORLA, pöytäkirjat, 28.12.1935. Cb.

men Opintoretkeilijäin liitosta (SOL), Suomen Retkeilymajajärjestöstä (SRM), Suomen Matkailijayhdistyksestä (SMY), Suomen Matkoista, Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitosta (SNLL) ja Suomen Höyrylaivaosakeyhtiöstä. Yhteistyön tiivistämiseksi retkeilyasiamiehet halusivat retkeilylautakunnan valitsevan jäsenikseen edustajia eri matkailujärjestöistä.²²² Neuvottelukokouksen puoltama yhteistyö löysi 1930-luvulla myös konkreettisia toteutuskanavia, joita olivat esimerkiksi matkailijayhdistyksen tarjoama tuki retkeilymajajärjestölle sen toiminnan alkuvuosina sekä vuoden 1939 yleiset retkeily- ja matkailupäivät, joiden järjestelyihin osallistui useita matkailu-, retkeily-, liikunta- ja nuorisokasvatusjärjestöjä.²²³

3.4.3. OPETTAJISTA ASIAMIENVERKON RUNKO

Retkeilylautakunta pyrki rakentamaan Suomeen asiamiesverkoston, joka kattaisi ainakin suurimmat paikkakunnat, sekä vilkkaimmat matkailu- ja retkeilykohteet. Koska retkiä tehtiin paljon junalla, tarvittiin asiamiehiä etenkin rautatiepaikkakunnille.

Retkeilylautakunta etsi asiamiehikseen opettajia. Opettajien valitseminen oli luonnollista, koska retkeilyt oli tarkoitettu koululaisten matkailuksi, jota tehtiin koulun piirissä ja myötävaikutuksella sekä opettajien ohjauksessa. Tältä kannalta katsoen oli opettajien puoleen kääntyminen jopa tarpeellista ja välttämätöntä. Ratkaisevaksi syyksi opettajien valikoitumiseksi retkeilyasiamiehiksi tulivat myös monet aivan käytännölliset seikat. Opettajat olivat kesällä, jolloin pääosa retkistä tehtiin, vapaalla opetustyöstä, minkä lisäksi heillä oli käytössään koulurakennus luokkahuoneineen retkeilijöiden majoittamiseen.

Tärkeäksi tekijäksi nousi myös se, että kansakoulunopettajat olivat tottuneet täydentämään matalaa palkkaansa erilaisilla sivuansioilla. Opettajat toimivat paikkakunnillaan esimerkiksi kirjureina, postinhoitajina ja vakuutusyhtiöiden asiamiehinä, minkä lisäksi toimeentuloa lavennettiin monenlaisella pienellä yritteliäisyydellä kuten maanviljelyllä, puutarhanhoidolla, kalastuksella ja mehiläistenhoidolla.²²⁴ Varsinkin maaseudulla kansakoulunopettajien sivuansiomahdollisuudet olivat kovin niukat, minkä vuoksi tarjoutunut mahdollisuus toimia paikkakuntansa retkeilyasiamiehenä varmasti houkutteli. Opettajat eivät pitäneet retkeilylautakunnan asiamiehenä toimimista pelkkänä harrastuksena vaan sivutyönä, josta, tutki-

²²²KA, ORLA, pöytäkirjat, 28.12.1935. Cb.

²²³KA, ORLA, pöytäkirjat, 10.12.1938. Ca2. ja 5.1.1939. Cb.

²²⁴Pankko Juhani, Mistä opettajat saavat palkanlisäystä. Uusi Suometar 26.1.1911. ; Halila 1949, s.289-291.

musmateriaalista päätellen, he myös odottivat saavansa tuloja. Opetusministeriön retkeilylautakunnan kokouksissa ja asiamiesten neuvottelukokouksissa asiamiehet useasti valittivat saamiensa korvausten pienuutta ja työmäärän suuruutta. Tästä päätellen retkeilylautakunnan asiamiehen työ ei tarjonnut ainakaan taloudellisesti kovin palkitsevaa sivutointa. Ennemminkin asiamiehet arvostelivat sitä, että retkeilyasiamiehen velvollisuudet veivät niin paljon aikaa, ettei varsinaisia sivutoimia pystynyt hankkimaan.

Kansakoulujen opettajista muodostui selvästi suurin retkeilyasiamiehinä toiminut ammattiryhmä. Heidän osuutensa oli vuoteen 1937 saakka yli puolet kaikista asiamiehistä ja vaikka heidän osuutensa pienehkin 1930-luvun loppuvuosina niin heitä oli silti vuosina 1938 ja 1939 vielä puolet asiamiehistä. Tämän lisäksi he muodostivat myös asiamiesten aktiivisimman osan. Myös oppikoulujen, seminaarien, kansanopistojen ja työväenopistojen opettajat ja johtajat toimivat retkeilyasiamiehinä. Itse asiassa kasvatusta- ja koulupiiristä tulleet henkilöt kattoivat melkein kokonaan koko retkeilyasiamiesverkon. Koulujen ulkopuolisten retkeilyasiamiesten osuus jäi vähäiseksi, eikä tämän erilaisissa ammateissa ja asemassa olevien henkilöiden ryhmä noussut vuosittain edes viidennekseen kaikista retkeilyasiamiehistä.

Kirjeenvaihdon avulla retkeilylautakunta ja koulumatkailutoimisto pyrkivät pitämään asiamiesluettelot aina ajantasalla. Koska säännöllistä keskusteluyhteyttä retkeilylautakunnan ja asiamiesten välillä ei kuitenkaan ollut, niin Koulumatkailutoimisto aika-ajoin tarkisti retkeilyasiamiehet.²²⁵ Asiamiesluettelot olivat lisäksi yleisesti tiedossa, minkä vuoksi voi hyvinkin olettaa ettei niissä kuolleita sieluja esiinny.

Etsiessään asiamiehiä retkeilylautakunta oli maininnut myös mahdollisuudesta perustaa asiamiehen rinnalle retkeilytoimikuntia, jotta työ jakaantuisi useammalle henkilölle. Retkeilylautakunnan alaisia toimikuntia muodostettiin asiamiesten määrään nähden vähänlaisesti. Esimerkiksi vuonna 1929 retkeilytoimikuntia oli asiamiehen tukena vain Jyväskylässä, Lappeenrannassa, Rovaniemellä, Sortavalassa ja Tampereella.²²⁶ Viipurissa toimi tuolloin jo kunnallinen retkeilytoimikunta, jollaisia myöhemmin perustettiin muuallekin Suomeen.

²²⁵KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.2.1938. Ca2.

²²⁶Retkeilykirja 1929, s.81-83.

Taulukko 1.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan asiamiesten lukumäärä luetteloissa ilmoitettujen ammattien tai oppiarvojen mukaan vuosina 1924, 1929, 1931, 1937, 1938 ja 1939.²²⁷

VUOSI	1924	1929	1931	1937	1938	1939
kansakoulun opettaja tai johtaja	27	47	42	32	23	23
oppikoulun tai seminaarin opettaja, lehtori, maisteri	5	11	12	13	13	12
kansakoulujen tarkastaja	1	2	1	1	0	0
rehtori	0	3	3	1	0	0
kansanopiston opettaja tai johtaja	1	3	5	1	0	0
johtaja*	3	4	2	3	3	3
muu**	3	12	13	7	7	8
asiamiehiä yhteensä	40	82	78	58	46	46

*johtaja -nimikkeen takana on pääasiassa kansanopistojen ja työväenopistojen ym. koulujen johtajia.

** muu -sarakeessa ovat mm. agronomi, asemapäällikkö, kanttori, konsulin rouva, Koulumatkailutoimiston johtaja, lehtorinrouva, maanviljelijä, neiti, pankin johtaja ja vahtimestari.

Asiamiestoiminta alkoi varsinaisesti vuonna 1924, jolloin asiamiehiä oli jo 40 henkilöä. Retkeilyasiamiesten lukumäärä lisääntyi 1920-luvun kuluessa ja vuosikymmenen loppuun mennessä lukumäärä oli 82 henkilöä eli lukumäärä oli kaksinkertaistunut. Seuraavalla vuosikymmenellä retkeilyasiamiesten lukumäärä laski, huolimatta siitä, että retkeilyharrastus lisääntyi läpi 1930-luvun. Vuoden 1929 asiamiesmäärä väheni 1930-luvun loppuun mennessä lähes puoleen eli 46 henkilöön.

Vuoden 1929 alussa oli retkeilyasiamiehiä yhteensä 74 paikkakunnalla. Retkeilylautakunnan tavoite tärkeimmät matkailupaikkakunnat kattavasta asiamiesverkosta toteutui ainakin osittain, sillä Suomen 38 kaupungista retkeilyasiamies oli yhteensä 28:ssä. Kauppaloita oli Suomessa 18 kappaletta, joista retkeilyasiamies oli viidessä. Loput 41 asiamiestä olivat maaseudulla. Seuraavalla vuosikymmenellä asiamiesten lukumäärä pieneni ja asiamiestoiminta loppui selvästi herkemmin maaseutupaikoista kuin taajamista. Retkeilyasiamiesto-

²²⁷Retkeilyasiamiesluetteloita seuraavista lähteistä: Opettajain Lehti n:o 9 1925, s.128. ; Retkeilykirja 1929, s.81-83. ; KA, ORLA, kiertokirjeitä 1931. Dc. ; SRM:n Retkeilymajat 1937. Helsinki 1937, s.34-35. ; SRM:n Retkeilymajat 1938. Helsinki 1938, s.60-63. ; SRM:n Retkeilymajat 1939. Helsinki 1939, s.78-80.

minta loppui 1930-luvulla yhdestätoista kaupungista tai kauppalasta sekä 31 maaseutupaikasta. Kuluneena aikana onnistuttiin saamaan uusia asiamiespaikkakuntia kolmesta kappaletta, joten vuonna 1939 oli yhteensä 45 asiamiespaikkakuntaa, joista kaupunkeja tai kauppaloita oli 24 ja loput 21 paikkaa olivat maaseutupaikkoja.²²⁸

Taulukko 2.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan asiamiespaikkakuntien ja asiamiesten lukumäärä.²²⁹

VUOSI	1924	1929	1931	1937	1938	1939
asiamiehiä	40	82	78	58	46	46
paikkakuntia	37	74	71	56	45	45

Noin kahdellakymmenellä paikkakunnalla asiamies vaihtui ainakin kerran tutkimusjakson aikana. Tyypillistä oli että, eroava asiamies oli jo valmiiksi katsonut itselleen sopivan seuraajan, jota hän sitten erokirjeessään suositteli retkeilylautakunnalle työnsä jatkajana. Näin menetteli myös jyväskyläläinen lehtori S. W. Forss, joka eroilmoituksessaan retkeilylautakunnalle kertoi jo sopineensa opettaja Aino Heinon kanssa, että tämä jatkaa retkeilyasiamiehenä Jyväskylässä vuodesta 1937 alkaen.²³⁰ Osa asiamiehistä säilytti toimensa uskollisesti. Retkeilylautakunnan asiamiehistä kymmenen henkilöä hoitivat tointaan koko tutkimuksessa käsitellyn 16 vuoden jakson, joka alkoi vuodesta 1924 ja päättyi vuoteen 1939.

Maantieteellisesti retkeilyasiamiehet sijoittuivat pääasiassa Etelä-Suomen suomalaiselle alueelle. Mutta matkailuliikenteen ulottuuta myös pohjoiseen Suomeen 1930-luvulla, retkeilyasiamiehet löytyivät aina Ylitorniolta, Rovaniemeltä ja Kuusamosta saakka. Petsamossa toimi Suomen matkailijayhdistyksen asiamies myös retkeilyasiamiehenä. Myöhemmin on esitetty väite, että saman henkilön toimiminen sekä matkailijayhdistyksen asiamiehenä että retkeilyasiamiehenä olisi ollut hyvin tavallista.²³¹ Tämä ei näytä asiamiesluetteloiden mukaan kuitenkaan pitävän paikkaansa. Suomen matkailijayhdistyksellä oli vuonna 1936 Suomessa

²²⁸Valtionkalenteri 1925, 1929, 1931 ja 1939.

²²⁹Opettajain Lehti n:o 9 1925, s.128. ; Retkeilykirja 1929, s.81-83. ; KA, ORLA, kiertokirjeitä 1931. Dc. ; SRM:n Retkeilymajat 1937, s.34-35. ; SRM:n Retkeilymajat 1938, s. 60-63. ; SRM:n Retkeilymajat 1939, s.78-80.

²³⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 19.11.1936. Ca1.

²³¹vrt. Reyman 1946, s.14.

edustaja 509 paikkakunnalla, joissa oli yhteensä 631 asiamiestä. Kyseisenä vuotena oli retkeilylautakunnalla yhteensä 58 asiamiestä, jotka jakaantuivat 56 paikkakunnalle. Luettelosta löytyi 45 paikkakuntaa, joissa oli erikseen molempien järjestöjen asiamiehet, mutta vain neljä paikkakuntaa, joissa matkailijayhdistyksellä ja retkeilylautakunnalla oli yhteinen asiamies.²³² SMY:n asiamiesten tehtävät olivat täysin erilaiset kuin retkeilyasiamiesten, minkä lisäksi he yleensä olivat ammatiltaan virkamiehiä tai esimerkiksi maanviljelijöitä eivätkä opettajia.²³³

Tutkimusmateriaali ei suoraan kerro mistä retkeilyasiamiesten määrän lasku 1930-luvulla johtui. Mutta koska retkeilyt eivät kohdistuneet tasaisesti koko maahan ei pienen maaseutu-paikkakunnan retkeilyasiamiehen toimi ollut kuin nimellistä. Tällöin ei asiamiehen paikkaa ollut tarpeellista täyttää uudelleen, vaikka se jostain syystä jäikin vapaaksi. Opetusministeriön retkeilylautakunnalle asiamiesten lukumäärän pieneneminen 1930-luvulla ei näyttänyt aiheuttaneen ongelmia, koska se ei pyrkinyt kovin ahkerasti etsimään uusia asiamiehiä.

Tärkeä tekijä retkeilyasiamiehen työn muuttumisessa ja vähenemisessä oli muiden kuin asiamiehen tarjoamien majoitusmahdollisuuksien lisääntyminen 1930-luvun jälkipuoliskolla. Leiripaikkojen ja varsinkin pysyvien retkeilymajojen perustaminen helpottivat retkeilijöiden majoitustilannetta tuntuvasti. Ryhmät saattoivat tehdä majoitusvarauksensa retkeilymajanhoitajalle suoraan puhelimella tai postikortilla ilman asiamiehen välitystä. Myös retkeilykerhot ottivat osansa retkeilyasiamiesten työtaakasta kannettavakseen. Kerhojen välityksellä retkeilijöille järjestettiin majoitusta ja aterioita, ja kerhojen jäsenet toimivat ryhmien vapaaehtoisina oppaina.²³⁴ Uusien retkeilyjärjestöjen ja -kerhojen syntyminen kaikenkaikkiaan siirsi retkeilytoiminnan painopistettä pois kouluista ja opettajajohtoisesta retkeilystä, minkä vuoksi 1930-luvun koululaisretkiä ei tehty yhtä lailla ohjatuksi retkeilylautakunnan, Koulumatkailutoimiston ja asiamiesten ohjauksessa kuin vielä 1920-luvulla.

Retkeilyasiamiesten tarpeellisuutta vähensi erityisesti se, että kaupungit, kauppalat ja maalaiskunnat alkoivat 1930-luvun loppupuoliskolta lähtien itse huolehtia alueellaan matkailusta ja sen myötä myös retkeilystä. Paikallistasolla matkailuasioden jakaminen retkeilylautakunnan asiamiesten ja kuntien omien matkailuasiamiesten tehtäviin ei tietenkään ollut

²³²KA, SMLA, toimintakertomus 1936. Dc 31. ; SRM:n Retkeilymajat 1937, s.34-35.

²³³Hirn, Markkanen 1987, s.257.

²³⁴Teini, kesäkuu 1933, s.33.

järkevää, minkä vuoksi myös opintoretkeilijöihin liittyvät asiat yleensä siirrettiin vasta perustetuille kunnallisille matkailulautakunnille ja palkatuille matkailuasiamiehille. Kehityksen etunenässä kulkivat suurimmat kaupungit, joista esimerkiksi Turku ja Tampere olivat jo 1930-luvulla palkanneet täysipäiväiset matkailuasiamiehet.²³⁵ Usein kaupungit ja kunnat ottivat vastatakseen myös retkeilymajojen hoidon, jolloin asiamiesten järjestämä majoituskin kävi tarpeettomaksi. Kunnalliset matkailuelimet korvasivat retkeilylautakunnan alaiset toimikunnat ja asiamiehet. Niinpä esimerkiksi vuonna 1942 uusitussa retkeilyohjesäännössä pidetään kunnallisia matkailuelimiä ensisijaisina ja jos niitä ei paikkakunnalla ole voi retkeilylautakunta asettaa sinne oman asiamiehensä.²³⁶

4. SUOMALAINEN RETKEILYLIKENNE 1920- JA 1930-LUVUILLA

4.1. RETKEILIJÄT SUOMEN TEILLÄ

Retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston kautta asioineiden retkeilijöiden lukumäärän kehitys kuvastaa koko retkeilytoiminnan yleistä kehitystä tutkimusvälillä. 1920-luvun tasaisen kehityksen jälkeen retkeilijöiden lukumäärä kääntyi 1930-luvulla voimakkaaseen kasvuun. Rautateillä retkeilijöinä liikkuneiden määrä jäi vuonna 1920 vielä alle tuhannen, mutta vuonna 1923, joka oli retkeilylautakunnan neljäs toimintavuosi, retkeilijöiden lukumäärä kohosi yli kymmenen tuhannen henkilön, jonka alle määrä ei enää laskenut.

Retkeilijämäärien vuosittaiseen vaihteluun vaikuttivat taloudelliset suhdanteet, mutta myös yksittäiset tekijät. Vuoden 1924 lopulla tehtyä rautateiden lippujen hintojen nostoa pidettiin syynä vuoden 1925 retkeilijämäärien laskuun.²³⁷ Seuraavan kerran retkeilijämäärän kasvu pysähtyi vuonna 1928, jolloin lukumäärän laskun syynä pidettiin kylmää ja sateista kesää. Säätekijöiden lisäksi laskun syynä saattoi olla myös se, että retkeilyliikenteen tasoittaminen vuoden ympäri nousi juuri tuolloin ajankohtaiseksi kysymykseksi retkeilylautakunnassa. Retkeilyliikennettä pyrittiin ohjaamaan pois touko- ja kesäkuun ruuhkahuipusta, minkä vuoksi rautatievaunuja ei myönnetty retkeilijöiden käyttöön ja osa retkistä jäi sen takia tekemättä.²³⁸ 1920-luvun retkeilijämäärän huippu saavutettiin vuonna 1927, jolloin kirjattiin

²³⁵Retkeilijä n:o 6 1936, s.131.

²³⁶Asetuskokoelma 1942 n:o 919.

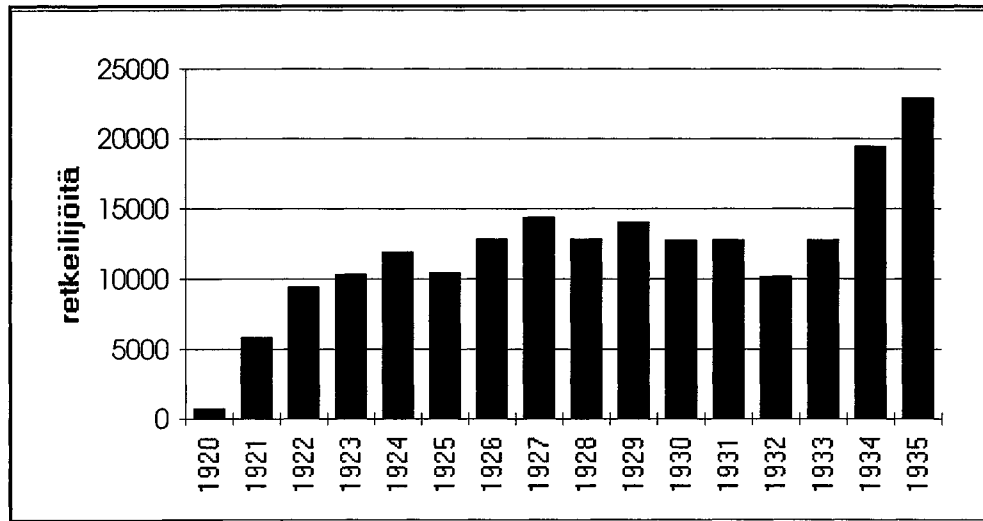
²³⁷Retkeilykirja 1929, s.75.

²³⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1. ; Reyman 1946, s.10.

n. 14 400 retkeilijää.²³⁹ Yli kymmeneen tuhanteen henkilöön nousevaa koululaisretkeilijöiden joukko muodosti huomattavan osan koko kotimaan matkailuliikenteestä rautateillä, varsinkin kun ottaa huomioon etteivät matkailijamäärät kaikkinsa nousseet kovin korkeiksi.²⁴⁰

Kaavio 2.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston kautta tehdyille retkille osallistuneiden henkilöiden määrä vuosittain 1920-1935²⁴¹.

Seuraavan vuosikymmenen vaihteeseen ja sen jälkeisiin vuosiin ajoittuva retkeilijöiden lukumäärän kasvun pysähtyminen johtui taloudellisesta lamakaudesta. Retkeilijämäärä laski lamakaudesta huolimatta jyrkästi vain vuonna 1932, jolloin retkeilijöitä liikkui Suomen rautateillä noin 30-40 prosenttia vähemmän kuin siihen mennessä huippuvuonna 1927.²⁴² Talouspulan aikana retkien rahoittaminen oli tietenkin vaikeampaa kuin hyvien suhdanteiden vallitessa, mutta tehtyjen retkien määrän laskuun vaikuttivat välillisesti valtion tekemät supistuksen kansakoulujen jatko-opetukseen sekä retkeilylautakunnan pyrkimys hillitä lama-

²³⁹KA, ORLA, tilastotietoja, Hc.

²⁴⁰Hirn, Markkanen 1987, s.253.

²⁴¹KA, ORLA, tilastotietoja, Hc. ; Retkeilykalenteri 1923, s.107-111. ; Retkeilijä n:o: 2 1936, s. 24. ; Reyman 1946, s.21-22.

²⁴²Reyman 1946, s.22 esittää vuoden 1932 retkeilijämääräksi 7 184 henkilöä. Retkeilylautakunnan tilastoissa tämä luku esittää retkeilijöiden määrää vain vuoden 1932 heinäkuuhun saakka. Loppuvuoden osalta retkeilijöiden määrää on myöhemmin korjattu 3 000 henkilöllä, eli yhteensä 10 184:ään. Retkeilijöiden lukumäärä vuonna 1932 on todennäköisesti lukujen 7 184 ja 10 184 välillä.

aikana koululaisten retkeilyintoa.²⁴³ Lautakunnan ohjeet rautatieretkien vähentämisestä annettiin vuonna 1931, joten niiden vaikutus retkeilijöiden määriin toteutui selvimminkin juuri seuraavana vuonna. Vasta laman taituttua lähtivät retkeilijämäärät voimakkaaseen kasvuun, mistä kuvastui paitsi yleinen taloudellinen noususuuntaus myös retkeilyharrastuksen ja matkailun suosion kasvu 1930-luvulla.

4.1.1. OPPIKOULUT, KANSAKOULUT JA YHDISTYKSET

Opetusministeriön retkeilylautakunta käsitteli jo vuodesta 1920 alkaen hyvinkin erilaisten ryhmien retkeilyanomuksia. Koulujen anomukset olivat ylivoimaisena enemmistönä ja niistä lukumääräisesti suurin osa tuli kansakouluista. Koulujen oppilaiden matkojen tukeminen kuului retkeilylautakunnalle ensisijaisesti asetettuun tehtävään, mutta lautakunnan tuella suorittivat retkiä myös muut ryhmät.

Opetusministeriön retkeilylautakunta luokitteli retkeilijät tilastoissaan käyttäen kolmijakoa: oppikoulut, kansakoulut ja yhdistykset. Näin karkeasti tehty retkeilijöiden luokittelu ei voinut johtaa kovinkaan homogeenisiin luokitteluryhmiin, vaan kuhunkin luokkaan kuului hyvinkin erityyppisiä kouluja ja seuroja.²⁴⁴ Käytännöllisyyden vuoksi luokat nimettiin sen mukaan mikä yksittäinen ryhmä kussakin luokassa oli suurin. Yhdistykset -luokka oli näistä kolmesta kaikkein heterogeenisin ja siitä käytettiin usein yksinkertaisesti nimitystä: muut. Retkeilylautakunnan roolia koulutyön tukijana korostettaessa käytettiin tästä luokasta myös ammattikoulut - nimitystä.²⁴⁵

²⁴³KA, ORLA, kiertokirjeet, retkeilyasiamiehille 11.5.1931. Dc.

²⁴⁴Ks. Taulukko 3.

²⁴⁵Retkeilykirja 1929, s.77.

Taulukko 3.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan suostumuksella järjestetyt opintoretket vuosina 1920 - 1922. Retkille osallistuneiden henkilöiden lukumäärä koulujen, oppilaitosten, järjestöjen tms. mukaan luokiteltuna, näiden prosenttiosuus vuoden kaikista retkeilijöistä sekä tehtyjen retkien lukumäärä kappaleittain.²⁴⁶

- 1.= retkille osallistuneiden henkilöiden lukumäärä
2.= prosenttiosuus kaikista ko. vuoden retkeilijöistä
3.= tehtyjen retkien kappalemäärä

	Vuosi 1920			Vuosi 1921			Vuosi 1922		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
kansakoulut	187	21,1%	7	2 092	38,6%	39	3 521	40,7%	76
seminaarit	187	21,1%	4	96	1,8%	4	393	4,5%	10
oppikoulut	53	6,0%	2	511	9,4%	15	741	8,6%	22
kansanopistot	21	2,4%	1	624	11,5%	11	1 078	12,5%	17
ammattikoulut	211	23,9%	7	378	7,0%	11	574	6,6%	19
yliopisto	106	12,0%	3	153	2,8%	2	77	0,9%	2
partiolaiset	31	3,5%	1	338	6,2%	10	364	4,2%	13
srk -kerhot/ kristilliset yhdistykset	69	7,8%	2	137	2,5%	5	688	7,7%	27
muut	19	2,2%	1	1 097	20,2%	20	1 232	14,3%	34
yhhteensä	884	100,0%	28	5 426	100,0%	117	8 668	100,0%	220

Kansakoulut olivat retkeilylautakunnan suurin yksittäinen asiakasryhmä. Sen nimeämään luokkaan tulivat kansakoulujen ja jatkoloukkien lisäksi kansanopetukseen rinnastettava vapaa kansansivistystyö, jolloin mukaan laskettiin myös vapaaopistojen, kansanopistojen,

²⁴⁶Retkeilykalenteri 1923, s. 107-111. Taulukon kohta "muut" sisältää mm.

Koulunuorisoliiton ja Suomen naisten liikuntakasvatusliiton (SNLL) jäsenten tekemiä matkoja. Esimerkiksi vuoden 1922 matkoihin sisältyy yli 600 SNLL:n jäsenten matkaa kesäkuussa järjestetyille Viipurin naisvoimistelupäiville.

kansankorkeakoulun ja työväenopistojen retkeilijät.²⁴⁷ Varsinkin kansakoulujen jatkoluokat ja jatkokoulut olivat merkittävä retkeilijäryhmä, juuri näiden ansiosta kansakoulut oli 1920-luvulla suurin retkeilylautakunnan avustuksella retkeilyluokka. Lamavuosina 1931-1933 kansakoulut -luokan osuus kaikista retkeilijöistä putosi kaikkein jyrkimmin, minkä lisäksi se kääntyi laman jälkeen nousuun myöhemmin kuin muut luokat. Matalimmillaan kansakoululaisten lukumäärä retkeilijöistä oli vuonna 1933, jolloin heitä oli vain noin puolet vuoden 1929 tasosta ja selvästi vähemmän kuin oppikouluihin tai yhdistyksiin luokiteltuja retkeilijöitä.²⁴⁸ Kansakoululaisten retkeilyä vähensi olennaisesti se, että säästösyistä jatko-opetuksen valtionapu ja sen järjestämisvelvollisuus peruutettiin kunnilta lamavuosiksi,²⁴⁹ minkä seurauksena kansakoulujen jatko-opetus loppui Suomessa lähes tyystin vuosina 1932 ja 1933.²⁵⁰

Oppikouluksi nimettyyn luokkaan ryhmiteltiin tilastoja laskettaessa mukaan kaikenlainen korkeammaksi ajateltu koulutus. Tähän luokkaan kuuluivat yliopiston tiedekunnat ja osakunnat, korkeakoulut, seminaarit, teknilliset opistot sekä kauppaopistot ja -koulut. Mutta mukaan saatettiin laskea myös esimerkiksi ylioppilaskunnan laulajat ja soittajat. Tämän ryhmän enemmistön muodostivat ylivoimaisesti lyseot, tyttökoulut ja yhteiskoulut. Oppikoululaisten määrä retkeilijöistä kohosi tasaisesti koko 1920-luvun, eikä 1930-luvun alkuvuosien lamakaan merkittävästi pienentänyt heidän määräänsä. Oppikoulujen retkeilijät olivat vähimmillään lama-aikana vuonna 1932 eli vuotta aikaisemmin kuin kansakoulujen retkeilijät.²⁵¹

Kolmannen luokan muodostivat edellisistä ryhmistä ulkopuolelle jääneet retkeilijät, johon kuului pääasiassa erilaisten nuorisokasvatukseen ja ammattien edistämiseen tähtäävien yhdistysten jäseniä. Tämä muut -ryhmä, tai yhdistykset kuten sitä myös kutsuttiin, muodostui varsin sekalaisesta kokoonpanosta erilaisia yhdistyksiä tai seuroja. Tämän luokan tyypillisiä jäseniä olivat esimerkiksi kristilliset yhdistykset mm. NMKY, pelastusarmeija ja missionsförbundet. Mukana oli runsaasti myös kuoroja ja partiolaisia, samoin raittiusyhdistyksiä, urheiluseuroja ja 1920-luvun lopusta lukien retkeilykerhoja. Oman osansa muodostivat

²⁴⁷KA, ORLA, tilastotietoja, luettelo vuoden 1930 opintoretkestä. Hc.

²⁴⁸KA, ORLA, tilastotietoja. Hc.

²⁴⁹Asetuskokoelma 1931 n:o 331.

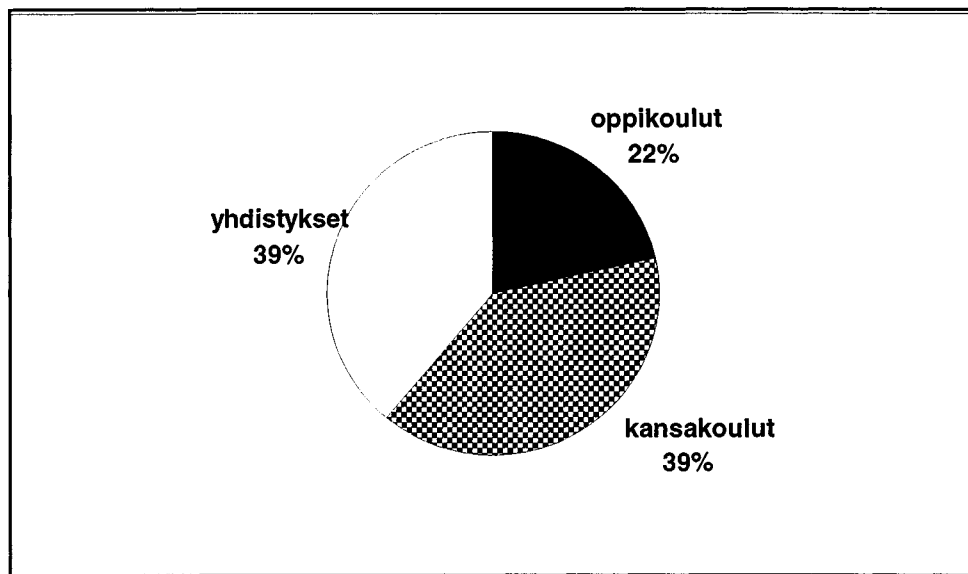
²⁵⁰SVT, Kansanopetus 1932-1933.

²⁵¹KA, ORLA, tilastotietoja. Hc.

erilaiset ammatteihin tai kädentaitoihin liittyvät yhdistykset ja seurat, joita olivat esimerkiksi opettaja-, teknikko- ja rakennusmestariyhdistykset sekä meijeriliitto ja Martat. Retkeilylautakuntaa perustettaessa sen tuen piiriin haluttiin liittää yhdistyksistä nimenomaan ammattien edistämiseen liittyvät yhdistykset, minkä vuoksi on ymmärrettävissä se, että myös ammattikoulujen retkeilyt luokiteltiin tilastoissa yhdistyksiin. Ammattikoulut, kotitalousopistot, maamieskoulut ja karjatalousopistot olivat varsin suuri retkeilijäryhmä. Esimerkiksi vuoden 1930 aikana tehtiin yhdistyksiin luokiteltuja retkiä kaikkiaan 122 kappaletta ja näistä 26 ryhmää oli jostain ammatillisesta koulusta.²⁵² Virallisesti retkeilylautakunta sai luvan vuodesta 1927 lähtien käsitellä kaikkien Suomessa rekisteröityjen yhdistysten opintoretkiä, mikä lisäsin jonkin verran yhdistysten osuutta retkeilyistä.

Kaavio 3.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston kautta tehdyille retkille vuosina 1920-1935 osallistuneiden kansakoulut-, oppikoulut- ja yhdistykset -luokkien mukaisesti laskettujen retkeilijöiden suhteelliset osuudet.²⁵³

Kansakoulut ja yhdistykset muodostivat retkeilijöiden enemmistön läpi koko 1920-luvun. Näitä lähes yhtä suurina pysytelleitä ryhmiä hitaammin kasvoi oppikoululaisten määrä retkeilijöistä. Oppikoululaisten lukumäärä kuitenkin saavutti muiden luokkien retkeilijämäärien 1930-luvun alussa, jonka jälkeen luokat säilyivät yhtä suurina, ainakin vuoteen 1935, johon asti käytettävissä olevat tiedot ulottuvat. Juuri 1920-luvun pienistä retkeilijämääristä johtuen oppikoululaisten suhteellinen osuus kaikista retkeilijöistä jäi vuosina 1920-1935 yhteensä 22 prosenttiin. Vastaavasti kansakoulujen ja yhdistysten retkeilijöiden määrän

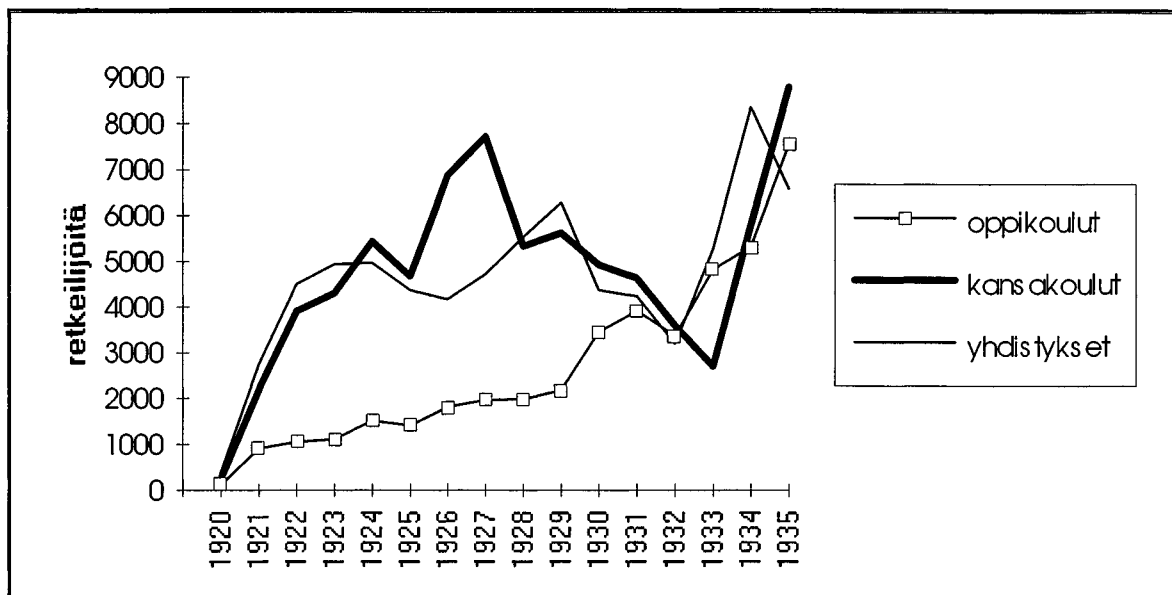
²⁵²KA, ORLA, tilastotietoja, luettelo vuoden 1930 opintoretkestä. Hc.

²⁵³KA, ORLA, tilastotietoja. Hc.

korkea osuus 1920-luvulla nosti näiden luokkien suhteellisen osuuden 1930-luvun puoliväliin mennessä tasasuuruiseksi 39 prosenttiin.²⁵⁴

Kaavio 4.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston kautta tehdyille retkille osallistuneiden määrä, jaoteltuna luokittelussa käytettyihin ryhmiin, vuosina 1920-1935.²⁵⁵

4.1.2. ALKUKESÄ, RETKEILYLIIKENTEN SESONKIAIKA

Matkailu liittyi Suomessa vielä 1920- ja 1930-luvuilla lähes yksinomaan lämpimään vuodenaikaan. Suomi oli matkailun suhteen kesämaa. Talven matkailumahdollisuudet huomattiin vasta kolmekymmen-luvulla, jolloin alkoivat esimerkiksi Lapin hiihtomatkat, mutta painopiste oli silti ehdottomasti kesässä. Retkeilyliikenne ei tässä suhteessa eronnut yleisestä matkailuliikenteestä. Ilmastotekijät selittävät suurelta osin sen etteivät retkeilyt olleet talvisin kovinkaan suosittuja: retkeilijöitäkään ei talvi kiehtonut yhtä lailla kuin kesä.

Koulujen, opettajien ja oppilaiden kannalta lukuvuoden päättymisen aika näyttää olleen sopivin aika vuodesta retkien tekemiseen. Oppilaat ja opettajat saivat retken kuin palkkioksi lukuvuodesta ja pääsivät sen jälkeen suoraan kesälaitumelle. Koulujen lukuvuoden päättymisen vuoksi vilkkaimmat retkeilykuukaudet rautateillä olivat toukokuu ja kesäkuu, joiden

²⁵⁴KA, ORLA, tilastotietoja. Hc.

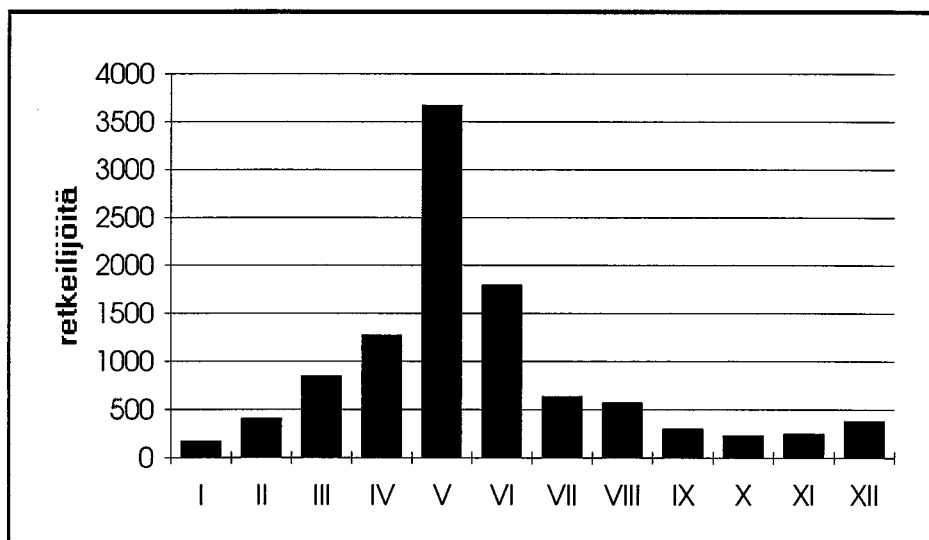
²⁵⁵KA, ORLA, tilastotietoja. Hc. ; Retkeilijä n:o 2 1936, s.24.

aikana retkeilijöitä liikkui yleensä enemmän kuin koko muuna vuotena yhteensä.²⁵⁶

Retkeilyliikenteen kasautuminen tietyille kuukausille vuodesta aiheutti ongelmia mm. retkeilijöiden rautatiekuljetuksien järjestämisessä. Kesän alku oli vilkasta matkustamisaikaa ilman koululaisryhmiäkin ja myös juhlapyhien kuten pääsiäisen ja erilaisten suurtahtumien aikaan junat täyttyivät matkustajista siinä määrin, ettei Valtionrautatiet halunnut enää retkeilyjäryhmiä tungosta pahentamaan. Yleensä pyrittiin siihen, että retkeilyöillä olisi junassa käytössään oma vaunu, mikä ei yleisten matkustuskeskusten aikoihin ollut mahdollista. Kuljetusongelmien lisäksi retkeilyliikenteen ruuhkautuminen vaikeutti myös majoituksen ja ruokailujen järjestämistä sekä kasvatti retkeilylautakunnan, Koulumatkailutoimiston ja retkeilyasiamiesten työmäärää.²⁵⁷

Kaavio 5.

Retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston avulla tehdyille retkille osallistuneiden henkilöiden lukumäärän keskiarvo kuukausittain vuosina 1920 - 1926 ja 1930.²⁵⁸

Valtionrautateiden näkemyksiä retkeilyliikenteen järjestämisestä oli retkeilylautakunnassa edustamassa kaksi rautatiehallituksen asettamaa jäsentä. Rautatiehallitus ja retkeilylautakunta yrittivät ohjata opintoretkeilijöitä valitsemaan matkustusajankohdakseen vuoden hiljaisimpia matkailukuukausia. Retkeilyohjesääntöön kirjattiin kohta, jonka mukaan retkeilyt

²⁵⁶KA, ORLA, tilastotietoja, Hc.

²⁵⁷KA, ORLA, pöytäkirjat 23.10.1927. H. Hagmanin ja V. Aspelundin selvitys retkeilyliikenteestä v.1920-26. Ca 1.

²⁵⁸KA, ORLA, tilastotietoja, Hc.

tulisi järjestää, mikäli mahdollista, seuraavina ajankohtina: 1) Tammikuun 15 päivän ja toukokuun 15 päivän välisenä aikana, kuitenkin niin etteivät retkeilyt häiritse pääsiäispyhien liikennettä. 2) Heinäkuun alun ja elokuun 20 päivän välisenä aikana sekä 3) syyskuun 20 päivän ja joulukuun 15 päivän välillä.²⁵⁹ Retkeilijöiden tavoitteisiin nämä rautatiehallinnon suosittelemat ajankohdat sopivat huonosti. Kevättalvella ja keväällä samoin kuin syksyllä ja syystalvellakin oli kouluissa lukukausi kesken eikä edes retkeilijöiden majoittaminen luokahuoneisiin käynyt päinsä. Toisaalta pääsiäisen seudun, jolloin koululaisilla oli lupaa, valtionrautatiet halusi rajata retkeilyliikenteen ulkopuolelle. Hiihtoloman yleistyminen vuodesta 1935 lähtien helpotti retkeilyjen toteuttamista kevättalven aikaan.²⁶⁰ Keskikesällä koululaiset olivat lomalla ja hajaantuneet kesän viettoon, minkä vuoksi heidän saamisensa kokoon opintoretkeä varten oli käytännössä vaikeaa. Samankaltainen tilanne oli luonnollisesti monella opettajallakin. Heinäkuu oli lisäksi maaseudulla kiireistä heinäntekoaikaa, jolloin lapsetkaan eivät joutaneet matkailemaan.²⁶¹ Retkeilyohjesäännössä huomio kiinnittyy erityisesti siihen, että toukokuun loppu ja koko kesäkuu oli rajattu suositusten ulkopuolelle. Kuitenkin juuri tästä ajanjaksosta kehittyi vuosittain kaikkein vilkkain retkeilykausi.

Retkien kasautuminen lukuvuoden loppuun ei ollut koululaisten opetuksen kannalta suotavaa, koska tällöin saattoi retkellä saatujen tietojen jälkikäteinen käsittely helposti unohtua ja retkistä muodostua retkeilylautakunnan varoittamia huviretkiä. Syyslukukautta pidettiin opetuksen kanalta alkukesää sopivampana retkeilyaikana.²⁶²

²⁵⁹Retkeilykirja 1929, s.89.

²⁶⁰Halila 1950, s. 194.

²⁶¹KA, ORLA, puheita, prof. J. E. Rosbergin puhe yliopiston maantieteen laitoksella, 5.1.1924. (tai 5.2.1924). Ha.

²⁶²Soininen 1949, s.41. ; Retkeilykirja 1929, s.77.

Taulukko 4.

Opetusministeriön retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston kautta tehdyille retkille osallistuneiden henkilöiden ja tehtyjen retkien lukumäärä kuukausittain vuosina 1921 ja 1930.²⁶³

Kuukausi	Vuosi 1920		Vuosi 1930	
	Retkeilijöitä (lkm)	Retkiä (kpl)	Retkeilijöitä (lkm)	Retkiä (kpl)
tammikuu	43	2	212	8
helmikuu	448	4	340	11
maaliskuu	482	10	987	33
huhtikuu	333	7	1 274	32
toukokuu	1 739	36	4 498	156
kesäkuu	1 239	22	2 348	77
heinäkuu	397	15	837	26
elokuu	168	7	668	26
syyskuu	147	5	532	19
lokakuu	50	1	507	16
marraskuu	180	5	406	12
joulukuu	200	3	164	7
yht.	5 426	117	12 773	423

Retkeilyliikenteen ohjautumista tietyille ajanjaksoille ja siitä aiheutuvia ongelmia käsiteltiin retkeilylautakunnassa 1920-luvun loppuvuosina. Selvästi havaittiin koululaismatkojen ruuhkautuvan toukokuun lopun ja kesäkuun kahden ensimmäisen viikon välille, minkä vuoksi ryhdyttiin pohdittiin keinoja, joilla retkeilyt saataisiin jakautumaan tasaisemmin vuoden ympäri. Yhtenä keinona esitettiin joidenkin kuntien kouluille myönnettäväksi 50 prosentin sijasta vain 25 prosentin retkeilyalennus. Minkäänlaisiin retkeilyä rajoittaviin toimiin lautakunta ei halunnut ryhtyä, vaan parhaana retkeilyn ohjailukeinona nähtiin pyrkimys saada koululaisten matkat osaksi koulujen lukusuunnitelmaa, jolloin retkeilypäivät

²⁶³KA, ORLA, tilastotietoja, Hc. ; Retkeilykalenteri 1923, s.107-109. Taulukossa retket on sijoitettu kuukausiin alkamisajankohtansa mukaan, mikä luultavasti nostaa esimerkiksi toukokuun retkeilijöiden osuutta kesäkuun kustannuksella. Tilastoista ei pysty selvittämään matkustuspäivien tai tässä tapauksessa retkeilypäivien lukumäärää, minkä selvittäminen antaisi todellisemman käsityksen retkeilijöiden määrästä.

voitaisiin laskea suoraan koulupäiviksi ja kouluja voitaisiin rohkaista entisestään tekemään opintoretkiä lukukausien aikana. Tämän vuoksi retkeilylautakunta pyysi kouluhallitukselta yleisohjetta retkeilypäivien vietosta. Vastauksessaan retkeilylautakunnalle kouluhallitus piti retkeilyjen järjestämistä koulupäivinä täysin mahdollisena vaikkei suostunutkaan antamaan asiasta yleisohjetta.²⁶⁴

Retkeilyliikenteen ohjaamista tapahtumaan tasaisemmin ympäri vuoden käsiteltiin retkeilylautakunnassa lähinnä vain periaatteellisella tasolla. Käytännölliset mahdollisuudet vaikuttaa asiaan olivat kovin vähäiset. Tämä asia lautakunnassa tietysti ymmärrettiinkin, koska se ei esimerkiksi käsitelty ollenkaan sitä seikkaa miten retkeilijöiden majoitus ja muu huolto järjestettäisiin, jos retkiä ryhdyttäisiin todellakin tekemään runsaasti lukukausien aikana.

4.1.3. JUNAKOTI

Junakotiin nuorison matkailumuotona suomalaiset tutustuivat 1920-luvulla pohjoismaisten naapuriensa ansiosta. Tanskalainen Danske barns rejser i fremmede lande niminen järjestö pyrki nimensä mukaisesti järjestämään tanskalaisille lapsille mahdollisuuksia ulkomaanmatkailuun. Sen järjestämät junakotimatkat ulottuivat jo 1920-luvulla Suomeenkin saakka. Tanskaa läheisempi yhteistyö koululaismatkailun järjestelyssä Suomella oli Ruotsin kanssa, jossa junakotitoimintaa järjesti kesästä 1925 alkaen Svenska Turistföreningen. Tämän Suomen Matkailijayhdistystä vastaavan ruotsalaisen järjestön edustaja kävi Suomessa esitelmöimässä Ruotsin junakotijärjestelmästä retkeilyasiamiesten kokouksessa vuoden 1927 alussa.²⁶⁵ Pohjoismaisten esimerkkien ansiosta ja retkeilyasiamiesten neuvottelukokouksen aloitteesta retkeilylautakunta laati esityksen junakotitoiminnan aloittamisesta Suomessa. Säännöllisen junakotijärjestelmän kokeilu alkoi jo kesällä vuonna 1927.²⁶⁶

Junakotijärjestelmän kehittäminen liittyi pohjoismaisiin yhteyksiin toisellakin tapaa. Itsenäistymisen jälkeen Suomi alkoi osallistua yhteispohjoismaisiin koulunuorisokokouksiin, joihin liittyen alettiin kehittää myös pohjoismaista koululaisten matkailuyhteistyötä, jota

²⁶⁴KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. ja 1.11.1927. Ca 1. ; KA, ORLA, kiertokirjeet, n:o 2, 12.5.1930. Dc.

²⁶⁵KA, ORLA, pöytäkirjat 4-5.1.1927, liite n:o 6, Karnell, B. , Det svenska tåghemmet. Cb. ; Karnell B. , Det svenska tåghemmet. Skolresor i Norden, toim. Rosberg J. E. , Loimaranta Yrjö, Wahlroos Hjelmer J. . Porvoo 1927. s. 116.

²⁶⁶Reyman 1946, s.17.

Suomesta käsin viriteltiin varsinkin Ruotsin suuntaan. Molempiin maihin kehitettiin naapurimaan nuorisolle valmiita edullisia matkapaketteja, jotka sisälsivät kuljetuksen, majoituksen ja ruokailun. Näihin valmismatkoihin liittyi kummassakin maassa junakotiosuus, mikä ratkaisi sopivien yöpymispaikkojen puuttumisesta johtuvat majoitusongelmat, joita oli varsinkin Suomen puolella.²⁶⁷

Kodin retkeilijöille junassa tarjosi neljän vaunun yhdistelmä, johon kuului kaksi kolmannen luokan makuuvaunua, joista toinen oli mies- ja toinen naismatkustajia varten sekä keittiövaunu ja konduktöörivaunu. Retkeilijöillä oli junassa siis nukkumapaikat sekä mahdollisuus ruokailuun. Junakodin kahteen makuuvaunuun pystyi majoittumaan kerrallaan noin 70 henkeä. Vaunuyhdistelmälle laadittiin oma aikataulunsa, jonka mukaisesti se liitettiin asemilla reittijunien matkaan. Kesällä 1927 alkanut junakotireitti kulki viikon kestävää kierrosta, joka alkoi Turusta ja kiersi takaisin Turkuun pysähtyen matkallaan mm. Tampereella, Jyväskylässä, Savonlinnassa, Punkaharjulla, Elisenvaaralla, Imatralla, Antreassa, Viipurissa, Kouvolassa, Lahdessa ja Helsingissä.²⁶⁸ Junakodin aikataulu oli laadittu siten, että kullakin pysähtymispaikalla oli retkeilijöillä useita tunteja aikaa tutustua nähtävyyksiin paikkakunnan retkeilyasiamiehen opastamana.²⁶⁹ Retkeilyasiamies johdatti vieraansa näkötorneihin, kirkkoihin ja kouluihin ja opintoretkeilyjen hengen mukaisesti hän tutustutti ryhmänsä myös paikkakunnan elinkeinoelämään esimerkiksi tehtaisiin tai satamiin. Rautatieasemat puolestaan tulivat retkeilijöille tutuiksi kuin itsestään.

Junakoti rinnastettiin muuhun opintoretkeilyyn ja sitä pyrittiin toteuttamaan retkeilyohjesäännön mukaisesti. Junakotimatka oli mahdollista osallistua vain retkeilylautakunnan luvalla ja se oli tarkoitettu ohjesäännön mukaisesti erilaisten koulujen ja oppilaitosten sekä yhdistysten käyttöön. Osallistujaryhmien vähimmäiskooksi asetettiin kymmenen henkeä ja jäsenten alaikärajaksi määrättiin 12 vuotta. Vajaita vaunuja ei ollut tarkoitus kuljettaa, joten junakotikierroksen toteutumisen edellytyksenä pidettiin vähintään 65 matkustajaa. Matkan hinta määräytyi vastaavan rautatiematkan hinnasta, josta vähennettiin retkeilijäalennus eli 50 prosenttia. Kiertomatkan hinta makuupaikkoineen esimerkiksi vuonna 1927 oli 260 markkaa. Seuraavana vuonna viikon junakotimatkaa myytiin 300 markalla, minkä lisäksi kaksi

²⁶⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 4-5.1.1927, liite n:o 18, Hjelt-Cajanus Esther, esitelmä pohjoismaisesta koululaismatkailusta. Cb.

²⁶⁸Reyman 1946, s.17.

²⁶⁹Opettajain lehti n:o 14 1927, s.208 ja n:o 15 1929, s.210-211.

ateriaa päivässä matkan ajaksi maksoi henkilöltä 150 markkaa.²⁷⁰

Koska junakodin suunnitteluun päästiin käsiksi vasta kevättalvella, ja koska erilaiset valmistelut saatiin aikaiseksi myöhään keväällä, ei junakotijärjestelmää ehditty ensimmäisenä vuonna juuri muuta kuin kokeilemaan.²⁷¹ Uuden asian markkinointi vie aina aikansa ja *Opettajain Lehdessäkin* päästiin junakodista ilmoittamaan vasta huhtikuussa. Koulujen retkisuunnitelmat oli tähän aikaan kevästä kuitenkin yleensä jo lyöty lukkoon, joten junakoti myöhästyi pahasti vuoden 1927 retkeilyistä.

Vuosien 1927 ja 1928 junakotikokemusten perusteella edellä kuvatun reitin rinnalle suunniteltiin kesäksi 1929 lyhyempi reitti. Tämä vaihtoehtoinen neljästä viiteen vuorokautta kestävä reitti kulki Turun, Tampereen, Hämeenlinnan, Keravan, Porvoon ja Helsingin kautta takaisin Turkuun. Näitä kahta junakotireittiä pidettiin yllä ainakin vuoden 1930 kesään saakka.²⁷² Retkeilyasiamiesten kokouksessa esitettiin toive vielä kolmannestakin junakotireitistä, joka ulottuisi pohjoiseen Suomeen ja edellisiä reittejä pitempänä kestäisi kaksi viikkoa.²⁷³ Tämä reitti jäi kuitenkin vain toiveeksi, sillä säännöllisten junakotimatkojen myynti retkeilijöille jäi kokonaisuudessaankin kovin vaatimattomaksi. Kesällä 1928 tehtiin vain neljä kotimaista junakotimatkaa ja viimeistään vuonna 1931 näyttää koko toiminta tyrehtyneen.²⁷⁴

Jonkin verran junakotia käytettiin yksittäisten ulkomaisten retkeilyjärhmiä kuljettamiseen Suomessa 1920-luvulla. Näitä ryhmiä mainitaan tulleen lähinnä Skandinaviasta: Ruotsista ja Tanskasta sekä Baltian maista.²⁷⁵ Ilmeisesti säännöllinen junakotiliikenne Suomessa kiinnosti myös ulkomaalaisia retkeilyjä, sillä retkeilylautakunnassa tästäkin mahdollisuudesta keskusteltiin ja todettiin, että ulkomaalaisia voisi tulla mukaan vain samojen periaatteiden mukaan kuin suomalaisia. Retkeilylautakunnan yleinen toivomus ainakin 1920-luvulla oli, että ulkomaalaisten retkeilyssä Suomessa poikettaisiin normaalista turismista mahdollisim-

²⁷⁰Opettajain Lehti n:o 14 1927, s.208 ja n:o 21 1928, s.319.

²⁷¹KA, ORLA, Pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1.

²⁷²KA, ORLA, kiertokirjeet, n:o 1 31.3.1930. Dc.

²⁷³KA, ORLA, pöytäkirjat, 12.1.1929, Cb. ; 9.2.1929 Ca1.

²⁷⁴Reyman 1946, s.18.

²⁷⁵Suomen Kuvalehti 1927, s.1101. ; Reyman 1946, s.17.

man vähän.²⁷⁶

Kysynnän vähyys, matkojen korkeahko hinta ja taloudellinen lamakausi 1930-luvun alkuvuosina nousi junakotimatkailemisen esteeksi.²⁷⁷ Junakotiajatukseen palattiin vielä lamavuosien mentyäkin 1930-luvulla, mutta Valtionrautatiet ei ollut enää kiinnostunut toiminnan uudelleen aloittamisesta. Huonot ajat eivät olleet ainoa syy junakotimatkojen loppumiseen. Junien kilpailijoiksi varsinkin henkilöliikenteessä nousivat linja-autot, jotka mahdollistivat myös retkeilijäryhmien tilausajot. Koska retkeilijöiden majoitusmahdollisuudetkin paranivat 1930-luvun kuluessa, kävi junakoti tältäkin kannalta tarpeettomaksi.

Suomessa lyhytaikaiseksi ja muutenkin vaatimattomaksi jäänyt junakotihanke liittyi johdonmukaisesti retkeilylautakunnan yleisiin käsityksiin ja pyrkimyksiin retkeilytoiminnan suhteen. Junakodissa retkeilijät pääsivät tekemään todellisen rengasmatkan, jonka aikana heillä oli mahdollisuus tutustua Suomen maakuntiin ja useisiin eri puolilla maata sijaitseviin paikkakuntiin. Opettajansa johdolla junakodissa matkustaville ryhmille syntyi opiskelun kannalta huomattavasti paremmat olosuhteet kuin mikä oli mahdollista normaaleissa reitti-vaunuissa. Retkeilylautakunta piti erittäin tärkeänä sitä, että junakodissa retkeilijäryhmiä olisivat johtamassa oppilaiden omat opettajat. Asiasta pyydettiin lausunto pedagogiselta yhdistykseltä, joka oli asiassa samaa mieltä kuin retkeilylautakunta.²⁷⁸ Kaiken lisäksi junakotijärjestelmä on nähtävä retkeilylautakunnan yrityksenä helpottaa retkeilijöiden majoituksen ja ruokailun järjestämisen vaikeuksia.

4.1.4. LINJA-AUTON KÄYTTÖ JA TILAUSLIIKENNE RETKEILYSSÄ

Autoliikenne alkoi Suomessa vilkastua 1920-luvun alkupuolella ja sen kehitys oli erittäin nopeaa läpi 1920- ja 1930-lukujen. Erityisen voimakasta kasvu oli henkilökuljetuksissa, jonka avulla varsinkin maaseudun ihmisille tarjoutui linja-autoissa aivan uusi mahdollisuus liikkumiseen.²⁷⁹ Rautatieverkko, jonka kokonaispituus esimerkiksi vuonna 1939 oli 6 211

²⁷⁶KA, ORLA, konseptit ja toisteet, retkeilylautakunnalta ulkoministeriön sanomalehtiosastolle osoitettu kirje, 15.3.1928. Db.

²⁷⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 18.6.1931. Cb. ; KA, ORLA, kiertokirjeet, 11.5.1931. Dc.

²⁷⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 12.1.1929. Cb. ; 29.1.1929. Ca1.

²⁷⁹Perko Touko, Tieverkon uudenlainen käyttöarvo. Suomen teiden historia 2. Lahti 1977, s.330.

kilometriä ei ollut läheskään jokaisen halukkaan matkailijan saavutettavissa.²⁸⁰ Rataverkkoa huomattavasti tiheämmäksi kehittyi linja-autoliikenteen reittiverkko, jonka pituus oli jo 1920-luvun lopussa noin 40 000 kilometriä. Myös linja-autojen lukumäärän kasvu oli nopeaa: vuonna 1922 rekisterissä oli 120 autoa, mutta vuonna 1925 niitä oli jo 1300 kappaletta. Taloudellinen taantuma hidasti linja-autojen rekisteröintiä, mutta vuonna 1935 autoja oli rekisterissä yhteensä 1900 ja vuoteen 1939 mennessä rekisteröityjen linja-autojen lukumäärä oli noussut 3 100 autoon.²⁸¹ Kun vielä ottaa huomioon tieverkon laajenemisen ja kunnon paranemisen sekä autojen kantavuuden nousun 1920- ja 1930-luvuilla, ei ole yllättävää, että jo 1930-luvun puoliväliin mennessä linja-autoliikenne ohitti rautatiet henkilökuljetuksissa matkustuskilometreinä laskien.²⁸²

Linjaliikenteen ohella alkoivat liikennöitsijät ajaa myös tilausajoja. Nämä olivat liikennöitsijöille kannattavaa toimintaa, koska tällöin saatiin autot täyteen eikä niitä tarvinnut kuljettaa vajaana kuten usein kävi normaalissa linjaliikenteessä. Vielä 1920-luvulla painopiste tilaus- ja turistiliikenteessä oli lähiseutumatkailussa; maaseudun ihmiset kävivät joukolla ihmettelemässä lähikaupunkien elämänmenoa. Seuraavalla vuosikymmenellä ryhmämatkat suuntautuivat yhä kauemmaksi ja matkakohteiksi tulivat esimerkiksi Kuusamo tai Petsamo, jonne saatiin tie valmiiksi vuonna 1931. Ensimmäisiä ulkomaille suuntautuvia linja-automatkoja alettiin tehdä myös 1930-luvulla aina Unkaria myöten.²⁸³ Linja-autoilla tehtyjä seuramatkoja pidettiin yhtenä nousevana matkailumuotona Suomessa.²⁸⁴

Myös retkeilijöiden käytössä vuokratut linja-autot yleistyivät nopeaa tahtia. Tilattu linja-auto soveltui retkeilijöiden tarpeisiin usein paremmin kuin aikatauluihin ja reitteihin sidottu juna tai reittiliikenteessä oleva linja-auto.²⁸⁵ Esimerkiksi Porvoon retkeilyasiamies mainitsi huoltaneensa vuonna 1935 yhteensä kahdeksaa retkeilijäryhmää, joista seitsemän oli koti-

²⁸⁰Ahvenainen Jorma, Kaukiainen Yrjö, Viitaniemi Matti, Liikenne. Suomen taloushistoria 2, toim. Ahvenainen Jorma, Pihkala Erkki, Rasila Viljo. Helsinki 1982, s.285.

²⁸¹Ahvenainen Jorma, Kaukiainen Yrjö, Viitaniemi Matti, Liikenne, Suomen taloushistoria 2, toim. Ahvenainen Jorma, Pihkala Erkki, Rasila Viljo, Helsinki 1982, s.288.

²⁸²Viitaniemi Matti, Mäkelä Aarne, Suomen linja-autoliikenteen historia. Jyväskylä 1978, s.148.

²⁸³Viitaniemi, Mäkelä 1978, s.113-115.

²⁸⁴Vänttinen Y. , Mikä on linja-autoliikenteen merkitys matkailussamme, Suomen I matkailukongressi 1938. Helsinki 1938. s. 37.

²⁸⁵Reyman 1946, s.18.

maista ryhmää ja nämä liikkuvat kaikki linja-autoilla.²⁸⁶

Linja-autoliikennöitsijain liitto ry. perustettiin vuonna 1928.²⁸⁷ Jo Seuraavan vuoden tammi-kuussa oli liiton edustaja kutsuttu osallistumaan retkeilyasiamiesten neuvottelukokoukseen Aulangolle. Kokouksessa pohdittiin mahdollisuutta saada opintoretkeilijöille samanlainen yleisalennus kaikista linja-automatkoista kuin mitä oli myönnetty junamatkoista Valtion-rautateilla.²⁸⁸ Helmikuussa vuonna 1929 asia oli esillä retkeilylautakunnan kokouksessa ja neuvottelut retkeilyälennuksen hankkimisesta päätettiin aloittaa Koulumatkailutoimiston ja Linja-autoliikennöitsijain liiton kesken.²⁸⁹

Neuvottelut eivät tuoneet retkeilijöille konkreettisia alennusprosentteja matkalippujen hintoihin, vaikka sopimus retkeilylautakunnan ja Linja-autoliikennöitsijain liiton välillä saatiinkin aikaiseksi. Syynä tähän oli mm. se, että linja-autolinjoille ei virallisesti vahvistettu tariffeja, kuten tehtiin rautatiematkoille, vaan matkojen hinnan määritteli jokainen liikennöitsijä kysynnän ja kilpailutilanteen mukaan. Linja-autoliikennöitsijain liitto ei siis voinut hinnoista tai alennuksista liikennöitsijöiden puolesta päättää, vaan ainoastaan antaa jäsenil-leen suosituksia. Syntyneessä sopimuksessa todettiin, että paikalliset retkeilyasiamiehet voivat erikseen neuvotella kunkin liikennöitsijän kanssa aikatauluista ja maksuista, joita retkeilyliikenteessä noudatetaan. Linja-autoliikennöitsijain liitto puolestaan lupasi mahdollisuksiensa mukaan asettaa autoja retkeilijöiden käyttöön kaikkein vilkkaimmilla paikkakun- nilla, jotka sopimuksen mukaan olivat: Helsinki, Turku, Hämeenlinna, Viipuri, Savonlinna, Kuopio, Vaasa, Oulu, Imatra, Tampere, Punkaharju, Sortavala, Joensuu, Kajaani ja Jyväskylä.²⁹⁰

Sopimustekstin ympäri pyöreä muotoilu ei suinkaan merkinnyt opintoretkeilijöiden alen- nushankkeiden vaikeutumista. Sopimus vain vahvisti jo aiemmin voimassa olleen käytännön kuljetusten sopimisesta suoraan liikennöitsijöiden kanssa, minkä lisäksi sopimus ja siihen liittyvä suositus alennusten myöntämisestä tavallaan toi julki opintoretkeilijöiden periaat-

²⁸⁶KA, ORLA, retkeilyasiamiesten kertomukset, Eb.

²⁸⁷Viitaniemi, Mäkelä 1978, s. 502.

²⁸⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 12.1.1929. Cb.

²⁸⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 9.2.1929. Ca1.

²⁹⁰KA, ORLA, kiertokirjeet, n:o 1 31.3.1930, jonka liitteet: Retkeilylautakunnan ja Linja- autoliikennöitsijain liitto ry:n välinen sopimus 14.1.1930 sekä Leander Kaarlo, Linja-auto retkeilyn palveluksessa. Dc.

teellisen oikeuden matkustusalennuksiin. Sopimus olikin luonteeltaan enemmän periaatteellinen kuin käytännöllinen. Se asetti retkeilyohjesäännön mukaisen matkailun varsinaisesta turistiliikenteestä poikkeavaan asemaan. Sopimus ei myöskään sitonut alennuksia määrätyn suuruiseksi prosenteiksi, minkä vuoksi retkeilijöillä oli mahdollisuus jopa parempiin alennuksiin kuin muutoin olisi tapahtunut.

Linja-autoliikennettä säädeltiin liikennöitsijöille myönnettyjen liikennelupien avulla. Liikenneluvissa määrättiin linja-autokyydeille korkein sallittu taksa, joka ilmoitettiin kilometrihinna yhtä matkustajaa kohden.²⁹¹ Tämän korkeimman sallitun hinnan mukaan eivät linja-autokuljetusten hinnat tutkimusjakson aikana kuitenkaan määräytyneet, vaan hintakilpailu liikennöitsijöiden kesken oli todella ankaraa ja taksojen polkemista käytettiin yleisesti keinona ajaa heikommat kilpailijat konkurssiin. Yleisin hinta linjaliikenteessä oli 1920-luvun alkupuoliskolla yksi markka henkilöltä kilometriä kohden, mutta vuosikymmenen lopulla kilpailun kiristyessä yleisin hinta laski 50-75 penniin kilometriltä.²⁹² Tilausajossa, jota retkeilyliikennekin oli, toteutunut hinta jäi linjaliikenteen hintojen alapuolella. Tapana oli ottaa kyytiin niin paljon matkustajia kuin suinkin autoon mahtui ja varmasti opintoretkeilyä olevia koululaisia mahtui mukaan huomattavasti enemmän kuin aikuisia. Retkeilylautakunta pyrki suositukseen, että linja-autoissa kaksi aikuispaikkaa vastaisi kolmea koululaispaikkaa.²⁹³ Matkan hinta saataisiin näin edullisemmaksi. Rautatielippujen hinnat vastaavana aikana vuoden 1924 hinnan nousun jälkeen olivat halvimmassa eli kolmannessa luokassa 28 penniä kilometriltä.²⁹⁴

Liikennöintiluvat määräsivät myös millä paikkakunnalla ja millä reiteillä liikennöitsijä saattoi ajoja suorittaa. Vielä vuoden 1926 säädösten mukaan liikennöitsijöiden piti erikseen anoa lupa tilapäisten kuljetusten suorittamiseen. Tämä säädös kuitenkin kumottiin jo vuonna 1928, jonka jälkeen liikennöitsijät saivat vapaasti tehdä retkeilijöidenkin tilapäisiä matkoja.²⁹⁵ Liikennöintilupakäytäntö haittasi retkeilyryhmien kuljettamista lähinnä paikkakunnilla, joille retkeilijät saapuivat ensin junalla ja joista he halusivat jatkaa matkaansa rautatieasemalta eteenpäin linja-autolla. Tällaisissa tapauksissa retkeilyjärhymät saattoivat käyttää

²⁹¹Viitaniemi, Mäkelä, 1978, s.53.

²⁹²Viitaniemi, Mäkelä 1978, s.75.

²⁹³KA, ORLA, kiertokirjeet n:o 1 31.3.1939. Dc.

²⁹⁴Asetuskokoelma 1924 n:o 300.

²⁹⁵Viitaniemi, Mäkelä 1978, s.50.

vain niiden liikennöitsijöiden autoja, joilla oli liikennöintioikeus kyseisellä paikkakunnalla. Liikennöitsijöillä ei aina ollut asettaa riittävästi autoja suurten, useisiin kymmeniin henkiin nousevien, ryhmien kuljettamiseen. Esimerkiksi Kuopion asemalta Puijolle oli kausittain ajossa vain yksi kaksikymmenpaikkainen auto, myöskään Helsingissä ei aina saatu retkeilyjärjestöjen käyttöön tarpeeksi autoja.²⁹⁶

Rautatiealennusten saamiseksi tarvitsivat retkeilijät 1920-luvulla matkoilleen retkeilylautakunnan käsittelyn ja 1930-luvullakin retkeilijöiden tuli osoittaa täyttävänsä sopimusten mukaiset ehdot. Tämä matkan tarkoituksen virallinen arviointi ja hyväksyntä toi retkeilijöille "virallisen retkeilijän" statuksen, joka puolestaan erotti retkeilyliikenteen tavallisesta turistiliikenteestä. Linja-auto oli kulkuvälineenä kuitenkin erilainen kuin juna. Retkeilyohjesääntö ei ulottunut linja-automatkoihin saakka eivätkä retkeilijät tarvinneet automatkoihin sa retkeilylautakunnan käsittelyä. Linja-autojen käyttö tilausajo- ja turistiliikenteessä lisäsi yleistä seuramatkailua Suomessa ja tämän kautta häivytti retkeilijäseurueen ja matkailijaseurueen välistä eroa.

4.2. RETKEILIJÖIDEN MAJOITTUMINEN

Yleisiä hotelleja tai matkailijayhdistyksen matkailumajoja eivät retkeilijät juurikaan käyttäneet majoitukseensa. Ne olivat retkeilijöille liian kalliita eivätkä suuret ryhmät olisi niihin mahtuneetkaan, minkä lisäksi koululaisryhmien majoittumista hotelleihin ei edes pidetty kovin suotavana. Yhteismajoitus käsitettiin retkeilijöiden yöpymisvaihtoehdoista parhaaksi, eikä tähän hotelleissa yleensä ollut edes mahdollisuutta. Hotellithan myivät matkailijoille huoneita mutta retkeilijät olivat ostamassa vuodepaikkoja. Yhteismajoitus oli suurille ryhmille paitsi halpa majoitusmuoto niin se tarjosi ryhmän johtajalle mahdollisuuden valvoa ryhmäänsä.

4.2.1. KANSAKOULUT 1920-LUVUN MAJOITUSPULMAN RATKAISUKSI

Tarina kertoo miten retkeilymaja-aate syntyi Saksassa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Itä-preussilainen opettaja Richard Schirrmann oli johtamassa oppilaitaan maaseutu-retkellä, kun myrsky yllätti heidät. Koululaiset opettajineen pakenivat nousevaa myrskyä lähistöllä olleeseen tyhjiin koulurakennukseen, jonka tarjoamassa suojassa, ja naapuritilalta saatujen olkien päällä, koulupojat yönsä viettivät. Myrskyn valvottama opettaja sai yöllä

²⁹⁶KA, ORLA, pöytäkirjat, 28.10.1935. Ca1.

ajatuksen loma-aikoina tyhjillään olevien Saksan koulujen luokkahuoneiden käyttämisestä koululaisten majoittamiseen. Oivalluksensa mukaisesti Schirrmann ryhtyi luomaan kouluista nuorisomajarengasta, joka nopeasti laajeni kattamaan koko Saksan. Sitten majat siirtyivät pois koulurakennuksista ympärivuotisesti toimiviksi ja retkeilymaja-aate levisi naapurimaihinkin.²⁹⁷ Todennäköisesti Saksassa oli kouluja käytetty oppilaiden majoitukseen jo ennen Schirrmannia mm. Wandervogel -nuorisoliikkeen toimesta.²⁹⁸ Suomessakin oli kouluilla ollut järjestettyä koululaisille tarkoitettua majoitustoimintaa jo hyvinkin toistakymmentä vuotta ennen kuin varsinaista retkeilymajarengasta ryhdyttiin muodostamaan.

Koulurakennukset löytyivät varsin helposti ratkaisuksi opintoretkeilijöiden majoitustarpeeseen jo 1920-luvun alussa. Koska retkeilyn katsottiin liittyvän kouluopetukseen ja koska retkeilyasiamiehiksi etsittiin juuri opettajia, oli luontevaa ottaa myös koulurakennukset retkeilijöiden majoituskäyttöön. Kouluja, opettajia tai kaupunkeja ja kuntia ei mitenkään määrätty tai velvoitettu luovuttamaan luokkahuoneitaan retkeilijöiden käyttöön. Tästä seikasta saattoi aiheutua sekaannuksia, koska retkeilylautakunta useissa kirjeissään ja julkaisuissaan toistuvasti korosti tiloja luovuttaneen koulun oppilaiden moraalista oikeutta saada majoitusta muilta kouluilta ja paikkakunnilta. Esimerkkien avulla opettajia neuvottiin laskemaan ns. retkeilypäiviä, joiden mukaisesti vastavuoroisuutta piti tarjota.²⁹⁹ Tällainen vastavuoroisuusperiaate toimi todennäköisesti varsin hyvin, koska ilman sitä ei koululaismatkailu olisi 1920-luvulla päässyt vauhtiin. Koululaisryhmät, jotka kulkivat ohjaajiensa valvonnassa saivat kouluista tarvitsemansa edullisen ja riittävän tilavan majoituksen. Yksin liikkuville tavallisille matkaajille ei retkeilyasiamiesten järjestämää koulumajoitusta oltu tarkoitettu.

4.2.2. MAJARENGAS 1930-LUVUN LAAJENEVALLE RETKEILIJÄJOUKOLLE

Retkeilyliikenteen vilkastuessa 1930-luvun kuluessa halusi retkeilylautakunta siirtää majoitusasiat pois asiamiehiltään pääasiassa kaupunkien, kauppaloiden ja kuntien hoidettavaksi.³⁰⁰ Retkeilyasiamiesverkosto tai joillain paikoin myös retkeilykerho ei pystynyt kunnolla huolehtimaan kaikkien halukkaiden retkeilijöiden majoittamisesta. Varsinkaan, koska retkeily-

²⁹⁷Brunila Mikael, Suomen retkeilymajajärjestö 1935-1985. Helsinki 1985, s.9.

²⁹⁸Henssen Gottfried, Saksalainen Wandervogel. Kasvatus ja koulu 1923, s.101.

²⁹⁹Retkeilykalenteri 1923, s.44. (retkeilypäivät = ryhmän koko x matkan kesto päivinä)

³⁰⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.4.1934 ja 1.10.1934. Ca1.

ryhmät eivät enää olleet pelkästään koululaisia, vaan retkeilyharrastuksen lisääntyminen ja laajeneminen toivat retkeilyasiamiesten oville muitakin majoituksen tarvitsijoita. Kouluja ei voinut käyttää majoitukseen ympäri vuoden vaan ainoastaan koululaisten loma-aikoihin, mikä osaltaan häiritsi majoitustoimintaa sekä ruuhkautti retkeilyliikenteen koululaisten kesäloman alkuviikoille. Ympärivuotisten majoituspaikkojen puute ei, aivan suurimpia kaupunkeja lukuun ottamatta, kuitenkaan ollut kovin suuri ongelma, koska retket joka tapauksessa tehtiin valtaosin kesäisin. Edellistä tärkeämmäksi seikaksi kohosi tarve saada retkeilijöiden käyttöön pysyviä ja säännönmukaisesti hoidettuja, vaikkakin vain kesäkauden avoimia majoituspaikkoja.

Suurin majoituspaikkojen tarve oli Helsingin lisäksi muissa isoissa kaupungeissa. Helsingissä retkeilijöiden majoituksesta huolehti Koulumatkailutoimisto, joka sai kaupungilta käyttöönsä kouluhuoneistoja ja jolla oli esimerkiksi vuonna 1935, yhteensä n. 500 patjaa, joista 200 oli sijoitettu Helsingissä Ratakadun ja Punavuoren kansakouluille ja loput eripuolille maata.³⁰¹ Helsinki oli koululaisten vilkkain retkeilykohde Suomessa jo 1920-luvulla eikä sen vetovoima laskenut 1930-luvullakaan, sillä esimerkiksi kaikista maassa tehdyistä retkistä arvioitiin 1930-luvun alkuvuosina noin viidenneksen suuntautuneen Helsinkiin.³⁰² Ensimmäinen pysyvä ympärivuotinen retkeilymaja perustettiin Helsinkiin keväällä vuonna 1936, jolloin kaupunki luovutti retkeilylautakunnalle 40 paikkaisen huoneiston, josta retkeilymaja myöhemmin siirrettiin kunnostettuun autopataljoonan entiseen kasarmirakennukseen, johon mahtui yli sata majoittujaa.³⁰³

Kaupunkien ja retkeilyasiamiesten järjestämiä ns. tilapäismajoja oli, Helsingin lisäksi, esimerkiksi vuoden 1935 kesänä avoinna yhteensä 11 paikkakunnalla: Hämeenlinnassa, Imatralla, Jyväskylässä, Kuopiossa, Lappeenrannassa, Oulussa, Porvoossa, Savonlinnassa, Tampereella, Turussa ja Viipurissa.³⁰⁴

Retkeilyoppia suomalaiset kävivät hakemassa ulkomailta. Ajankohtaiseksi noussut majoitointi kiinnosti suomalaisia, jotka kävivätkin tutustumassa mm. Saksan, Hollannin, Belgian,

³⁰¹Teini n:o 8 1935, s.5-6.

³⁰²KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.5.1936 sis. retkeilylautakunnan kirje Helsingin kaupungin kiinteistölautakunnalle. Ca1.

³⁰³KA, ORLA, kiertokirjeitä, 8.1.1936. Dc. ; Koulumatkailutoimisto 1946, s.45.

³⁰⁴Teini n:o 8 1935, s.5-6.

Tanskan ja Ruotsin retkeilymajajärjestelmiin. Saksalaiset jopa kutsuivat suomalaiset vieraakseen ja retkeilylautakunta valitsi osallistujat ryhmään, joka kesällä vuonna 1934 sai Reichsjugendführungenin kustannuksella tutustua saksalaiseen nuorisoretkeilyyn. Saksassa retkeilymajoja hoiti Reichsverband für Deutsche Jugendherberger niminen järjestö, jolla oli tuolloin jo yli 2000 retkeilymaja.³⁰⁵ Saksalaisen retkeilytoiminnan mittavuus teki suomalaisiin vaikutuksen, joskin toimintaan liittyvä sotilaallisuus saattoi hämmentääkin. Matkan tunnelmia kuvattiin myöhemmin *Teinin* sivuilla ja samalla vedottiin eri järjestöihin, jotta ne toimisivat teinireittien, teinimajojen ja telttaleirialueiden hankkimiseksi. Ilmeisesti myös Saksan matkan innoittamana retkeilylautakunta lähetti vielä samana syksynä paikallisille retkeilytoimikunnille ja -kerhoille kirjeen, jossa näitä kehoitettiin ottamaan yhteyttä paikkakuntiansa kunnanvaltuustoihin retkeilymajojen perustamiseksi.³⁰⁶

Retkeilylautakunnan mielestä majoituspaikkoja tuli saada lisää myös kaupunkien ja kauppaloiden ulkopuolelle. Varsinaisiin erämaakämppeihin se ei toimintaansa ulottanut, mutta se katsoi sopivasti liikennepaikkojen välimaastossa sijaitsevien majojen ratkaisevasti helpottavan retkeilyä. Retkeilylautakunta oli saanut vuonna 1933 käyttöönsä Vihdissä Poikkipuoliaisen rannalla olevan vanhan torpan, josta se kunnosti retkeilymajan. Torpassa oli tupa ja kamari, joissa oli yhteensä 12 vuodetta ja sitä vuokrasi Koulumatkailutoimisto.³⁰⁷

Poikkipuoliaisen maja oli retkeilylautakunnalle lähtökohtana sen ryhtyessä vakavasti miettimään Suomen majarenkkaan muodostamista. Retkeilylautakunnan kokouksessa keväällä 1935 todettiin tällaisia retkeilijöiden käytössä olevia majoja olevan runsaasti eripuolilla Suomea. Useimmat majat olivat kuitenkin erilaisten liittojen tai yhdistysten omassa käytössä ns. kesäkoteina, joihin tehtiin porukalla viikonloppuretkiä ja jotka olivat siten vain suljetun piirin hallussa. Tällaisten taajamien lähistöllä sijaitsevien kesämökkien vuokraaminen järjestöjen käyttöön oli erittäin yleistä 1930-luvulla ja sitä tekivät mm. monet työväenjärjestötkin.³⁰⁸ Retkeilylautakunta ajatteli kuitenkin lähinnä erilaisia retkeily-, liikunta- ja kasvatusjärjestöjen hallussa olevia majoja ja mainitsi kokouksessaan esimerkkeinä Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton ja partiojärjestöt sekä Suomen Rajaseutuyhdistyksen, jonka vuokrat-

³⁰⁵KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.4.1934. Ca1. ; Teini n:o 4-6 1934, s.14.

³⁰⁶KA, ORLA, pöytäkirjat, 1.10.1934. Ca1. ; Teini n:o 4-6 1934, s.8-9. ; Teini n:o 1 1935, s.8.

³⁰⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 2.2.1937. Ca1.

³⁰⁸Merilinna Mauno, Retkeilyharrastus työväestön keskuudessa. Kymmenen vuotta retkeilymajatoimintaa. Kerava 1945. s.48.

tavia majoja oli mm. Karjalassa.³⁰⁹ Myös monet urheiluseurat ja jopa yksittäiset retkeilykerhot ostivat tai vuokrasivat majoja käyttöönsä. Pyöräily nousi 1930-luvulla retkeilyn harrastajien suosikkilajiksi, jolloin monen nuoren pyöräilykerhonkin haaveena oli oman majan hankkiminen.³¹⁰ Retkeilyliikenteen tarvitsemat edulliset yhteismajoitustilat olivat siis ainakin periaatteessa jo olemassa, kyse oli siitä miten nämä tilat saataisiin entistä laajempien retkeilijäryhmien käyttöön. Lautakunta kaavaili, että yhdistykset suostuisivat luovuttamaan majojaan yhteiseen käyttöön, koska ne saisivat tällä tavoin itsekin käyttöönsä myös kaikki muut majarengaaseen kuuluvat majat eri puolilla Suomea. Tässäkin asiassa retkeilylautakunta siis luotti vastavuoroisuusperiaatteeseen.

4.2.3. MAJARENGAS TOTEUTUU SUOMEN RETKEILYMAJAJÄRJESTÖNÄ

Retkeilylautakunta kutsui koolle eri retkeily-, matkailu-, liikunta-, ja kasvatusjärjestöjä keskustelemaan mahdollisuudesta muodostaa näiden hallussa olevista majoista retkeilymajarengas. Järjestöjen yhteinen neuvottelukokous pidettiin lokakuussa vuonna 1935, jolloin kokoukseen osallistui kaikkiaan 19 kutsuttua järjestöä. Kokoukseen saapuneet yhdistykset olivat haluttomia luovuttamaan jäsentensä käytössä olevia majoja mukaan yleiseen retkeilymajarengaaseen, minkä lisäksi kokous epäili ettei uudella itsenäisellä järjestöllä voisi olla taloudellisia elinmahdollisuuksia Suomessa. Niinpä se suosittelikin, että retkeilymajajärjestö muodostettaisiin osaksi retkeilylautakuntaa, jolloin sillä olisi paremmat mahdollisuudet saada valtionapua sekä käytettävissään jo valmis asiamiesverkosto.³¹¹

Neuvottelukokous kuitenkin kannatti retkeilymajajärjestön perustamista ja valitsi Suomen liikuntaopiston johtajan Akseli Kaskelan johtaman retkeilyreitti- ja majakomitean tekemään suunnitelmaa valtion ylläpitämästä ns. Valtion retkeilykeskuksesta. Opetusministeriö ei kuitenkaan tätä suunnitelmaa kannattanut vaan suositteli retkeilymajajärjestöksi yhdistysmuotoista elintä, jonka suuntaisesti uuden järjestön muodostamista jatkettiin.³¹² Valtion suoraan osallistumiseen matkailuyritysten hoitajana tai omistajana ei oltu Suomessa totuttu, vaan parempana pidettiin jo kehittynyttä käytäntöä, joka muodostui yhdistelmästä vapaata

³⁰⁹KA, ORLA, pöytäkirjat, 21.5.1935. Ca1.

³¹⁰Lehtiö Veikko, Polkupyöräily harrastuksena. Kuin Tiiran lento, muistelmia nuoruudesta 1920- ja 1930-luvun Jyväskylästä, toim. Räsänen Riitta ja Matti, Jyväskylä 1987, s.197-198.

³¹¹SRMA, neuvottelukokous 12.10.1935. ; KA, ORLA, pöytäkirjat, 28.10.1935. Ca1.

³¹²SRMA, retkeilyreitti- ja majakomitean kokous 24.10.1935 ja 12.11.1935.

yhdistystoimintaa ja yksityisyritteliäisyyttä.³¹³

Kesällä 1936 Kaskela teki Kordelinin säätiön ja Retkeilylautakunnan tuella Saksaan, Tanskaan ja Hollantiin kiertomatkan, jonka tarkoitus oli hakea ulkomaista oppia Suomeen vasta perustettua retkeilymajajärjestöä varten. Saksalaisessa mallissa retkeilymajajärjestöllä oli virallinen asema, se sai tukea valtiolta ja majojen hoitajat olivat järjestön palkkaamia. Majajärjestö oli itse majojen hoitajana ja siten se pystyi myös ylläpitämään laajaa majaverkkoa ja tukemaan kannattamattomiakin majoja. Suomeen saksalaisen mallin ei katsottu soveltuvan jo pelkästään varojen puutteen ja pienemmän harrastuksen vuoksi ja olihan opetusministeriökin jo asettunut vastustamaan järjestön asettamista valtion johdettavaksi.³¹⁴

Ruotsissa retkeilymaja-verkkoa piti yllä Suomen Matkailijayhdistystä vastaava Svenska Turistförening, jolla oli varsinkin maan eteläosassa taaja majaverkko. Tutkimusaineistosta ei löytynyt mainintoja, että perustettavaa retkeilymajajärjestöä olisi Suomessa harkittu matkailijayhdistyksen alaisuuteen. On muistettava, että retkeily käsitettiin tuolloin matkailun erityisalueeksi ja että matkailijayhdistyksellä oli itselläänkin hoidettavanaan vilkkailla matkailupaikoilla hotelleja ja matkailumajoja.³¹⁵

Sen sijaan Suomen Matkailijayhdistyksessä huomattiin 1930-luvulla tapahtunut selvä matkailijoiden kiinnostuksen kohdistuminen matkailun erikoisaloihin ja varsinkin ns. urheilumatkailuun, johon matkailijayhdistyksessä luettiin kuuluvan kalastus, jalka-, polkupyörä-, kanootti-, ja hiihtoretket.³¹⁶ Matkailijayhdistys pyrki toiminnassaan ottamaan huomioon myös nämä matkailijaryhmät, minkä vuoksi se järjesti 1930-luvun puolivälin jälkeen matkailumajojensa ja -hotelleidensa yhteyteen yhteismajoitustiloja, telttailualueita ja edullisia kansanravintoloita, jotka tarjosivat "nuorille ja vähävaraisille retkeilijöille yksinkertaisempaa ja halvempaa" ruokailua.³¹⁷ Matkailijayhdistys järjesti 1930-luvulla yhteismajoitusta yhteensä 15 matkailumajassaan, jotka alkuvuosina olivat mukana myös SRM:n majarenpaikoissa. Samantyyppistä majoitustarjontaa oli myös Suomen Rajaseutuyhdistyksellä, jolla oli majoja Itä-Suomessa.

³¹³Komiteamietintö 1937 n:o 4.

³¹⁴Retkeilijä n:o 9-10 1936, s.102-103.

³¹⁵Levämäki 1937, s.29.

³¹⁶Suomen matkailijayhdistys, vuosikertomus 1935.

³¹⁷Suomen Matkailu n:o 4 1936, s.16. ; n:o 3 1938, s.38. ; n:o 4 1938, s.9.

Suomalaisen retkeilymajajärjestön esikuvaksi muodostui Tanskan retkeilymajajärjestö Herbergs-Ringen, joka oli keskusliitto, jonka jäsenjärjestöinä olivat miltei kaikki tanskalaiset nuoris- ja liikuntakasvatusta ajavat liitot sekä poliittiset nuorisjärjestöt. Suomen oloihin sopivimpana piti tanskalaista mallia myös opintomatkaltaan palannut Akseli Kaskela. Tanskalaisen Herbergs -Ringenin sääntöjä käytettiin pohjana Suomen Retkeilymajajärjestön sääntöjä valmisteltaessa.³¹⁸

Suomen Retkeilymajajärjestön perustava kokous pidettiin 11.12.1935. Kokouksessa, johon osallistui 21 matkailu-, liikunta- ja nuorisokasvatusjärjestöä, määriteltiin uuden järjestön tärkeimmäksi tehtäväksi majarenkkaan muodostamisen. Tämän vuoksi päätettiin kääntyä kaupunkien, kauppaloitten, maalaiskuntien ja teollisuuslaitosten puoleen, sillä ensisijaisesti nähtiin, että retkeilymajojen perustaminen tulisi aloittaa taajamien läheisyydestä.³¹⁹

SRM:n ensimmäisenä toimintavuotena sen jäseniksi liittyi 12 järjestöä. Nämä liikuntaa, matkailua ja nuorisotyötä edustavat järjestöt olivat: Suomen Naisten Liikuntakasvatusliitto, Poikaurheiluliitto, Suomen Kanoottiliitto, Suomen Opintoretkeilykerhojen liitto, Suomen Pyöräilyliitto, Suomen Hiihtoliitto, Raittiuden Ystävät, Suomen Akateeminen Urheiluliitto, Suomen Partiotyttöjen neuvottelukunta, Suomen Matkailijayhdistys, Helsingin työväen matkailuyhdistys ja Suomen Partioijat - Finlands Scouter. SRM:n jäsenmäärä kasvoi 1930-luvulla vielä muutamalla jäsenjärjestöllä, mutta niiden määrä pysyi alle kahden kymmenen. Uusina järjestöinä mukaan tulivat Kansallinen Partioliiitto, Pesäpalloliitto, Nuoret Italian ystävät, Nuori Suomi ja Työväen matkailuliitto sekä Suomen Latu, joka korvasi Suomen Hiihtoliiton.³²⁰ Koska retkeilymajajärjestön perusajatuksiin kuului, että retkeilymajojen käyttöön on oikeus vain järjestön jäsenkortilla, niin retkeilymajojen käyttäjäkunnan katsottiin löytyvän juuri näiden jäsenjärjestöjen jäsenistä.

SRM:n jäsenluettelossa ei ole varsinaisia kilpaurheilun lajiliittoja eikä myöskään urheilun keskusjärjestöjä, vaikka esimerkiksi TUL oli mukana SRM:n suunnittelukokouksissa. Ehkä tähän oli syynä se, että retkeilyä ei missään vaiheessa mielletty kilpaurheiluksi. SRM:n jäseniksi eivät vielä 1930-luvulla myöskään liittyneet työväenyhdistykset, joiden ohella jäsenyydestä jäivät pois myös Suojeluskunnat ja Lotta Svärd -järjestö, joista ensin mainittu

³¹⁸SRMA, retkeilyreitti- ja majakomitean kokous, 12.11.1935.

³¹⁹SRMA, retkeilyreitti ja majakomitean kokous 24.10.1935 ja SRM:n perustava kokous 11.12.1935.

³²⁰SRMA, toimintakertomus 11.12.1935 - 31.10.1936, s. 3. ja 1.11.1938 - 31.12.1939, s.2.

oli mukana vielä suunnittelukokouksessa.³²¹

Retkeilymajajärjestöllä ei ollut toimintansa alkuvuosina varaa hankkia omaa toimistoa, joten se sai toimistotöihinsä apua Suomen Matkailijayhdistykseltä. SRM:n raha-asiat hoidettiin puolestaan Koulumatkailutoimistossa, jonne muukin toimistotyö siirrettiin lyhyeksi aikaa ennen kuin SRM onnistui hankkimaan oman toimiston vuonna 1938. Retkeilymajajärjestön valtionapuanomukset eivät tuoneet sanottavaa tulosta mutta arpajaisvoitoksi järjestölle osoittautui sen saama tavara-arpajaislupa vuonna 1938. Arpajaisten tuotolla SRM pystyi vuokraamaan oman toimistohuoneiston ja palkkaamaan henkilökunnan, jolloin esimerkiksi järjestön toiminnanjohtajaksi valittiin Akseli Kaskela.³²²

Kansalliset eurooppalaiset retkeilymajajärjestöt olivat aloittaneet kansainvälisen yhteistyön jo vuonna 1932 ja muodostaneet yhteistyöjärjestön.³²³ Kansainvälisen retkeilymajaliiton jäseneksi SRM hyväksyttiin vuonna 1938, jolloin jäsenyyden ehtona olleen kahdenkymmenen retkeilymajan lukumäärä ylittyi Suomessa. Internationale Arbeitsgemeinschaft für Jugendherbergen nimisen järjestön jäsenenä suomalainen retkeilymajakortti alkoi kelvata kaikissa ko. järjestön jäsenmaissa ja IAG:n jäsenkortit myös Suomessa. Saksan ja Belgian retkeilymajajärjestöt tarjosivat SRM:lle läheisempääkin yhteistyötä mutta suomalaiset eivät uskaltaneet kasvattaa ulkomaalaisten retkeilijöiden määrää Suomessa, koska retkeilymajatoiminta oli vielä aivan alkuvaiheessaan ja majoja oli kovin vähän.³²⁴

4.2.3.1 SUOMEN RETKEILYMAJAJÄRJESTÖN TOIMINNAN TAVOITTEISTA

Retkeilymajajärjestön toimintaan sisältyi myös retkeilyn kasvatuksellinen ja liikunnallinen osuus, minkä vuoksi SRM:n toiminnan tarkoituksena ei voi nähdä pelkästään majoituksen tuottamista. Retkeilymaja-aatteen mukaista oli, ettei majoja haluttu pitää tai niistä ei haluttu antaa muodostua pelkästään halpoja hotelleja.³²⁵ Esimerkiksi retkeilyreittien, joiden varrella majat ja leirialueet sijaitsisivat, kehittäminen nähtiin erittäin tärkeäksi päämääräksi. Kauka-

³²¹Brunila 1985, s.14.

³²²SRMA, toimintakertomus 1.11.1938 - 31.12.1939, s.1.

³²³Sorakuru Erkki, 20 vuotta retkeilymajatoimintaa, Helsinki, 1955, s.15.

³²⁴SRMA, toimintakertomus 1.11.1937 - 31.10.1938, s. 4. ; SRM:n työvaliokunnan kokous 23.5.1938.

³²⁵Brunila 1985, s.10. ; Krohn Aarni, Elämän lomassa, suomalaisen loman historiaa. Helsinki 1991, s.182.

na siintävä tavoite oli saada Suomeenkin niin tiheä retkeilymajaverkko, että retkeilijä aamulla majasta lähdettyään ehtisi, vaikka jalkaisin, illaksi seuraavaan majaan. Majoja yhdistäisivät opastetut retkeilyreitit, joita olisi niin patikoitsijoille, pyöräilijöille kuin melojillekin. Toki tuolloin ymmärrettiin, että se mikä oli mahdollista Tanskassa ja osittain Saksassa ja Ruotsissa ei olisi mahdollista laajassa ja harvaanasutussa Suomessa. Sen sijaan Suomeen nähtiin järkeväksi luoda muutamia yksittäisiä retkeilyreittejä, jotka perustettaisiin eripuolille maata luonnon kiinnostavuuden perusteella.

Ensimmäinen ja samalla ainoaksi jäänyt SRM:n retkeilymajareitti ennen talvisotaa esiteltiin vuoden 1937 retkeilymajaoppaassa. Reitti kulki Lahden, Vääksyn, Pulkkilansalmen, Onalinsalmen kautta Heinolaan sekä sieltä urheiluopistolle ja takaisin Lahteen tai Kymijoen alkuun Vuolenkoskelle ja Mankalaan. Retkeilymajoja oli sopivan taajaan, jotta niiden väli vaihteli 12 ja 30 kilometrin välillä. Vuosittain ilmestyvässä retkeilymajaoppaassa kuvattiin majojen väliset reittiyhteydet tarkasti: ne kuljivat pitkin maanteitä, kyläteitä ja polkuja, ja oppaissa kerrottiin esimerkiksi missä tie olisi pyöräiltävää ja missä pyöräilijä joutuisi kivisyyden takia taluttamaan pyöräänsä.³²⁶ Tämä SRM:n reitti no: 1 täytti ihanteellisen retkeilyreitien vaatimukset myös siltä osin, että se oli Vesijärven, Päijänteen ja Kymijoen ansiosta retkeiltävissä myös kanootilla; ainoastaan urheiluopiston retkeilymaja ei ollut vesistön varrella. Kanotoijia varoitettiin ylittämästä järven selkiä kovalla tuulella sekä erityisesti varomaan Mankalan vaarallisia koskia. Todennäköisesti kunnia tämän retkeilymajareitin synnystä kuuluu Akseli Kaskelalle.³²⁷ Itse reitti ei saanut niin suurta suosiota kuin mitä retkeilymajajärjestö oli odottanut, mutta sen varrella olevista retkeilymajoista tulivat urheiluopiston, Heinolan ja Pulkkilansalmen majat suosituiksi.³²⁸ Tämän ensimmäisen retkeilymajareitin jälkeen järjestö keskittyi enemmän yksittäisten majojen hankkimiseen kuin uusien retkeilymajareittien luomiseen. Reittien hankintaa ei järjestö kuitenkaan kokonaan unohtanut vaan järjesti retkeilijöille vuosittain reittiselostuskilpailuja.

Retkeilymajajärjestö katsoi tehtäväkseen myös retkeilijöiden kouluttamisen, minkä vuoksi se jo vuonna 1936 järjesti retkeily- ja retkeilynjohtajakurssit.³²⁹ Myös koulutuksen osuus väheni SRM:n toiminnassa 1930-luvun loppuvuosina ja ns. retkeilykoulutus jäi pääasiassa Suo-

³²⁶Retkeilymajaopas 1937, s.38-44.

³²⁷SRMA, hallituksen kokous 14.3.1937.

³²⁸SRMA, toimintakertomus 1.11.1936 - 31.10.1937, s.2.

³²⁹SRMA, hallituksen kokous 31.3.1936 ja työvaliokunnan kokous 27.9.1936.

men Opintoretkeilijain liiton ja sen jäsenkerhojen asiaksi.

SRM:n keskeisin tehtävä oli retkeilijöiden majoittamismahdollisuuksien edistäminen. Järjestö teki majojen hoitajien kanssa sopimukset ja laati kaikille majoille kansainvälisen käytännön mukaiset järjestyssäännöt, yhtenäiset hinnat ja minimivaatimukset. Vuodepaikan hinnaksi asetettiin 5 -7 markkaa yöltä ja alle 20 vuotiaille sekä viimeisimmäksi saapuneilla oli etusija muihin retkeilijöihin nähden. Aluksi SRM pyrki asettamaan retkeilykorttinsa retkeilymajaan pääsyn ehdoksi sekä antamaan majoituksessa etusijan retkeilijöille, jotka kulkivat jalkaisin, polkupyörällä, kanootilla tai suksilla. Autolla liikkuville majoitus olisi annettu vasta näiden jälkeen.³³⁰ Käytännössä majojen hoitajat eivät viimeksimainittuja rajoituksia noudattaneet.

SRM:n majankäyttöä koskevissa ohjeissa puututtiin myös majajärjestykseen ja retkeilijöiden käyttäytymiseen. Alkoholin käyttö ja tupakointi oli kielletty eikä päiväsaikaan vuoteilla saanut loikoilla, nukkumaan piti retkeilijöiden mennä viimeistään kello 22 ja osallistua ennen lähtöään majan siivoukseen. Sääntöjenrikkokojalta majanhoitaja saattoi takavarikoida retkeilykortin, mistä seurasi se, että korttinsa menettänyt retkeilijä ei enää päässyt muihin SRM:n retkeilymajiin. Käytäntö retkeilymajoissa saattoi tosin olla erilainen kuin mitä ohjeet olisivat edellyttäneet, eikä SRM saanut retkeilykorttiin perustuvaa käytäntöä toimivaksi. Majat eivät sitä kävijöiltään vaatineet eikä korttien jakelu ensialkuun sujunut; retkeilykorttia tuskin tunnettiinkaan.³³¹ Retkeilykortit tulivat käyttöön vuonna 1937 ja vuosikymmenen loppuun mennessä niitä oli lunastettu vain muutamia satoja kappaleita, vaikka tänä aikana pelkästään SRM:n retkeilymajoissa oli ollut yhteensä lähes 60 000 yöpymistä.³³²

Jonkinlaista rajanvetokeskustelua käytiin 1930-luvun loppuvuosina siitä minkälainen rooli majoituksen tuottajana oli matkailijayhdistyksellä retkeilymajajärjestöllä sekä yksityisellä sektorilla. Matkailijayhdistyksen tehtävänä todettiin olevan keskittyä omien majojensa hoitoon kun taas retkeilymajajärjestön pyrkimyksenä oli toimia toisten omistamien ja hoitamien majojen yhteiselimenä.³³³ Matkailijayhdistyksen johtokunnan puheenjohtaja Jalmar Castrén selvensi vuosikokouksessa matkailijayhdistyksen roolia matkailupalvelujen tuottaja-

³³⁰Retkeilijä n:o 5-6 1936, s.60.

³³¹SRMA, työvaliokunnan kokous 22.9.1939. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1937, s.36-39.

³³²SRMA, toimintakertomus 1.11.1938-31.12.1939, s.3-4.

³³³SRMA, hallituksen kokous 2.5.1939.

na: "Suomen Matkailijayhdistys rakentaa vain sinne missä muilla ei ole mahdollisuutta rakentaa. Rintamailla matkailu- ja retkeilymajojen rakentaminen jää kuntien, kaupunkien ja yksityistenkin asiaksi."³³⁴ Vaikka Castrènin lausuma oli tarkoitettu paljon laajemmalle yleisölle kuin vain retkeilymajajärjestölle, niin se silti kuvastaa myös näiden järjestöjen pyrkimysten välisiä eroja.

Paikoin retkeilijöiden majoittamistoiminta joutui etsimään tilaansa myös yksityisten majoituspalvelujen lomasta. Esimerkiksi Suursaaren Suurkylän kansakoulun opettaja sai koulunsa johtokunnalta vuonna 1935 huomautuksen avattuaan koulun luokkahuoneet retkeilijöiden käyttöön ilman johtokunnan lupaa. Opettaja oli myös mainostanut edullista majoitusta lehdissä ja ottanut vastaan myös yksittäisiä matkailijoita eikä pelkästään retkeileviä ryhmiä. Koululaismatkailu oli näin ollen astunut yleisen matkailun reviirille, mikä herätti pahennusta paikkakunnalla. Närkästyksen taustalla oli se, että Suursaaren matkailuolot olivat poikkeuksellisen kehittyneet ja Suursaassa oli kesävieraiden täysihoidosta muodostunut paikallisille asukkaille tärkeä sivuelinkeino. Vieraiden majoittamista hoiti saarelaisten itsensä perustama osuuskunta,³³⁵ eivätkä kyläläiset hyväksyneet kansakoulun käyttöä halpana kilpailijana matkailijoiden markoista. Sinnikäs opettaja ei kuitenkaan halunnut sivutoimestaan luopua vaan avasi sittemmin vuonna 1938 retkeilymajan, jota hän tosin joutui pitämään kansakoulun piharakennuksessa, koska hänelle ei annettu lupaa käyttää luokkahuoneita majoitukseen.³³⁶

4.2.3.2. SUOMEN RETKEILYMAJAJÄRJESTÖN MAJAT 1930-LUVULLA

SRM:n ensimmäisen toimintavuoden 1936 aikana ehdittiin retkeilymajat perustamaan vain Helsinkiin, Viipuriin ja Vääksyn kanavalle Asikkalaan. Sen sijaan järjestön työssä keskityttiin retkeilymajatoiminnan julkiseksi tekemiseen ja markkinoitiin mm. lehtikirjoituksin, joissa käsiteltiin retkeilymajojen perustamista. Jälleen kerran retkeilyasiassa käännyttiin kuntien puoleen. SRM lähetti 158:lle kaupunki-, kauppala-, ja maalaiskunnalle kirjelmän, jossa oli ohjeet majan perustamisesta, malli majojen järjestyssäännöistä ja niiden käyttöä koskevat ohjeet sekä minimivaatimukset. Retkeilymajojen ylläpidosta kiinnostuneet yksityi-

³³⁴Suomen Matkailu, n:o 2 1936, s.16.

³³⁵Levämäki 1937, s.25.

³³⁶KA, ORLA, retkeilyasiamiehiltä ym. saapuneet pöytäkirjat ja kertomukset, ote Suursaaren Suurkylän kansakoulun johtokunnan kokouspöytäkirjasta 11.8.1935. Eb. ; SRMA, työvaliokunnan kokous 21.4.1938.

set ja yhteisöt ottivat yhteyttä SRM:ään ja neuvottelujen tuloksena seuraavana kesänä saattoi 22 majaa eri puolilla Suomea kiinnittää seinälleen emalisen SRM-kilven.³³⁷

Vuoden 1937 majoista yhdeksän oli Suomen Matkailijayhdistyksen matkailijamajoja, joihin oli järjestetty yhteismajoitustiloja retkeilijöiden varalle. SMY myönsi ensimmäisenä vuonna näissä majoissa myös alennuksen SRM:n retkeilykortin haltijoille. Vuonna 1938 retkeilymajoja oli yhteensä 39 kappaletta, joista SMY:n matkailumajoja oli 12 majaa. Seuraavana vuonna retkeilymajoja oli SMY:n 14 majan kanssa yhteensä 59 kappaletta. SMY:n majat eivät kuuluneet suoranaisesti SRM:n majajärjestöön ja ne olivat hinnaltaan jonkin verran SRM:n majoja kalliimpia eikä niissä muutenkaan noudatettu SRM:n ohjeita. Mutta alkuvuosina SMY myönsi SRM:n retkeilykortilla näissä majoissa alennuksia ja SRM julkaisi niistä tiedot oman majarenkansa tietojen mukana. SMY:n majat paransivat oleellisesti retkeilijöiden majoitusmahdollisuuksia ja täydensivät varsinkin Lapin harvaa majoitusverkkoa, minkä vuoksi ne aina lueteltiin retkeilymajaoppaissa SRM:n omien majojen ohessa.³³⁸

Suomen retkeilymajajärjestö julkaisi vuosittain retkeilymajaopasta, jossa kerrottiin majojen sijainti, paikkakunnan nähtävyydet, lähimmät retkeilymajat ja muita retkeilijöiden kannalta tärkeitä tietoja. Oppaat julkaistiin toukokuussa, joten ne olivat aina ennakkotietoja seuraavalta kesältä. On siis syytä muistaa, että esimerkiksi vuoden 1939 syksyä ja talvea koskevat tiedot kuvastavat majanhoitajien pyrkimyksiä, jotka olisivat suunnilleen toteutunut ilman talvisotaa.

³³⁷SRMA, toimintakertomus 11.12.1935-31.10.1936, s.2. ja 1.11.1936 - 31.10.1937, s.3.

³³⁸SRM, Suomen retkeilymajat 1937, s.10-21. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1938, s.10-31. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1939, s.12-44 ja s.51-52.

Taulukko 6.

Suomessa vuosina 1937-1940 toimineiden retkeilymajojen ja niissä olleiden vuodepaikkojen lukumäärä yhteensä. Suluissa myös talvella avoinna olleiden majojen ja vuodepaikkojen lukumäärä.³³⁹

Vuosi	majoja kpl, joista ympäri vuoden avoinna (kpl)	vuodepaikkoja kpl, joista ympäri vuoden käytössä (kpl)
1937	22 (9)	667 (385)
1938	39 (24)	1086 (599)
1939	59 (39)	1368 (803)
1940	14 (10)	563 (406)

Uusia majoja perustettiin vuosittain, joten vuosina 1936-1939 majoja oli ollut toiminnassa kaikkiaan 65 kappaletta. Talvisodan vuoksi vuoden 1940 retkeilymajojen lukumäärä selvästi romahti: kahdeksan majaa jäi luovutetulle alueelle ja useita joutui siirtoväen ja puolustusvoimien käyttöön. SRM sai muutamia uusiakin majoja kesäksi 1940, mutta SMY:n matkailumajoja ei enää ole mukana vuoden 1940 luvuissa. Vaikka ulkomaalaisia matkailijoita ei puhjenneen suursodan vuoksi Suomeen voitu Ruotsia kauempaa odottaakaan ja vaikka olympiahaavekin romahti niin silti säilyi usko kotimaan matkailuun. Erkki Markkanen on kiinnittänyt huomiota matkailuväen toiveikkuuteen kotimaan matkailun säilymisestä vireänä talvisodan jälkeenkin.³⁴⁰ Toiveikkuuden voi hyvin ymmärtää sillä ulkomaan matkailuväylien sulkeuduttua kysynnän uskottiin suuntautuvan kotimaan matkailuun. Samankaltainen toiveikkuus matkailun nopeaan toipumiseen näkyi myös retkeilyväen piirissä. Toihan tuore vuosilomalaki Suomeen lisää huomattavan potentiaalisen matkailijajoukon, joka tarvitsi runsaasti edullisia majoituspaikkoja.

Retkeilymajojen lukumäärän kasvuun 1930-luvun loppuvuosina vaikutti ensisijaisesti retkeilyharrastuksen lisääntyminen. Helsinkiin myönnetty vuoden 1940 olympialaiset ja tulollaan oleva vuosilomalaki pitivät yllä odotuksia retkeilijämäärien pysymisestäkin korkeina. Myös

³³⁹SRMA, toimintakertomus 1.11.1936-31.10.1937, s.3. ; toimintakertomus 1.11.1937-31.10.1938, s.2. ; toimintakertomus 1.11.1938-31.12.1939, s.3. ; toimintakertomus 1940, s.5. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1937, s.10-21. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1938, s.10-31, ; SRM, Suomen retkeilymajat 1939, s.12-44 ja 51-52. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1940, s. 10-20. Vuoden 1937 lukuihin sisältyy yhdeksän SMY:n matkailumajaa, vuoden 1938 lukuihin 12 SMY:n majaa ja vuoden 1939 lukuihin 14 SMY:n majaa.

³⁴⁰Hirn, Markkanen 1987, s.295 ja 326.

talvisin avoinna olleiden majojen lukumäärä kasvoi, mikä johtui mm. siitä, että Lapin hiihtomatkojen suosio lisääntyi voimakkaasti ja matkailijayhdistyksen majoituspaikkoja ryhdyttiin sen vuoksi pitämään auki ympärivuotisesti.³⁴¹

Suomalaisten matkailutottumuksia noudatellen suurin osa retkeilymajoista perustettiin Itä-Suomeen, jossa matkailuelinkeinolla oli muuta maata vankemmat perinteet ja jossa sen vuoksi oltiin valmiimpia myös retkeilymajojen perustamiseen. Esimerkiksi Karjalan kannaksella oli yhteensä kuusi majaa. Myös helsinkiläisten vanhalle retkeilyseudulle Vihdin ja Lohjan tienoille perustettiin useita majoja. Tämä läntisen Uudenmaan retkeilyreitti ei aivan ehtinyt muotoutua valmiiksi ennen talvisotaa. Pohjanmaa ja länsi rannikko puolestaan muodostivat alueen, jossa ei ollut lainkaan retkeilymajoja. Yleensä retkeilymajojen perustamista pyrittiin ohjaamaan vesistöjen varrelle.³⁴²

Retkeilymajojen taso vaihteli huomattavasti. Asuinrakennukseen tuli kuulua myös päivähuone, minkä lisäksi piti olla ulkokuoneet, kellari ja sauna.³⁴³ Retkeilymajojen asiakkaat eivät olleet kovin vaativaisia majoituksensa suhteen ja tilojen askeettisuus puolestaan ilmensi retkeilytoiminnan yleisiä periaatteita sekä majatoiminnan pyrkimyksiä järjestää retkeilijöille yöpyminen mahdollisimman edullisesti. Ehkä Suomen korkeatasoisimmat puitteet retkeilijöiden majoitukseen löytyivät 1930-luvulla Rovaniemeltä matkailijayhdistyksen hotelli Pohjanhovista, joka ensimmäisenä matkailuhotellina Suomessa varasi yhteismajoitustiloja retkeilijöille. Pohjanhovin joukkomajoitushuoneisiin mahtui 50 yöpyjää.³⁴⁴

Retkeilymajojen ylläpitäjät voidaan jakaa kolmeen pääluokkaan: yksityisiin, kuntiin ja yhdistyksiin. Yksityiset luokassa muodostavat huomattavan ryhmän erilaiset majoitusyrittäjät. Luontevaa oli sijoittaa retkeilymaja osaksi jo toimivaa majoitusyrittäystä, ja koska retkeilymaja saattoi olla toiminnassa vain kesäajan kävi päinsä myös perustaa maja jonkin täysihoitolan tai matkustajakodin ullakolle tai sivurakennukseen. Retkeilymajojen hoito ei yksinään riittänyt elantoon, mutta se sopi monelle muun ammatin harjoittajalle sivutoimeksi. Tämän vuoksi majojen hoitajina toimi opettajia ja maanviljelijöitä tai esimerkiksi Sukevalla metsänvartija ja Korpiselällä paikkakunnan poliisi. Yksityistalouksissa sijaitsevilla retkeily-

³⁴¹Levämäki 1937, s.27-28.

³⁴²SRM, Suomen retkeilymajat 1939, s.48-49.

³⁴³SRMA, edustajiston kokous 13.12.1936.

³⁴⁴Suomen Matkailu n:o 4 1936, s.16.

majoissa oli yleensä vain 10-20 vuodepaikkaa ja ne sijaitsivat maaseudulla tai pienissä taajamissa. Niissä kävi myös yöpyjiä kaikkein vähiten.³⁴⁵

Majojen perustajilla ei ilmeisesti aina ollut ennakkokäsitystä siitä onko paikkakunnalla tarvetta retkeilymajalle, koska muutamassa paikassa majanpito loppui huonon kannattavuuden vuoksi jo ensimmäisen kesän jälkeen. Esimerkiksi Oriveden majassa ei ollut vielä kahden toimintakesän jälkeenkään ollut yhtään yöpyjää. Retkeilymajojen oli määrä tarjota retkeilijöille vain aivan vaatimaton yhteismajoitus mahdollisimman halvalla, joten onnistuessaankaan retkeilymajatoiminnan ei ollut tarkoitus tuottaa sanottavaa voittoa. Majanpitäjällä oli yrityksestään myös taloudellinen riski. Myöskään SRM:n aluksi kaavailemat retkeilymajareitit eivät näytä saaneen suosiota, sillä heikointa majanpito oli syrjäisillä maaseutupaikkakunnilla ja kannattavimpia majat olivat suurimmissa kaupungeissa.³⁴⁶

Taulukko 7.

Vuosien 1936-1939 aikana Suomessa toimineiden retkeilymajojen ylläpitäjät

Retkeilymajan hoitaja	Retkeilymajoja kpl
yksityinen	28
kaupunki, kauppala tai kunta	15
yhdistys	22*

*lukuun sisältyy 15 Suomen matkailijayhdistyksen matkailumajaa

Vuoden ympäri avoinna olevia ja pelkästään retkeilymajakäytössä toimivia majoja asettivat vain suurimmat kaupungit: Helsingissä oli retkeilymajassa noin 150 vuodepaikkaa, Turussa 60-90 vuodepaikkaa, Viipurissa 75-150 vuodepaikkaa, ja Tampereella 46-82 vuodepaikkaa. Savonlinnassa oli myös ympäri vuoden toimiva 70 paikkainen retkeilymaja, jota tosin hoiti NNKY eikä kaupunki. Usein kaupunkien retkeilymajat perustettiin koulurakennusten tiloihin, minkä vuoksi ne olivat avoinna vain kesäisin. Kansakoulun tiloissa toimi retkeilymaja esimerkiksi Jyväskylässä ja Lahdessa. Maaseudulla kunnat eivät juurikaan lähteneet ylläpitämään retkeilymajoja, vaan jättivät majojen perustamisen yksityisten ja yhdistysten tehtäväksi.³⁴⁷

³⁴⁵SRM, Suomen retkeilymajat 1937, s.10-21. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1938, s.10-31. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1939, s.12-44. ja 51-52.

³⁴⁶SRMA, toimintakertomus 1.11.1938-31.12.1939, s.3. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1937, s.10-21. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1938, s.10-31. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1939, s. 12-44 ja s.51-52.

³⁴⁷ibid

Retkeilymajoja ylläpitävien yhdistysten joukossa oli mm. nuorisoseura, Lotta Svärd -järjestö, Suojeluskunta ja NNKY. Esimerkiksi Terijoella ja Värtsilässä retkeilymajaa pidettiin suojeluskunnan talossa ja Nuuksiolla nuorisoseuran talossa. Yhdistysten hoitamia retkeilymajoja oli itseasiassa vähän. Yhtään partiolaisten, urheiluseuran tai retkeilykerhon ylläpitämää majaa ei ollut mukana Suomen Retkeilymajajärjestössä.³⁴⁸

4.2.4. TELTTAILU

Voimassa oli sääntö, että leiriytyminen oli sallittua vain maanomistajan luvalla. Suomea kuitenkin mainostettiin 1930 -luvulla retkeilyn ihannemaana ja luotiin ulkomaalaisille osin virheellistä käsitystä siitä, että telttailu olisi vapaata kaikkialla maassa.³⁴⁹ Finland, eldorado of the campers -tyyppinen markkinointi liittyi kuitenkin pääasiassa Lapin ja Petsamon nousuun matkailukohteeksi, jossa oli luontaiset retkeilymaastot. Lapissa välimatkat olivat pitkiä, matkailumajoja ja -hotelleja oli harvassa ja nekin sesonkiaikana täysiä. Yksityinen maanomistus ei myöskään ollut esteenä leiriytymiselle, koska valtion maata oli runsaasti. Jäämerentie valmistui Liinahamariin saakka vuonna 1930, mutta majoitustiloja ei tien varrella juurikaan ollut, mikä osaltaan lisäsi telttojen käyttöä yöpymiseen. Yleisemminkin koko maassa oli camping-matkailun viriämiselle edellytyksenä yksityisautoilun ja pyöräilynkin nopea lisääntyminen, teiden paraneminen ja tieverkon laajeneminen. Matkailija sai autoiltaan vapauden liikkumiseen ja telttailun myötä myös riippumattomuuden majoituksesta.³⁵⁰

Leirintäharrastajat alkoivat eri maissa muodostaa kansallisia yhdistyksiä jo 1900-luvun alussa. Camping Club of Great Britain and Ireland perustettiin 1901 ja sitä seurasivat vastaavat järjestöt Belgiassa, Ranskassa, Hollannissa ja Italiassa. Kansalliset järjestöt muodostivat vuonna 1933 kansainvälisen leirintäliiton.³⁵¹ Ulkomailla muotiin tullut retkeilyharrastus näkyi myös Suomessa vierasmaalaisten turistien kiinnostuksen kohdistumisena suomalaisiin retkeilyoloihin, minkä myös Suomen Matkailijayhdistys huomasi. Se hankki Lapista mm. mairinnousupaikkoja retkeilijöiden käyttöön sekä järjesti ylläpitämiensä matkailumajojen

³⁴⁸ibid

³⁴⁹Leppävuori Kirsi, Suomi, monien mahdollisuuksien matkailumaa. Suomen matkailumainonta ulkomaille vuosina 1887-1939. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1991, s.132.

³⁵⁰Musikka Väinö, Autoretkely, Retkeilyn opas. Porvoo 1937, s.118. ; Retkeilyintoilijat. Suomen matkailulehti n:o 6 1934, s.15.

³⁵¹Tuomisto Antero, Leirintämatkailu - leirintäalueyrittäjän opaskirja. Turku 1978. s.71.

yhteyteen leirintäalueita, joiden tarkoituksena oli helpottaa retkeilijöiden majoittumista sekä tarjota lisämajoitustilaa ruuhka-aikoina. Ensimmäiset matkailijayhdistyksen leirintäalueet syntyivät vuonna 1937 Hetan, Inarin, Ivalon, Kolin, Kolttakönkään, Liinahamarin, Vaalan, Virtaniemen ja Yläluostarin matkailumajojen läheisyyteen.³⁵² Näissä samoissa matkailumajoissa oli muutoinkin retkeilymajatyypistä yhteismajoitusta ja ne sijaitsivat Kolia ja Vaalaa lukuun ottamatta pohjoisessa Lapissa. Petsamossa Kolttakönkään matkailumajan tuhouduttua tulipalossa juhannuksena 1937 jouduttiin asiakkaat kahtena kesänä majoittamaan kokonaan telttakylään. Tulipalon vuoksi sai leirielämään totutella tuhatkunta matkailijaa.³⁵³

Retkeilijöiden majoitusmuotona telttailualueiden kehittämisen katsottiin kuuluvan varsinkin SRM:n asiaksi.³⁵⁴ Ainakin 29 retkeilymajaa olikin varannut lähistöltään alueen omassa teltassa yöpyviä retkeilijöitä varten. Näin telttailija saattoi retkeilymajan asiakkaana käyttää majojen keittiö- ja peseytymispalveluja vaikka ei yöpynytäkään itse majassa. Telttailualueita oli varsinkin maaseudulla sijaitsevien majojen yhteydessä sen sijaan kaupungeissa tai taajamissa leirintäalueen osoittaminen retkeilymajojen lähistöltä oli vaikeampaa. Retkeilymajajärjestö ei hinnoitellut telttailua, vaan retkeilijän tuli sopia asiasta majanhoitajan kanssa.³⁵⁵

Amerikkalainen camping -harrastus tunnettiin Suomenkin matkailupiireissä jo 1910 -luvulla. Suurkaupunkien asukkailla oli tapana ryhmänä pystyttää erämaahan leiri, josta tehtiin retkiä lähiympäristöön. Vuonna 1914 *Matkailulehdessä* esiteltiin amerikkalainen kenttäkeittäökin retkeilijöiden tukikohtavarustuksena.³⁵⁶

Retkeilyn lisääntyessä alkoi edellisen kaltainen harrastustoiminta myös Suomessa, jossa ensimmäisiä leiripaikkoja alkoi syntyä 1930-luvulla muutamien suomalaisten kaupunkien läheisyyteen. Näitä alueita ei oltu varsinaisesti perustettu telttailien matkustavien tarpeisiin, vaikka ne eniten muistuttivat myöhemmin syntyneitä leirintäalueita. Nämä kaupunkien telttailualueet oli tarkoitettu pääasiassa kaupunkien omalle väestölle vapaa-ajan ja viikonloppujen virkistyskäyttöön samaan tapaan kuin siirtolapuutarhat. Monelle vapaa-aikaa 1930-

³⁵²Partanen Seppo J. , Jääskeläinen, O. Ensio, 1887-1987 Suomen matkailuliitto. Helsinki 1986, s.10.

³⁵³Hirn, Markkanen 1987, s.222.

³⁵⁴KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.5.1936. Ca1. ; SRMA, hallituksen kokous 15.1.1936.

³⁵⁵SRM, Suomen retkeilymajat 1937, s.10-21. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1938, s.10-31 ja s.71-72. ; SRM, Suomen retkeilymajat 1939, s.12-44.

³⁵⁶Matkailulehti n:o 3 1914, s.74-80.

luvulla viettävälle suomalaiselle alkoivat hiekkaranta vesi, aurinko ja telttaleiri muodostaa kesäisen lomapaikan elementit.³⁵⁷ Kaupungit vahvistivat alueiden järjestyssäännöt sekä vuokrasivat telttapalstat, joilla kupoli- ja harjamalliset Soppu- ja Camping-teltat tai jopa pahviset, pientä leikkimökkiä muistuttavat Enso -majat ns. viikonloppumajat saattoivat olla läpi kesän. Tällainen telttakylä oli tapahtumien puitteena esimerkiksi Matti Kassilan vuonna 1954 ohjaamassa elokuvassa *Sininen viikko*.

Helsingin kaupunki oli osoittanut telttailualueiksi Kivinokan, Varsasaaren ja Samasaaren, joissa oli yhteensä 1 300 vakituista 20 markan hintaista telttapaikkaa. Näiden lisäksi Helsingissä oli kaksi maksutonta viikonloppupaikkaa: Lauttasaari ja Turholma sekä Degerö, jonka kaupunki oli luovuttanut vuonna 1934 paikallisille retkeilykerhoille. Viimeksimainittua suositeltiin myös leirintämatkailijoiden käyttöön. Tällaisia telttailupaikkoja oli 1930-luvun lopulla myös Turussa, Viipurissa ja Hämeenlinnassa.³⁵⁸

Vaikka telttailu oli 1930 -luvulla vilkastakin niin varsinainen leirintämatkailu oli vielä uutta. Leirintämatkailu tai camping -matkailu oli käsitteenäkin Suomessa jokseenkin uusi. Esimerkiksi, kun National Fitness Council For Scotland -järjestö esitti vuonna 1938 Suomen ulkoministeriölle kyselyn Suomessa olevista leirintään sopivista alueista, niin sopivan termin puuttuessa käyttivät ulkoministeriö ja retkeilylautakunta kirjeenvaihdossaan camping -sanana suomalaista väännöstä "kämppäily". Retkeilylautakunta suositteli skotlantilaisille Degerön leiripaikkaa, mutta muutoin totesi tarjonnan olevan niukkaa.³⁵⁹

Suomen Opintoretkeilijäin liitto yritti jo vuonna 1933 jäsenkerhojensa avulla löytää sopivia maa-alueita, jotka sopisivat kiertomatkeilijoille telttaleirioleskeluun. Liitto lupasi huolehtia alueiden vuokrauksesta sekä muista käytännön toimituksista.³⁶⁰ Myös opetusministeriön retkeilylautakunta pyrki asiamiestensä välityksellä löytämään sopivia telttailualueita vuosina 1934 ja 1936. Kiertokirjeitse etsittiin vesistöjen varrella sijaitsevia mairinnousualueita, jotka

³⁵⁷Louhikko E. K. , Pientä opastusta matkailusta ja retkeilystä lomankäytössä. Tampere 1941, s.16.

³⁵⁸KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, Helsingin kaupungin kiinteistötoimiston kanssa 23.9.1938. ; KA, ORLA, viranomaisilta ym saapuneita kirjeitä, tiedotuksia ym. kirjeenvaihto ulkoministeriön kanssa 26.11.1938. Fb.

³⁵⁹KA, ORLA, viranomaisilta ym saapuneita kirjeitä, tiedotuksia ym. kirjeenvaihto ulkoministeriön kanssa, 28.10.1938 ja 26.11.1938. Fb. ; Matkailija 1935 (näyttenumero), s.11.

³⁶⁰Teini, joulukuu 1933, s.27.

sopisivat leirintään ja sijaitsisivat mieluummin valtion mailla. Mahdollisuudesta telttapaikojen perustamiseen valtion maille oli retkeilylautakunta alustavasti neuvotellut tie- ja vesirakennushallituksen pääjohtajan kanssa.³⁶¹ Vastauksia lautakunta onnistui saamaan vain kaksi kappaletta, joista toinen tuli Mikkelistä ja toinen Lappeenrannasta.³⁶² Myös Suomen matkailijayhdistys suunnitteli leirintäalueiden perustamista olympialaisia varten, mutta totesi, että niiden perustamiseen tarvitaan ennen kaikkea paikallisten voimien esimerkiksi kuntien, SMY:n tai Lotta Svärd -järjestöjen paikallisosastojen apua.³⁶³ Tyypillistä näille hankkeille oli se, että valtakunnalliset liitot ja matkailu- ja retkeilyelimet pyrkivät vaikuttamaan taustalta ja innostamaan paikallisia elimiä telttailualueiden perustamiseen.

Leiripaikkojen löytymisen esteenä oli usein yksityisten maanomistajien haluttomuus vuokrata maitaan yleisiksi leirialueiksi. Pelättiin retkeilijöiden turmelevan puustoa ja viljelyksiä tai aiheuttavan metsäpaloja. Helpompaa oli löytää alueita järjestetyille leireille, joita esimerkiksi retkeilykerhot ja SOL järjestivät, kuin vapaalle leiriytymiselle.³⁶⁴ Valmistautuminen vuoden 1940 olympialaisia varten vei myös leirintäasiaa eteenpäin, sillä kisojen järjestelytoimikunnan majoitusjaosto kaavaili kisavieraita varten Helsingin ympäristöön useita telttailualueita, joita SRM ilmoitti olevansa halukas kisojen jälkeen hoitamaan.³⁶⁵

5. KANSAINVÄLISYYS SUOMEN RETKEILYSSÄ 1920- JA 1930-LUVUILLA

Suomen matkailijayhdistyksen päätavoite toimintansa alkuvaiheessa oli luoda Suomeen riittävät matkailun perusedellytykset: perustaa majoituspaikkoja, luoda liikenneyhteyksiä ja avata ravintoloita sekä nostaa näiden laatua. Edellä luetelluista seikoista piti matkailijoille myös välittää tietoa, minkä vuoksi oppaiden ja aikataulujen vuosittainen julkaiseminen nousi yhdeksi matkailijayhdistyksen keskeisimmistä tehtävistä. Näillä toimilla syntyvän matkailuliikenteen ajateltiin muodostuvan pääasiassa kotimaan matkailijoista ja pienemmässä määrässä ulkomaalaisista turisteista; kotimaisen matkailuliikenteen myötä ajateltiin luoda matkailulle perusta, jonka jälkeen myös ulkomaalaisia turisteja olisi mahdollista houkuttaa

³⁶¹KA, ORLA, kiertokirjeitä, 8.1.1936. Dc.

³⁶²KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.5.1936. Ca1.

³⁶³Suomen Matkailu n:o 4 1938, s.9. ; Soini Yrjö, Matkailu olympiakisojen yhteydessä. Suomen I matkailukongressi, 1938, s.93

³⁶⁴KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihtoa, vuokrasopimuskonsepti SOL:n leirialueesta Karkussa 1.8.1939. ; Helsingin ympäristölehti 20.8.1938.

³⁶⁵SRMA, työvaliokunnan kokous 25.10.1938.

Suomeen matkaillemaan.³⁶⁶

5.1. PIENIN ASKELIN ALKUUN 1920-LUVULLA

Retkeilyliikenteen luomisen alkuvaihe muistuttaa edellä kuvatulla tavalla matkailutoiminnan perustamisen alkuvaihetta. Suomesta puutuivat vielä 1920-luvulla retkeilijäryhmille tarkoitetut halvat yhteismajoitustilat ja ruokailumahdollisuudet sekä rautateiden edulliset seurueli-put. Suomessa ei ollut valmiuksia ulkomaisten retkeilijäryhmien vastaanottoon, minkä vuoksi haluttiin ulkomaisten ryhmien määrä pitää pienenä ja varata vähäiset resurssit pääasiassa kotimaisten retkeilijöiden käyttöön. Toisaalta on muistettava, että retkeilyaate oli Suomessa sävyltään vahvasti kansallisia arvoja korostavaa. Sen pyrkimyksenä oli tehdä matkailun avulla Suomi isänmaana tutuksi suomalaiselle nuorisolle - ulkomaanmatkailun edistäminen ei ollut sen tavoitteissa etusijalla.

Kansainvälisyys kuului kuitenkin oleellisena osana matkailuun ja myös nuorison harrastamaan retkeilyyn. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa Kansainliitto pyrki edistämään matkailun tutkimusta ja poistamaan ihmisten matkailua rajoittavia tekijöitä. Maailmanrauhan järjestönä Kansainliitto tunsu myös aatteellista kiinnostusta matkailua kohtaan; pidettiin matkailua keinona vähentää kansojen välisiä ennakkoluuloja ja sitä kautta välineenä kestävän kansainvälisen rauhan rakentamisessa. Erityisesti korostettiin nuorison matkailun merkitystä, jonka avulla kasvatettaisiin uusi sukupolvi, joka olisi oma-kohtaisesti oppinut tuntemaan muita kansoja ja vieraita tapoja ja olisi siksi vapaa valtioiden välejä haittaavista ennakkoluuloista.³⁶⁷ Suomen lähimenneisyydessä käyty sisällissota muokkasi suomalaisten omia käsityksiä. Näkemys matkailun merkityksestä sodan syyn poistajana taipui Suomessa kansallisiin puitteisiin, minkä vuoksi sovitettavat ristiriidat eivät löytyneet niinkään kansojen vaan yhteiskuntaluokkien välisistä suhteista.

Kansainliitto kehotti 28.9.1923 Genevessä pitämässään kokouksessa jäsenmaitaan suosimaan opiskelevien nuorten ulkomaanmatkailua. Käytännössä tämä tarkoitti esimerkiksi naapurimaiden retkeilijäryhmille myönnettyjä rautatielippujen hinnanalennuksia, joista valtiot vastavuoroisesti keskenään sopivat. Kansainvälinen rautatieliitto puolestaan julkaisi syksyllä 1924 kiertokirjeen, johon oli koottu luettelo Euroopassa voimassa olleista opinto-

³⁶⁶Hirn, Markkanen 1987, s.154.

³⁶⁷Nimimerkki Rivimies, Retkeilytyö - rauhantyö. Teini n:o 4-6 1933, s.2. (Rivimies on Teinin vastaava toimittaja Toivo Saarentaus) ; Matkailukomitea 1937 n:o 4, s.8.

retkeläisten alennuksista rautateillä. Useat maat myönsivät ns. opintoretkialennuksia omalle nuorisolleen. Vierasmaalaisille opintoretkeilijöille maat myönsivät vastaavia alennuksia, mutta ne edellyttivät samanlaisia alennuksia omille kansalaisilleen. Tällainen käytäntö oli esimerkiksi Suomen ja Ruotsin välillä jo vuodesta 1926 lähtien. Ruotsalaiset koululaisryhmät saivat Suomen rautateillä lippunsa 50 prosentin alennuksella. Ruotsissa retkeilijöille oli myönnetty rautatielippuihin 62,5 prosentin alennus, joka myönnettiin myös suomalaisille retkeilijöille.³⁶⁸ Tässä tapauksessa vastavuoroisuus siis näyttää hieman suosineen suomalaisia.

Retkeilylautakunta käsitti Kansainliiton antamat suositukset lähtökohdaksi kansainväliselle retkeilylle. Vastavuoroisuusperiaatteesta retkeilylautakunta pyrki pitämään kiinni ehdottoman tiukasti sekä päättämään kaikista ulkomaille tehtävistä retkistä erikseen.³⁶⁹ Tämän vuoksi lautakunta ei suhtautunut kovin suopeasti suomalaisten ulkomaille tekemiin omatoimisiin retkiin, jos niihin pyrittiin opintoretkeilyjen nimissä hankkimaan ulkomaisten viranomaisten apua tai jotain normaaliin turistiliikenteeseen kuulumattomia alennuksia tai matkustushelpotuksia.

Varsin kuvaavaa oli retkeilylautakunnan suhtautuminen esimerkiksi opintoretkeilyseura Studio r.l:n ulkomaisiin retkiin 1920-luvun alussa. Studio järjesti opettajille ja opiskelijoille tarkoitettuja seuramatkoja eri puolille Eurooppaa kesällä 1923, 1924, ja 1925.³⁷⁰ Opintoretkeilyyn vedoten Studio sai, Suomen ulkoministeriön tuella, hankittua alennuksia kuljetuksiinsa eri maissa. Kirjeenvaihdossaan ulkoministeriön sekä kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeriön kanssa retkeilylautakunta paheksui studiolaisten omatoimisuutta heidän ohittaessaan retkeilylautakunnan ja esiintyessään ikään kuin Suomen virallisina edustajina ja virallisina opintoretkeilijöinä. Varsin paheksuttavana pidettiin heidän pyrkimystään päästä Roomassa paavin vastaanotolle.³⁷¹

Retkeilylautakunnan herkkänahkaisuuden ymmärtää, koska se pelkäsi niitä vaikeuksia, joita seuraisi jos suuret määrät ulkomaisia retkeilijäryhmiä saapuisi Suomeen ja vaatisi Studion

³⁶⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1.; KA, ORLA, kirjetoisteet, 6.2.1928. Db.

³⁶⁹Retkeilykirja 1929, s.91.

³⁷⁰Opettajain Lehti n:o 9 1924, s. 118 ja n:o 14 1925, s. 213.

³⁷¹KA, ORLA, konseptit ja toisteet, päiväämätön kirjekonsepti kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeriölle v. 1924 ja kirje ulkoministeriöön 23.2.1925. Db.

saamiin matkustushelpotuksiin vedoten vastavuoroisia etuja majoittumiseensa ja kuljetuksiinsa Suomessa. Retkeilylautakunta ei halunnut joutua kansainvälisen retkeilyn periaatteisiin kuuluvan vastavuoroisuuden vuoksi velalliseksi, koska tarjottavaa sillä oli vielä kovin vähän. Retkeilylautakunta katsoi, että kaikki suomalaisten opintoretkeilyt ulkomaille tulisi keskittää lautakunnan alaisuuteen, jolloin se pystyisi kontrolloimaan sekä suomalaisten ulkomailla saamia että ulkomaalaisille Suomessa myönnettyjä opintoretkeilyhelpotuksia. Myönnettyistä alennuksista yms. retkeilylautakunta olisi ollut halukas pitämään rekisteriä, jolloin se olisi pystynyt valvomaan vastavuoroisuuden toteutumista.³⁷² Ilmeisesti tällaiseksi ulkomaisten retkien keskittämiseksi retkeilylautakunnan valvontaan tähtäsivät myös Koulumatkailutoimiston kesäksi 1925 kaavailemat seuramatkat Saksaan, Sveitsiin ja Italiaan. Studion järjestämien matkojen tapaan näitä seuramatkoja mainostettiin *Opettajain Lehdessä*: opettajille, opiskelijoille ja koulualalla toimiville virkamiehille tarkoitettuina opintoretkinä.³⁷³

Kansainvälinen retkeily ulottui 1920-luvulla pieninä puroina myös Suomeen; tosin ei täysin kitkatta. Opetusministeriön retkeilylautakunta esitti keväällä 1926 ulkoministeriön kautta toivomuksen eri maiden Suomen lähetystöille, että ulkomaista retkeilyliikennettä rajoitettaisiin Suomessa. Valmiudet ulkomaisten retkeilijöiden vastaanottoon olivat liian puutteelliset: majoituspaikkoja oli liian vähän ja varsinkin Helsingin ulkopuolelta ne puuttuivat vielä lähes kokonaan. Kotimaisten retkeilijöiden huoltoa varten Suomessa oli jo olemassa retkeilyasiamiesverkosto, joka huolehti myös majoituksen järjestämisestä. Mutta retkeilylautakunta ei halunnut rasittaa asiamiehiään vierasmaalaisilla retkeilijäryhmillä, vaan se toivoi ulkomaalaisten ryhmien matkustavan tavallisten turistien tapaan ja majoittuvan pääasiassa hotelleihin tai matkailijayhdistyksen matkailumajoihin eikä pyrkivän retkeilyasiamiesten järjestämiin tilapäismajoituksiin.³⁷⁴ Retkeilylautakunta vetosi myös asiamiestensä työmäärään, jota ulkomaalaisryhmien huoltaminen lisäisi kohtuuttomasti. Varsinkin sen vuoksi, että nämä ryhmät saattoivat ilmestyä vaatimaan majoitusta täysin ennalta ilmoittamatta, jopa kesken lukukauden. Retkeilyasiamiehet eivät itsekään olleet kovin halukkaita ryhtymään ulkomaalaisten ryhmien huoltajiksi, vaan he halusivat keskittyä kotimaisiin retkeilijöihin.³⁷⁵ Ulko-

³⁷²KA, ORLA, kirjekonseptit, kirje kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeriölle 6.2.1928. Db.

³⁷³Opettajain Lehti n:o 17 1925, s.278.

³⁷⁴KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1. ; KA, ORLA, konseptit ja toisteet, retkeilylautakunnan kirje ulkoministeriön sanomalehtiosastolle 15.3.1928. Db.

³⁷⁵KA, ORLA, puheita, Turun retkeilyasiamies Heikki Tilvis 23.10.1927. Ha.

maalaisten ryhmien suhteen retkeilylautakunta asetti toiveita vuonna 1927 Hämeenlinnassa avattuun Aulanko-Karlbergin matkailukeskukseen, jota pidettiin ensimmäisenä pysyvänä Helsingin ulkopuolella olevana kohteena, jonne myös ulkomaalaisia retkeilyjäryhmiä saattoi ohjata.³⁷⁶

Paitsi ettei Suomessa oltu valmistauduttu ulkomaisten retkeilijöiden runsaaseen tuloon, niin retkeilylautakunnan suhtautumisessa ulkomaiseen retkeilyyn oli myös pelkoa siitä, että vähällä rahalla matkustavat ryhmät pyrkisivät elämään paikallisen vieraanvaraisuuden turvin. Pelko oli osittain myös aiheellinen, esimerkiksi saksalaisten Wandervogel -ryhmien kuvattiin matkustelleen lähes ilman rahaa ja kustantaneen retkensä pääasiassa lahjoituksin ja avustuksin. Rahan kerääminen tanssi- ja lauluesityksillä muistutti kerjäämistä, eikä sitä varsinkaan ulkomaalaisilta retkeilyjäryhmiltä suvaittu.³⁷⁷ Tällaiset ulkomaisten retkeilijöiden Suomessa aiheuttamat ongelmat liitettiin juuri Wandervogel -järjestöön, jonka ensimmäinen 40 henkinen ryhmä saapui Suomeen jo vuonna 1922. Wandervogeleita kävi Suomessa varsinkin 1920-luvulla useita ryhmiä, joiden "miltei maanvaivaksi asti" nousutta retkeilyä pyrittiinkin hillitsemään sopimalla rajoituksista, joilla estettiin varattomien ja ilman paluulippuja olevien retkeilyjäryhmien pääsy Suomeen.³⁷⁸ Joitain mainintoja rahattomista ulkomaalaisista 1920-luvun retkeilyjöstä löytyy myöhemmin suomalaisista lehdistäkin.³⁷⁹ Kun ottaa huomioon Suomeen tulleiden ulkomaisten matkailijamäärien vähyden 1920-luvulla, niin kovin yleiseksi ongelmaksi eivät rahattomat ulkomaiset retkeilyjäryhmät kuitenkaan nousseet. Retkeilylautakunnan pidättyvyyden ulkomaista retkeilyä kohtaan 1920-luvulla voikin paremmin ymmärtää ennakoivana toimenä kuin reaktiona olemassa olevaan epäkohtaan sekä pyrkimyksenä voida kontrolloida myös Suomen rajojen yli tapahtuvaa koululaismatkailua.

5.2. RIPEÄMMIN KOHTI KANSAINVÄLISYYTTÄ 1930-LUVULLA

Suomalaisen nuorison matkailu ulkomailla ja ulkomaalaisten nuorten matkailu Suomessa

³⁷⁶KA, ORLA, pöytäkirjat, 23.10.1927. Ca1.

³⁷⁷Hagman Magnus, Kulkulinnut, Retkeilijä n:o 11-12 1936. ; Saarentaus Toivo, Nuorisoretkeily kasvatus- ja opetusmuotona. Maamme retkeilytoiminnan historia vuoteen 1953. s. 38. Julkaisematon, KA, SMLA, RLA, käsikirjoitukset. Ht1.

³⁷⁸Maamme retkeilytoiminnan kehitys, toim. Saarentaus Toivo, Aulanko Eila ja Tuomisto Antero. Helsinki 1977, s.14. ; Reyman 1946, s.13.

³⁷⁹Kari Kaarina, Retkeilevälle nuorisolle. Karjala 10.7.1934.

vilkastui 1930-luvun alun lamavuosien jälkeen vähintään samaa vauhtia kuin muu ulkomaan matkailu.³⁸⁰ Huomattava ansio ulkomaisten matkailijoiden määrän kasvusta kuului vuonna 1930 perustetulle Suomen Matkat -liitolle, jonka jäseneksi myös retkeilylautakunta liittyi. Suomen Matkojen perustamisen myötä tehostui Suomen matkailumarkkinointi ulkomailla ja ulkomaisten turistimäärien kasvu osoitti, että ponnistelut eivät olleet menneet hukkaan. Tämän markkinointityön hedelmiksi voi, ainakin osaksi laskea myös Suomeen suuntautuneen ulkomaisen koululaisretkeilyn vilkastuminen tutkimusjakson loppupuolella.

Retkeilylautakuntaan ei enää 1930-luvulla suhtautunut epäröiden ulkomaiseen retkeilyyn, vaan oli mukana sen edistämisessä. Suomen Matkojen julkaisemien yleisten matkaoppaiden ja mainosten täydentämiseksi Koulumatkailutoimisto julkaisi 1930-luvulla muutamia lähinnä saksalaisille ja ruotsalaisille tarkoitettuja koululaismatkailua käsitteleviä oppaita ja mainoskirjasia. Jo vuoden 1929 *Retkeilykirjassa* oli lyhyet ranskan- ja saksankieliset yhteenvedot Suomen retkeilyoloista ulkomaisten retkeilijöiden tarpeiksi. Vuonna 1932 julkaistiin saksalainen *Merkblatt für jugendliche Wanderer in Finnland* -Suomeen saapuvien nuorten retkeilijäin muistio, jota seurasi kaksi vuotta myöhemmin julkaistu *Finnlandfahrten 1934, ein Merkblatt und Ratgeber für Studienreisende und Wandergruppen* -Matkoja Suomessa 1934, opintomatkailejain ja retkeilijäryhmien muistio sekä opas. Edellisten lisäksi ilmestyi vielä ainakin vuonna 1936 mainoslehtinen *Finnland als Fahrtenland* -Suomi retkeilymaana. Skandinaavisten retkeilijöiden houkuttelemiseksi ja opastukseksi Koulumatkailutoimisto julkaisi vuonna 1935 *Skolresor i Finland* -Koululaismatkailu Suomessa -kirjasen, joka julkaistiin uudelleen, Tukholman Suomi toimiston kanssa, vuonna 1937 sekä vielä vuonna 1939.³⁸¹

Suomessa pyrittiin 1930-luvulla tilastoimaan ulkomaille matkustaneet suomalaiset sekä Suomeen matkustaneet ulkomaalaiset myös ammattien mukaisesti. Muodostunut tilasto ei kokonaisuudessaan ole kovin tarkka, koska lähes puolelta kaikista matkailijoista ei saatu selville tarkkaa ammattia, mikä tilaston laatijan mukaan johtui siitä, että monien ryhmämatkojen matkustajaluetteloissa käytettiin ammattien sijasta vain sanoja herra, rouva tai neiti. Myös taulukoissa käytettyjen ammattinimikkeiden valinta oli vaikeaa ja nimikkeet helposti tulkinnanvaraisia.³⁸² Matkailijatilastoissa oli useiden ammattia osoittavien luokkien joukossa

³⁸⁰ks. Taulukko 5.

³⁸¹ Reyman 1946, s. 48.

³⁸²Sandberg Börje, Suomeen suuntautunut ulkomainen matkailijaliikenne vuosina 1930-1939. Helsinki 1943, s.76.

oli myös ryhmä: ylioppilaat ja koulunuoriso. Tämän luokan osoittamien matkailijamäärien tarkkuutta arvioitaessa on huomattava, että ylioppilas- ja koulunuorisoryhmät olivat paljon homogeenisempiä kuin monet muut matkailijaseurueet, minkä lisäksi ylioppilas ja koululainen olivat termeinä yksiselitteisempiä kuin jotkut ammattinimikkeet, joihin saattoi sekaantua henkilön koulutus, oppiarvo tai arvonimi yhtä hyvin kuin sen hetkinen ammattiasemakin. Tämän vuoksi onkin houkuttelevaa ajatella, että tilaston laatija olisi ylioppilaat ja koulunuoriso-luokassa päässyt keskimääräistä parempaan tarkkuuteen.

Taulukko 5.

Ulkomaille matkustaneiden suomalaisten ja Suomeen matkustaneiden ulkomaalaisten ylioppilaiden ja koulunuorison lukumäärä ja prosenttiosuus kaikista matkailijoista vuosina 1930-1938.³⁸³

Ulkomaille matkustaneet suomalaiset ylioppilaat ja koululaiset v. 1930-1938			Suomeen matkustaneet ulkomaalaiset ylioppilaat ja koululaiset v. 1930-1938		
vuosi	lukumäärä	%:a kaikista ulkomaille matkustaneista suomalaisista	vuosi	lukumäärä	%:a kaikista Suomeen tulleista ulkomaalaisista
1930	1 643	4.4%	1930	2 208	6.0%
1931	973	3.5%	1931	2 262	6.0%
1932	1 011	6.3%	1932	1 878	5.0%
1933	1 142	6.6%	1933	2 099	5.0%
1934	1 850	9.0%	1934	3 543	6.7%
1935	2 419	9.1%	1935	5 100	8.0%
1936	3 079	9.1%	1936	5 852	7.6%
1937	4 272	10.4%	1937	7 464	8.5%
1938	4 112	8.8%	1938	6 297	6.7%

Tilastojen valossa ylioppilaiden ja koulunuorison matkailu näyttää tasaisesti kasvaneen 1930-luvun kuluessa. Vuonna 1931 lama painoi suomalaisten ulkomaille matkustaneiden koululaisten määrän alle tuhannen, mikä merkitsi 3.5 prosenttia kaikista ulkomaan matkoista. Vilkkaimmillaan matkailu oli vuonna 1937, jolloin suomalaisia koululaisia kävi ulkomailta 4 272 henkilö, mikä merkitsi sitä, että joka kymmenes ulkomaille matkustanut suo-

³⁸³Tilastokatsauksia n:o 2 1931, s.41 ja 43. ; n:o 2 1932, s. 40-41. ; n:o 2 1933, s.38-39. ; n:o 2 1934, s.46-57. ; n:o 2 1935, s.39-40. ; n:o 2 1936, s. 36 ja 39. ; n:o 2 1937, s. 45 ja 48. ; n:o 2 1938, s. 44 ja 48. sekä n:o 3 1939, s. 40 ja 43.

malainen kuului tuona vuonna luokkaan: ylioppilaat ja koulunuoriso. Ulkomaalaisten Suomessa vierailleiden koululaisten määrä oli lamakautena matalimmillaan vuonna 1932, jolloin heitä kävi 1 878 henkilöä eli 5.0 prosenttia kaikista Suomeen tulleista ulkomaalaisista. Korkeimmillaan se oli vuonna 1937, jolloin Suomessa matkaili 7 464 vierasmaalaista koululaista ja opiskelijaa ja jolloin heidän suhteellinen osuutensa kaikista Suomeen tulleista ulkomaalaisista oli 8.5 prosenttia. Runsaasti heidän joukossaan oli halvoille koululais- ja ryhmämatkoille osallistuneita nuoria.³⁸⁴ Läpi koko 1930-luvun saapui ulkomaalaisia ylioppilaita ja koulunuorisoa Suomeen selvästi enemmän kuin mitä suomalaisia lähti ulkomaille. Vähintään yhtä selkeä oli ero myös muussa matkailussa, sillä aina vuodesta 1932 lähtien oli Suomeen tulleiden matkailijoiden lukumäärä vähintään kaksinkertainen täältä lähteneisiin matkailijoihin nähden.³⁸⁵

5.3. KÄYTÄNNÖLLINEN RETKEILY-YHTEISTYÖ ULKOMAIDEN KANSSA

5.3.1. POHJOISMAAT JA ITÄMEREN SEUTU

Suomalaisten koululaisten mahdollisuuksia ulkomaanmatkoihin pyrittiin kehittämään yhteistyössä kohdemaiden kanssa. Ensimmäisenä Suomen itsenäistymisen jälkeen yhteistyömahdollisuudet avautuivat muiden pohjoismaiden suuntaan. Norden -järjestö oli aloittanut pohjoismaisten nuorisokokousten järjestämisen, ja yhteistyössä retkeilylautakunnan ja Norden -järjestöjen kanssa pääsivät myös suomalaiset koululaiset osallistumaan näihin kokouksiin Tukholmassa ja Kööpenhaminassa. Pohjoismaalaisia nuorisoryhmiä alkoi saapua Suomeen. Kesällä vuonna 1924 kiersi Suomea junakotimatalla 136 nuoren tanskalaisen ryhmä. Seuraavana vuonna matkan järjestänyt tanskalainen järjestö kutsui kahdeksan suomalaista koululaista osallistumaan järjestön vuosittaiseen matkaan, joka sillä kertaa tehtiin Sveitsiin. Tällä tavalla toteutettiin vastavuoroisuutta kansainvälisessä retkeilyssä. Vuonna 1925 retkeilylautakunta solmi Norden -yhdistyksen kanssa sopimuksen, jonka tarkoituksena oli tehdä yhteistyötä opinto-, kasvatusta- ja valistusretkien järjestämisessä eri pohjoismaihin.³⁸⁶

Helppointa suomalaisten oli avata pohjoismaista matkailuyhteistyötä Ruotsin kanssa. Matkus-

³⁸⁴Sandberg 1943, s.79.

³⁸⁵Tilastokatsauksia n:o 2 1931, s.41 ja 43. ; n:o 2 1932, s. 40-41. ; n:o 2 1933, s.38-39. ; n:o 2 1934, s.46-57. ; n:o 2 1935, s.39-40. ; n:o 2 1936, s. 36 ja 39. ; n:o 2 1937, s. 45 ja 48. ; n:o 2 1938, s. 44 ja 48. sekä n:o 3 1939, s. 40 ja 43.

³⁸⁶Reyman 1946, s. 13-14.

tamisen yksinkertaistamiseksi Suomen ja Ruotsin välinen viisumipakko poistettiin vuonna 1928, jonka jälkeen matkailijoille riitti poliisilaitokselta lunastettava pohjoismainen matkakortti.³⁸⁷ Tukholmaan oli perustettu vuoden 1926 keväällä Suomi toimisto, jonka tehtävänä oli viedä Ruotsiin tietoa Suomesta ja edistää myös maiden välistä matkailua. Tukholman Suomi toimiston kautta avautui näin ollen väylä myös koululaismatkailun edistämiseen, jonka suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistui varsinkin Suomi toimiston johtaja Esther Hjelt-Cajanus. Ruotsista tulikin suomalaisen koululais- ja nuorisomatkailun tärkein ulkomainen kohdema, minkä ohella myös ruotsalaiset koululaiset retkeilivät vilkkaasti Suomessa.

Yhteistyössä Suomi toimiston ja ruotsalaisen matkailijayhdistyksen kanssa retkeilylautakunta valmisteli pakettimatkoja koululaisille Suomesta Ruotsiin ja vastaavasti Ruotsista Suomeen. Koululaisten majoitus Helsingissä oli Koulumatkailutoimiston järjestämässä kansakoulujen luokkahuoneissa ja Helsingin ulkopuolella ruotsalaiset majoittuivat junakodissa. Tukholmassa suomalaiset koululaiset majoittuivat välillä s/s Arandalla, mutta vuosina 1926-1928 Suomi toimisto vuokrasi suomalaisten majoitukseen vanhaa koulua, jossa viimeisenä vuonna majoittui 1338 suomalaista. Vuodesta 1929 lähtien suomalaisia koululaisia majoitti Tukholmassa palokunta. Suomi toimisto oli myös tehnyt sopimukset edullisista ruokailupaikoista suomalaisille koululaisille.³⁸⁸ Tukholman ulkopuolella Suomi toimisto järjesti koululaisten majoituksen, opastuksen yms. yhteistyössä matkailijayhdistyksen ja paikallisten koulumatkailutoimistojen kanssa³⁸⁹.

Ruotsiin järjestettiin seitsemän ja yhdeksän päivää kestäviä matkoja, joista pitempi ulottui Tukholman ja sen ympäristön lisäksi Visbyhyn. Ruokailuja, pääsylippuja ym. varten saattoivat koululaiset jo lähtömaassaan lunastaa kupongit, joten käteistä rahaa retkeilijät eivät välttämättä tarvitseet lainkaan. Vuonna 1927 matkojen hinnat olivat 700-900 markkaa ja niistä lähetettiin ohjelmaluonnokset suoraan kouluihin.³⁹⁰ Koululaisten matkailun helpotta-

³⁸⁷Hirn, Markkanen 1987, s. 299.

³⁸⁸Opettajain Lehti n:o 51 1926, s.1038-1039. ; Suomitoimisto 1926-1936, Helsinki 1936, s.9.

³⁸⁹Ruotsissa oli eripuolilla maata paikallisia koulumatkailutoimistoja (skolresebyråer), joilla oli yhteinen keskustoimisto. Ruotsin koulumatkailutoimistot olivat läheisessä yhteistyössä Ruotsin matkailijayhdistyksen (Svenska turistförening) kanssa.

³⁹⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 4-5.1.1927. Cb.

miseksi Suomi ja Ruotsi sopivat myös rautatiealennuksista toistensa retkeilijäryhmille.³⁹¹ Koululaismatkailu Suomen ja Ruotsin välillä käynnistyi kesällä vuonna 1926, jolloin Ruotsista saapui kahdeksan koululaisryhmää Suomeen ja Suomesta yksi ryhmä Ruotsiin.³⁹² Nuorisoryhmiä kulki vuosittain poikki Pohjanlahden ja Ruotsin puolella yhteistyöelimenä toimi edelleen Tukholman Suomi toimisto aina vuoteen 1939 saakka.³⁹³ Junakotimatkat jäivät pois käytöstä, mutta matkailumahdollisuudet olivat muutoin parantuneet Suomenkin puolella 1920-luvun tasosta. Vuonna 1934 ryhmiä oli yhteensä 73 kappaletta, josta lukumäärä laski seuraavana vuonna 55:een. Ruotsalaisten mielenkiinto Suomea kohtaan näyttää laskeneen sillä tästä luvusta vain kymmenen ryhmää tuli Ruotsista Suomeen, samanlainen kehitys jatkui ainakin vuonna 1936, jolloin nuorisoretkille Suomesta Ruotsiin osallistui 950 suomalaista ja vastaavasti ruotsalaisia tuli Suomeen 625. Retkeilijöiden lukumäärä kasvoi vuosikymmenen loppua kohden ja esimerkiksi vuonna 1937 heitä oli 76:lla retkellä yhteensä 2512 henkilöä ja vuonna 1939 retkiä järjestettiin 121 kappaletta.³⁹⁴ Talvisotaa edeltäneinä vuosina laajeni vastavuoroisuus myös kaupunkien väliseksi, sillä Helsingin kaupunki alkoi myöntää varoja ruotsalaisten koululaisten ilmaiseen majoittumiseen Helsingissä ja suomalaiset koululaiset saivat saman edun Tukholmassa.³⁹⁵

Nordenin, Suomi toimiston ja retkeilylautakunnan yhteistyössä julkaistiin jo vuonna 1927 ohjelmalehtisiä, joita toimitettiin Suomen, Ruotsin, Norjan ja Tanskan kouluihin. Hyvin käynnistyneen Suomen ja Ruotsin välisen koululaismatkailun innostamana perustettiin Tukholmaan Interskandinaviska Skolresebyrån, jonka tarkoitus oli kehittää yhteispohjoismaista koululaismatkailua ja jonka johtajaksi tuli myös Suomi toimistoa johtanut Hjelt-Cajanus.³⁹⁶

Suomen pohjoismainen suuntaus koulumatkailussa ilmeni mm. vuonna 1927 Koulumatkailutoimiston julkaisemassa *Skolresor i Norden* -kirjassa, jossa käsiteltiin kunkin Pohjoismaan

³⁹¹Hjelt-Cajanus Esther, *Skolreserörelsen i Sverige. Skolresor i Norden*, toim. Rosberg J. E., Loimaranta Yrjö, Wahlroos Hjelm J. . Porvoo 1927. s. 127.

³⁹²KA, ORLA, pöytäkirjat, 4-5.1.1927. Cb.

³⁹³Teini n:o 2 1935, s.13.

³⁹⁴Suomitoimisto 1926-1936, 1936, s.32. ; Suomitoimisto, 20-vuotiskertomus 1926-1946, Helsinki 1946, s. 43, 45, 47 ja 61.

³⁹⁵Reyman 1946, s.45.

³⁹⁶Suomitoimisto 1926-1936, 1936, s.9.

nuorisoretkeilyjä. Suomen, Ruotsin ja Tanskan koululaisretkiä käsiteltiin kirjassa laajemmin ja Norjan ja Islannin suppeammin. Nimestään huolimatta kirja ei ole varsinainen matkaopas eikä sen voi oikein katsoa toimivan retkeilymainoksenakaan, jonka tehtävä olisi houkutella pohjoismaiden nuorisoa matkailemaan naapurimaissaan. Kirjassa käsitellään pääasiassa maiden omia retkeilyliikenteen järjestelyjä ja retkien pedagogista ja kasvatuksellista suorittamista. Mainittakoon, että Suomea käsittelevän osuuden esipuheen oli kirjoittanut kenraali Gustaf Mannerheim ja Ruotsin osuuden esipuheen oli tehnyt kirkkojen ekumeenisen liikkeen johtohenkilö arkkipiispa Nathan Söderblom.³⁹⁷

Muista Pohjoismaista suomalaisten retkeilyt suuntautuivat Tanskaan, joskin Ruotsia vähäisempänä. Koulumatkailutoimisto järjesti 1930-luvulla sekä Ruotsiin että Tanskaan yleisiä koulumatkoja, joilla saattoi olla mukana useiden eri koulujen oppilaita opettajiensa johtamina.³⁹⁸ Tanskalaiset tekivät vastavuoroisesti retkiä Suomeen esimerkiksi vuonna 1935, jolloin maata kiersi joukko tanskalaisia pyöräilijöitä. Suomen matkailumahdollisuuksia tuolloin tutkinut tanskalainen toimittaja ennusti tanskalaisten pyöräilijöiden ihastuvan Suomen vaihteleviin maastoihin, järvimaisemiin ja korpimaan luontoon.³⁹⁹ Ruotsin ja Tanskan lisäksi ei suomalaisilla juurikaan ollut retkeily-yhteistyötä muiden pohjoismaiden kanssa, vaikka esimerkiksi Norjassa turismi ja koululaisretkeily oli muuten vilkasta.

Suomalaisten retkeilytoiminta laajeni yli Itämeren piirin höyrylaiva s/s Arandalla vuodesta 1927 alkaen. Alunperin Venäjän valtion tilaama, Vienenmeren tutkimukseen tarkoitettu, alus jäi Suomen valtion haltuun ja siitä rakennettiin 130 -200 matkustajalle tarkoitettu risteilyalus. Merenkulkuhallitus oli vuokrannut s/s Arandaa halukkaille seuroille, yhdistyksille ja järjestöille itse asiassa jo vuodesta 1924 lähtien mutta vuodesta 1927 laivan vuokrauksesta, ainakin joinain vuosina, huolehtivat retkeilylautakunta ja Koulumatkailutoimisto.⁴⁰⁰

S/s Aranda oli tarkoitettu sellaisille suurille matkustajaryhmille, joille muuten olisi ollut vaikea järjestää paikkoja vuorolaivoista. Retkeilijöiden ei tarvinnut huolehtia välttämättä matkakohteessaan edes majoituksen järjestämisestäkään, koska aluksen lastiruumat oli

³⁹⁷Skolresor i Norden, toimituskunta Rosberg J. E. , Loimaranta Yrjö, Wahlroos Hjelmer J. , Porvoo 1927. s.37 ja 107.

³⁹⁸Reyman 1946. s.28.

³⁹⁹Karjala, 21.5.1935.

⁴⁰⁰Retkeilijä n:o 1 1937, s.14.

muutettu majoitustiloiksi ja retkeilijät pystyivät majoittumaan myös laivassa. S/s Aranda ei pyrkinyt Itämeren vuorolaivojen kilpailijaksi, minkä vuoksi retkeilylautakunta pyrki valitsemaan ryhmät retkeilyohjesäännön mukaisesti ja minkä vuoksi s/s Arandaa ei aluksi mainostettu ollenkaan lehdissä vaan sen markkinointi hoidettiin kiertokirjeillä ja retkeilylautakunnan asiamiesten voimin. Laivan vuokraaminen tosin tuli kannattavaksi vasta jos ryhmän koko oli vähintään sata henkilöä, joiden kokoon saaminen ei välttämättä ollut helppoa.⁴⁰¹

S/s Aranda teki risteilyjä Itämerellä pääasiassa Tukholmaan, Kööpenhaminaan ja Tallinaan mutta myös Visbyhyn, Riikaan, Stettiniin ja Lybeckiin. Vuosina 1932 ja 1933 se ulotti matkansa Atlantille, jossa se Norjan rannikkoa seuraten purjehti Petsamon Liinahamariin saakka. Laiva oli matkailuryhmien käytössä 15 vuoden ajan vuodesta 1924 alkaen vuoden 1938 purjehduskauden loppuun, jona aikana s/s Aranda ehti kuljettaa Itämeren yli monia erilaisia ryhmiä mm. opettajia, kuoroja, urheiluseuroja, retkeilykerhoja risteilyille ja suomalaisia urheilijoita olympialaisiin.⁴⁰²

5.3.2. HEIMOKANSOJEN SUUNTA

Samaan aikaan 1920-luvun alkupuolella kun retkeilylautakunta haki Norden yhdistysten kautta yhteyksiä muihin Pohjoismaihin niin Suomalaisuuden liiton sukukansojen osaston avulla se etsi retkeily-yhteistyötä sukukansojen suuntaan.⁴⁰³ Heimoyhteyksien kehittäminen Eestin ja Unkarin suhteen kuului 1920- ja 1930-luvuilla Suomen viralliseenkin kulttuuripoliittikkaan, joka ilmeni mm. suomalais-ugrilaisina kongresseina ja ylioppilaiden osakuntayhteistyönä maiden välillä.⁴⁰⁴ Retkeilylautakunta tunsu mielenkiintoa sukukansoja kohtaan, minkä vuoksi suomalaisten luontevaksi ulkomaiseksi koululaismatkailukohteeksi nousi Eesti, jonka suosiota retkeilykohteena selittää paitsi sen asema Suomen veljesmaana, suomen ja eestin kielten samankaltaisuus, niin myös sen helppo saavutettavuus ja matkojen edullisuus.⁴⁰⁵ Eestin vanavedessä retkeily-yhteyksiä syntyi jonkin verran myös Latviaan, mutta Liettua jäi suomalaisille muita Baltian maita selvästi vieraammaksi. Suomalaisten

⁴⁰¹KA, ORLA, kiertokirjeet, 15.2.1927. Dc. ; Opettajain Lehti n:o 47 1926, s. 969-970.

⁴⁰²KA, ORLA, pöytäkirjat, 28.1.1939. Ca 2. ; Reyman 1946, s. 29-30.

⁴⁰³KA, ORLA, konseptit ja toisteet, 6.2.1928. Db.

⁴⁰⁴Paasivirta Juhani, Suomi jäsenyyttä Eurooppaan, kulttuurisuhteet 1800- ja 1900-luvuilla. Suomi Euroopassa, Talous- ja kulttuurisuhteiden historiaa. toim. Jokipii Mauno. Jyväskylä 1991, s.181.

⁴⁰⁵Huuskonen Aarne, Heimotyö käytännössä. Opettajain Lehti n:o 48 1937, s.821.

yhteistyötä Unkarin kanssa haittasi pitkä matka.

Eestin ja Suomen välistä matkailua helpotettiin jo vuonna 1927 tehdyllä viisumivapaussopimuksella.⁴⁰⁶ Molemmiin puolin Suomenlahtea vierailivat retkeilyryhmät jo 1920-luvulla, mutta huippuunsa Eestin matkailu nousi vasta 1930-luvun jälkipuoliskolla. Myös retkeilyyhteydet Latviaan ja Liettuaan kehittyivät mutta ne pysyivät selvästi Eestiä vähäisempinä. Joukko latvialaisia ylioppilaita teki Suomessa junakotimatkan kesällä 1927 ja Koulumatkailutoimisto järjesti matkan Suomesta esimerkiksi Riian laulu- ja soittojuhille jo vuonna 1922, mutta se oli lähinnä yleinen seuramatka eikä koululaismatka.⁴⁰⁷

Koulumatkailutoimiston kautta koko Baltiasta Suomeen tuli koululaisia opettajineen seuraavasti:

vuonna 1936 saapui 985 henkilöä
 vuonna 1937 saapui 1 536 henkilöä
 vuonna 1938 saapui 2 496 henkilöä
 vuonna 1939 saapui 2 513 henkilöä

Eestiläisten osuus Suomeen tulleista Baltian maiden retkeilijöistä oli yli 90 prosenttia. Latvialaisia kävi enimmillään noin 200 henkilöä vuodessa ja liettualaisia muutamia kymmeniä. Yleensä baltialaiset retkeilijät, joista ison osan muodostivat ylioppilaat ja kansakoulunopettajat, tekivät kiertomatkan Helsingin ulkopuolellekin aina Petsamoon asti. Suomalaisia koululaisia kävi vuosittain Baltian maissa vain noin viidennes siitä määrästä, joka Baltian maista tuli Suomeen. Eesti oli Baltian maista selvästi suosituin suomalaisten retkeilijöiden matkakohde ja Eestissäkin suomalaisten kohteena oli yleensä vain Tallinna. Koulumatkailutoimiston välityksellä 1930-luvulla Baltiaan tehdyistä koululaisretkistä 93 prosenttia tehtiin Eestiin, Latviaan saakka suuntautui suomalaisten retkistä kuusi prosenttia ja Liettuaan asti ulotti retkikunnista matkansa vain yksi prosentti. Latvian ja varsinkin Liettuan osuuksien vähäisyys osoittaa myös sitä, että suomalaisten koululaismatkat ulkomaille eivät juurikaan ulottuneet lähialueita kauemmas.⁴⁰⁸

⁴⁰⁶Hirn, Markkanen 1987, s. 299-300.

⁴⁰⁷Suomen Kuvalehti 1927, s.1101. ; Reyman 1946, s.13.

⁴⁰⁸Niilo A. , 25 vuotta baltialaisten parissa, Suomen koululaisten matkat etelänaapureiden luo. Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946, s. 55-57.

Suomalaiset huvimatkaajat löysivät Tallinnan 1930-luvulla.⁴⁰⁹ Suomalaisten tekemät lyhyet ja edulliset Tallinnan matkat kesäaikaan ja erityisesti helluntain, juhannuksen ja laulujuhlien aikoihin, tulivat niin suosituiksi, että Tallinnan majoitustilat täyttyivät. Majoitusta ei aina löytynyt helposti retkeilijöillekään, minkä vuoksi Eestin viranomaiset pyysivät Koulumatkailutoimistoa rajoittamaan koululaisten matkustustulvaa Tallinnaan ja tilaamaan ryhmien majoituksen mahdollisimman aikaisin. Tallinnassa retkeilymajaa piti ainakin NMKY, mutta varsinkin keväisin tämäkin 200 paikkainen retkeilymaja täyttyi niin, että välillä oli turvaututtava laivamajoitukseen.⁴¹⁰

Unkarin kanssa nuorisomatkailu alkoi jo kesällä 1922, jolloin Suomeen saapui 40 hengen suuruinen unkarilainen partiolaisryhmä. Tämän lisäksi Suomen ja Unkarin välillä tehtiin 1920- ja 1930-luvuilla joitain koululaismatkoja, mutta matkan pituus ja sen vuoksi matkustamisen kalleus tekivät koululaisten retket maiden välillä harvinaisiksi. Niiden sijaan Koulumatkailutoimisto toteutti Unkariin aikuisille tarkoitettuja seuramatkoja, jotka suoritettiin opintoretkeilyn ja sukukansa-aatteen hengessä ja joista kirjoitettuja matkakertomuksia julkaistiin *Retkeilijässä*. Matkoja järjestettiin kesäisin lähes kymmenen vuoden ajan 1930-luvulla. Suomalaisten matkareitti kohti Keski-Eurooppaa kulki pitkin suomalaisten seura- matkaajien yleisesti suosimaa reittiä: Tallinna - Riika - Varsova - Wien - Budapest. Samalla retkeilijät saattoivat tutustua myös Eestin veljeskansaansa.⁴¹¹

5.3.3. MUITA SUOMEN KÄVIJÖITÄ 1930-LUVULLA

Suomessa vieraili 1930-luvulla hyvin suuriakin ulkomaisia retkeilijäryhmiä, joista ehkä näkyvimmän osan muodostivat englantilaiset. Suomalainen erämaa kutsui englantilaisia koulupoikia vuodesta 1932, josta lähtien useat eri oppilaitokset ja koululaisten matkoja järjestävät yhdistykset tekivät kesäisiä vaellusmatkoja Kuusamon ja Lapin korpiin. Ryhmät vaihtelivat kooltaan muutamasta kymmenestä yli sataan poikaan. Yhteistä näiden retkien järjestäjillä oli pyrkimys irrottaa nuoret, usein yläluokkaisten sisäoppilaitosten kasvatit, joksikin aikaa sivistyneestä ympäristöstään ja asettaa heidät pärjäämään omillaan villin

⁴⁰⁹Kinnunen Susanna, Suomalaisten matkustaminen ulkomaille vuosina 1860-1939. Vaasan läänin materiaalin valossa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1990. s.46.

⁴¹⁰Niilo 1946, s.56.; Retkeilijä n:o 6 1938, s.143.

⁴¹¹KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.4.1934 ja 3.6.1941. Ca1. ; Tuuri Väinö, Matkustamme Budapestiin, Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946. s.59.

luonnon kanssa. Neitseelliseen korpeen tehdyt retket olivat englantilaisille nuorille kapteeni Scottin hengessä tehtyjä löytöretkiä. Omatoimisuuden ja luonnon ehdoilla pärjäämisen katsottiin karaisevan ja kasvattavan poikien luonnetta.⁴¹² Yksi näistä englantilaisista pojista miehiä -retkien järjestäjiä oli Public Schools Exploring Society, joka järjesti kuukauden mittaisen retken Kuusamoon vuonna 1932. Seuraavana kesänä kerho saapui Suomeen 35 pojan voimin, minkä jälkeen se kahtena seuraavana kesänä retkeili New Foundlandissa mutta palasi vuonna 1936 uudelleen Suomeen. Lappiin suuntautuneelle matkalle osallistui tuolloin toista sataa poikaa, jotka vaelsivat jakaantuneena useammiksi osastoiksi. Tämän retken kokemuksia selostettiin myöhemmin lontoossa Royal Geographical Societyn istunnoissa, minkä lisäksi yhdistys julkaisi retkestä kirjankin *Young Pioneers in Northern Finland*.⁴¹³

Jotkut englantilaiset yhteisöt, kuten esimerkiksi Secondary Schools Travel Trust -niminen järjestö, toteuttivat hyvinkin mittavia laivamatkoja koululaisille; suuret valtamerialukset kuljettivat kerralla noin tuhatta koulupoikaa ohjaajineen. Tällaisten koululaislaivojen vierailut ulottuivat muutaman kerran myös Itämerelle ja Helsinkiin saakka 1930-luvulla. Helsinkiä laajemmin eivät näin suuret ryhmät juurikaan Suomeen tutustuneet, mutta esimerkiksi s/s Neuralian tuhannelle englantilaiselle koulupojalle oli kesällä vuonna 1935 järjestetty linja-autoilla tehtyjen kiertojelujen lisäksi retki Aulangolle sekä Suomen Höyrylaivaosakeyhtiön toimesta saaristoristeilyjä. Helsingin kaupunki järjesti Kaivopuistossa englantilaisille koululaisille teekutsut, johon oli kutsuttu mukaan suomalaisia koululaisia seurustelemaan vieraitten kanssa. S/s Neuralia vieraili Helsingissä samana kesänä toisenkin kerran. Englantilaisten laivojen vierailut Helsingissä toistuivat kesällä vuonna 1937, jolloin s/s Dilwara kävi kahdesti Helsingissä mukanaan molemmilla kerroilla noin tuhat koulupoikaa.⁴¹⁴

Yhdysvalloista saapui vuonna 1932 suomalais-amerikkalainen koululaisorkesteri Suomen kiertueelle. Vuonna 1935 saapuneelle My Friend Abroad -nimisen järjestön johtamalle amerikkalaiselle koulupoikaryhmälle Suomessa vietetyt muutamat päivät taas kuuluivat osaksi laajempaa Euroopan kierrosta. Ensimmäinen ranskalaisten koululaisten retki Suo-

⁴¹²Levick, G. Murray, Public Schools Exploring Society -järjestön johtajan tervehdyskirje Koulumatkailutoimiston 25-vuotisjuhliin, Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946. s.67.

⁴¹³Reyman 1946, s.24.

⁴¹⁴Reyman 1946, s.25.

meen tehtiin heinäkuussa vuonna 1938.⁴¹⁵ Tämä 16-19 vuotiaista nuorista koostunut 60 hengen ryhmä sai retkeilylautakunnalta hyvin huomaavaisen vastaanoton. Ranskalaiset majoittuivat kuukauden kestäväällä matkallaan osaksi suomalaisissa perheissä ja ehtivät käydä retkellään Petsamossa asti.⁴¹⁶

Suomalaiset osasivat olla vieraanvaraisia ja huolehtivaisia isäntiä täällä käyville ulkomaalaisille nuorisoryhmille. Kun englantilaisen Sale High School for Boys koulun lähes viisikymmenpäinen oppilas- ja opettajaryhmä retkeili Suomessa kesällä vuonna 1936, puhkesi kuudessa oppilaassa ja yhdessä opettajassa kesken matkan tulirokko. Lääkäri ei sallinut ryhmän nousta Englantiin menevään laivaan, vaan sairastuneet koululaiset vietiin Helsingin kulkutautisairaalaan ja muut ryhmän jäsenet joutuivat karanteeniin. Englantilaisten kotimatka viivästyi karanteenin ja sairaalassa olon takia, osalta ryhmää, jopa toista kuukautta. Vaikka karanteeniajan majoitus Helsingin Punavuoren kansakoululla oli ryhmälle ilmainen ja Helsingin kaupunki maksoi sairaalakulut niin ruuasta ja kuljetuksista tuli koululaisille ylimääräisiä kuluja noin kymmenen tuhatta markkaa. Englantilaisryhmän johtaja suoritti tästä laskusta puolet ja toisen puolen maksoi Koulumatkailutoimisto, jolle retkeilylautakunta ja opetusministeriö myöhemmin summan korvasivat. Suomen hyvä matkailumaine pyrittiin näin säilyttämään. Vieläpä englantilaisryhmää opastanut suomalainen jäi vapaaehtoisesti asumaan englantilaisten seuraan koko karanteeniajaksi.⁴¹⁷

Ulkomailta Suomeen matkustaneet koululaisryhmät olivat usein niin suuria, että niiden tulo aiheutti Suomessa monenlaisia ennakkovalmisteluja. Ryhmille piti järjestää joukkomajoitusta, -kuljetuksia, ja -ruokailuja tai kuten englantilaisten ryhmien kohdalla erämaaleirien kaluston ja muonan toimittamista tietttömiä taipaleiden taakse Kuusamon tai Lapin korpiin. Esimerkiksi edellä mainitulla Public School Exploring Society -kerholla oli vuoden 1936 Lapin retkellään mukanaan varusteita noin 10 000 kiloa, jotka Suomessa kuljetettiin alkumatkassa junalla ja sitten autoilla ja veneillä sekä lopuksi kantamalla määränpäähensä. Ennakkoon solmitut yhteydet olivat välttämättömiä matkojen onnistumiseksi. Esimerkiksi Public School Exploring Society oli, päätettyään vierailla Suomessa, ensin kääntynyt Suomen hallituksen puoleen, minkä jälkeen heidät oli ohjattu retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoiston puoleen, joka lopulta huolehti ryhmän tarvitsemien käytännöllisten järjestelyjen

⁴¹⁵Reyman 1946, s.27-28.

⁴¹⁶Retkeilijä, n:o 9 1938, s.198.

⁴¹⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 27.8.1936. Ca1.

hoitamisen Suomessa.⁴¹⁸

5.4. LAAJENTUVAN KANSAINVÄLISEN YHTEISTYÖN UUDET MUODOT

5.4.1. OPPILASVAIHTO JA TÄYSIHOITO

Retkeilylautakunnan tarjoamat nuorison kansainväliset yhteydet eivät rajoittuneet pelkästään seuramatkoihin. Kansainvälistä oppilasvaihtoa ja kirjeenvaihtoa kehitettiin Suomessa jo 1920-luvulla, mutta vasta 1930-luvulla toiminta sai laajemmat mittasuhteet.

Oppilasvaihdossa noudatettiin vastavuoroisuusperiaatetta siten, että sekä suomalaiset että ulkomaalaiset koululaiset asuivat yhtä pitkän ajan toistensa perheissä. Suomalaiset koululaiset matkustivat kesäloman alkaessa ulkomaisten toveriansa luokse. Noin kuukauden päästä he palasivat koteihinsa tuoden mukanaan ulkomaiset “sisarensa” tai “veljensä”, jotka puolestaan kuukauden kuluttua matkustivat ryhminä Suomesta takaisin kotimaahansa. Yleensä pyrittiin matkustamaan ryhminä ja oppilaita seurasi valvojana joku opettajista, jonka tehtävänä oli pitää sijoitusmaassa yhteyttä koululaisiin. Oppilasvaihto tapahtui kesäaikaan ja koululaiset majoittuivat ja saivat ruuan toistensa perheissä. Majoituksesta ja ruuasta ei koululaisia veloitettu, vaan ne tarjottiin vastavuoroisesti puolin ja toisin sijoitusperheissä. Vaihto-oppilaalle tuli kustannuksia lähinnä vain matkustamisesta Suomen ja kohdemaan välillä.⁴¹⁹

Oppilasvaihtoon pääsevät koululaiset ja heidän sijoitusperheensä pyrittiin seulomaan huolella jo etukäteen. Oppilasvaihtoon otettiin vain oppikoululaisia, jotka valittiin koulujen rehtorien tekemien suositusten perusteella. Ulkomaiseksi sijoitusperheeksi pyrittiin löytämään mahdollisimman tarkasti oppilaan oman perheen sosiaalista asemaa vastaava perhe, minkä uskottiin helpottavan koululaisten sopeutumista vieraisiin oloihin. Jälleen kerran oppilaiden tuli matkojensa päätteeksi osallistua kirjoituskilpailuihin, joiden palkintoina oli ilmaisia vaihtomatkoja tai rahapalkintoja. Oppilasvaihdon tarkoituksena oli, käytännön kielitaidon kehittämisen lisäksi, antaa oppilaille tilaisuus tutustua syvällisesti vieraaseen kulttuuriin. Vieraan kansan parissa eläessään nuori sai koulutietoa laajemman ja elävämmän käsityksen

⁴¹⁸Levick, G. Murray 1946, s.66.

⁴¹⁹Kiljander-Hästesko Kyllikki, Oppilasvaihto, Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946, s.50.

kansasta ja maasta.⁴²⁰

Suomalaisten oppilasvaihto oli säännöllistä ja vilkasta oikeastaan vain Saksan kanssa. Oppilasvaihto Saksaan oli alkanut jo vuonna 1927 ja vaihtopareja etsittiin vielä vuoden 1929 kesäksi,⁴²¹ mutta lamakauden vuoksi vaihto keskeytyi muutamaksi vuodeksi. Oppilasvaihto Saksan kanssa alkoi uudelleen vuodesta 1934 alkaen ja vuonna 1935 asetettiin retkeilylautakunnan alaisuuteen suomalais-saksalainen oppilasvaihtotoimikunta, joka käsitteli hakemukset ja teki tarvittavat päätökset. Oppilasvaihtoon kuuluvia käytännön toimia oli toteuttamassa työvaliokunta, joka hoiti matkojen järjestelyt ja rahaliikenteen ja jolle Koulumatkailutoimisto antoi toimistoapua ja järjesti vaihto-oppilaiden matkojen käytännöllisen puolen.⁴²² Vuonna 1939 toiminta loppui, mutta siihen mennessä oli tuhatkunta suomalaista oppilasta ollut Saksassa ja vastavuoroisuuden mukaisesti sama määrä saksalaisia oppilaita Suomessa. Suomesta olisi ollut enemmänkin halukkaita koululaisia vaihto-oppilaaksi saksaan, mutta Suomeen vaihto-oppilaaksi tahtovien saksalaisten vähyyys rajoitti vaihtoparien muodostumista. Oppilasvaihtoon saksalaisten kanssa osallistui 1930-luvulla suomalaisia koululaisia vuosittain seuraavasti:⁴²³

vuonna 1934 osallistui 143 henkilöä
 vuonna 1935 osallistui 182 henkilöä
 vuonna 1936 osallistui 262 henkilöä
 vuonna 1937 osallistui 236 henkilöä
 vuonna 1938 osallistui 159 henkilöä
 vuonna 1939 osallistui 135 henkilöä

Suomalaisten kiinnostus Saksaa kohtaan oli niin vilkasta, että koulumatkailutoimisto ryhtyi välittämään vuodesta 1936 lähtien myös saksalaisia täysihoitopaikkoja suomalaisille koululaisille. Täysihoitopaikat jaettiin samojen kriteerien mukaan kuin vaihto-oppilaspaikatkin ja koululaiset matkustivat ryhminä sijoituspaikkakunnilleen, jossa he jakaantuivat kukin omiin perheisiinsä. Iältään 14 -17 vuotiaiden suomalaisten koululaisten saksalaiset kodit olivat pääasiassa Itä-Preussissa. Saksassa täysihoitoon osallistui suomalaisia koululaisia jopa enemmän kuin varsinaiseen oppilasvaihtoon. Koulumatkailutoimiston välittämien suoma-

⁴²⁰Kiljander-Hästesko 1946, s.50.

⁴²¹KA, ORLA, pöytäkirjat, päivämätön vuoden 1929 alussa oppikoulujen rehtoreille lähetetty kiertokirje. Cc.

⁴²²KA, ORLA, pöytäkirjat, v. 1935 - 1939. Cc. ; 3.12.1938. Ca2.

⁴²³Kiljander-Hästesko 1946, s.50.

laisten täysihoidolaisten lukumäärä Saksassa oli vuosina 1936 -1939 seuraava:⁴²⁴

vuonna 1936 osallistui 41 henkilöä
 vuonna 1937 osallistui 272 henkilöä
 vuonna 1938 osallistui 350 henkilöä
 vuonna 1939 osallistui 372 henkilöä

Vastaavalla tavalla suomalaiset vanhemmat saattoivat kutsua lapsilleen Saksasta kesätoverin. Järjestelmä ehti toimia vain vuosina 1938 ja 1939, jolloin yhteensä 50 saksalaista 12-15 vuotiasta koululaista vietti kuukauden kesälomastaan Suomessa.⁴²⁵

Kiinnostus Saksaa kohtaan selittyy suomalaisten oppikoulujen kielitarjonnalla. Saksan kielellä oli jo autonomian ajalla ollut Suomessa tärkeä sijansa etenkin tieteen kielenä. Sortokausien jälkeen Suomen itsenäistyessä venäjän osuus oppikoulujen opetuksessa supistui murto-osaan entisestä ja saksan osuus vain vahvistui, minkä tuloksena saksa oli 1920- ja 1930-luvuilla Suomessa eniten opetettu vieras kieli.⁴²⁶

Suomalaisten oppilasvaihtoa yritettiin 1930-luvulla viritellä Saksan lisäksi muihinkin maihin, mutta saavutettu tulos jäi vaatimattomaksi. Suomalaisten kiinnostus heimoaatteeseen piti yllä jonkin asteista oppilasvaihtoa Unkarin kanssa vuodesta 1935 alkaen. Pääasiassa pitkän ja kalliin matkan vuoksi, jäi oppilasvaihto vuosittain vain 12-18 pariin ja esimerkiksi vuonna 1936 ei oppilasvaihtoa Unkarin kanssa ollut lainkaan. Vuonna 1938 Suomella ja Unkarilla oli yhteensä 15 vaihtoparia ja vuodeksi 1939 valittiin unkarilaiseen oppilasvaihtoon 22 koululaista.⁴²⁷

Baltian maista suomalaisten oppilasvaihto alkoi vilkkaimmin Latvian kanssa, josta olisi ollut enemmänkin tulijoita Suomeen kuin täältä löytyi halukkaita vaihtopareja. Esimerkiksi vuonna 1936 Latviasta olisi halunnut 41 koululaista vaihto-oppilaaksi Suomeen. Mutta näin monta vaihtoparia ei päässyt syntymään, koska Suomesta löytyi vain 27 sopivaa Latviaan vaihto-oppilaaksi hakenutta koululaista. Pienet kielialueet eivät juurikaan suomalaisia nuoria kiinnostaneet, minkä vuoksi oppilasvaihtoa esimerkiksi Eestin kanssa ei päässyt synty-

⁴²⁴KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.2.1938. ; 15.10.1938. ; 3.12.1938. Ca2. Kiljander-Hästesko 1946, s. 52.

⁴²⁵Kiljander-Hästesko 1946, s.53.

⁴²⁶Paasivirta 1991, s.178 ja 182.

⁴²⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 19.11.1936. Ca1. ; 3.12.1938. Ca2. ; HS 21.5.1939.

mään.⁴²⁸ Saksan kielenkin vetovoima tuntui suomalaisten vaihto-oppilaiden mielissä kaikin vahvimmalta.

Oppilasvaihtoa Suomen ja Ruotsin kesken ei myöskään saatu kunnolla syntymään, lähinnä siitä syystä, että Suomen vetovoima ei riittänyt houkuttelemaan ruotsalaisia koululaisia. Suomesta olisi ollut Ruotsiin vaihto-oppilaaksi haluavia koululaisia kyllä runsaasti, mutta Suomeen tahtovia ruotsalaisia ei löytynyt. Esimerkiksi vuonna 1936 Suomesta Ruotsiin vaihto-oppilaaksi haluaviksi ilmoittautui 65-70 koululaista, mutta Ruotsista Suomeen ei ilmoittautunut ketään, minkä vuoksi oppilasvaihto Ruotsiin raukesi kyseisen kesän osalta. Oppilasvaihtoa Suomen ja Ruotsin välillä yritettiin saada aikaan useaan otteeseen 1930-luvulla ainakin vuodesta 1935 lähtien. Ensin vaihtoa yritti käynnistää Tukholman Suomi toimisto Norden -järjestön tuella, jonka jälkeen vuodesta 1936 lähtien myös Koulumatkailutoimisto yritti kiinnittää ruotsalaisten huomion Suomi -vaihtoehtoon oppilasvaihdossa. Koska vuonna 1936 oli kuitenkin runsaasti Suomesta Ruotsiin vaihto-oppilaaksi haluavia koululaisia, ryhdyttiin seuraavana vuonna etsimään Ruotsista halukkaita perheitä suomalaisten lasten täysihoitopaikoiksi. Paikkoja löydettiin yhteensä 16 kappaletta.⁴²⁹ Lopulta suomalaisten yhteistyö ruotsalaisen oppilasvaihtolautakunnan kanssa ja tukholmalaisten sanomalehtien avulla saatu julkisuus auttoivat oppilasvaihdon käynnistämisessä Suomen ja Ruotsin välillä. Ensimmäisen kerran vaihto onnistui kesällä vuonna 1938, jolloin vaihtopareja muodostui 35 kappaletta.⁴³⁰

Suomi toimiston mukaan ruotsalaisten matkustushaluja Suomeen häittäsi Ruotsin lehdistössä vuosina 1933-1935 noussut Suomi-vastaisuus, joka oli puolestaan seurausta Suomessa uudelleen kärjistyneestä kielitaistelusta.⁴³¹ Totta onkin, että esimerkiksi vuonna 1935 Suomeen tulleiden ruotsalaisten koululaisryhmien määrä väheni. Mutta varsinkin oppilasvaihdossa oli koulujen kielivalinnoilla tärkeä merkitys kohdemaata valittaessa; suomen kielellä ei ollut vetovoimaa ruotsalaisille koululaisille, joille tuolloin oli myös avautunut mahdollisuus pyrkiä oppilasvaihtoon esimerkiksi Saksaan, Englantiin ja Ranskaan.

Suomi ei oppilasvaihtokohteena kiinnostanut myöskään englantilaisia ja ranskalaisia, eikä

⁴²⁸KA, ORLA, pöytäkirjat, 19.11.1936. Ca1.

⁴²⁹Suomitoimisto 20-vuotiskertomus 1926-1946, 1946, s.47.

⁴³⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 19.11.1936. Ca1. ; 3.12.1938. Ca2.

⁴³¹Suomitoimisto 20-vuotiskertomus 1926-1946, 1946, s.43.

oppilasvaihtoa tämän vuoksi saatu näihin maihin syntymään. Suomen puolella olisi kiinnostusta sen sijaan ollut, joten Koulumatkailutoimisto ryhtyi välitti suomalaisille nuorille täysihoitopaikkoja näistä maista.⁴³²

5.4.2. KANSAINVÄLINEN KOULULAISKIRJEENVAIHTO

Kansainvälinen koululaiskirjeenvaihto alkoi Ranskassa ensimmäisen maailman sodan jälkeen vuonna 1919, jolloin Pariisissa toimiva kansainvälinen henkisen yhteistyön instituutti -Institut international de coopération intellectuelle ryhtyi välittämään eri maissa asuvien koululaisten kirjeenvaihto-osoitteita. Nuorison kirjeenvaihdon tarkoituksena oli, matkailun tavoin, saattaa eri maiden nuoriso tekemisiin toistensa kanssa ja tätä kautta lisätä kansojen välistä yhteisymmärrystä. Kansainliiton suojeluksessa olleeseen toimintaan kutsuttiin Suomi mukaan vuonna 1929, jota seuraavana vuonna opetusministeriön retkeilylautakunnan Koulumatkailutoimisto ryhtyi välittämään ensimmäisiä ulkomaisten koululaisten osoitteita suomalaisille koululaisille.⁴³³

Kirjeenvaihtoon haluavat oppilaat ilmoittautuivat Koulumatkailutoimistoon ja ilmoittivat samalla millä kielellä he halusivat kirjoittaa ja mistä maasta he kirjetoverin tahtoivat. Koululaisia kannustettiin kirjeenvaihtoon järjestämällä koulujen välille kilpailuja, joissa osallistuneiden oppilaiden määrä ratkaisi voittajan. Vuonna 1931 voittajakoulut palkittiin Tukholman, Tallinnan ja Kööpenhaminan matkoilla. Vuonna 1934 voittajan palkintona oli vaihtopöytäpaikka Saksaan ja kaksi vuotta myöhemmin voittajaksi nousut Someron yhteiskoulu sai palkinnoksi matkan Berliinin olympialaisiin.⁴³⁴

Kirjeenvaihtoon halukkaita suomalaisia koululaisia löytyi syksyllä vuonna 1931 alkaneen lukuvuoden aikana yhteensä 896 henkilöä. Seuraavan lukuvuoden aikana halukkaana oli 626 oppilasta. Ilmoittautuneiden määrä vaihteli lukuvuosina 1932-1937 vuosittain noin 1100 ja 1500 oppilaan välillä. Vuonna 1937 alkaneen lukuvuoden kuluessa kiinnostus kansainväliseen kirjeenvaihtoon vahvistui ja halukkaaksi ilmoittautui 2300 koululaista. Lukumäärä oli kääntynyt kasvuun ja lukuvuonna 1938/39 kirjeenvaihtoverien osoitteita välitettiin jo 2391 kappaletta. Kaikkiaan yli 10 000 suomalaista oppilasta sai 1930-luvulla ulkomaisen kirjeen-

⁴³²Kiljander-Hästesko 1946, s.51-52.

⁴³³Nuorison kansainvälinen kirjeenvaihto, Koulumatkailutoimisto 1946, s.42.

⁴³⁴Nuorison kansainvälinen kirjeenvaihto, Koulumatkailutoimisto 1946 s.42.

vaihtoystävän osoitetiedot.⁴³⁵

Kirjeenvaihtovereita suomalaisille löytyi eniten Saksasta mutta myös Eestistä, Englannista, Italiasta, Hollannista, Ranskasta, Ruotsista, Unkarista, Puolasta, Sveitsistä, Yhdysvalloista ja Japanista. Suomen koulujen kielivalinnaisuudesta ja ehkä yleisemminkin suomalaisten mielenkiinnon suuntautumisesta kertoo se että, saksa oli kirjeenvaihtokielenä kaikkein suosituin ja saksalaiset kirjeenvaihtoverit halutuimpia. Englannin ja ruotsin kieltä käytettiin kirjeissä jonkin verran, minkä lisäksi vielä ranskaa muutamassa kymmenessä kirjekontaktissa.⁴³⁶

Lähdemateriaalista ei käy selville kuinka paljon 1930-luvulla osoitteiden välitystyöstä syntyi todellista kirjekumppanuutta suomalaisten ja ulkomaalaisten koululaisten välille, mutta moni syntyneistäkin kirjesuhteista osoittautui lopulta hyvin lyhytikäiseksi maailmansodan puhjettua. Sota-aikana kirjeenvaihto onnistui aluksi Suomesta vain Ruotsiin, Saksaan ja Unkariin, mutta sodan jatkuessa kirjeysteys säilyi ainoastaan Ruotsiin.⁴³⁷

6. RETKEILY, MATKAILUN VETOVOIMATEKIJÄ JA NUORISON HARRASTUS

Samaan aikaan kun liikennevälineet ja -yhteydet kehittyivät niin ettei matkailijan enää tarvinnut turvautua suksiin, polkupyörään tai kanoottiin, jäivät nämä välineet retkeilijöiden käyttöön. Melontaa, hiihtoa ja patikointia tarjottiin kuitenkin matkailijoille edelleen vaikka ei välttämättömänä matkustamistapana niin harrastuksena, oheispalveluna, elämyksenä ja ohjelmanumerona esimerkiksi monissa matkailijayhdistyksen matkailumajoissa. Kaupunkien läheisyyteen oli kehittynyt patikkareittejä jo 1920-luvulla esimerkiksi Helsingin seudulle ja Tampereelle, jossa reittien varrella muutamat maatalot ns. teinitalot huolehtivat viikonloppuisin retkeilijöiden majoituksesta ja ruokailusta.⁴³⁸ 1930-luvulla retkeilyssä painottui yhä selvemmin luonnon parissa liikkuminen, yleinen liikunnallisuus ja fyysinen toimeliaisuus, joiden myötä retkeilyn kenttä avautui monille harrastajille.

⁴³⁵KA, ORLA, kiertokirjeet, 6.10.1939. Dc. ; Nuorison kansainvälinen kirjeenvaihto, Koulumatkailutoimisto 1946, s.43.

⁴³⁶KA, ORLA, kansainvälinen koululaiskirjeenvaihto. Fc1.

⁴³⁷Nuorison kansainvälinen kirjeenvaihto, Koulumatkailutoimisto 1946, s.42-43.

⁴³⁸Maamme retkeilytoiminnan kehitys 1977, s.25.

6.1. SUOMI, RETKEILIJÄN LUVATTUMAA

Suomen ulkomaisissa matkailumainoksissa alettiin 1930-luvulla ottaa huomioon myös markkinoinnin kohdemaan olosuhteet ja näiden väestöstä sopivat kohderyhmät. Entistä tarkemmin alettiin miettiä kysymystä: mitä kunkin maan turistit Suomesta etsivät? Yhden vastauksen antoi se havainto, että monissa Suomen matkailulle tärkeissä maissa oli tullut muotiin camping- eli leirintämatkailu, joka ainakin Suomessa, käsitettiin laajasti sisältävän kaikenlaista ulkoilua. Suomessakin todettiin turistien vaativan matkoillaan toimintaa.⁴³⁹ Tämä seikka alettiin ottaa markkinoinnissa huomioon, kun esimerkiksi 1920-luvun mainosjulisteissa ihmiset istuivat junanvaunussa tai laivan kannella silmäillen laiskasti ohikulkevia maisemia niin 1930-luvun mainoksissa turistit viettivät reipasta ulkoilmaelämää uimarannoilla, järvillä tai Lapin kevähängillä. Suomea mainostettiin ulkomailla retkeilyn ihanne- maana, jossa ihmiset pyöräilivät, meloivat, kalastivat ja purjehtivat mutta myös retkeilivät autoillaan kohti Petsamoja ja jäämerta. Saksalaisille ja amerikkalaisille tarjottiin mm. Suomen tuhansien järvien melontaretkeilyjä.⁴⁴⁰

Kolmekymmen- luvun alun lamavuosien jälkeen vuosikymmenen loppupuoliskolle jatku- neen ulkomaalaisen matkailijamäärän kasvun ajateltiin kruunautuvan vuonna 1940 pidettä- vissä Helsingin olympialaisissa. Urheilun suurjuhlan uskottiin tuovan Suomeen virtanaan liikunnasta ja urheilusta kiinnostuneita turisteja. Sellaisia matkailijoita, jotka osaisivat arvostaa ja käyttää Suomen tarjoamia retkeilymahdollisuuksia. Olympialaisten vuoksi Suo- meen tulevat turistit piti vain saada tutustumaan maahan Helsinkiä laajemminkin ja niin tieto Suomesta matkailu- ja retkeilymaana leviäisi ympäri maailman. Olympialaisten odotus antoi retkeilytoiminnassa oleville ihmisille ainakin henkistä vetoapua työssään ja luottamus- ta retkeilytoiminnan tulevaisuuteen. Esimerkiksi retkeilymajoja perustettiin vuosikymmenen lopulla nopeaan tahtiin eripuolille Suomea ottamaan vastaan olympiavuonna maata kiertävät retkeilijät. Samankaltaiset odotukset kohdistettiin sittemmin toteutuneeseen olympiavuoteen 1952, jolloin kisaturisteille varattiin uudelleen retkeilymajoja ja leirintäalueita eripuolille maata.

Myös suomalaiset alkoivat viettää vapaa-aikaansa matkustellen ja retkeillen, minkä vuoksi retkeilijämäärät kohosivat huomattavasti. Poikkeuksellisen lämpimät keväät ja kesät, joita

⁴³⁹Pulkkinen Yrjö, Suomen matkailupolitiikka nyt ja vast´edes, Suomen I matkailukongressi, 1938, s.19.

⁴⁴⁰Hirn, Markkanen 1987, s.213, 286 ja 288.

jatkuu läpi 1920- ja 1930-lukujen tarjosivat Suomessakin hyvän mahdollisuuden reippaaseen ulkoiluun.⁴⁴¹ Retkeilyharrastus laajeni jossain määrin koululaisten ja nuorison piirin ulkopuolellekin ja monet järjestöt perustivat retkeilyjaostoja ja -kerhoja, joiden kautta retkeily laajeni varsinkin virkistystoimintana ja liikuntana.

6.2. RETKEILYN HARRASTAJIEN OPASKIRJAT YLEISTYVÄT

Retkeilyharrastuksen vilkastuessa myös retkeilyoppaiden kysyntä vilkastui. Lehtien lisäksi retkeilijät olivat saaneet opastusta myös matkailijayhdistyksen julkaisemista yleisistä matkaoppaista. Uutta sen sijaan olivat pelkästään retkeilyä käsittelevät oppaat, joista ensimmäisiä julkaisivat retkeilylautakunta ja Koulumatkailutoimisto 1920-luvulla. *Retkeilykalenteri* ilmestyi vuonna 1923 ja seuraavana vuonna ilmestyi *Suomen samoilija* sekä vuonna 1929 *Retkeilykirja*. Käytännöllisiä ohjeita retkeilytoiminnasta tarjoavissa oppaissa käsittelyn pääpaino oli oppilaiden kesken ja opettajan johdolla tehtävissä opintoretkissä. Vuonna 1932 julkaistussa *Liikenne-matkailu-retkeilykirjassa* käsiteltiin jo erilaisia retkeilymuotoja. Edellisten oppaiden tueksi julkaisi Koulumatkailutoimisto pari vihkosta retkille sopivista lauluista, joista *Teinilaulu* oli korotettu retkeilijöiden tunnuslauluksi. Suomen opintoretkeilijäin liitto julkaisi 1930-luvulla useita opaslehtisiä esimerkiksi järjestötoiminnasta, teinimerkkien suorittamisesta ja pyöräretkeilystä. Laajin SOL:n julkaisuista oli vuonna 1937 ilmestynyt *Retkeilyn opas*, joka oli tarkoitettu koko retkeilyharrastuksen perusteokseksi.⁴⁴²

Retkeilyoppaiden kehitys seurasi retkeilyharrastuksen yleistä kehitystä. Koulujen opintoretkien ohjaamisesta painopiste siirtyi liikunnallisen retkeilyn ja siihen liittyvän kerhotoiminnan käsittelyyn. Opetusministeriön retkeilylautakunta näytti esimerkkiä kustantamalla vuonna 1933 reittiselostuksen Helsingin - Espoon - Vihdin välisestä patikointireitistä. Tämä Suomen ensimmäiseksi mainittu retkeilyreitti sai kunniaa siksi, että sen varrella oli myös yöpymismahdollisuus yhdessä Suomen ensimmäisistä retkeilymajoista.⁴⁴³ Retkeilylautakunta kustansi vielä vuosina 1934 ja 1935 *Jalkamatkaoppaat*, joissa esiteltiin reittejä mm. Helsingin, Turun, Viipurin, Oulun ja Kuusamon ympäristöstä.

⁴⁴¹Jutikkala Eino, Omavaraiseen maatalouteen. Suomen taloushistoria 2. Helsinki 1982, s.207.

⁴⁴²Teini n:o 4-6 1934, s.23. ; KA, ORLA, pöytäkirjat, 9.10.1937. Ca1. ; KA, SMLA, SRLA, painotuotteet, FT Aarne Huuskosen kokoelma.

⁴⁴³KA, ORLA, pöytäkirjat, 4.4.1934. Ca1.

Retkeilytoiminnassa tapahtunutta yleistä kehitystä osoittaa myös se, että retkeilijöiden äänenkannattaja *Teini*-lehti muutti vuonna 1936 nimensä *Retkeilijäksi*. Pelkästään koululaisten opintoretkiin viittaava teini-sana vaihtui yleensä ulkoilua ja reipasta matkailua tarkoittavaksi retkeilijäksi. *Retkeilijän* linja vaihtui samalla liikunnallisemmaksi ja esimerkiksi Suomen Kanoottiliitto valitsi sen äänenkannattajakseen opetusministeriön retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston ohella. *Retkeilijän* uusi linja toi sille yhä enemmän myös liikunta- ja retkeilyvälineiden valmistajien ja kauppiaiden mainoksia, mikä tuntuvasti kohensi alkuvuosina tappiollisen lehden taloutta.⁴⁴⁴

Varsin yleisiä *Retkeilijässä* olivat lukijoiden lähettämät retkikuvaukset, jollaisia julkaisi mm. matkailijayhdistys 1930-luvulla *Suomen Matkailulehdessä* sekä jo tämän edeltäjässä *Matkailulehdessä* 1910-luvulla.⁴⁴⁵ Kirjoittajat eivät aina pyrkineetkään tekemään kertomuksistaan yksityiskohtaisia retkeilyoppaita, joiden avulla muutkin kulkijat voisivat reitin suorittaa, vaan he välittivät lukijoilleen matkan tunnelmia ja kokemuksia. Tällaiset kertomukset liittyvät oikeastaan matkakirjallisuuteen, mutta niiden yleistyminen kuvastaa retkeilytyyppisen matkailun vilkastumista 1930-luvun aikana.

Suomen Matkailijayhdistyksen julkaisutoiminta ulottui 1930-luvun loppupuoliskolla myös varsinaisiin retkeilyoppaisiin. SMY:n julkaisemat oppaat olivat selkeämmin eräretkeilyoppaita kuin esimerkiksi retkeilylautakunnan julkaisemat oppaat. Aluksi neuvoja saivat urheilukalastajat ja vaeltajat vuonna 1935, jota seuraavana vuonna julkaistiin retkeilyn yleisopas *Pieni retkeilyopas*. Suomen matkailijayhdistys julkaisi vuosina 1935-1939 yhteensä seitsemän retkeilyyn liittyvää erityismatkaopasta, joiden kokonaispainokset vaihtelivat tuhannesta neljään tuhanteen. Oppaat ilmestyivät aina myös ruotsiksi, minkä lisäksi opas *Retkeilkää Jäämeren tuntureilla* myös englanniksi. Oppaiden maantieteellinen painopiste oli Lapissa. Matkailijayhdistyksen seitsemästä retkeilyaiheisesta julkaisusta kolme käsitteli Lappia ja Petsamoaa, yksi oppaista esitteli jalkamatkailua ja yksi julkaisuista oli retkeilyn yleisteos. Karjalassa olevan Tolvajärven retkeilymahdollisuuksia esiteltiin vuonna 1939 ilmestyneessä oppaassa, lähinnä kai siksi, että ko. vuonna matkailuyhdistys avasi Tolvajärvelle matkailumajan.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴KA, ORLA, pöytäkirjat, 19.11.1936. SOL:n kirje retkeilylautakunnalle 18.11.1936. Ca1.

⁴⁴⁵Matkailulehti n:o 5 1913, s.137. ; n:o 6 1913, s.154. ; n:o 1 1914, s.18. ; n:o 2 1914 s.47.

⁴⁴⁶SMY:n vuosikertomukset 1935-1939.

Edellisten julkaisujen lisäksi retkeilijät saivat tietoja Suomen matkailijayhdistyksen toimistosta, johon oli koottu reittiselostuksia irtolehtisille. Kullakin lehdellä oli kuvattu kahden huomattavan tienristeyksen tai paikkakunnan välinen tienosa. Tästä tielehdistöstä sopivasti yhdistelemällä saattoi kuka tahansa tienkäyttäjä rakentaa itselleen sopivan reitin. Vuonna 1938 Suomen matkailijayhdistyksen tielehdistössä oli kaikkiaan 288 eri lehteä, joita oli myös ruotsiksi, englanniksi ja saksaksi. Tielehtisten lisäksi matkailijayhdistyksellä oli myös lehtisiä melonta ja patikkareiteistä; kuitenkin huomattavasti edellisiä vähemmän.⁴⁴⁷ Vuosikertomusten perusteella matkailijayhdistyksen toimistoon tulleet tiedustelut retkeilymahdollisuuksista olivat runsaasti lisääntyneet 1930-luvulla.

Oman lisänsä retkeilyoppaiden valikoimaan toi vuodesta 1933 lähtien Suomen Rajaseutuyhdistys, joka julkaisi vuosittain esitteensä: *Matkailu- ja ulkoilureittejä rajaseudulla*. Rajaseutuyhdistyksellä oli Kuolajärven, Kuusamon, Kainuun ja Koitereen retkeilyreitit sekä samoilla seuduilla sovittuja majanpitäjiä.⁴⁴⁸

6.3. RETKEILIJÖIDEN JÄRJESTÄYTYMINEN

Suomalainen nuorison retkeilykerhotoiminta sai alkunsa spontaanisti Tampereen jatkokoulun toverikunnan piirissä. Kesällä 1928 tehdyn junakotiretken tunnelmissa muodostivat Tampereen jatkokoulun oppilaat, opettajat ja entiset oppilaat retkeilykerhon. Kerhon tarkoituksena oli säilyttää toverikunnassa virinnyt retkeilyharrastus voimissaan ja retkeilypiiri koossa vielä koulun jälkeenkin.⁴⁴⁹ Tampereen jatkokoulun johtaja Otto Sillantie, joka mainitaan kerhon perustajana, oli myös Tampereen retkeilyasiamies, joten aloite kerhotoiminnasta levisi häneltä asiamieskokousten kautta retkeilylautakunnan piiriin ja koko maahan. Retkeilylautakunta, joka muutenkin halusi levittää vastuuta retkeilytoiminnan ylläpidosta paikalliselle tasolle, pyrki lisäämään kerhojen määrää ja yllytti asiamiehiään niiden perustamiseen.⁴⁵⁰ Seuraavaksi perustettiin Helsinkiin keväällä 1930 Kalliolan vapaaopiston ja Eiran retkeilykerhot.

⁴⁴⁷Retkeilijä n:o 8 1937, s.150. ; n:o 6 1938, s.136. ja n:o 7 1938, s.150.

⁴⁴⁸KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, Suomen rajaseutuyhdistyksen esitteitä vuosilta 1933, 1934, 1935 ja 1937, kansio 6.

⁴⁴⁹Saarentaus Toivo, Nuorisoretkeily kasvatus ja opetusmuotona - Maamme retkeilytoiminnan historia vuoteen 1953, julkaisematon, s.51, KA, SMLA, käsikirjoitukset, Ht1.

⁴⁵⁰KA, ORLA, pöytäkirjat 9.2.1929. Ca1.

Retkeilykerhojen toiminnan yhdistämiseksi koko valtakunnan tasolla alettiin Kalliolan vapaaopiston retkeilijöiden aloitteesta jo vuoden 1932 lopulla puuhata kerhoja yhdistävää liittoa.⁴⁵¹ Hankkeen tuloksena perustettiin Suomen opintoretkeilykerhojen liitto ry (SOL), joka asetettiin opetusministeriön retkeilylautakunnan alaisuuteen ja jonka säännöt opetusministeriö hyväksyi vuoden 1933 alussa.⁴⁵²

SOL:n ensimmäinen puheenjohtaja oli kouluneuvos Rufus Saikku, jonka jälkeen puheenjohtajaksi valittiin Otto Sillantie vuonna 1935. Sillantien kuoleman jälkeen vuonna 1938 puheenjohtajana toimivat kouluneuvos Yrjö Länsiluoto sekä vuodesta 1939 alkaen opettaja Väinö Seppä.⁴⁵³ SOL:n pyrkimyksenä oli yhdistää retkeilykerhot, edistää valtakunnallista retkeilytoimintaa, esimerkiksi järjestämällä retkeilypäiviä, koulutusta, erilaisia kilpailuja ja hankkimalla retkeilijöille alennuksia kulkuneuvoihin ja pääsylippuihin. Jäsenkerholaiset saivat suoraan SOL:n hankkimat edut hyväkseen. Esimerkiksi rautateillä SOL:n jäsenet saivat opintoretkeilijäalennuksen, joka oli 50 prosenttia matkalipun hinnasta.⁴⁵⁴ Suomen opintoretkeilijäin liiton jäsenmäärä kasvoi vuosittain 15-20 kerholla.

Taulukko 8.

Suomen opintoretkeilijäin liiton jäsenkerhojen määrän kehitys vuosina 1933-1939⁴⁵⁵

Vuosi	SOL:n jäsenkerhoja
1933	12
1934	23
1935	38
1936	59
1937	88
1938	102
1939	112 (syksyllä)

⁴⁵¹KA, SMLA, SRLA, pöytäkirjat, 4.12.1932 Kalliolan vapaaopistolla pidetty kokous, johon osallistui kolme kerhoa helsingistä ja kerhot Tampereelta ja Viipurista sekä Koulumatkailutoimisto.

⁴⁵²KA, ORLA, pöytäkirjat, 20.1.1933. Ca1.

⁴⁵³Nikander Sivi, Kertomus Suomen Retkeilyliitto r.y:n kymmenvuotistoiminnasta, 3.1.1943, KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset.

⁴⁵⁴Retkeilijä n:o 11-12 1937, s.218.

⁴⁵⁵KA, SMLA, SRLA, kerhot toimintatietoineen.

Retkeilykerhot ja SOL syntyivät samanlaisen kasvatuksellisen hengen virittämänä kuin muukin retkeilytoiminta. Syntysanoissa retkeilykerhojen ja SOL:n tehtäväksi määriteltiin kirkastaa retkeilevälle nuorisolle Suomi isänmaana. "Opintoretkeilytyönkin päämääränä on omalta osaltaan saattaa tämän rakkaan Suomemme nuorisoa henkisesti kohoamaan auttamalla sitä välttämään niitä vahinkoja ja vaaroja, eripuraisuutta ja puolueriitoja, jotka ovat olleet nykyisen vanhemman polvemme kirouksena", lausui kansakouluntarkastaja Arvo Jääskeläinen puheessaan SOL:n perustamisesta.⁴⁵⁶ Jääskeläisen puheessa toistuivat samat yleiset kansalliset kasvatusteemat, jotka oli jo aiemmin liitetty koululaisten retkeilyyn ja matkailuun: isänmaallisuus ja nationalismi.

Vuonna 1934 ilmestyi SOL:n julkaisusarjan ensimmäinen numero. Tässä julkaisussa SOL, kerhot ja retkeily selitettiin kiinteäksi osaksi koulujen opiskelutyötä ja retkeilykerhojen merkitystä koulutyön tukijana perusteltiin samoilla pedagogisilla argumenteilla kuin itse retkeilykin. Kerhojen työskentelyn katsottiin perustuvan välittömän havainnon hyväksi käyttöön ja oppilaiden omatoimisuuden korostamiseen. Erityisesti todettiin sen liittyvän välittömästi kotiseututyöhön. Opintokerhomuotoisena retkeilyharrastuksen katsottiin täydentävän kouluopetusta ja herättävän oppilaiden harrastusta luontoon ja historiaan sekä uskonnolliseen, yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen elämään.⁴⁵⁷ Kuvaavaa oli, että opintoretkeily - sana säilytettiin SOL:n nimessä, tällöin kenellekään ei jäänyt epäselväksi millaisesta retkeilystä oli kyse.

Oppikoulujen sekä työväen- ja kansalaisopistojen johtajien ja rehtorien puoleen SOL kääntyi jo vuonna 1933 ja kehotti näitä perustamaan oppilaitoksiinsa retkeilykerhoja. Saman sisältöisen kirjeen SOL lähetti myös nuorisoseuroille ja retkeilyasiamiehille. Vielä samana vuonna SOL valisti oppilaitoksia neuvoilla käytännön kerhotyöstä, retkeilyjen järjestämisestä ja teinimerkkien suorittamisesta.⁴⁵⁸ Retkeilykerhot syntyivätkin 1930-luvun alkuvuosina pääasiassa koulujen yhteyteen.

⁴⁵⁶KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset 1933.

⁴⁵⁷Saarentaus Toivo, S.O.L. Retkeilykasvatus- ja havainnollisopetuksen keskuselin. Suomen opintoretkeilykerhojen liitto ry:n julkaisuja n:o 1, Tampere 1934, s.4-6.

⁴⁵⁸ KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset 1933, ; KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, SOL:lta kouluille 21.10.1933, järjestöille 21.10.1933 ja 24.11.1934 sekä retkeilyasiamiehille päiväämätön. kansio 5.

Vapaiden retkeilykerhojen osuus SOL:ssa lisääntyi rinnan retkeilyharrastuksen lisääntymisen kanssa 1930-luvun loppua kohden. Tämän vuoksi SOL muutti vuonna 1941 nimensä Retkeilyliitoksi, joka paremmin vastasi 1930-luvulla tapahtunutta kehitystä. Toinen SOL:n toimintaan 1930-luvun kuluessa vaikuttanut tekijä oli paikallisten retkeilykerhojen yhteistoiminnan tiivistyminen, jonka tuloksena ensimmäiset alueelliset toimikunnat syntyivät Turun ja Viipurin seudulle sekä Helsinkiin. Niinpä SOL päätti vuonna 1940 jakaa Suomen kahdeksaan kerhopiiriin, minkä jälkeen yksittäiset kerhot kuuluivat SOL:iin aluejärjestöjensä kautta.⁴⁵⁹

Kerholaisten tärkeä tiedotuskanava oli SOL:n lehti, joka ilmestyi ensin *Teininä* mutta vuodesta 1936 lähtien *Retkeilijänä*. Tampereelta sen toimittaminen siirrettiin Helsinkiin vuoden 1935 alussa, jolloin SOL:n toiminta siirtyi Koulumatkailutoimiston tiloihin.⁴⁶⁰ Tämä muutto oli merkittävä siksi, että se entisestään lähensi SOL:n yhteistyötä retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston kanssa. Retkeilijästä, jonka tilaajamäärä oli vuosina 1935 ja 1936 noin 800 henkeä ja seuraavana vuonna 1400 henkilöä, ei tullut taloudellisesti kannattavaa lehteä, mutta tappioista huolimatta lehti ilmestyi säännöllisesti.⁴⁶¹

6.3.1. RETKEILYKERHOT

Retkeilykerhoja perustettiin 1930-luvulla eripuolille Suomea. Pohjoisimmat kerhot olivat Rovaniemellä ja Kittilässä sekä eteläisimmät Helsingissä, mutta suurin osa kerhoista sijoitui kaupunkeihin ja siten Etelä-Suomeen. Tämä kerhojen kaupunkilaisuus johtui siitä, että retkeilykerho perustettiin yleensä osaksi jotain yhdistystä tai koulua, jotka useimmiten sijaitsivat kaupungeissa ja taajamissa. Maaseudulla oli pääasiassa vain kansakouluja eikä kansakoululaisten katsottu, jatkoluokkalaisia lukuun ottamatta, olevan riittävän varttuneita omaehtoiseen kerhotoimintaan. Toisaalta se kertoo siitä, että 1930-luvun muodin mukaisten liikunnallisten retkien suunta oli kaupungeista maaseudulle.

Talvisotaan mennessä SOL:iin oli liittynyt yhteensä 112 opintokerhoa. Muutamilla paikka-

⁴⁵⁹KA, SMLA, SRLA, aluejärjestöt ja niiden toiminta, SOL:n kirje jäsenkerhoilleen 1.11.1940.

⁴⁶⁰Teini n:o 1 1935, s.3.

⁴⁶¹KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, anomus opetusministeriölle Retkeilijän tukemiseksi 25.3.1937, kansio 5. ; Nikander Sivi, Kertomus Suomen Retkeilyliitto ry:n kymmenvuotistoiminnasta, 3.1.1943, KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset.

kunnilla oli useitakin kerhoja, sillä kerhot sijaitsivat 44:llä eri paikkakunnalta. Eniten kerhoja perustettiin Helsinkiin, jossa toimi lähes neljännes kaikista retkeilykerhoista. Helsingin 27 kerhon lisäksi useampia kerhoja toimi esimerkiksi Turussa, jossa oli 15 kerhoa, Tampereella oli kymmenen kerhoa ja Viipurissa viisi kerhoa. Näissä neljässä kaupungissa oli yhteensä puolet kaikista SOL:n jäsenkerhoista.⁴⁶² Maaseudulla, jossa sijaitsi vain alun toistakymmentä kerhoa, oli retkeilykerhotyö lähes poikkeuksetta retkeilyaatteesta kiinnostuneen kansakoulunopettajan varassa ja sen toiminta oli täysin riippuvainen opettajan oman innostuksen kestävydestä.

Retkeilykerhot voi luokitella taustaorganisaationsa mukaisesti kolmeen pääluokkaan: Oppilaitoksiin perustettuihin, erilaisten seurojen ja yhtymien osana toimineisiin sekä itsenäisiin ns. vapaisiin kerhoihin. SOL:n alkuvuosina sen jäsenkerhot tulivat pääosin oppilaitoksista mutta vuodesta 1936 lähtien alkoivat SOL:iin liittyä ensin seurojen ja yhtymien piirissä toimivat ja sitten aivan itsenäiset retkeilykerhot. Talvisotaan mennessä oli SOL:iin liittynyt jäsenkerhoja kustakin pääluokasta likipitään saman verran. SOL:n jäsenkerhojen määrä oli noussut 112:een, joista koulujen ja oppilaitosten yhteydessä oli 40 kerhoa. Erilaisten seurojen ja yhdistysten osastoina oli 30 kerhoa ja itsenäisiä retkeilykerhoja ehdittiin perustaa 42 kappaletta.⁴⁶³

Oppikoulu oli taustana yhteensä kymmenellä retkeilykerholla.⁴⁶⁴ Oppikouluissa retkeilykerho perustettiin yleensä oppilaskunnan, toverikunnan tai koulussa toimineen jonkin muun opintokerhon yhteyteen. Esimerkiksi Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun luonnontieteellinen kerho Amici Naturae perusti oman retkeilykerhon, joka liittyi SOL:iin vuonna 1935.⁴⁶⁵

Kansakouluissa oli SOL:iin kuuluvia retkeilykerhoja 1930-luvulla yhdeksän kappaletta. Kansakoulujen retkeilykerhot toimivat pääosin jatkokouluissa tai jatkolukilla, varsinaisten kansakoululaisten ei katsottu vielä olevan kypsiä opintokerhotoimintaan. Huolimatta siitä, että oppivelvollisuuslaki velvoitti kunnat jatko-opetuksen antamiseen niin sen järjestäminen osoittautui varsinkin maaseudulla hyvin vaikeaksi. Jatko-opetuksen tehostamiseksi ja oppilaiden motivoimiseksi jouduttiin miettimään uusia keinoja, joista etenkin harrastustoimintaa

⁴⁶²KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset 1939.

⁴⁶³KA, SMLA, SRLA, kerhot toimintatietoineen 1930-luvulla.

⁴⁶⁴KA, SMLA, SRLA, toimintakertomus 1939.

⁴⁶⁵Teini n:o 5-6 1935, s.16.

käytettiin menestyksekkäästi 1930-luvulla.⁴⁶⁶ Jatkokoulujen harrastus- ja kerhotyypistä työskentelyä suosiva ilmapiiri oli eduksi myös opintoretkeilykerhojen perustamiselle. Kerhotyötä käytettiin hyväksi esimerkiksi Tampereen jatkokoulussa, jossa toimi useita vapaaehtoisia opintokerhoja.⁴⁶⁷ Juuri tästä kerhotyötä suosivasta koulusta retkeilykerhotoiminta saikin alkunsa.

Jatkokouluja yleisempää opintokerhotyöskentely oli vapaan kansansivistyksen oppilaitoksissa. Näissä kouluissa kerhomaista työskentelyä suosi epäilemättä myös se, että oppilaat olivat varttuneempia kuin esimerkiksi jatkokouluissa. Vapaan kansansivistystyön piirissä toimivissa kouluissa olikin 21 SOL:n jäsenkerhoa. Työväenopistojen ja kansanopistojen lisäksi opintoretkeilykerhotyössä oli näkyvästi mukana, heti toiminnan alusta asti, myös useita setlementtiliikkeen ylläpitämiä kristillis-yhteiskunnallisia työkeskuksia. Esimerkiksi Kalliolan vapaaopistossa Helsingissä toimi yksi maan vanhimmista retkeilykerhoista.⁴⁶⁸

Retkeilykerhojen taustalla olevat yhdistykset ja seurakunnat vaihtelivat melkoisesti. Mukana oli retkeilykerhoja, jotka tulivat kristillisistä tai ammatillisista yhdistyksistä, raittius- tai urheiluseuroista yms. Kristillinen taustayhteisö oli noin kymmenellä kerholla. Seurakunnat, jotka tekivät nuorisokasvatustyötä ottivat retkeilyt mukaan kasvatustoimintaansa, mikä takasi näille kerhoille myös tärkeän taloudellisen tuen. Esimerkiksi Tampereen tuomiokirkkoseurakunta avusti retkeilykerhoaan vuonna 1938 yhteensä 15 000 markalla, joka oli n. 40 prosenttia kerhon tuloista.⁴⁶⁹ Seurakuntien lisäksi retkeilykerhoja toimi esimerkiksi katulähetysten poikatyön ja NMKY:n piirissä. Raittiusseura oli taustana seitsemällä SOL:in jäsenkerholla.⁴⁷⁰

Ammattiryhmistä retkeilykaipuuta tunsivat eniten opettajat ja konttoristit. Opettajat, jotka saivat retkeillä oppilaittensakin kanssa, perustivat esimerkiksi Oulun opettajayhdistyksen retkeilykerhon. Konttoristiyhdistyksen alaosastona retkeilykerho toimi Helsingissä, Tampe-

⁴⁶⁶Halila 1950, s.239.

⁴⁶⁷Halila 1950, s.253.

⁴⁶⁸KA, SMLA, SRLA, kerhot toimintatietoineen 1930-luvulla.

⁴⁶⁹KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan kerhopoikien vuosikertomus 1938, kansio 6.

⁴⁷⁰KA, SMLA, SRLA, kerhot toimintatietoineen 1930-luvulla.

reella ja Turussa.⁴⁷¹ Aikuisia retkeilyn harrastajia ei nuorisolle tarkoitettu kerhotoimintaa välttämättä kiinnostanut.

Vaikka retkeilytoiminta liittyi läheisesti liikuntaan oli urheiluseurojen määrä SOL:n jäsenkerhoista varsin pieni. Retkeily ei ollut kilpaurheilua ja liikuntalajeista sen piiriin kuuluivat tyypillisesti patikointi, pyöräily ja melonta. SOL:iin liittyikin vain muutamia erikoisseuroja: mukana olivat pyöräilyseurat Helsingistä ja Jyväskylästä sekä helsinkiläinen Merimelajat. Varsinkin polkupyöräilyn lisääntyminen vilkastutti myös retkeilyharrastusta.⁴⁷² Partiolaisjärjestöjä ei Töölön Vaeltajien lisäksi juuri SOL:n jäseniksi hakeutunut.⁴⁷³ Poliittisia järjestöjä ei SOL:ssa ollut mukana tutkimusjaksolla ensimmäistäkään, vaikka esimerkiksi työväenyhdistyksillä oli opintoretkeilytyypistä nuorisotoimintaa.⁴⁷⁴

Retkeilykerho saattoi toimia myös riippumattomasti ilman mitään taustaorganisaatiota. Tällaisten kerhojen lukumäärä kasvoi varsinkin 1930-luvun jälkipuoliskolla, mikä selvästi osoittaa retkeilyharrastuksen levinneen koulujen ja nuorisokasvatusjärjestöjen ulkopuolellekin. Suomen opintoretkeilijäin liitossa oli 1930-luvulla noin neljäkymmentä jäsenkerhoa, joiden taustalla ei ollut kuin joukko retkeilystä innostuneita yksityishenkilöitä. Joskus kävi niin, että alkuinnostuksen jälkeen kerhon toiminta lamautui joko innostuksen tai jäsenmäärän puutteeseen. *Retkeilijässä* todettiin esimerkiksi Turussa monen retkeilykerhon lopettaneen.⁴⁷⁵ Toisaalta näistä vapaista retkeilykerhoista löytyi myös hyvin aktiivisia ja suuria kerhoja esimerkiksi Helsingin retkeilijät, joka poikkeuksena muista kerhoista rekisteröityi yhdistykseksi. Kerhojen nimistä voi päätellä millaisen harrastuksen ympärille se perustettiin. Turkuun syntyivät vuosien 1937 ja 1938 aikana mm. retkeilykerhot: Lyly, Sunnuntai-suunnistajat, Korvenkävijät ja Pinnarit.⁴⁷⁶

Yksittäisten retkeilykerhojen jäsenmäärät vaihtelivat melkoisesti. Kerhot olivat keskenään

⁴⁷¹KA, SMLA, SRLA, kerhot toimintatietoineen 1930-luvulla.

⁴⁷²Lehtiö Veikko, Polkupyöräily harrastuksena. Kuin Tiiran lento, muistelmia nuoruudesta 1920- ja 1930-luvun Jyväskylässä, toim. Riitta ja Matti Räsänen, Jyväskylä 1987, s.196.

⁴⁷³Retkeilijä n:o 6 1938, s.142.

⁴⁷⁴Louhikko E. , Retkeilyharrastus työväenluokan nuorison keskuudessa, retkeilypäiville 1939 kirjoitettu esitelmä, KA, ORLA, pöytäkirjat, 5.1.1939. Cb. ; KA, SMLA, SRLA, kerhot toimintatietoineen 1930-luvulla.

⁴⁷⁵Retkeilijä n:o 4 1939, s.86.

⁴⁷⁶KA, SMLA, SRLA, kerhot toimintatietoineen 1930-luvulla.

varsin erisuuruisia ja samakin kerho onnistui vaihtelevalla menestyksellä jäsenhankinnassa eri vuosina. Sadan jäsenen rajan ylitti vuosina 1934-1939 vain Tampereen jatkokoulun retkeilykerho sekä helsinkiläiset Kalliolan retkeilijät ja Helsingin retkeilijät, myös viipurilaisen Itä-Toukolan taivaltajien jäsenmäärä pysytteli sadan tuntumassa. Keskimäärin kerhojen jäsenluku oli 30-40. Jäsenmäärä ei pitävästi kerro totuutta kerhon toiminnan laadusta, sillä esimerkiksi SOL:n järjestämiin erilaisiin kerhojen välisiin kilpailuihin osallistui ahkerasti retkeilykerhoja, joiden jäsenmäärä oli alle 20 tai jopa alle kymmenen.⁴⁷⁷

Sukupuolen mukaan kerhot ja kerholaiset jakaantuivat jonkin verran. Jakajana ei yleensä ollut itse retkeilyharrastus vaan sen kerhon tai seuran luonne, jossa retkeilykerho toimi. Niinpä on luonnollista, että esimerkiksi seurakuntien tai katulähetyksen poikakerhojen retkeilykerhoissa oli pelkkiä poikia aivan kuin myös NMKY:n kerhoissa ja, että tyttökouluissa toimivissa kerhoissa oli pelkästään tyttöjä. Valtaosa kerhoista oli avoinna molemmille sukupuolille, mutta joitain vain naisille tai miehille tarkoitettuja kerhoja oli olemassa. Turkuun perustettiin Katriina ja kuopiolainen Kallan retkiveikot sai rinnalleen naiskerhon Kallan tarpojatytöt. SOL:n jäsenkerhojen yhteenlaskettu jäsenmäärä oli 1930-luvun loppuvuosina noin 2500, josta miesten ja naisten osuudet olivat yhtä suuret.⁴⁷⁸

6.3.2. KERHOTYÖ YHDISTÄÄ RETKEILYN HARRASTAJAT

Retkeilykerhojen tarkoitus oli virittää retkeilyinnostusta omilla paikkakunnillaan niin jäseniinsä kuin myös kerhoihin kuulumattomiin. Vuodesta 1934 lähtien, yleensä helatorstaisin, viettivät SOL ja sen jäsenjärjestöt ns. yleistä retkeilypäivää.⁴⁷⁹ Retkeilykerhojen oli tuolloin määrä järjestää paikkakunnillaan yleisölle patikointi- ja pyöräilytapahtumia sekä retkeilyaiheisia luentoja ja iltamia. Yleisten retkeilypäivien tarkoitus oli saattaa retkeily tutuksi mahdollisimman monelle suomalaiselle ja innostaa mahdollisimman monia osallistumaan retkeilypäivien tarjoamiin tapahtumiin.

6.3.2.1. RETKEILYPÄIVIEN VIETTOA JA KERHOJEN VÄLISIÄ KILPAILUJA

Vuonna 1939 järjestettiin retkeilylautakunnan, edellisenä vuonna järjestetyn matkailukon-

⁴⁷⁷KA, ORLA, pöytäkirjat, 9.10.1937. Ca1. ; KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset 1933-1939.

⁴⁷⁸KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset 1933-1939.

⁴⁷⁹KA, SMLA, SRLA, toimintakertomukset 1934.

gressin ja SOL:n aloitteesta aiempaa laajempi helatorstainen retkeilytapahtuma: yleiset retkeily- ja matkailupäivät. Näiden päivien suunnitteluun osallistui varsinaisten retkeilykerhojen lisäksi kaikkiaan 13 matkailun, liikunnan ja nuorisokasvatuksen yhdistystä ja liittoa, joista järjestelytoimikunnan muodostivat: opetusministeriön retkeilylautakunta, Suomen Matkailijayhdistys, Suomen Matkat, Suomen Opintoretkeilykerhojen liitto, Suomen Retkeilymajajärjestö ja Työväen matkailuliitto.⁴⁸⁰

Vuoden 1939 yleisiä retkeilypäiviä valmisteltiin huolella ja varsinaisten retkien lisäksi pyrittiin järjestämään erilaisia retkeilyaiheisia oheistapahtumia mm. retkeilyvarustenäyttelyjä ja yleisöluentoja. Luentoihin oli saatavilla valmiiksi kirjoitettuja esitelmiä, joiden aiheet käsittelivät suomalaista retkeilykulttuuria, patikointia, pyöräretkeilyä, retkeilykerhotoimintaa ja uutuuksena mukana oli esitelmä retkeilyharrastuksesta työväenluokan nuorison keskuudessa.⁴⁸¹ Yleisten retkeily- ja matkailupäivien ennakomainostukseen kiinnitettiin huomiota. Sanomalehtien toimittajille oli järjestetty Helsingissä kahvikestit, jossa heille jaettiin ennalta valmistettua materiaalia. Jopa Yleisradioon onnistuttiin saamaan helatorstaiksi retkeily- ja matkailuaiheinen revyy ja Turussa esitettiin matkailuaiheinen teatterikappale.⁴⁸² Retkeilykerhot olivat jo hyvissä ajoin keväällä järjestäneet ennakoivaa paikallista valistustoimintaa luentoina ja lehtiin toimitettuina artikkeleina.⁴⁸³ Retkeily- ja matkailupäivä päättyi monin paikoin iltamiin, joihin järjestelytoimikunta oli julkaisut tarvitseville valmiin ohjelmavihkosen.⁴⁸⁴

Vuonna 1940 retkeilypäivä jäi pitämättä, mutta vuoden 1941 helatorstaina toukokuun 18 päivänä vietettiin yleistä retkeilypäivää sitäkin näyttävämmin. Tuolloin retkeilypäivä liittyi Valtakunnan marssi-tapahtumaan, joka suoritettiin 4-25 p:nä toukokuuta välisenä aikana. Runsaasti osallistujia keränneeseen ja maaotteluhengessä tehtyyn marssiin kulminoituivat vuodesta 1934 lähtien vietetyt keväiset retkeilypäivät.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰KA, ORLA, pöytäkirjat, 10.12.1938. Ca2. ja 5.1.1939. Cb.

⁴⁸¹KA, ORLA, pöytäkirjat, 5.1.1939, Cb.

⁴⁸²HS 18.5.1939, radio-ohjelmat: Kierrämme Suomea, huvittelu retkeilyn merkeissä.

⁴⁸³Esim. Savo 27.4.1939, artikkeleita mm. aiheista Retkeilijän terveys, Retkeilijä ympäristönsä tutkijana, Retkeilijä luonnon tutkijana ja Savo retkeilykeskuksena.

⁴⁸⁴Retkeilijä n:o 6 1939, s.149.

⁴⁸⁵KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, tulosilmoituskaavakkeita maaottelumarssin suorituksista SRL:n kerhoissa ja mainoksia retkeilypäivästä 18.5.1941. Kansio 5.

Yleisten retkeilypäivien vieton päätapahtumia olivat tietenkin eripuolilla Suomea järjestetyt retket, joihin liittyi retkeilykerhojen välinen kilpailu. Tässä kilpailussa paikalliset kerhot valmistivat esimerkiksi patikoitsijoille 10-30 kilometrin mittaisia retkeilyreittejä ja pyrkivät saamaan reiteille mahdollisimman monta kulkijaa. Kilpailun tulos saatiin laskemalla retkeilijöiden lukumäärän prosenttisuhde reitin valmistaneen kerhon jäsenmäärään. Retkeilykerhot lähettivät osallistujatiedot SOL:iin, joka julkaisi tulokset yksityiskohtaisesti lehdessään, minkä jälkeen suurimman prosenttiluvun saanut kerho julistettiin voittajaksi.⁴⁸⁶

Ensimmäisiin prosenttikilpailuihin toukokuussa 1934 osallistui seitsemän retkeilykerhoa. Nämä kerhot saivat liikkeelle yhteensä 1591 retkeilijää. Toiminnan painopiste oli alku vaiheessa Tampereella, mistä kertoo sekin, että pelkästään Tampereen jatkokoulun retkeilijöiden osuus ensimmäisissä retkeilyprosenttikilpailuissa oli 1017 henkilöä. Retkeilyprosenttikilpailulla pyrittiin innostamaan retkeily- ja ulkoiluharrastukseen kerhoihin kuulumattomiakin. Pyrkimys onnistui siinä määrin, että vuonna 1938 kilpailuun osallistui yhteensä 30 retkeilykerhoa ja nämä saivat kokoon kaikkiaan 5900 liikkujaa.⁴⁸⁷

SOL kehitti muitakin kilpailuja, joissa jäsenkerhot ja yksittäiset retkeilijätkin saattoivat kisalla. Vuonna 1937 alkoivat retkeilyharrastuskilpailut, joilla pyrittiin nostamaan kerhojen järjestämien retkien määrää. Tässä kilpailussa retkeilykausi laskettiin yhdeksän kuukauden pituiseksi ja se alkoi maaliskuun ensimmäisenä päivänä. Esimerkiksi vuoden 1938 retkeilyharrastuskilpailun voittaja Helsingin suomalaisen lyseon toverikunnan retkeilykerho Picnic järjesti mainittuna aikana yhteensä 114 patikka-, hiihto-, suunnistus- tai melontaretkeä. Retkien yhteispituudeksi tuli 2 343 kilometriä ja retkeilykilometrejä näistä kertyi yhteensä 29 168.⁴⁸⁸ Samana vuonna retkeilyharrastuskilpailun kanssa alkoivat myös SOL:n järjestämät suunnistuskilpailut. Polkupyöräily kohosi retkeilykerhojen ja SOL:n toiminnassa näkyväälle sijalle ja SOL julkaisi pyöräilyoppaita sekä teki pyöräilyä esittelevän opetuselokuvan. Kilpailumuotona retkipyöräily oli SOL:ssa vuodesta 1936 lähtien.⁴⁸⁹

Kilpailujen tarkoituksena oli mitata kerhojen toimintaa ja retkeilyharrastuksen laajuutta,

⁴⁸⁶Retkeilijä n:o 6 1937, s.116.

⁴⁸⁷Retkeilijä n:o 6 1938, s.140.

⁴⁸⁸Retkeilijä n:o 1 1939, s.11.

⁴⁸⁹KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, Suomen polkupyörätukkauppioiden yhdistykselle osoitetut apuraha-anomukset 17.1.1938 ja 18.2.1939. Kansio 6.

minkä vuoksi kilpailuille oli tyypillistä, että niissä laskettiin osallistujien ja retkien määrää sekä retkikilometrejä eikä yksittäisiä kilpailusuorituksia. Paras retkeilykerho oli siis kerho, joka ahkerimmin piti yllä retkeilyaatetta. Vuosittain osallistui näihin kilpailuihin noin kolmannes SOL:n jäsenkerhoista. Paitsi, että kerhoja perustettiin eniten kaupunkeihin niin kerhojen toiminnankin painopiste oli selvästi taajamissa, joista pystyttiin saamaan liikkeelle suuria osallistujamääriä sekä yleisöretkille että -luennoille. Kuvaava on esimerkiksi vuoden 1939 retkeilyprosenttikilpailuun osallistuneiden kerhojen luettelo, jossa oli 15 paikkakunnalta yhteensä 34 kerhoa. Yhdeksästä kaupungista oli mukana yhteensä 28 kerhoa ja maalaiskunnista oli kilpailussa mukana kuusi kerhoa. Tamperelaisia kerhoja oli neljä ja Viipurista, Kuopiosta ja Lahdesta osallistui kustakin kaksi kerhoa. Helsingin aseman osoitti se, että sieltä oli mukana peräti 14 kerhoa.⁴⁹⁰

6.3.2.2. RETKEILYKOULUTUSTA JA HARRASTUSMERKKEJÄ

Vuodesta 1934 alkaen SOL järjesti Helsingissä joului- tai tammikuun aikana vuosittaiset luento- ja neuvottelupäivät. Nämä luentopäivät oli tarkoitettu antamaan yleistä retkeilyneuvontaa sekä kouluttamaan itse retkeilyväkeä kerhotoiminnassa sekä retkien johtamisessa. Luentoja järjestettiin erilaisista retkeilyyn liittyvistä aiheista, joita olivat mm. erilaiset retkeilymuodot, kerhotoiminta ja retkeilymajasuunnitelmat.⁴⁹¹ Kerhotyönäyttelyjä koottiin havainnollistamaan retkeilykerhojen toimintaa, johon näin pääsivät tutustumaan myös opetusministeriön retkeilylautakunnan asiamiehet, jotka myös kokoontuivat useimmiten tammikuun alussa neuvottelupäivilleen Helsinkiin.

Kerhotyön tueksi SOL kehitti 1930-luvun kuluessa retkeilijöille koulutusohjelman, jonka mukaisesti kerhot saattoivat toimintansa suunnitella ja josta pyrittiin muodostamaan yhtenäisen kokonaisuus; eräänlainen retkeilytutkinto. Vaikka oppiarvoja ei retkeilijöille jaettukaan niin kuitenkin erilaisia suoritusmerkkejä.⁴⁹² Suoritusmerkkijärjestelmä, jossa jaettiin pronssisia, hopeisia ja kultaisia rintamerkkejä oli 1930-luvulla useiden muidenkin nuorisokasvatus-työtä tekevien järjestöjen käytössä, niiden pyrkiessä motivoimaan nuoria erilaisissa ponnisteluissa. Esimerkiksi liikunta ja urheilu suorituksista merkkejä jakoivat tyttö- ja poikaliikun-

⁴⁹⁰Retkeilijä n:o 6 1939, s.148.

⁴⁹¹Teini n:o 1 1935, s.9 ja n:o 11-12 1935, s.16. ; Retkeilijä n:o 1 1938, s.5.

⁴⁹²Kaikusaari Kauko, Teinimerkkien suorittaminen. SOL:n julkaisu n:o 2. Tampere 1934. ; SOL:n koulutus ja merkkijärjestelmät sekä niiden soveltaminen. SOL:n julkaisu n:o 7. Kerava 1939, s.2.

taliitot, partiojärjestöillä oli omia merkkejään ja sota-aikana nuoret lunastivat työsuorituksiin taan talkoolapioita.

SOL:n perustama koulutusohjelma laajeni 1930-luvun loppuun mennessä niin, että kaikkein innokkaimmillakin retkeilyn harrastajilla riitti tavoitteita. Koulutus oli jaettu kolmeen osaan: yleis-, erikois- ja jatkokoulutusjaksoon, joista kukin oli jaettu vielä kolmeen alajaksoon. Kunkin koulutusjakson kolmea tasoa vastasivat retkeilijämerkit, joita oli pronssinen, hopeinen ja kultainen.⁴⁹³ Merkissä oli kuvattuna vaeltava teinipari, joka oli ollut retkeilylautakunnan ja Koulumatkailutoimiston tunnuksena ja opintoretkeilijöiden rintamerkinä jo 1920-luvun alusta lähtien.

Opintoihin kuului käytännön harjoitteluna runsaasti retkiä ja leirejä. Käytännöllisen osuuden lisäksi retkeilijän tuli myös opiskella retkeilykirjallisuutta, jota olivat esimerkiksi SOL:n julkaisut ja retkeilyohjesääntö. Varsinaisessa kerhotoiminnassa piti retkeilijän myös olla aktiivisesti mukana, mikä tarkoitti kerhon toimihenkilönä olemista. Vaatimuksena oli lisäksi kotiseutuaiheisten esitelmien ja kirjoitelmien laatiminen, joita esitettiin retkeilykerhojen kokoontuessa. Kaikilla retkeilyn harrastajilla ei ollut mahdollisuutta liittyä retkeilykerhoon, minkä vuoksi osan merkeistä saattoi suorittaa myös kerhoon kuulumaton retkeilijä. Retkeilykerhon puuttumisen ei muutenkaan haluttu olevan kenellekään esteenä SOL:n toimintaan osallistumiselle. Esimerkiksi SOL:n järjestämille retkille oli mahdollista osallistua liittymällä SOL:iin yksityisjäseneksi.⁴⁹⁴

Polkupyöräilyn lisääntyessä alettiin jakaa erikoismerkkiä: pyöräretkeilijärengasta, jonka harrastaja sai pronssisena 1000 kilometrin pyöräilystä, hopeinen rengas vaati retkeilijältä 2000 ja kultainen 3000 kilometrin pyöräilyn touko- ja syyskuun välisenä aikana. Rengas voitiin kiinnittää pyörän ohjaustankoon. Muita erikoismerkkejä olivat esimerkiksi vuonna 1936 perustettu vaeltajamerkki, jolla palkittiin leiritaitojen osaamista ja leireille osallistumista sekä vuodesta 1939 lähtien suunnistamismerkkit, joita oli harrastaja-, kilpailija- ja mestaritasoa. Erikoiskultamerkkiin ei liittynyt suoritusvaatimuksia, vaan se myönnettiin yleisistä ansioista; retkeilyaatteen edistämiseksi tehdystä työstä. Koska joidenkin merkkien saannin edellytyksenä oli myös tietyt vähimmäisvuodet, jotka harrastajan tuli kuulua retkeilykerhoon, niin koko SOL:n koulutusohjelman suorittaminen alusta loppuun vei aikaa vä-

⁴⁹³KA, ORLA, pöytäkirjat 5.1.1939, 27 kertaa maapallon ympäri vuonna 1938, vuoden 1939 yleisille retkeilypäiville valmistettu esitelmä SOL:n toiminnasta. Cb.

⁴⁹⁴Teini n:o 4 1935, s. 11.

hintään kahdeksan vuotta. Suoritusmerkkejä oli myönnetty vuoden 1938 loppuun mennessä kaikkiaan 3204 kappaletta.⁴⁹⁵ Retkeilyharrastuksen muututtua pitkin 1930-lukua myös SOL:n koulutusjärjestelmää uudistettiin tapahtuneen kehityksen mukaiseksi. Sitä täydennettiin varsinkin erikoiskoulutuksen suuntaan vielä keväällä 1939, jolloin otettiin käyttöön esimerkiksi edellä mainitut suunnistajamerkit.⁴⁹⁶

6.3.2.3. YHTEISIÄ TAPAAMISIA, LEIREJÄ JA RETKIÄ

Vuosittain toistuivat myös SOL:n jäsenkerholaisten yhteistapaamiset. Näitä helluntain tienoilla, joko toukokuun lopussa tai kesäkuun alussa, pidettyjä 2-3 päivää kestäviä juhlia nimitettiin myös retkeilypäiviksi. Retkeilypäivät suunnitteli ja toteutti joku retkeilykerhoista, joten SOL:n tehtäväksi jäi kerätä ilmoittautumisia ja hoitaa tiedottamista. Retkeilypäivistä muodostui järjestäville paikkakunnille suur tapahtumia, jotka uutisoitiin paikallisissa lehdissä näyttävästi.⁴⁹⁷

Ensimmäisenä vietettiin Tampereen jatkokoulun retkeilykerhon järjestämät retkeilypäivät vuonna 1933. Seuraavana vuonna oli retkeilyväen tapaaminen Viipurissa, jossa järjestelyistä huolehti Toukolan retkeilijät. Ennen talvisotaa pidettiin vielä Helsingin, Kuopion, Lahden, Rauman ja Turun retkeilypäivät. Tapahtumiin osallistui alkuvuosina 200-400 retkeilijää mutta Turun retkeilypäiville vuonna 1939 osallistui jo yli 700 henkeä.⁴⁹⁸

Paikalliset retkeilykerhot suunnittelivat kokoontumisten ohjelman, johon kuului juhlatilaisuuksia, tutustumisretkiä paikkakunnan matkailunähtävyyksiin, risteilyjä ym. Järjestävät kerhot vastasivat myös tapahtuman taloudesta. Tuloa kerhot keräsivät osallistumismaksuisista, paikkakuntiansa lahjoituksista sekä *Teiniin/Retkeilijään* myytävistä ilmoituksista. Lehden retkeilypäivänumerosta tuli aina ko. paikkakunnan esittelynumero, jossa käsiteltiin seudun taloutta, historiaa, matkailunähtävyyksiä yms. ja johon retkeilykerho myi paikallisille yrityksille mainostilaa. Menoja retkeilykerholle kertyi kuljetuksista, ohjelman järjestelyistä, painatuksista ja postituksista. Niinpä esimerkiksi vuoden 1933 retkeilypäivien isäntä Tampereen

⁴⁹⁵KA, ORLA, pöytäkirjat 5.1.1939, 27 kertaa maapallon ympäri vuonna 1938. Cb.

⁴⁹⁶KA, SMLA, SRLA, merkkisuoritukset, 1933-41.

⁴⁹⁷Esim. Viipurin retkeilypäiviä 1934 koskevia artikkeleita oli Karjalassa 25.4.1934. ; 13.5.1934. ; 18.5.1934. ; 19.5.1934. ; 20.5.1934. ja 22.5.1934.

⁴⁹⁸Teini n:o 1 1933, s.6. ; n:o 1 1934, s.2. ; n:o 7 1935, s. 3. ; Retkeilijä n:o 7 1936, s.78. ; n:o 6 1937, s.108. ; n:o 6 1938, s.129. ; n:o 6 1939, s.132.

jatkokoulun retkeilykerho sai tuloa 1 272 markkaa tapahtumasta, jonka liikevaihto oli lähes 12 000 markkaa. Ilman Tampereen kaupungin tukea tapahtuma olisi ollut tappiollinen, sillä kaupungin myöntämä avustus oli 4 000 markkaa.⁴⁹⁹

Suomen opintoretkeilijäin liitto järjesti kesäisin leirejä ja retkiä, joiden käytännön järjestelyistä huolehtivat edelleen paikalliset retkeilykerhot. Itä-Suomen retkeilymaastot olivat kiehtoneet matkailijoita jo 1920-luvulla, jolloin retkeilijät suunnittelivat Sortavala -Suistamo-reittiä Karjalan korpireitiksi. Vuonna 1931 järjestivät retkeilykerhot patikkaretken Joensuun tienoille tarkoituksenaan katsastaa opintoretkeilyyn soveltuvia vaellusreittejä.⁵⁰⁰ SOL:n perustamisen jälkeen kesällä 1933 suuntasivat retkeilykerholaiset reittinsä Kuusamoon, jonka katsottiin olevan riittävän kiinnostava alue luonnontieteellisesti ja geologisesti, jotta sinne kannattaisi suunnata esimerkiksi oppikoululaisten kasvienkeräysretkiä. Tarkoituksena tälläkin retkellä oli avata valmiita erämaareittejä, mutta kaavailut Kuusamon seudun suhteen veivät pitemmällekin. SOL:n johdon pyrkimyksenä oli saada Kuusamon seudulle syntymään oikea retkeilykeskus, jossa olisi reitti- ja majoitusverkko valmiina ja jonne suuri osa koulu- ja opintoretkeilyistä suunnattaisiin.⁵⁰¹ Tätä tarkoitusta varten ko. retkellä solmittiin jo joukko asiamiessopimuksia tulevien retkeilijöiden majoittamiseksi sekä sovittiin mahdollisista retkeilijöiden linja-autokuljetuksista Oulun ja Kuusamon välillä.⁵⁰²

Alkuvaiheessaan SOL suunnitteli retkeilytoiminnan keskittämistä Suomessa tietyille ydinalueille, joita oli tarkoitus luoda yhteensä kahdeksan kappaletta.⁵⁰³ Nämä kaavailut olivat SOL:n resursseille liian laajat eivätkä reittialuesuunnitelmat edistyneet. Koska opetusministeriökään ei myöntänyt SOL:n anomia varoja kahden retkeilymajan rakentamiseksi Kuusamoon, jäi Kuusamonkin retkeilyalueen kehittäminen pois SOL:n suunnitelmista.⁵⁰⁴ Retkeilyjen keskittäminen tietyille retkeilyalueille oli myös SRM:n suunnitelmissa sen pyrkiessä rakentamaan majoja ja leiripaikkoja yhdistäviä retkeilyreittejä. Vaikka yhtenäisten retkeilyalueiden syntyminen ei luonnistunut, säilyi retkien ja leirien järjestäminen SOL:n ja retkeily-

⁴⁹⁹Teini n:o 1 1934, s.19.

⁵⁰⁰Saarentaus Toivo, Nuorisoretkeily kasvatus- ja opetusmuotona - Maamme retkeilytoiminnan historia vuoteen 1953, julkaisematon, KA, SMLA, käsikirjoitukset, Ht1, s.122.

⁵⁰¹Aulamo Osmo J. , Kuusamoon on tehtävä retkeilymajoja. Retkeilijä n:o 3 1936, s.34.

⁵⁰²KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, 6 kpl asiamiessopimuksia 8.-14.7.1933. Kansio 6.

⁵⁰³KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, reittialuesuunnitelmat, päiväämätön. Kansio 6.

⁵⁰⁴KA, SMLA, SRLA, kirjeenvaihto, opetusministeriön vastaus 7.2.1934. Kansio 5.

kerhojen toiminnan ytimenä. Yksittäiset kerhot tekivät kesäisin useita retkiä, jotka suuntautuivat lähiseutuja kauemmaksikin, esimerkiksi pyöräretket saattoivat pituudeltaan olla tuhat kilometriä pitkiä. Kerhojen toiveena oli saada perustettua omia leirialueita ja mökkejä, mikä useilta kerhoilta onnistui.⁵⁰⁵

Myös koko SOL:n yhteisiä retkiä järjestettiin kesäaikaan useampia. Leiritaitojen opiskeluun tarkoitettu opetus- ja retkeilyleiri alkoi aina juhannuksen aikoihin ja kesti kaksi viikkoa. Leirin järjestelyvastuu myönnettiin jollekin retkeilykerholle. Raja-Karjala säilytti suosionsa retkeilijöiden piirissä ja vuonna 1935 vietetty Kalevalan juhlavuosi, jota esimerkiksi kouluissa juhliittiin näyttävästi, oli omiaan vain vahvistamaan sen asemaa.⁵⁰⁶ Karjalaan suuntautui esimerkiksi kesäretki vuonna 1935 ja kaksiviikkoinen patikkaretki heinäkuussa 1938. Vuonna 1935 SOL:n kesäleiri järjestettiin Karkkussa ja 1938 Teiskossa sekä tehtiin vielä retki Ahvenanmaalle.⁵⁰⁷ Talviaikainen SOL:n leiritoiminta alkoi koulujen hiihtolomien yleistyttyä 1930-luvulla, jonka jälkeen koululaisten yhteisiä hiihtoleirejä järjestettiin mm. Lahdessa ja Kuopiossa.⁵⁰⁸

Retkiä järjestettiin ulkomaille asti ja ensimmäisenä ulkomaisena jalkamatkakohteena oli Eesti kesällä 1934, minkä lisäksi vuonna 1936 SOL:n retket tehtiin Petsamoon ja Narvikiin Norjaan sekä vuonna 1938 retkeiltiin Kebnekaiselle.⁵⁰⁹

SOL:n keskeisimmäksi rooliksi muodostui valistustyö, koulutus ja yhteydenpito retkeilyn harrastajien kesken, mihin liittyi keskeisesti julkaisutoiminta. Itse kerhot puolestaan edustivat retkeilyn ruohonjuuritasoa, niitä tuhansia retkeilijöitä, jotka järjestettyyn toimintaan osallistuivat..

7. PÄÄTÖSLUKU

Matkailussa kansallisia arvoja korostanut idealismi ja ihanteellisuus, jotka olivat vahvasti

⁵⁰⁵Rämpiöiden 60 vuotta kansissa. Retkeilykerho Rämpijät ry. 1935-1995. Tampere 1995 s.16.

⁵⁰⁶Halila 1950, s.224.

⁵⁰⁷Teini n:o 4 1935, s.11. ; Retkeilijä n:o 5-6 1936, s.73. ; Retkeilijä n:o 4 1938, s.56.

⁵⁰⁸KA, SMLA, SRLA, koulutustoiminta 1933-47, SOL:n kirje lahtelaiselle retkeilykerholle 24.11.1938 ja selostus: Suomen opiskelevan nuorison hiihtopäiviltä Kuopiossa 3-9.3.1935.

⁵⁰⁹KA, SMLA, SRLA, toimintakertomus 1.6.1934 - 31.5.1935.

esillä Suomen matkailijayhdistyksen ensimmäisinä vuosikymmeninä, saivat myöhemmin väistyä pääasiassa taloudellisten argumenttien tieltä. Ihanteellisuus matkailuaatteessa ei kuitenkaan hävinnyt kokonaan ja erikoisesti se haluttiin siirtää osaksi nuorison kotimaista matkailutoimintaa. Kaikki matkailuun liitetyt hyvinä pidetyt asiat, joihin aika ja tapahtumat toivat omat sävynsä, liittyivät näkyvästi nuorison retkeilyyn. Kansantaloudellisia perusteluja ei nuorison matkailuun voitu liittää, joten sen merkitys etsittiin muista seikoista. Isänmaallisen hengen voimistaminen, yhteiskunnallisen rauhan ja vakaan kehityksen edistäminen, nuorison kasvattaminen tiedollisesti ja taidollisesti yhteisiä asioita hoitamaan kykeneviksi vastuuntuntoisiksi kansalaisiksi ja yksilön tiedon ja ymmärryksen sekä fyysisen kunnon ja terveyden lisääminen olivat yleisiä pyrkimyksiä, jotka itsenäistymisen jälkeen Suomessa nuorten retkeilyllekin haluttiin asettaa. Yksilön kehityksen kannalta avainsanoja olivat opettaminen reippauteen, omatoimisuuteen ja työteliäisyyteen. Retkeily heijastaa näin yleisempiä kasvatustavoitteita. Ihanteellisuutensa huomattavasti matkailua paremmin säilyttäneen retkeilyn voi sanoa olleen kasvatuksellista matkailua, jonka peruspyrkimyksenä oli nuorison integroiminen kansalaisina osaksi yhteiskuntaa.

Retkeilyn luonnolliseksi kodiksi Suomen itsenäisyyden ensivuosina osoittautuivat koululaitos ja koulut. Tämän vuoksi retkeilylle etsittiin myös pedagogiset perustelut. Paikkansa opetuksen apuvälineenä retket lunastivat varsinkin liittymällä havaintopedagogiikkaan, uuden koulun nousuun, kotiseutuhenkisyyden korostumiseen opetuksessa sekä 1930-luvulla opintokerhotoimintaan.

Kasvatustieteellinen keskustelu alkoi Suomessa 1800-luvun lopulta lähtien arvostella koulujen opetusmenetelmiä liiasta sitoutumisesta kirjoihin sekä liian vahvasta opettajakeskeisyydestä. Kirjoista hankitun tiedon katsottiin olevan vain irrallista ja pinnallista "sanatietoa", joka lukkarin koulun tapaan siirrettiin oppilaiden päähän mekaanisesti enemmän tai vähemmän pakkoa käyttämällä. Koulujen ei katsottu osaavan käyttää hyväkseen uusia psykologian oppimistapahtumasta hankkimia tietoa eikä teorioita. Uusi koulu alkoi korostaa oppilaskeskeisyyttä, ja kaiken oppimisen lähtökohdaksi se asetti havainnon ja opettamisen menetelmistä tärkeimmäksi pyrkimisen mahdollisimman suureen havainnollisuuteen. Parhaimmillaan havainnon katsottiin olevan saavutettavissa omassa luonnollisessa ympäristössään, mistä seurasi johdonmukaisesti se, että havaintojen teko ja opetus tuli siirtää ulos luokkahuoneista. Käytännön seikat asettivat rajoituksia mutta periaatteessa havainnot tuli etsiä niiden omilta paikoilta läheltä tai kaukaa luokkahuonetta.

Herbartilaisuus korosti oppimistapahtumassa assosiaation merkitystä. Sen mukaan uuden

asian tuli liittyä jollain tapaa jo ennestään tuttuihin asioihin ja opetuksen tuli edetä tutusta tuntemattomaan. Tämä seikka korosti oppilaiden kotiseudun merkitystä opetuksen lähtökoh- tana, koska mitään kotia ja kotiseutua tutumpaa ei lapsilla tietenkään voinut olla. Lähtökoh- tana oli opetuksen laajentaminen kotiseudusta kohti suurempia piirejä. Herbartilaisuus asetti yhdeksi kasvatuksen päämääräksi kasvatettavan harrastuksen herättämisen ja laajentamisen. Vaikka ihmisillä luonnostaan on erilainen kokemus- ja harrastuspiiri niin oppilailla oli yksi yhteinen harrastuksen ala: yhteinen kotiseutu. Kotiseutu nähtiin perustana, jolle kasvatettavi- en laajempaa harrastusta kohti elämän muita alueita voitiin rakentaa. Yksilön toimeliaisuus ja kiinnostus voitiin näin laajentaa yhteiskunnallisiin, valtiollisiin tai taloudellisiin asioihin.

Kotiseutuhenkisyyden korostumiseen kouluopetuksessa löytyvät myös valtiolliset syyt. Jo sortokausien aikana totuttiin ajattelemaan, että kotiseutu on ihmiselle isänmaa pienoiskoossa ja kiintymyksessä kotiseutuun on isänmaanrakkauden juuret. Kotiseutuhenkisyys ja isän- maallisuus, joilla vastustettiin venäläistämistoimia autonomian ajalla, olivat kansalaisille henkisiä rakennuspuita myös valtiollisen itsenäistymisen toteuduttua.

Kotiseutu alettiin nähdä kotimaan lähtökohtana. Opetuksen laajeneminen kotiseudusta käsittelemään koko kotimaata oli luonteva askel eteenpäin ja samat periaatteet, jotka ohjasi- vat opetusta tutustumaan kotiseutuun ohjasivat sitä käsittelemään myös kotimaata. Ympäris- töopetuksen merkeissä tehdyt koululaisten lyhyet retket koulujen lähiympäristöön alkoivat yleistyä itsenäistymisen alkuvuosina. Samalla alkoivat yleistyä myös pitemmät retket muihin kaupunkeihin maakuntiin jne. Tällaiset retket, joiden perinne oli alkanut hyvinkin jo 1800- luvun puolella saivat vauhtia rautateiden yleistyttyä.

Koska matkailumahdollisuudet olivat Suomessa 1920-luvulla yleisestikin huonot niin, varsinkin retkeilyn alkuun saattaminen vaati julkiselta vallalta tukea ja ohjausta. Näiden toimien tarkoituksena oli järjestää koululaisille mahdollisuus edulliseen kohdematkailuun kotimaassaan. Useissa maissa koululaisten matkailun julkinen tuki oli käytännössä ohjattu rautatielippujen alennettujen hintojen kautta. Suomalainen tapa oli ottaa koululaisten retkiin liittyvät rautatiematkat mukaan valtion luottokuljetusjärjestelmään, joka toi retkeilijöille heidän kaipaamansa alennuksen rautatielippujen hintoihin. Tämä toimenpide loi kuitenkin tilanteen, jossa opintoretkien hyväksymisestä luottokuljetuksiin piti aina tapausittain tehdä viranomaispäätös. Retkeilijöiden hakemuksia käsittelemään perustettiin tämän vuoksi ope- tusministeriön retkeilylautakunta, joka hallinnollisena elimenä edusti retkeilyssä valtiovaltaa ja myönsi 1920-luvulla retkeilijäalennukset. Seuraavalla vuosikymmenellä retkeilijät siirtyi- vät käyttämään rautateillä seuruelippuja.

Retkeilyn käytännöllisiä kysymyksiä hoitamaan perustettiin pian retkeilylautakunnan asettamisen jälkeen Koulumatkailutoimisto, joka oli edellisen toimeenpaneva elin ja vastasi retkeilijöiden käytännöllisestä huollosta. Mutta muodoltaan siitä kehittyi yksityinen matkatoimisto, joka yrityksenä keskittyi varsinkin nuorison seuramatkoihin. Koulumatkailutoimiston ohelle retkeilylautakunta värväsi asiamiesverkoston huolehtimaan retkeilijöiden majoituksesta ja opastuksesta eripuolilla Suomea. Asiamiestoimintaan osallistuivat varsinkin kansakoulunopettajat. Kunnat alkoivat tutkimusjakson aikana ottaa itse huolehtiakseen alueensa matkailuun ja retkeilyyn liittyvistä asioista, minkä vuoksi opetusministeriön retkeilylautakunnan asiamiehet alkoivat korvautua kuntien omilla matkailusta huolehtivilla lautakunnilla ja asiamiehillä.

Matkailuna retkeily oli pääasiassa kotimaista nuorison seuramatkailua, joka tapahtui junalla ja varsinkin 1930-luvulla yhä useammin linja-autolla. Retkeilijöiden liikkuminen patikoiden, pyöräillen tai meloen oli myös tavallista ja näiden liikkumistapojen katsottiinkin toteuttavan retkeilyyn kuuluvia periaatteita, jotka korostivat matkustamisen halpuutta ja liikkumiseen kuuluvien ponnistuksien ja vastuksien voittamisen tärkeyttä.

Matkakohteina suosittuja olivat lähiseutujen kaupungit ja yksittäisistä kohteista suosituin oli Helsinki. Tärkeäksi nähtiin tutustuttaa koulunuoriso Suomen pääkaupunkiin ja siellä sijaitseviin valtiollisiin monumentteihin. Retkeilyharrastuksen suosion nousun mukana 1930-luvulla retkeily laajeni liikunnallisena harrastuksena nuorisoa laajempiin kansalaispiireihin ja matkailuvälineenä retkeilyryhmillä yleistyi varsinkin polkupyörä. Samalla kohde-
matkailun rinnalle retkeilyssä lisääntyi luonnossa liikkuminen ja matkasuunta kaupungista maaseudulle vahvistui. Enää ei voinut retkeilystä puhuttaessa tarkoittaa pelkästään koululaismatkailua, mutta harrastuksenakin se oli voimakkainta nuorison parissa. Myös järjestäytynyt retkeilykerhotoiminta oli vahvinta juuri kouluissa ja erilaisissa nuorisokasvatusjärjestöissä.

Yksi retkeilyn ongelmakohtia oli retkeilijöiden majoituksen järjestäminen. Retkeilylautakunta pyrki aluksi ratkaisemaan kysymyksen kansakoulujen ja vastavuoroisuuden avulla, mihin liittyi myös opettajien valitseminen asiamiehiksi. Koulujen luokkahuoneiden lattialla tapahtuva yöpyminen oli mahdollista asiamiesten välityksellä ja enakkoon tehtyjen suunnitelmien ja sopimusten mukaisesti. 1930-luvulla retkeilylautakunta oli aloitteentekijänä retkeilymajatoiminnan aloittamisessa, joka ulkomaisten esimerkkien nojalla näytti Suomesakin sopivalta ratkaisulta retkeilijöiden majoituspulmiin. Muodostettavan majarenkaan

yhteyselimeksi perustettiin Suomen retkeilymajajärjestö, jonka toimialaksi vakiintui nopeasti retkeilijöiden majoitustoiminnan edistäminen.

Kansainväliseen retkeilytoimintaan Suomi lähti 1920-luvulla tietoisien varovaisesti ja liiallista innostusta hilliten. Vastavuoroisuusperiaatetta suomalaiset pyrkivät toteuttamaan retkeilyssä mahdollisimman kattavasti. Tämä periaate antoi toisaalta mahdollisuuden retkeilytoiminnan käynnistämiseen niin toisaalta se myös tarjosi retkeilylautakunnalle mahdollisuuden retkeilyjen kontrollointiin. Vastavuoroisuus kansainvälisessä retkeilyssä, toimi ymmärrettävästi parhaiten jos vastaparit olivat jokseenkin samankokoiset. Ensialkuun Suomesta toimittiin Skandinavian, erityisesti Ruotsin, suuntaan, mikä johtui mm. hyvistä yhteistyökanavista, joita tarjosivat Norden yhdistykset ja Tukholman Suomi toimisto. Koululaisretkeily Pohjanlahden yli alkoikin vilkastua jo 1920-luvulla ja Ruotsista tuli suomalaisten tärkein ulkomainen vierailukohde. Toinen yhteistyösuunta suomalaisilla olivat veljeskansat, mikä tarkoitti käytännössä lähinnä vain Viroa. Suomalaisten retket ulkomaille ulottuivat tutkimusjaksolla vain Itämeren piiriin. Suomeen sen sijaan saapui jonkin verran koululaisryhmiä kauempainkin esimerkiksi englantilaisia, joita Suomeen houkutteli luonto ja erämaa.

Kansainvälinen toiminta vilkastui 1930-luvulla, jolloin uutuuksina tulivat oppilasvaihto, täysihoito ja kirjeenvaihto. Suomalaisten mielenkiinto kohdistui näissä asioissa pääasiassa Saksaan, mikä johtui varsinkin siitä, että oppikoululaiset lukivat koulussa vieraista kielistä eniten saksaa. Nuorison retkeilyliikenne oli Saksassa laajaa, perinteistä ja Kolmannessa valtakunnassa valtion ylläpitämää. Tämän vuoksi retkeilyä hoitavilla saksalaisilla nuorisojärjestöillä oli resursseja hoitaa myös ulkomaisia kontakteja. Saksasta tulikin Suomen retkeilyväelle mm. vierailukutsuja ja yhteistyötarjouksia. Eero Kuparinen kirjoittaa että, ulkomaan matkailun funktio oli Hitlerin Saksassa propagandistinen: ulkomaalaiset tuli saada ihastumaan uuteen Saksaan ja valtio oli tämän vuoksi valmis subventoimaan ulkomaalaisten matkailua Saksassa.⁵¹⁰

Retkeilystä kehittyi myös matkailun vetovoimatekijä. Suomen matkailijayhdistys tuli retkeilyn erityisjärjestöjen rinnalle 1930-luvulla toteuttaakseen matkailijoiden tarpeita retkeilyn harrastamiseen ja parantaakseen retkeilijöiden majoitusoloja sekä kehittääkseen eräretkeilyä. Samantyyppisten asioiden parissa työskentely vei retkeilyjärjestöt ja matkailijayhdistyksen keskenään läheiseen yhteistyöhön, mikä ilmeni aivan fyysisestikin esimerkiksi siinä, että

⁵¹⁰Kuparinen Eero, Kolmannen valtakunnan matkailuhallinto. Historiallinen aikakauskirja n:o 4 1997, s.348.

ajoittain järjestöjen toimistot olivat samassa huoneistossa. Henkilökohtaisellakin tasolla yhteydet olivat kiinteät: toimipa esimerkiksi Koulumatkailutoimiston johtaja Magnus Haggman 1930-luvulla myös retkeilyasiamiehenä, retkeilylautakunnan kuraattorina, SRM:n rahastonhoitajana, SOL:n sihteerinä sekä matkailijayhdistyksen asiamiehenä.

Valtaosa retkeilijöistä erosi selvästi matkailijoiden valtaosasta: matkailijoina oli ihmisiä, joilla oli matkustamiseen halua, aikaa ja rahaa, retkeilijöiltä usein puuttui raha. Matkailu oli vielä 1920- ja 1930 -luvuilla sävyltäänkin herraskaista, mikä myös osaltaan erotti retkeilyn muusta matkailusta. Oleellista olikin, että tutkimusjakson aikana mahdollisuus matkailuun oli suhteellisen pienellä osalla suomalaisia; matkailumahdollisuuden avautuminen kaikelle kansalle ei ollut tapahtunut. Retkeily laajensi suomalaisten matkailumahdollisuuksia ja toi matkailun pariin uuden ryhmän: koululaiset ja nuorison. Jo pelkästään 1920-luvun kuluessa yli kymmeneen tuhanteen vuosittaiseen, rautateillä liikkuvaan, retkeilijään nousevaa koululaisjoukkoa voi pitää demokratisoituvan matkailun airueena.

LÄHTEET:

1. ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Kirkollis- ja opetusministeriön arkisto (KOMA)

Kirjekonseptit Da 5

Pöytäkirjat Cb 2

Kululaitosten ja yleistentöiden ministeriön arkisto (KYMA)

Kirjekonseptit Da 6, Da 7, Da 37 ja Da 49

Rautatiehallituksen tariffi- ja kontrolliosaston esittely- ja istuntopöytäkirjat Ca1- Ca 7.

Kontrollikonttori, tilitykseen liittyvää oheisaineistoa Gc 4

Opetusministeriön retkeilylautakunnan arkisto (ORLA)

Suomen matkailuliiton arkisto (SMLA)

Suomen retkeilyliiton arkisto (SRLA)

Suomen retkeilymajajärjestön arkisto (SRMA) , Suomen retkeilymajajärjestö, Helsinki.

2. ASETUKSET JA TILASTOT

Asetuskokoelmat 1892 n:o 30. ; 1918 n:o 151. ; 1919 n:o 19. ; 1920 n:o 32. ; 1924 n:o 300. :
1929 n:o 284. ; 1929 n:o 373. ; 1931 n:o 331. ; 1933 n:o 165. : 1938 n:o 210. ja 1942 n:o
919.

Valtionkalenteri 1925, 1929, 1931 ja 1939.

SVT, Rautatietilastot vuosilta 1930-1938.

SVT, Kansanopetus 1932-1933.

Tilastokatsauksia 1931 n:o 2. ; 1932 n:o 2. ; 1933 n:o 2. ; 1934 n:o 2. ; 1935 n:o 2. ; 1936
n:o 2. ; 1937 n:o 2. ; 1938 n:o 2. ja 1939 n:o 3.

3. LEHDET

Helsingfors Dagblad 18.7.1885 ja 11.7.1885.

Helsingin Sanomat (HS) 18.5.1939, 21.5.1939 ja 28.8.1939.

Helsingin ympäristölehti 20.8.1938.

Kansakoulun Lehti 1905-1938.

Karjala 25.4.1934, 13.5.1934, 18.5.1934, 19.5.1934, 20.5.1934, 22.5.1934 ja 21.5.1935.

Kasvatusopillinen aikakauskirja 1914-1939.

Kuluttajain lehti 19.4.1928.

Matkailija 1935 (näytenumero)

Matkailulehti 1912-1921.

Opettajain Lehti 1906-1939.

Retkeilijä 1936-1939.

Savo 27.4.1939.

Suomen Kuvalehti 1927, s.1101.

Suomen Matkailu 1936-1939.

Suomen matkailulehti 1934-1935.

Suomen sosiaalidemokraatti 23.8.1936.

Teini 1933-1935.

Uusi Suometar 26.1.1911.

4. ARTIKKELIT JA KIRJALLISUUS

- Ahvenainen Jorma, Kaukiainen Yrjö, Viitaniemi Matti, Liikenne. Teoksessa Suomen talous historia 2, toim. Ahvenainen Jorma, Pihkala Erkki, Rasila Viljo. Helsinki 1982.
- Aulamo Osmo J. , Kuusamoon on tehtävä retkeilymajoja. Retkeilijä n:o 3 1936, s.34.
- Aspelin J.R. , Maamme ja Matkailijayhdistys. Suomen matkailijayhdistyksen vuosikirja 1906, s.4.Helsinki 1906.
- Blomstedt Yrjö, Opetuksesta luonnon helmassa. Kansakoulun Lehti 1908, s.321-325.
- Bruce N. O. , Koti ja kotiseutu lastenopetuksessa, Tukholman koulukokouksessa pidetty esitelmä. Kansakoulun Lehti 1911, s.143.
- Brunila Mikael, Suomen retkeilymajajärjestö 1935-1985. Helsinki 1985.
- Castrèn Reino, Kuljetussopimus- ja tariffipolitiikka. Teoksessa Valtionrautatiet 1912-1937, osa I. Helsinki 1937.
- Fieandt Einar, Jean Jaques Rousseau uudessa valistuksessa. Kasvatusopillinen aikakauskirja 1922, s.222-223.
- Fieandt Einar, Pestalozzi -problema. Kasvatusopillinen aikakauskirja 1924, s.116-122.
- Hagman Magnus, Kulkulinnut. Retkeilijä n:o 11-12 1936.
- Hakosalo A. , Joku sana kotiseutututkimuksesta ja kotiseutuopetuksesta, esitelmä kansakoulunopettajien jatkokurssilla v.1908-1909. Kansakoulun Lehti 1913, s.368-378.
- Halila Aimo, Koululaitos ja vapaa kansansivistystyö. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria III. Porvoo 1982.
- Halila Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia III. Turku 1949.
- Halila Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia IV. Turku 1950.
- Halmesvirta Anssi, Kansan elinvoimaa kokoamassa. Ivar Wilskmanin voimistelun ja ruu miinhoidon ideologiaa 1870-1920. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosi kirja. Joensuu 1995.
- Halmesvirta Anssi, Vernerin Louhivuori, suomalaisen partioaatteen synty ja nuorkirkollinen luonteenmuokkausideologia 1910-1924. Historiallinen Arkisto109. Tampere 1997.
- Heikinheimo Olli, Miksi matkailemme kotimaassa. Suomen Matkailu n:o 3 1939.
- Heikkilä Markku, Kielitaistelusta sortovuosiin 1869-1917. Opetusministeriön historia III. Helsinki 1985.
- Hemmi Jorma, Lehtinen Jarmo R. , Vuoristo Kai-Veikko, Matkailun perusteet. Porvoo 1982.
- Henssen Gottfried, Saksalainen Wandervogel. Kasvatus ja koulu 1923, s.101.
- Hirn Sven, Markkanen Erkki, Tuhansien järvien maa, Suomen matkailun historia. Jyväskylä 1987.
- Hirsjärvi Sirkka, Huttunen Jouko, Johdatus kasvatustieteeseen. Juva 1991.
- Hjelt-Cajanus Esther, Suomen olisi tällä hetkellä tehtävä voimakasta matkailupropagandaa. Teini joulukuu 1933.
- Hjelt-Cajanus Esther, Skolreserörelsen i Sverige. Teoksessa Skolresor i Norden, toim. Ros berg J. E. , Loimaranta Yrjö, Wahlroos Hjelm J. . Porvoo 1927.
- Hornaeus A. , Yhteiskunnallisten aineiden merkitys ja käytäntö kotiseudun ja isänmaan maantiedon alkeitten opettamisessa. Kansakoulun Lehti 1905, s.578 ja 638.
- Huuskonen Aarne, Opintoretkeilystä kansakoulussa. Retkeilijä n:o 3 1936, ja n:o 9-10 1936.
- Huuskonen Aarne, Heimotyö käytännössä. Opettajain Lehti 1937, s.821.
- Huuskonen Aarne, Kansakoulu ja kasvatus isänmaanrakkauteen. Kansakoulun Lehti 1936, s.147-148.
- Hänninen Kaarlo, Kansakoulun maantieto ja kotiseutu-oppi. Helsinki 1925.
- Härkönen Jaakko, Kansallishengen elävöittäjä koulu. Opettajain Lehti 1926, s.389-391.
- Ilmari Väinö, Retkeilyistä ja esikaupungeista. Opettajain Lehti 1930, s.136-137.

- Joukahainen Vilku, Maalaisrenessanssi ja kansakoulu. Kansakoulun Lehti 1916, s.361-365.
- Jutikkala Eino, Omavaraiseen maatalouteen. Teoksessa Suomen taloushistoria 2, toim. Ahvenainen Jorma, Pihkala Erkki, Rasila Viljo. Helsinki 1982.
- Jääskeläinen Arvo, Retkeilyn kasvattava merkitys. Retkeilyn opas. Porvoo 1937.
- K. , Ensimmäinen koulumatkani. Opettajain Lehti 1908, s.227-229.
- 27 kertaa maapallon ympäri vuonna 1938, vuoden 1939 yleisille retkeilypäiville valmistettu esitelmä SOL:n toiminnasta. KA, ORLA, pöytäkirjat 5.1.1939, Cb.
- Karnell B. , Det svenska tågghemmet. Teoksessa Skolresor i Norden, toim. Rosberg J. E. , Loimaranta Yrjö, Wahlroos Hjelmek J. . Porvoo 1927.
- Kaikusaari Kauko, Retkeilymuodot ja niiden harrastaminen. Retkeilynopas. Porvoo 1937.
- Kaikusaari Kauko, Teinimerkkien suorittaminen. SOL:n julkaisuja n:o 2. Tampere 1934.
- Kari Kaarina, Retkeilevälle nuorisolle. Karjala 10.7.1934.
- Kiljander-Hästesko Kyllikki, Oppilasvaihto, Teoksessa Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946.
- Kinnunen Susanna, Suomalaisten matkustaminen ulkomaille vuosina 1860-1939. Vaasan läänin materiaalin valossa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1990.
- Kirkinen Heikki, Historian rakenteet ja voimat. Hämeenlinna 1987.
- Koskiranta Katarina, Erityisen halpa seuramatka työläisille. Työväen matkailujärjestöistä ja niiden järjestämisestä ulkomaanmatkoista 1930-luvulla. Helsingin yliopisto talous- ja sosiaalishistorian laitos, tiedonantoja n:o 25. Helsinki 1991.
- Kostiainen Auvo, Turismin aika. Historiallinen aikakauskirja n:o 4 1997.
- Kostiainen Auvo, Massaturismin historian tutkimushanke. Matkakuumetta, Matkailun ja turismin historiaa. toim. Taina Syrjämaa, Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 31. Turku 1994.
- Koulu epäkansallistuttamistyön välikappaleena. Opettajain Lehti 1915, s.475-476.
- Krohn Aarni, Elämän lomassa, suomalaisen loman historiaa. Helsinki 1991.
- Krüger Emil, Der Wandertag, seine psychologische Begründung und seine Bedeutung für die Schule, Langensalza 1931.
- Kuikka Martti T. , Johdatus kasvatuksen historian tutkimukseen. Keuruu 1991.
- Kuparinen Eero, Kolmannen valtakunnan matkailuhallinto. Historiallinen aikakauskirja n:o 4 1997.
- Laanti I. , Kuka kukin oli. Helsinki 1961.
- Laurila J. , Historiallis-psykologinen katsaus ympäristöopetukseen: ympäristöopetus, Kansa koulun lehti 1923, s.265-269.
- Lappalainen Seija, Suomen matkailukohteet 1920- ja 1930-luvuilla. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto 1987.
- Lehtiö Veikko, Polkupyöräily harrastuksena. Kuin Tiiran lento, muistelmia nuoruudesta 1920- ja 1930-luvun Jyväskylästä, toim. Räsänen Riitta ja Matti, Jyväskylä 1987.
- Leppävuori Kirsi, Suomi, monien mahdollisuuksien matkailumaa. Suomen matkailumainonta ulkomaille vuosina 1887-1939. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto 1991.
- Levick, G. Murray, Public Schools Exploring Society -järjestön johtajan tervehdyskirje Koulumatkailutoimiston 25-vuotisjuhliin. Teoksessa Koulumatkailutoimisto 25.1.1921- 25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946.
- Levämäki Lauri, Suomen Matkailijayhdistys 1887-1937. Helsinki 1937.
- Lisää venäläisiä kouluja. Opettajain Lehti 1915, s.451.
- Louhikko E. K. , Matkailupolitiikallamme uutta suuntaa etsimään. Suomen Matkailu n:o 4 1940.
- Louhikko E. K. , Pientä opastusta matkailusta ja retkeilystä lomankäytössä. Tampere 1941.

- Louhikko E. K. , Retkeilyharrastus työväenluokan nuorison keskuudessa, retkeilypäiville 1939 kirjoitettu esitelmä, KA, ORLA, pöytäkirjat, 5.1.1939. Cb.
- Louhikko E. K. , Työväen matkailu-uutisia. Suomen Matkailu n:o 1-3 1940.
- Luottokuljetuskomitea 1919 (n:o 19).
- Länsiluoto Yrjö, Mitä retkeilyn hyväksi olisi Suomessa lähiaikoina tehtävä? Suomen I matkailukongressi 1938. Helsinki 1938.
- Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitea 1925 (n:o 14).
- Maamme retkeilytoiminnan kehitys, toim. Saarentaus toivo, Aulanko Eila, Tuomisto Antero. Helsinki 1977.
- Maaseudun alkuopetuskomitea 1906 (n:o 9a).
- Mantere Oskari , Sananen kesäretkeilystä. Kasvatusopillinen Aikakauskirja 1915, s.439-443.
- Mantere Oskari, Retkeily ja matkailu kasvatuksen palveluksessa, vuonna 1941 pidetty esitelmä. Teoksessa Kymmenen vuotta retkeilymajatoimintaa. Kerava 1945.
- Matkailukomitea 1937 (n:o 4).
- Merilinna Mauno, Retkeilyharrastus työväestön keskuudessa. Teoksessa Kymmenen vuotta retkeilymajatoimintaa. Kerava 1945.
- Miksi ja miten Suomesta olisi kehitettävä matkailumaa. Suomen matkailijayhdistyksen julkaisuja n:o 285. Helsinki 1927.
- Mitä asiantuntijat sanovat opintoretkeilystä. Huuskonen Aarre, Musikka Väinö, Nikulainen Antti. Retkeilijä n:o 5-6 1936.
- Monsen Harald, Två år vid ett tyskt Landerziehungsheim. Kasvatusopillinen Aikakauskirja 1923, s.38.
- Murto T. G. , Miten voimme lisätä kotiseututietoa? Opettajain Lehti 1915, s.89-90.
- Musikka Väinö, Autoretkeily. Retkeilyn opas. Porvoo 1937.
- Musikka Väinö, Opetusministeriön retkeilylautakunta ja retkeilijät. Retkeilijä no: 8 1938.
- Musikka Väinö, Saksan nuoriso retkeilee ja tutustuu maatyöhön. Teini n:o 1 1935.
- Numelin Ragnar, Mitä tehtäviä tulee Matkailijayhdistykselle eteen vapaassa Suomessa, Suomen matkailijayhdistyksen vuosikokouksessa 25.5.1918 pidetty katsaus. Levämäki 1937, s.6.
- Numelin Ragnar, Maantiede ja matkailu, Matkailulehti no: 1 1920 s. 13-16.
- Nuorison kansainvälinen kirjeenvaihto. Teoksessa Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946.
- Niilo A. , 25 vuotta baltialaisten parissa, Suomen koululaisten matkat etelänaapureiden luo. Teoksessa Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljän nesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946.
- Oksala Kaarle, Saksan nykyisestä oppikoulusta, Kasvatus ja koulu 1925, s.186.
- Otavan Tietosanakirja II. Helsinki 1910.
- Paasivirta Juhani, Suomi jäsentyy kansakuntana Eurooppaan, kulttuurisuhteet 1800- ja 1900-luvuilla. Teoksessa Suomi Euroopassa, talous- ja kulttuurisuhteiden historiaa. Toim. Jokipii Mauno. Jyväskylä 1991.
- Partanen Seppo J. , Jääskeläinen O. Ensio, 1887-1987 Suomen matkailuliitto. Helsinki 1986.
- Perko Touko, Tieverkon uudenlainen käyttöarvo. Teoksessa Suomen teiden historia 2. Lahti 1977.
- Pieni Retkeilyopas. Helsinki 1936.
- Pihkala Lauri, Retkeily ennakkovalmennuksena maanpuolustukseen. Retkeilijä n:o 10 1937.
- Pr. N. , Kansakoululaisten matkailun tärkeys. Matkailulehti n:o 3 1914.
- Pulkkinen Yrjö, Suomen matkailupoliittikka nyt ja vast´edes. Suomen I matkailukongressi 1938.
- Ramsay August, Suomi matkaopas. Kuopio 1895, s.XV-XVI, näköispainos Jyväskylä 1982.
- Ramsay August, 1880-luvun retkeilystä. Retkeilykalenteri 1923. Helsinki 1923.
- Rasila, Jutikkala, Kulha, Suomen poliittinen historia 1905-1975. Juva 1980.

- Reinilä E.J. , Koulunuorison opintoretkeilyjen merkityksestä etupäässä kansantaloudellisia perusnäkökohtia silmälläpitäen. Retkeilykirja 1929.
- Retkeilykirja. Helsinki 1929.
- Retkeilytyö - rauhantyö, nimimerkki Rivimies. Teini n:o 4-6 1933. (Rivimies on Teinin vastaava toimittaja opettaja Toivo Saarentaus)
- Reyman K. H. , Koulumatkailutoimiston kehitys 1921-1946. Teoksessa Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, Neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946.
- Rosberg J. E. , Luontoon suventyminen opintoretkien aikana. Retkeilykirja 1929.
- Rämpiöiden 60 vuotta kansissa. Retkeilykerho Rämpiöt ry. 1935-1995. Tampere 1995.
- Räsänen Hilma, Kansakoulujen oppilaat huvi- ja opintomatkoille! Opettajain Lehti 1906, s.155-156.
- Räsänen Hilma, Kansakoulujenkin oppilaille rautateillä vapaita koulumatkoja. Kansakoulun Lehti 1908, s.181-185.
- Saarentaus Toivo, Nuorisoretkeily kasvatusta ja opetusmuotona. Maamme retkeilytoiminnan historia vuoteen 1953. Julkaisematon, KA, SMLA, SRLA, käsikirjoitukset. Ht1.
- Saarentaus Toivo, S.O.L. Retkeilykasvatusta ja havainnollisopetuksen keskuselin. Suomen opintoretkeilykerhojen liitto ry:n julkaisuja n:o 1. Tampere 1934.
- Saarinen Anna-Liisa, Mitä suomalaiset oppilaat kertovat Saksan kouluista. Kasvatusopillinen Aikakauskirja 1937, s.152.
- Saarinen Jarkko, Matkailun motiivit ja ympäristöt: matkailijatyyppeiden tilasidonnaisuus. TERRA, vol. 109, n:o 2 1997.
- Saksan maalaiskasvatuskodit. Opettajain Lehti 1914, s.243-244.
- Salo Aukusti, Alakansakoulun opetusoppi I, Yleiset opetusopilliset suuntaviivat. Helsinki 1926.
- Salo Aukusti, Alakansakoulun opetusoppi II, Kotiseutuopetus, 2.painos. Helsinki 1934.
- Salovaara Väinö V. , Avauspuhe. Suomen I matkailukongressi 1938, Helsinki 1938.
- Sandberg Börje, Suomeen suuntautunut ulkomainen matkailijaliikenne vuosina 1930-1939. Helsinki 1943.
- Sandberg Börje, Suomen matkailupolitiikkaa ja ulkomaista matkailupropagandaa. Suomen-Matkat r.y. Helsinki 1945.
- Seuramatkoja kesällä 1935. Koulumatkailutoimisto ja Seuramatkatoimisto.
- Sironen E. , Lauri-poika metsässä häärii. Luonnon kokemisen paradokseista. Luonnon luonto, filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta. toim. Kotkavirta J. SoPhi. Jyväskylän yliopisto 1996.
- Soini Yrjö, Matkailu olympiakisojen yhteydessä. Suomen I matkailukongressi 1938. Helsinki 1938.
- Soininen Aliina, Kansakoulun maantiedon opetus, kotiseutuopin ja maantiedon opetuksen opas. Helsinki 1922.
- Soininen Aliina, Koulukasvatuksen kokeilua Pukinmäen kokeilukansakoulussa 1913-1943. Helsinki 1949.
- Soininen Mikael, Opetusoppi I, toinen painos. Helsinki 1923.
- Soininen Mikael, Opetusoppi II, Helsinki 1923.
- SOL:n koulutus ja merkkijärjestelmät sekä niiden soveltaminen. SOL:n julkaisuja n:o 7. Kerava 1939.
- S. O-ne, Kansakoulunopettajat kotiseutututkimuksia tekemään. Opettajain Lehti 1909, s.135.
- Sorakuru Erkki, 20 vuotta retkeilymajatoimintaa, Helsinki 1955.
- Suomen matkailun merkityksestä ja matkailuolojemme kehittämistä. Matkailukomitean mietintöön liitetty eriyvä selvittävä lausunto. Helsinki 1937.
- Suomitoimisto 1926-1936, Helsinki 1936.
- Suomitoimisto, 20-vuotiskertomus 1926-1946, Helsinki 1946.

- SRM, Suomen retkeilymajat 1937. Helsinki 1937.
 SRM, Suomen retkeilymajat 1938. Helsinki 1938.
 SRM, Suomen retkeilymajat 1939. Helsinki 1939.
 SRM, Suomen retkeilymajat 1940. Helsinki 1940.
 Suutarinen Sakari, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900-1935). Jyväskylän yliopisto 1992.
 Takala Kyllikki, Nuorison kasvatuksesta nykypäivän Saksassa. Kasvatusopillinen aikakauskirja 1935 s.210-220.
 Tuomisto Antero, Leirintämatkailu - leirintäalueyrittäjän opaskirja. Turku 1978.
 Tuuri Väinö, Matkustamme Budapestiin. Teoksessa Koulumatkailutoimisto 25.1.1921-25.1.1946, neljännesvuosisata matkailun ja retkeilyn palveluksessa. Helsinki 1946.
 Valjakka Taav. , Lapsen henkisten lahjain viljelys kotiseudun myötävaikutuksella, osat I-II, Kansakoulun Lehti 1910. s.279-283. ja 1911, s.103-106.
 Vasara Erkki, Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918-1939. Vammala 1997.
 Viitaniemi Matti, Mäkelä Aarne, Suomen linja-autoliikenteen historia. Jyväskylä 1978.
 Viertola Juhani, Yleiset tiet Ruotsin vallan aikana. Teoksessa Suomen teiden historia 1. Lahti 1974.
 Vääntinen Y. , Mikä on linja-autoliikenteen merkitys matkailussamme, Suomen I matkailukongressi 1938. Helsinki 1938.
 Waris Heikki, Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Helsinki 1980.
 Wilenius Reijo, Aatteiden maailma, Johdatus aikamme aatevirtauksiin. Jyväskylä 1982.

LIITE 1.

Käsitteitä:

Matkailumaja: Suomen matkailijayhdistyksen ylläpitämä majoituspaikka, joita oli korkeatasoisia matkailuhotelleja sekä vaatimattomampia majoja.

Retkeilymaja: Suomen retkeilymajajärjestöön kuuluva majoituspaikka, jossa majoitus tapahtuu yhteismajoitustiloissa.

Retkeilyasiamies: Opetusministeriön retkeilylautakunnan nimeämä henkilö, joka huolehtii mm. retkeilijöiden majoittamisesta ja opastuksesta paikkakunnallaan.

Retkeilylautakunta: Opetusministeriön (ja kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeriön yhteinen) asettama retkeilyasioita hoitava komitea.

Retkeilytoimikunta: Retkeilyasiamiestä vastaava paikallinen retkeilyelin, joka koostui useammasta henkilöstä.

Matkailulautakunta: Kunnallinen lautakunta, joka hoiti paikallisia matkailuasioita.

Matkailuasiamies: Kunnallinen matkailuasioita hoitava virkamies.

LIITE 2.

Retkeilijöiden tunnuslaulu

TEINILAULU

*Kun nouseva päivä saartaa
Kedot kukkivat ruskollaan,
Kun välkkyvä taivas kaartaa
Kastehelmisen raikkahan maan,
Kun tornit kiiltävät poutaa,
Kylät kutsuun valveutuu työn,
Pois metsien yllä soutaa
Punahattaroin usvat yön,
Niin silloin teini tuo huoleton
Käy laulain retkelle juuri.
Kuvakirja meidän, meidän on
Tää maailma loistava, suuri.*

*Jo on lintuset taivahalla,
Sulosoinnut aurinkosään,
Ylt' ympäri kaikkialla
Ilokuoron kuulemme tään.
Ei askele allamme paina,
Tie pitkä ei taivaltaa,
Kun teinien lauluun aina
Myös yhtyvi, taivas, maa.
Käy pois, kera suvisen auringon,
Nyt riemuin retkelle juuri.
Kuvakirja meidän, meidän on
Tää maailma loistava, suuri.*

Ernst V. Knape
suom. L. Onerva

LIITE 3.

Suomen opintoretkeilykerhojen liiton puheenjohtajat ja sihteerit vuosina 1933-1939

puheenjohtajat:

kouluneuvos Rufus Saikku 1933-35
koulunjohtaja Otto Sillantie 1935-38
kouluneuvos Yrjö Länsiluoto 1938-39
opettaja Väinö Seppä 1939-

sihteerit:

opettaja Toivo Saarentaus 1933-34
johtaja Magnus Hagman 1934-35
kamreeri Kauko Kaikusaari 1935-

LIITE 4.

Teinimerkki

Oikealla
Retkeilypäivän viettoon helatorstaina
6 p:nä toukokuuta 1937 kannustava teinipari.
Suunnittelukilpailun tuloksena vuonna 1922
saatu teinimerkki pysyi muuttumattomana
retkeilijöiden tunnuksena aina 1940-luvulle
saakka. Lähde: Retkeilijä 1937, s.35.

Vasemmalla.
Alkuperäisestä teinmerkistä tyyllitelty
muutosehdotus 1940-luvulta.
Lähde: KA, SMLA, SRLA.

Oikealla.
Retkeilyliitto ry:n tunnukseksi 1940-luvulla
valitussa merkissä retkeilijä tekee matkaa jo
tosissaan, toverikin on saanut jäädä.
Lähde: Retkeilijä 1946, s.76.

LIITE 5.

Suomen opintoretkeilykerhojen liiton jäsenkerhot vuosina 1933-1939.

Vuonna 1933 liittyneet kerhot n:ot 1-12

1. Tampereen jatkokoulun retkeilykerho
2. Ahjolan retkeilijät, vapaaopisto, Pispala
3. Riihimäen yhteislyseon retkeilykerho
4. Helsingin retkeilijät
5. Kalliolan retkeilijät, vapaaopisto, Helsinki
6. Eiran retkeilykerho, Helsinki
7. Reaalilukion teinit, Helsinki
8. Rovalan Rova, vapaaopisto, Rovaniemi
9. Oulun kaupunginkirjaston retkeilykerho
10. Kotkan jatkokoulun retkeilykerho
11. Terijoen kansalaisopiston retkeilykerho
12. Toukolan retkeilijät, Viipuri

Vuonna 1934 liittyneet kerhot n:ot 13-23

13. Kuusankosken retkeilijät, työväenopisto
14. Kouvolan retkeilijät, Kymintehtaiden työväenopisto
15. Kuopion kauppaoppilaitoksen retkeilykerho, myöh. Puijon retkeilijät
16. Rauman retkeilijät, kansalaisopisto
17. Kemin teinit, työväenopisto
18. Suomen opettajain retkeilykerho, Helsinki
19. Juustilan teinit
20. Eteläisten vaeltajat, Helsinki
21. Vallilan retkeilykerho, Helsinki
22. Turun kouluväen retkeilykerho
23. Kielon retkeilykerho, klassillinen lyseo, Tampere

Vuonna 1935 liittyneet kerhot n:ot 24-38

24. Hyvinkään jatkokoulun retkeilykerho
25. Sumiaisten retkeilijät, kansakoulu
26. Kittilän retkeilijät, yhteiskoulu
27. Porin jatkokoulun retkeilykerho
28. Seinäjoen retkeilijät
29. Oulun opettajayhdistyksen retkeilykerho
30. Merikarvian yhteiskoulun retkeilijät
31. Nurmeksen vaeltajat, keskikoulu
32. Itä-Toukolan taivaltaajat, työkeskus, Viipuri
33. Hyvinkään teinit
34. Amici Naturae, Helsingin Suomalaisen yhteiskoulun luonnontieteellinen kerho
35. Retkireippailijat -35, Helsinki
36. Reposaaaren teinit, kansakoulu
37. Kuopion lyseon retkeilykerho
38. Pasilan seurakunnallinen retkeilykerho, Helsinki

Vuonna 1936 liittyneet kerhot n:ot 39-59

39. Pohjois-Hämeen retkeilijät, Tampere
40. Ry. Kilven retkeilijät, raittiusseura, Helsinki
41. Kauhajoen yhteislyseon retkeilykerho
42. Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan kerhopoikien retkeilijät, myöh. Rämpijät
43. Tahmelan retkeilijät, Tampere
44. Helsingin NMKY:n retkeilijät
45. Hämäläisosakunnan retkeilijät, Helsinki
46. I.O.G.T. Nuorisokerho lupauksen retkeilijät, kansakoulu, Malmi
47. Mäntän retkeilijät
48. Kuopion käsityö- ja teollisuus -oppilaskotiyhdistyksen retkeilykerho
49. Suomalais-Englantilainen retkeilykerho, Helsinki
50. Nokian retkeilijät
51. I.O.G.T. Nuoret uurtajat, Vaasa
52. Hyvinkään raittiusseuran retkeilykerho
53. Rauhalan NMKY:n retkeilykerho, Säiniö
54. Joensuun retkeilijät, vapaaopisto
55. Valkeakosken kauppalan jatkokoulun toverikunnan retkeilykerho
56. Lahden työväenopiston retkeilykerho
57. Porin työväenopiston retkeilykerho
58. Picnic, Helsingin II Suomalaisen lyseon toverikunnan retkeilykerho
59. Turun NMKY:n retkeilijät

Vuonna 1937 liittyneet kerhot n:ot 60-88

60. Jyväskylän pyöräilyseuran retkeilijät
61. Jyväskylän kansalaisopiston toverikunnan retkeilykerho
62. Konttoristi-reippailijat, konttoristiyhdistys, Helsinki
63. Pyörä-toverien retkeilijät, pyöräilyseura, Helsinki
64. Ry Taiston retkeilijät, raittiusseura, Tampere
65. Porvoon retkeilykerho
66. Ry Säde I retkeilijät, raittiusseura, Lahti
67. Merimelojain retkeilyjaosto, melontaseura, Helsinki
68. Tampereen retkeilijät, Tampere
69. Veikot, Helsinki
70. Viipurin NMKY:n retkeilykerho
71. Kallan retkiveikot, Kuopio
72. Pitkärannan yhteiskoulun retkeilykerho, myöh. Virsut
73. Tervakosken retkeilijät
74. Toimisto-retkeilijät, toimistovirkailijat ry, Turku
75. Riihimäen kansalaisopiston retkeilypiiri
76. Tampereen konttoristiyhdistyksen reippailukerho
77. Idänkävijät, Viipuri
78. Sörnäisten suomalaisen seurakunnan nuorten retkeilijät, Helsinki
79. Retkeilykerho ÅKS, Turku
80. Pinnarit, Turku
81. MKS, mutkan kautta suoraan, Turku
82. Lyly, Turku
83. Ilves, Turku
84. Metsien samoilijat, Turku
85. Katriina, Turku
86. Ylioppilaiden raittiusyhdistyksen retkeilykerho, Helsinki

87. Varkauden työväenopiston opintoretkeilykerho
88. Suursaaren retkeilykerho, kansakoulu

Vuonna 1938 liittyneet kerhot n:ot 89-102

89. Suojärven Tahti
90. Sunnuntai-suunnistajat, Turku
91. Korvenkävijät, Turku
92. Retkeilykerho Hortenssa, Turku
93. Känki, Turku
94. Retkiveikot, Helsinki
95. Tampereen kaupunkilähetyksen poikaosaston retkeilykerho
96. Helsingin suomenkielisen työväenopiston retkeilykerho
97. Raja-Karjalan sivistysliiton retkeilijät, Impilahti
98. Töölön Vaeltajat, partiojärjestö, Helsinki
99. Turun keskus-retkeilijät
100. Suolahden retkeilijät
101. Rajankävijät, Kanneljärvi
102. Suojärven retkeilijät

Vuonna 1939 liittyneet kerhot n:ot 103-114

103. Metsän vaeltajat, Helsinki
104. Kallan tarpojatytöt, Kuopio
105. Kotkalan vapaaopiston retkeilykerho, Kotka
106. Toimelan retkeilijät, vapaaopisto, Helsinki
107. Helsingin pyöräilyseuran retkeilijät
108. H.S.Y.L:n retkeilijät, Helsinki
109. Jyväskylän kouluväen retkeilijät
110. Iisalmen naisten retkeilykerho
111. Ulvilan Vanhan Koiviston kansakoulun retkeilykerho
112. Toukolan taivaltaajat, Kotka
113. TKSI:n retkeilijät
114. Iisalmen teinit

Lähde: KA, SMLA, SRLA.

LIITE 6.

Suomen retkeilymajajärjestön retkeilymajat ja Suomen matkailijayhdistyksen yhteismajoitusta tarjonneet matkailumajat Suomessa 1930-luvulla sekä majojen ylläpitäjät ja toiminnan alkamis- ja mahdollinen viimeinen toimintavuosi.

1. Hartola	yksityinen	1939.
2. Heinola	kaupunki	1937-
3. Helsinki	kaupunki	1936-1939.
4. Hetta, Enontekiö	SMY	1937-1938.
5. Hirvikoski, Inkeroinen	yksityinen	1939.
6. Inari	SMY	1938-
7. Ivalo	SMY	1937-
8. Joensuu	kaupunki	1939.
9. Jyväskylä	kaupunki	1938-
10. Karkku	yksityinen parantola	1938-1939.

11. Kemi	kaupunki	1937-1939.
12. Kilpisjärvi	SMY	1938-
13. Kittilä	Kaarto ry	1939.
14. Koivisto	yksityinen	1938.
15. Koli	SMY	1937-
16. Kolttaköngäs	SMY	1937-
17. Korpiselkä	yksityinen, poliisi	1938-1939.
18. Kuninkaanlähde, Kankaanpää	yksityinen matkailuhotelli	1939-
19. Kuopio	kaupunki	1938-1939.
20. Lahti	kaupunki	1937-1939.
21. Lappeenranta	kaupunki	1939.
22. Liinahamari	SMY	1937-
23. Lohja	kunta	1938-
24. Mikkeli	kaupunki	1939.
25. Muonio	yksityinen matkustajakoti	1939-
26. Muurame	yksityinen	1939.
27. Nummela, Vihti	yksityinen	1939-
28. Nuuksio	nuorisoseura	1939.
29. Ollila, Kuokkala	yksityinen täysihoitola	1938-1939.
30. Onalinsalmi, Heinolan pitäjä	yksityinen maatila	1937-1939.
31. Ounastunturi	SMY	1937-
32. Orivesi	yksityinen	1938-
33. Oulu	kaupunki	1939.
34. Pallasjärvi	SMY	1939-
35. Pallastunturi	SMY	1938-
36. Parikkala	yksityinen maatila	1937-
37. Pohjaslahti	yksityinen	1939.
38. Pulkkilansalmi, Asikkala	Lotta Svärd	1937-1939.
39. Punkaharju	SMY	1937-
40. Pyhätunturi	yksityinen maatila	1939.
41. Riekkalansaari, Sortavala	yksityinen kesäkoti	1939.
42. Rovaniemi	SMY	1936-
43. Samola	yksityinen kesäkoti	1937-1939.
44. Savonlinna	NNKY	1938-
45. Suistamo	yksityinen matkustajakoti	1938-1939.
46. Sukeva	yksityinen, metsänvartija	1939-
47. Suursaari	yksityinen, opettaja	1938.
48. Tainionkoski	kunta	1938-1939.
49. Tampere	kaupunki	1938-
50. Terijoki	Lotta Svärd ja suojeluskunta	1937-1939.
51. Tervalampi, Vihti	SRM	1939-
52. Tolvajärvi	SMY	1939-
53. Turku	Kaupunki	1938-1939.
54. Uusikirkko	yksityinen maatila	1939.
55. Vaala	SMY	1937-1939.
56. Vammelsuu	yksityinen maatila	1939-1939.
57. Varala, Tampere	Varala oy, liikuntaopisto	1939.
58. Vierumäki	Suomen Urheiluopisto	1937-1938.
59. Viipuri	kaupunki	1936-1939.
60. Virtaniemi	SMY	1939-
61. Vuolenkoski, Vierumäki	yksityinen	1937-1938.
62. Värtsilä	suojeluskunta	1938.
63. Vääkysy	yksityinen matkailumaja	1937-

64. Ylläsjärvi
65. Äkäslompola

yksityinen
yksityinen

1939.
1939-

Lähteet: SRMA, Suomen retkeilymajat 1936-1939.

LIITE 7.

Suomen Retkeilymajajärjestöön kuuluneet majat vuonna 1939.

